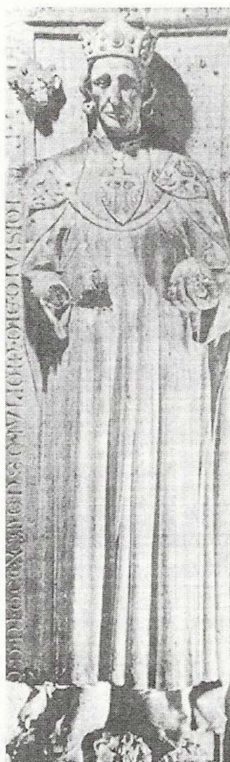
Johann Franzl

I. RUDOLF

Johann Franzl

I. Rudolf

Az első Habsburg a német trónon

Corvina

A kötet eredeti címe:
Johann Franzl:
Rudolf I. Der erste Habsburger auf dem deutschen Thron
Verlag Styria, 1986

Fordította: Szántó Tamás

A fedélen: Vencel – Ottokár fia, a későbbi II. Vencel cseh király –
megkéri Rudolfot, hogy adja ki neki apja holttestét
XIX. századi festmény

A belső címoldalon: I. Rudolf sírköve a speyeri dómban

ISBN 963 13 5138 6

Kiadja a Corvina Kiadó,
az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének
tagja

Felelős kiadó: Bart István, a Corvina igazgatója
Felelős szerkesztő: Falus János
Műszaki vezető: Kozma Miklós
Műszaki szerkesztő: Horváth Frigyesné

Tartalom

Császári keresztapa?

Anno domini 1218: figyelemreméltóan nyugodt éve egy viharos korszaknak, mintha a világtörténelem egy lélegzetvételnyi szünetet tartott volna. Sehol nem dúl nagy háború, sehol nem zajlik véres csata, melyről a krónikák érdemesnek tartották volna megemlékezni, nincs sem éhínség, sem járvány, sem egyéb baj, ami az embereket akkortájt sújtani szokta. Az 1218-as év szegény „nagy" történelmi eseményekben, aminek a kortársak többsége bizonyára örül, hiszen háború és csata csak kevesek dicsőségét szolgálja, ellenben sokaknak hoz gyötrelmet és fájdalmat.

Persze 1218-ban sem hiányzott a világból teljesen a csatakiáltás és a fegyverek zaja, de ezek a harcok jobbára jámbor célt szolgáltak, amelyekben az egyház tetszését lelte. Amikor León és Aragónia keresztény királya az ibériai félszigeten a pogány mórok ellen harcolt és jókora darab földet elhódított tőlük, az a buzgó keresztények szemében nem minősült épp túlságosan gonosz dolognak. A Szentföldet továbbra is meg kellett védeni a hitetlenektől, akik fenyegették Jeruzsálemet és a szent helyeket. Nagyszámú keresztes lovag zarándokolt Jerikóba vagy Jeruzsálembe. Ahhoz, hogy valaki keresztes lovag legyen, persze egyáltalán nem kellett először Palesztinába menni. Provence-ban, ami akkortájt nem a francia koronához tartozott, hanem a Szent Római Birodalomhoz, egy csapat keresztes lovag támadt az eretnek valdensekre, akik nem voltak hajlandók meghajolni az egyház tekintélye előtt. Az a tény, hogy Petrus Waldes hívei komolyabban vették a jámborságot és az evangéliumi szegénységet, mint a hivatalos egyház némely képviselője, inkább kárukra volt, mintsem javukat szolgálta.

Általában azonban béke honolt a keresztény világban, béke Franciaország és Anglia királya között, akik között még négy éve véres viszály dúlt. A Bouvines mezőváros határában lefolyt összecsapás az angol lovagok és bárók gyalázatos vereségével végződött, akik saját királyuk, Földnélküli János kárára kárpótolták magukat. Ezek az urak ugyanis, akik szívós alkudozásokban és tárgyalásokban messze állhatatosabbaknak mutatkoztak, mint a csatamezőn, egy kötegre való engedményt és kiváltságot csikartak ki tőle, a Magna Chartát, amely mind a mai napig az angolszász alkotmányosság alapkövének tekinthető.

A bouvines-i csata Európa középső részére is hatással volt, Németországra és a Szent Római Birodalomra, ahol a Staufok és a Welfek, a két legelőkelőbb család harcolt az egyeduralomért; véres viszályról van szó, tele gyilkossággal és emberöléssel, csalárdsággal és álnoksággal, amelyet csak azért nem nevezhetünk polgárháborúnak, mivel polgárok szinte alig játszottak benne szerepet. Az angol királyi házzal rokon és szövetséges Welfek most végképp alulmaradtak, mivel nem számolhattak többé a hatalmában meggyengült János támogatásával. A welfi Ottó, aki már csak névleg volt római császár, a sok éve tartó harctól elgyötörten és elhasználódva elküldte a birodalmi jelvényeket riválisának Frigyesnek, és halálát várta Harzburgban. Úgy tűnt, a Staufok csillaga még egyszer ragyogni kezd, ámde kiderült, csalóka volt ez a fény, olyan, mint mikor egy csillag az éjszakai égbolton még egyszer fellobban, mielőtt végképp kihunyna. Németország sorsát a Staufok és a Welfek alakították, a Habsburgokról akkortájt senki sem ejtett szót.

Azon a tavaszon, 1218-ban, mikor Staufi Frigyes, Barbarossa unokája mindenki által elismert király lett, egy felső-rajnai várban vagy Elzászban világra jött Habsburg Rudolf, kortársai által figyelemre sem méltatva, ezért születési helye feledésbe is merült.

Habsburg Rudolf, a „szegény" gróf, aki képességeinek hála, véletlenségből, az isteni gondviselés végzése folytán, a történelem szeszélye következtében – nevezzük, ahogy csak akarjuk – elnyerte a királyi méltóságot, életét meglehetősen szerény körülmények között kezdte, Habsburg Albrecht gróf és Heilwig fiaként, aki a Kyburg grófok nemzetségéből származott. Nem született bíborban, nem rakták a bölcsőjébe a királyi koronát. A Habsburgok természetesen nem voltak épp vagyontalanok, nyomorogniuk sem kellett, de már a közvetlen környezetükben is vagy fél tucat arisztokrata élt, akinek hatalma és befolyása vetekedett az övékével. Senkinek nem jutott volna eszébe, hogy a derék Habsburg grófokban fél Európa jövendő uralkodóit lássa, akiknek sasfészke még ma is szerény származásuk jelképe.

Aargauban, ebben a svájci kantonban, nem messze attól a helytől, ahol egybefolyik az Aare és a Reuß folyó, meredek dombon áll Habichtsburg komor, fenséges vára. A vár, durván megmunkált terméskövekből összeeszkábált öregtornyával és nyomasztó külsejű dísztelen palotájával, ma nagyjából ugyanazt a hatást gyakorolja az emberre, mint több mint hétszáz esztendővel ezelőtt. Csak az öregtornyot látták el, a 19. századi historizmus hatására, párkánykoszorúval. Ennek ellenére a torony a létesítmény legrégibb része, 1025 körül építették. Egy kémény maradványai, valamint egy egyszerű illemhely, ami ritkaság volt az ebben az időben készült épületeknél, arról tanúskodnak, hogy ez a hatalmas védmű valaha lakóhelyül is szolgált. Itt élték a császárok és királyok elődei nyers és meglehetősen komfort nélküli életüket, amelyet az utókor mindenféle mondába és le-

gendába burkolt, megszépítve vagy épp a valóságosnál még komorabbá téve azt.

Annak a nemzetségnek a származása, amely önmagát Habichtsburg váráról nevezte el, a múlt homályába vész. Egykor az a nézet terjedt el, hogy egyenesen az istenektől, de legalábbis isteni hősöktől származik. Tudósok és a legkülönfélébb áltudósok, humanisták és historiográfusok buzgón igyekeztek a Habsburg ősök sorát kellő fénybe állítani. Nem csoda hát, hogy ennek következtében a legkülönbözőbb alakok kerültek a Habsburgok családfájába: Jupiter, a római hitvilág istenatyja, Ozirisz, a halottak istene az egyiptomiaknál, Aeneas, a Trójából menekülő hős, aki megalapította Rómát, nemkülönben olyan valóságos emberek és kiemelkedő államférfiak, mint Julius Caesar és Nagy Károly. Még Noé ősapát is a Habsburgok elődeihez sorolták, közelebbről tekintve ez a tézis némiképp még logikusnak is tűnik. Mindazonáltal megvolt az a súlyos hátránya, hogy ennek alapján még a Habsburg-ház legszegényebb alattvalója is hivatkozhatott eme illusztris ősre.

Habsburg Rudolf vér szerinti ősei, már amennyire nevük ismert, sem Jupiter nem volt, sem Julius Caesar, hanem Guntram, Radbot és Lanzelin. Muriban, az aargaui kolostorban szorgalmas szerzetesek lerajzolták a korai Habsburgok családfáját. Ennek az *Acta Murensiá*nak megfelelően egy, még az időszámításunk szerinti első évezredben élt, bizonyos Gazdag Guntram nevezetű gróf volt az őse egy hatalmas dinasztiának. Hogy valójában ő egy Habsburg, azt Guntram gróf még nem tudhatta, akárcsak fia, Lanzelin, aki magát Altenburg grófjának nevezte. Altenburg kastélya még ma is áll az egykori Habsburg-birtokon, az Aare és a Reuß folyó között, egy toronyszerű építmény, amely egy római erődítmény romjain épült, és már a külseje alapján is igen réginek látszik.

A még 1000 előtt elhunyt Lanzelin fiai közül az egyik alapította a Rajna mentén az ottmarsheimi kolostort, másik fia, Radbot nevezetű pedig állítólag épp Habichtsburgot építtette, ami nem volt valami óriási, tekintélyt parancsoló vár, lakóépülettel, fűthető helyiségekkel és falakkal körülvéve, hanem egyszerű torony, és kizárólag védelmi célokat szolgált. A monda szerint Radbot szándékosan nem építtetett őrtornyokat és az erődítményt körbeövező falgyűrűt. Könnyelműségéért alaposan megszidta őt Werner, Straßburg püspöke, mire fogadást ajánlott az egyházfejedelemnek: egy éjszaka leforgása alatt, szólt Radbot, bepótolja az elmulasztottakat, s várát erős védművel látja el. Mikor a püspök a rákövetkező napon kitekintett az ablakon, nem hitt a szemének! A várat körülállták Radbot fegyveresei, élőfalat alkotva, és nehéz fegyverzetű lovasok magasodtak ki tornyok gyanánt a szorosra zárt sorokból.

Radbot nem csupán a Habichtsburg építtetőjeként szerzett magának érdemeket, amelyről Európa talán leghíresebb uralkodóházát nevezték el, de szerepet játszott Muri kolostorának megalapításában is. Ez a jámbor

alapítás hitvesének, Itának a kérésére történt, és elégtételül szolgált. Nem ismeretes, Radbotnak miféle bűnéért kellett vezekelnie, de ebben valószínűleg nem különbözött kora számos olyan nemesurától, aki szintén kolostort alapított. Az ilyen aktus oka nem egyszerű jámborság volt, többnyire lelkifurdalásból történt, azért, hogy az ember illő módon gondoskodjék a lelki üdvéről.

Radbot unokájáról, Ottóról, „Havichsberg grófjáról" tudjuk, hogy 1108-ban elkísérte V. Henriket a magyarok elleni hadjáratára, és egészen Pozsonyig jutott; családjából bizonyára ő volt az, aki elsőként osztrák területre lépett. Ezen a helyen őrgrófként az energikus, harcos Babenbergiek uralkodtak. Az ország exponált helyzete dacára, amely keletről jövő támadásokkal szembeni védőbástyának minősült, alattvalóikkal egyetemben sokat tettek az őrgrófság virágzó jólétének érdekében. Lipót őrgróf birodalmában már tekintélyes települések, valamint virágzó kolostorok léteztek, amelyek magaslatokra építve őrizték a Duna völgyét. Időnként az őrgróf is a Kahlenbergen lévő várában időzött, amely a folyó fölé magasodott. Azt viszont, hol is húzódik Ausztria őrgrófságának keleti határa, senki nem lett volna képes megmondani. Ha az őrgróf várának mellvédjéről keletre tekintett az ember, hatalmas síkság terült el a szeme előtt, amelyet buja őserdő borított, ezen keresztül kanyargott a Duna, számos ágra oszolva. Valahol ezen a síkságon kezdődött Magyarország; erdőségek és mocsarak közepette egy település bújt meg, amelyet Vienninek hívtak, szerény, a magyar hordák által szüntelen fenyegetésben élő városka, amelyben római romokon néhány tucat merész telepes tengette életét.

Mikor Ottó gróf V. Henrik császár seregével keletre vonult, nyilván álmában sem gondolt arra, hogy ezeknek a szegényes kunyhóknak a helyén egykor Bécsnek, a Habsburgok székesfővárosának pompás épületei emelkednek majd. Hiszen egy Habsburg eme első találkozása Ausztriával végső soron igencsak futólagos volt, és említésre méltó sem lenne, ha a jövőben nem került volna sor kevésbé futólagos, ámde annál nagyobb következményekkel járó találkozásokra. Ebben az időben mindenesetre a Habsburgoknak és Ausztriának nem sok közük volt egymáshoz. Anélkül, hogy megérintette volna találkozása az országgal, Ottó gróf visszatért hazájába, Svábföldre, ahol 1111-ben egy vita során orvul megölték. Nem ő volt az utolsó Habsburg, aki erőszakos halál áldozata lett.

Állítólag átok ült Habichtsburg grófjain. Egyikük valamikor teherbe ejtett egy fiatal lányt, majd eltaszította magától. A csalódott szolgáló borzalmas bosszút állt, amennyiben megátkozta hűtlen kedvesét és annak utódait örök időkre. A korabeli krónikákban persze hiába keresnénk ezt a kísérteties történetet, mivel egy amerikai parapszichológus *The Habsburg Curse* című könyvéből származik. Szerinte Rudolf apja is áldozatul esett ennek az átoknak. Albrecht grófot ténylegesen megölték a Szentföldön a szaracénok. Felmerül a kérdés, vajon kezesebben bánt volna vele a sorsa

egy feldühödött és kiábrándult fiatal nő mágikus képességei nélkül? Bár azt is kérdezhetnénk, hogyan eshetett meg eme szörnyűséges átok ellenére, hogy a Habsburgokból, akik többségüket tekintve inkább középszerű, semmint túlzott tehetséggel megáldott emberek voltak, Európa egyik leghatalmasabb uralkodódinasztiája lett, és ezt a helyzetüket évszázadokon keresztül meg is őrizték? Így hát a parapszichológia talán mégsem az a tudomány, amely alkalmas volna rá, hogy elfogadhatóan értelmezze a Habsburgok történetének hátterét.

Ottó gróf utódai energikus, harcias nemzetség képviselői voltak, akik félelmetesen megerősített várak és jövedelmező parasztgazdaságok felett uralkodtak. Körültekintően igazgatták kolostoraikat és grófságaikat Felső-Elzászban. Néhány tulajdonságukat továbbörökítették késői nemzedékeknek, mint például jámborságukat, megfontoltságukat a bajban és meglehetősen kifejlett bírvágyukat. Nem voltak híjával a bátorságnak sem. Barbarossa Frigyes császár fegyveres kíséretének tagjaként az uralkodó nem egy itáliai hadjáratán részt vettek. Egy bizonyos Habsburg Werner gróf 1167-ben Róma városának falai előtt lelte halálát.

Politikai cselekedeteik megingathatatlan alapját a Staufokhoz – Svábföld leghatalmasabb családjához – fűződő jó kapcsolataik alkották. Ez a szerencsétlenül járt Werner gróf esetében hátrányukra vált, egyebekben viszont előnyükre szolgált: Barbarossa itáliai hadjáratai mérhetetlen véráldozatot követeltek a sváb nemességtől, és nem egy, hajdan virágzó nemzetség kipusztulásával jártak. A Habsburg grófok viszont túlélték a Staufokat, és az elhunytak javainak és jogainak örökébe léptek. A Staufok árnyékában nőttek naggyá és hajlandók voltak felemelkedésükért áldozatokat is hozni. Tudomásunk van egy jelentős pénzösszegről, amelyet az idősebbik Rudolf, Habsburg Rudolf nagyapja bocsátott a staufi II. Frigyes rendelkezésére. A pénzt Lotharingia hercege zsebelte be, akinek a staufi párt iránti rokonszenvét Frigyesnek szabályszerűen meg kellett vásárolnia. A herceg 3200 ezüstmárkát követelt, az idős Rudolf pedig 1000 márkáért vállalt kezességet, mialatt olyan jelentős méltóságok, mint Mainz érseke, valamint Worms püspöke mindössze csupán 700 márkát kockáztattak. Ennek ellenére a Habsburgok messze nem tartoztak a leggazdagabb családokhoz, a hozzájuk hasonló nemesi családból számos akadt Németföldön, aki harcolva vagy javadalmakkal üzérkedve verekedte magát keresztül az életen. Svábföldön és Elzászban akarták birtokaikat gyarapítani, magasabbra nem törtek. Semmi nem utalt arra, hogy utódaik majd elzászi parasztviskók helyett európai királyságokért fognak küzdeni. Habsburg Albrecht gróf még egyszerű mezei kapitányként szegődött el a straßburgiakhoz, zsoldjával egészítve ki gyér családi jövedelmét, fia a jövőben majd hasonlóképpen fog cselekedni, ámde jóval sikeresebb és összehasonlíthatatlanul nagyobb formátumú lesz.

Ez a fiú, Habsburg Rudolf, később római király, 1218 tavaszán látta

meg a napvilágot, március vagy május elsején, a pontos dátum nem ismeretes. A colmari dominikánusok jegyzékébe, ami az egyetlen forrás, amelyre a kutatás támaszkodhat, Rudolfot csak jóval a születése után jegyezték be, amikor már király volt. „Rex Rudolphinus nascitur", szól a szöveg, röviden és tömören. Majd egy másik kéz odaillesztette a születési dátumot: „Kal. Martii", március 1-je, egy harmadik kéz viszont áthúzta a „Martii" szót, és „Maii"-val helyettesítette, május elsejével. Hogy Rudolf a limburgi várban született volna, a Rajna menti Breisachban, a barokk kor egyik történetírójától származik, és nem annyira valószínűtlen, mint azt hosszú ideig feltételezték. 1218 tavaszán ugyanis ez az erődítmény Habsburg-kézre jutott, Rudolf apja pedig akkortájt bizonyíthatóan ott is tartózkodott. Elképzelhető tehát, hogy Heilwig asszony a limburgi vár erős falai között várta gyermeke megszületését. Állítólag a staufi II. Frigyes tartotta az újszülöttet a keresztvíz alá. A tudomány kritikus képviselői azonban erős kételyüket fejezik ki ezzel az értesüléssel kapcsolatban, amelyet Mathias von Neuenburg, a krónikás hagyományozott ránk, a Habsburgok távoli rokona. Amennyiben ugyanis Rudolf március elsején született volna, hangoztatják a kételkedők, akkor Frigyes valóban részt vehetett volna a ceremónián, mivel abban az időben még ténylegesen a Felső-Rajna mentén tartózkodott. Nem így május elsején. Talán bizony Mathias von Neuenburg ügyes propagandafogással találta volna ki saját változatát, hogy ezzel is legitimálja a Habsburgokat, mint a staufiak örököseit? Még a 19. században is éles vita kerekedett szavahihető tudósok között arról a kérdésről, vajon valóban II. Frigyes volt-e Habsburg Rudolf keresztapja. Ma a probléma réges-rég aktualitását vesztette, mivel a dinasztikus eszme, az a hibrid elképzelés, amely szerint a hatalom embereken át, nemzedékről nemzedékre, nemzetségről nemzetségre öröklődik, képviselőivel és haszonélvezőivel egyetemben eltűnt a történelem süllyesztőjében.

Ez a keresztelő – amelyről még annyit sem tudni, hol esett meg, s hogy vajon II. Frigyes valóban jelen volt-e azon – Rudolf gyermekkorának úgyszólván az egyetlen hiteles eseménye. Életének első két évtizedéről hallgatnak a források. Hogyan töltötte gyermekkorát, hol nőtt fel, hol tanult, minderről semmit sem tudunk. Az ilyesmi a kortársak szemében nem volt fontos. Volt egy történetíró, aki megkísérelte, hogy kitöltse ezeket a hiányosságokat. Ezt írja: „Gyermek- és ifjúkorát az mi Rudolphusunk szüleinél tölté: kik is őt mindenfajta az Istennek és az embereknek tetsző erényre okíták, jól szívébe vésvén azokat. Kiváltképpen történt azonban, hogy ezen erények legnemesebbike, az istenfélelem, mindvalahány erény királynője, alapos okítás, valamint szüleinek példaképe segedelmével bepecsételődött nemes lelkületének viaszába ..., s ezen erény immáron nem ugyan csak nálánál eresztett gyökeret, és vezérlé egész életének folyását, akárha a tündöklően ragyogó napfény, hanem ő maga is hervadatlanul átörökíté azt utódaiba..."

Ez a cirkalmas, lényegét tekintve tartalom nélküli beszély korántsem egy kortársi krónikás tollából való. Megtalálható egy hosszadalmas címet követő terjengős műben, amely Nürnbergben jelent meg 1668-ban, és a könnyebb idézhetőség miatt egyszerűen csak *A Fuggerek erénytükré*nek nevezik. Kiadója, Sigismund von Birken nemesúr, kétségkívül nagy tudományú, olvasott férfiú, mindenféle érdekes és figyelemre méltó esetet jegyzett fel a Habsburgok hősi tetteiről és sorsáról. Ifjú emberként – így Sigismund úr – Habsburg Rudolfot meghívták a császár udvarába, ahol valóban fejedelmi nevelésben volt része, nemesi vére pedig nyomban megmutatkozott, „amidőn előkelő viselkedésével, okos beszédével és bátor magatartásával, valamint vidám természetével a császárnál és mindenki másnál is olyannyira közkedveltté tette magát, hogy ily módon nagy reménnyel tekinthetett a jövőbe". Állítólag még a császár udvartartása is illő tiszteletben részesítette, amennyiben az urak térdet hajtottak a Svábföldről érkezett ifjú gróf előtt. Közöljük ezeket a beszámolókat, de felelősséget nem vállalunk értük. Elképzelhető, hogy az ifjú Habsburg fiatalkorában néhány évet valóban eltöltött II. Frigyes udvarában, noha az a tiszteletteljes bánásmód, amelyben állítólag része volt, feltehetően erős túlzás, s pusztán a barokk kor jeles tudósának a fantáziájában létezett. Tudomásul kell vennünk azt a sajnálatos tényt, hogy senki sem képes pontos képet adni arról, valójában hogyan is telt el Rudolf ifjúsága. Rudolf csak felnőttként, aktív pályája kezdetén vívta ki kortársai csodálatát, kiforratlan, tanulmányait folytató és az eseményeket pusztán szemlélő ifjú emberként ellenben még nem.

A környező világ

„Van egy tartomány Németországban, Elzász, hetven mérföldre fekszik a tengertől, egy ember ezt az utat jó három hét alatt megteheti. Ez a vidék Straßburg és Bázel városa között terül el, s szokásos mértékkel mérve tizenhat mérföld hosszú és három mérföld széles. A Rajna mentén található ... A Rajnának nem volt hídja, az emberek hajón keltek át a túlpartra. A folyó délen ered, s háromnapi utat tesz meg észak felé Elzászig, Németföldet középen szeli keresztül...". Az elzászi viszonyokat és az ottani emberek életét bámulatra méltó szakismerettel írja le egy colmari dominikánus szerzetes, akinek nevét nem ismerjük. Egyszersmind Habsburg Rudolf hazájának egy darabját is ismerteti. Rudolf életének úgyszólván a tengelye volt a Rajna, attól kezdve, hogy elhagyja a Boden-tavat, le egészen Straßburgig és Speyerig. Rudolf számtalan alkalommal kelt át a folyón, merészen rajtaütve meglepett ellenségein, vagy üldözői elől egérutat akarván nyerni. A Rajna hullámai diadalmas sikerek felé vitték, nemkülönben gyalázatos vereségek színterére is szállították. Ez a Habsburg uralkodó életének legnagyobb részét a Rajna felső folyása mentén töltötte, s bárhol is járt, mindig visszatért oda. Mégis, a történelem szeszélye folytán, élete legnagyobb és legtartósabb sikerét nem itt, hanem egy másik nagy folyó partján érte el.

Magasan a Rajna jobb partja fölött, Saßbachhoz közel, a mondák által megénekelt Kaiserstuhl nyúlványán magasodik Limburg erődje, egy romos kastély, melyhez foghatót sokat találni Németország-szerte és másutt is, s amelyből csupán gyér számú rom dacol az idő múlásával: faltöredékek, egymásra tornyosuló kövek és omladékok, páfránnyal és csalánnal benőve, olykor egy romos öregtorony, párkányzata büszkén és dacosan mered az ég felé; kőből készült emlékei egy rég letűnt korszaknak.

Limburg jobb napjaiban a rajnai átkelőt őrizte, amelynek a helye kissé északabbra volt, ott, ahol most hajóhíd köti össze a badeni és az elzászi partot egymással. Mára nyoma sem maradt az egykori nyüzsgésnek a limburgi vár falai között, sem annak a büszke nemzetségnek, amely az erődítményt sajátjának vallotta, Zähringen hercegeinek, Berchheim grófjainak, valamint a Habsburg-ház grófjainak. Habsburg Rudolf, a későbbi római király, állítólag Limburgban született. Mára senki sem képes kideríteni,

megfelel-e vajon ez a késői hagyomány az igazságnak. Limburg kövei némák maradnak, s örökre megőrzik titkukat.

Limburg meredek sziklájáról messze el lehet látni, túl a Rajnán, Elzász tágas, termékeny síkjára, egészen a Vogézek erdő borította hegységéig. Tiszta időben Colmar városának tornyai is látszanak, mely város kitűnő boráról híres, valamint páratlan műalkotásairól, amelyek közül Matthias Grünewald *Isenheimi oltár*a a leghíresebb. A colmari dominikánusok kolostorában egykor jámbor és szorgalmas szerzetesek óriási ismeretanyagot halmoztak fel Habsburg Rudolf életéről és tetteiről, közte sok olyan fontos dolgot, amely hazájával és azokkal az emberekkel kapcsolatos, akik között életét töltötte. „Az 1200-as év körül Straßburgnak és Bázelnak kicsiny volt az erődítménye, kevés temploma volt, és még kevesebb háza. Ugyancsak kevés számú kereskedő lakta, akik csaknem kivétel nélkül gazdagok voltak. Még azt a néhány kézművest is, amely a városban lakott, a módosak közé sorolhatjuk. Borbély és orvos alig akadt a városokban, a zsidók száma is csekély volt, ezzel szemben az eretnekeknek se szeri, se száma nem volt, akiket Szent Domonkos fiai a terület urainak hathatós segítségével dicsőségesen kiirtottak. Az Úr 1200-as esztendeje tájt Elzásznak kevés papja volt, közülük volt olyan, aki két-három faluban is misézett. A klerikusok közül sokan nem igen jeleskedtek a tudományokban, okos tanácsot ezért senki sem várt tőlük. Többnyire ágyasokat tartottak, amire a parasztok ösztönözték őket, mondván »a csuhás úgysem képes megtartóztatni önmagát, ezért jobb, ha csak egy asszonya van, mintsem hogy mindenki asszonyát megkísértené és megismerné«. A káptalan tagjai és a lovagok cserébe nemesi származású apácákat »ismertek meg«. Heinrich úr, Bázel püspöke halála után húsz árvagyereket bízott anyjuk gondozására."

„A nemes uraknak a falukban kis tornyaik voltak, melyeket alig bírtak megvédeni a magukfajtájának a támadásaitól. A lovagok vadásztak és halásztak, tornákon és harci játékokon mérték össze erejüket és ügyességüket, több-kevesebb sikerrel alakították a Minnesängerek, azaz német trubadúrok szerepét, miközben alig akadt köztük bárki is, aki egy egyszerű félrelépésen megbotránkozott volna. A csatlósok bárki szolgálójának tették a szépet, s ha szóval és ajándékokkal sikerült magukévá tenniük a leányzót, akkor éjjel-nappal vele töltötték az idejüket. Cserébe ellátták a szükséges lábbelivel, miáltal mentesítették kedvesük úrnőjét ebbeli kötelessége teljesítésétől. A lovagok viszont nagy, vaskos és nehéz gyűrűkből készült páncélt viseltek..."

Tarka, érzéki örömökben tobzódó világ, amelybe Habsburg Rudolf 1218-ban érkezett; azt, hogy csalárd veszélyeket, nemkülönben csábító lehetőségeket is rejt magában, csak később tudta meg.

Talán Habichtsburg várában nőtt fel? Sivár körülményeknek kellett ott uralkodniuk, a légkör józan volt, a hely pedig ottlakásra aligha alkalmas. Utóvégre a várak mindig is hadicélt szolgáltak, a kényelem sokadlagos

szempont volt. Az ottaniak többnyire szorosan az állatokkal együtt éltek, lovakkal, tyúkokkal és sertésekkel, s ha az akkori emberek érzékenyebbek lettek volna a szagok és az állatok testének kipárolgása iránt, s nem lettek volna annyira igénytelenek az élet mindennapi jelenségeivel szemben, akkor egy ilyen lovagvárnak huzatos, barátságtalan falai között nem bírták volna ki huzamosabb ideig. Amennyire azonban tudomásunk van róla, a Habsburg grófok inkább Brugg városában lévő házukban laktak, mintsem wülpelsbergi kopár székhelyükön. Díszes kastélyok abban az időben még nem léteztek. Még a császárok és a királyok is kénytelenek voltak váraikban a legprimitívebb körülményekhez alkalmazkodni.

Brugg, ez a festői városka nem messze fekszik Habichtsburgtól, az Aare jobb partján. Valamikor híres latin iskola állt benne, amely azonban Rudolf idejében még nem volt meg, de ha működött volna is, Rudolf bizonyára nem tartozott volna az iskola büszkeségei közé, tekintettel arra, hogy soha életében nem tanult meg latinul. Állt ellenben már az ő idejében is a fekete torony, ha egyszerűbb volt is a külalakja, mint manapság, s őrizte a hidat, amelyen az Elzászból érkező és Zürichbe, majd onnan az Alpok hágóin át Itáliába irányuló forgalom bonyolódott. Ez a torony is a Habsburgoké volt. A kis Rudolf társaival együtt errefelé futkározhatott az Aare partján, s hosszú téli estéken bizonyára érdeklődéssel hallgatta az asszonyokat, akik a rokka mellett csodás történeteket meséltek mesebeli szörnyekről, sárkányokról és óriásokról, akiket bátor lovagok párviadalban legyőztek, szentekről és azokról a csodákról, melyek akkoriban tucatszám estek meg: a természet ugyanis az abban az időben élt ember számára még hétpecsétes titoknak bizonyult. A világ hemzsegett az ördögöktől és a démonoktól, akik bolondját járatták az emberrel, széttépték a jámborok ruháit, s megdobálták őket sárral. Ilyen gonosz varázslat ellen semmi más nem segített, mint ha az ember amulettet hordott magánál, imákat mormolt, és segítségül hívta a szenteket, akiknek se szeri, se száma nem volt. Minden rendnek, minden helynek, minden nemesi családnak, aki adott valamit magára, megvolt a maga védszentje. Szent György például a lovagok és a katonák védőszentje volt, a cserzővargák és a tímárok Szent Bertalanra esküdtek, akit a legenda szerint elevenen megnyúztak, Szent János apostol viszont a gyertyaöntők védszentje volt, mivel forró olajjal teli üstben lelte vértanúhalálát. Minden bajra létezett egy illetékes szent a mennyekben. Szent Balázs torokfáját gyógyította, Szent Apollóniához fogfájás esetén fohászkodtak. A szomszédos Burgundiában és Franciaországban a parasztok Szent Medárdhoz könyörögtek esőért, amikor azonban ő nem hallgatta meg kérésüket, a türelmetlen kérelmezők a szent szobrát minden teketória nélkül belehajították a folyóba. A Habsburgoknak is megvolt a maguk védőszentje, éspedig Szent Morand, akiről egy jámbor legenda tudni véli, hogy a Habsburg-család egyik őse volt.

Rudolf vér szerinti őseit Muri kolostorában temették el; büszke és elő-

kelő nemzetség tagjai voltak, emberemlékezet óta Elzász grófjai, akik várakat és apátságokat építettek, s a csatában nem ismerték a félelmet. A császárért és a birodalomért vívott háborúkban dicsőséges győzelmeket arattak, de gyakran viseltek hadat saját céljaikért is. Most pedig sírboltjukban várnak az Utolsó ítéletre, amely – erről jámbor és tanult emberek biztosították az embereket – most már igazán nem várathat magára sokáig. Még élt Rudolf nagyapja, az idősebbik Rudolf, Frigyes császár mindvégig hűséges csatlósa. Többéves rendszeres időközönként az öreg Habsburg Itáliába ment, hogy felkeresse a császárt Capuában, Ravennában vagy Anagniban, mikor hol. Mikor aztán hazatért, sok mindent mesélhetett unokájának a császári udvarról, az ottani mesés pompáról, a szép hölgyekről és tudós férfiakról, nemkülönben a császár és a pápa között dúló hatalmas viszályról, amely megrázta az európai kereszténységet. IX. Gergely pápa jámbor és fanatikus ember volt, és kiközösítette a császárt, amiért a régóta beígért keresztes háborút egyre csak halogatta; így történt, hogy Frigyes, az egyházi átokkal sújtott uralkodó, végül is elszánta magát a szentföldi útra. Egyetlen kardcsapás nélkül, mindössze ügyes tárgyalások révén sikerült a kereszténység számára visszahódítania a szent helyeket. Majd – legalábbis így beszélték – a császár magamagát koronázta meg Jeruzsálem királyává, mivel egyetlen papot sem talált, aki ennek az egyházi átokkal sújtott embernek a fejére tette volna a koronát.

A keresztény világ vezetőjének szerepéért folytatott ádáz küzdelem a császár és a pápa között alaposan befolyásolta az emberek hangulatát. Ahogy Rudolf tapasztalta, a pápa hatalmas ember volt, hatalmasabb talán még a császárnál is, hiszen ő parancsolt az egyház mérhetetlen kincsei felett; jogában állt jutalmazni, nemkülönben fenyegetni és büntetni is, azt pedig, aki nem átallott szembeszegülni a pápai tekintéllyel, egyházi átokkal sújtotta, amivel az illető kiközösítette magát a hívők gyülekezetéből, és retteghetett a pokol büntetésétől.

Elképzelhetetlen, hogy Habsburg Rudolf ne hallott volna azokról a tettekről, amelyeket császári keresztapja véghezvitt a Szentföldön. Így az is valószínűnek tűnik, hogy hallott egy bizonyos Assisi városából származó Francesco Bernardonéról, aki egy éjszaka leforgása alatt lemondott minden földi vagyonáról, szerette az állatokat, a virágokat és a napsugarat; társairól és követőiről, akik kisebb testvéreknek hívták magukat és akik koldulva és prédikálva járták Svábföldet; vagy Türingia őrgrófnőjéről, a jámbor Erzsébetről, aki ugyancsak a szentség hírében állott, akinek mennyei látomásai voltak s aki a szegények szolgálatának szentelte magát. Mire fel a tömeg levágta a fiatalon elhunyt Erzsébet holttestének haját, fülét és mellbimbóit, hogy értékes ereklyeként otthon őrizze azokat.

Mikor ez megesett Türingiában, Habsburg Rudolf 13 éves volt, szinte gyermek még, ugyanakkor elég érett ahhoz, hogy fokozatosan elkezdje felismerni a nagy összefüggéseket, még akkor is, ha az ifjonti fantázia gyakor-

ta megszépíti a nyers valóságot. Képzelőerőben a felnőttek sem szűkölködtek Rudolf korában, éspedig oly mértékben, amely messze meghaladja a mi racionális korunkban szokásost. Joachim da Fiore, egy calabriai apát, azt tanította, nemsokára elérkezik a Szentlélek korszaka. Akkor majd békesség, igazságosság és boldogság honol a földön. Előtte azonban még eljövend az ínség ideje, háborúk lesznek, szegénység, a papság romlottsága, és megjelenik az Antikrisztus, amint az János Jelenéseinek Könyvében megjövendöltetett. Joachim apát tanai számos követőre találtak, hiszen ténylegesen sok helyütt ínséges idők jártak, a papságot pedig jobban érdekelték a zsíros javadalmak, mint az Evangélium. Az Antikrisztus megjelenéséről szóló tézist persze egészen más célokra használták fel, mint ami az eredeti elképzelés volt. Németországban nyíltan hirdették, maga a pápa a testet öltött Antikrisztus, a pápa hívei ellenben ugyanezzel a császárt rágalmazták.

Egy ilyen kusza és kiismerhetetlen világban, amelyben a császár és a pápa viszályban állt egymással, az Antikrisztus kísértett, s a földi élet oly kevés reménnyel kecsegtette az embereket, érthetővé válik, hogy egyre többet kezdenek foglalkozni a túlvilággal. Csakhogy az sem biztatott túl sok jóval. Az üdvösséget – mennydörögték a bűnbánatot hirdető vándorprédikátorok – nem éri el mindenki, kevesen vannak a kiválasztottak, a pokolbeli kínokat pedig a legélénkebb színekkel ecsetelték döbbent hallgatóságuknak. Az ebben a korban élt emberek javától még a reményt is elvették; sanyarú helyzetükből sokan levonták a következtetést: flagellánsok vándoroltak településről településre, nők és férfiak serege, akik megtérésre hívtak fel, és eksztatikusan felfokozott lelkiállapotban véresre korbácsolták önnön testüket. A felsőbbség megtűrte őket, hiszen maga sem volt védve a pokol szörnyűséges büntetéseitől. Mind a művészek, mint a nép körében közkedveltek voltak az Utolsó ítélet jelenetei, többnyire a „biblia pauperum" formájában, ezeket a templomban helyezték el. Az ábrázolásokon időnként előkelőségeket is látni, még királyokat és püspököket is, a világbíró Krisztus balján, a kárhozottak között, akiket szörny pofájú ördögök vonszolnak a pokolbeli lángok közé.

A földön azonban még szigorú rend uralkodott, kikezdhetetlen hierarchia, amelyben öröktől fogva szabott helye volt annak, ami lent van, és annak, ami fönt; ezt a rendet pedig senki emberfia nem kezdhette ki. Ránk maradt egy prédikáció, amelyet Rudolf kortársa, Berthold von Regensburg ferences szerzetes számos helyen és számos alkalommal elmondott, s ami erről a megingathatatlan rendről szól. A mennyben – hirdette a barát az őt többé-kevésbé áhítatos figyelemmel követő hallgatóságának – az angyalok tíz rendje létezik, ennek okából az emberiség a földön is tíz osztályba soroltatik. Legfölül áll a pápa és a papság, őket követik a kolostorok szerzetesei és a barátok, s csak harmadik helyen, a klérusnak alárendelve a világi urak, a királyok, hercegek és grófok, „akikre Urunk a hatalmat és a

bíráskodást bízta". Az első három rendnek alá vannak vetve a további rendek, a szűcsök, a szabók és a vargák, a kőfaragók, a kereskedők és a parasztok. Az orvosokat hiába keresnők a középső rendekben. „A gyógyászattal foglalatoskodók", orvosok és borbélyok, csupán a kilencedik és utolsó előtti helyen állnak ebben a figyelemre méltó hierarchiában, ami nem csoda, hiszen művészetük – ellentétben a mi korunkkal – nem volt éppen túlságosan hatékony. Mindazonáltal a derék gyógyászok még mindig az „utazók" előtt álltak, akik „szemfényvesztőként, vásárosként és dobosként" ezen egyházi férfiú szemében még gyanúsabbak voltak, mint az orvostudomány képviselői. Ez a hierarchia Istentől alkotott volt, és alig akadt bárki is, aki kétségbe vonta volna létjogosultságát. Ha mégis, akkor eretneknek minősült, és máglyán végezte.

Ebben a mindenki által elismert hierarchiában Habsburg Rudolf, származásának köszönhetően, előkelő helyet foglalhatott el. Miközben – és erről sem szabad megfeledkezni – az előkelő származás kötelezettségekkel is járt. A kor világi kultúráját a lovagság intézménye határozta meg. Aki azt akarta, hogy szava és rangja legyen a világban, annak, amennyiben nem a papi hivatást választotta, lovagi nevelésben kellett részesülnie. Következésképpen az ifjú Rudolfnak is sok mindent el kellett sajátítania, ami a lovagság intézményével függött össze, a lovagi viselkedést és erkölcsöt: hogy az ember hölgyekkel udvariasan bánik, s a lovag kötelességeihez tartozik az özvegyek és árvák védelme, amiről a mindennapok nyers valóságában nem egyszer a legtanulékonyabbak is hajlamosak voltak elfeledkezni. Az ifjak megtanulták, hogyan illik viselkedni az asztalnál, étkezések és lakomák során, s hogy az ember megtörli az abroszban az ujját, minekutána az ételt azzal rakta a szájába. Azt ugyanis, hogy a villa kiváló szolgálatot tesz étkezések alkalmával, csak későbbi korok fedezték fel. Az evés folyamán esetlegesen keletkező zajok, úgymint a csámcsogás és a böfögés nem minősült illetlenségnek. Ellenkezőleg, annak a kifejezésére szolgált, hogy a házigazda tudomására hozzák, ízlett az étel. Aki viszont zsebkendő hiányában az orrát történetesen a finom abroszba törölte, azt már akkoriban is udvariatlan, faragatlan fickónak minősítették, s asztaltársai görbe tekintettel méregették.

Persze a lovagi nevelés korántsem merült ki csupán az illendő viselkedés elsajátításában az asztalnál. Akinek megfelelő volt a termete és megvoltak hozzá a testi adottságai, annak jeleskednie kellett a fegyverforgatásban; éveken keresztül tartó kemény gyakorlást igényelt a karddal folytatott helyes harcmodor, miközben az illetőnek azt is meg kellett tanulnia, hogy egyidejűleg kellőképpen védje is magát háromszögletű, bőrrel bevont pajzsával az ellenfél csapásaitól. Egyelőre azonban mindez a fiatal Rudolf számára játéknak bizonyult, a lándzsák vége tompa volt, a kardok fából készültek; ezek a edzések előkészítették őt arra, amikor mindez „élesben" történik majd.

Az ifjak lovagi tornákon is gyakorolták magukat, mikor az volt a cél, hogy a szemben robogó ellenfelet ki kellett vetni a nyeregből. A kopjával hajszálpontosan kellett célozni, és lehetőleg az ellenfél nyakvértjét eltalálni, erősen ügyelve arra, hogy ugyanez neki ne sikerüljön. Mikor aztán egymásnak feszültek a hadimének, s a kopjafa egyetlen reccsenéssel eltörött, arra kellett ügyelni, hogy az ember visszanyerje az egyensúlyát, biztosan üljön a nyeregben, mivel az, aki lezuhant a lóról, vesztesnek minősült, ami – mikor már nem játékról volt szó – komoly következményekkel járhatott. Már Rudolf idejében is olyan nehéz és esetlen volt a lovagok páncélzata, hogy viselője aligha volt képes a maga erejéből feltápászkodni, és páncélja bizonyos réseivel könnyű prédát kínált ellenfelének, melyeket addig a nyereg magasított előrésze és a merev lágyékkosár eltakart. Rudolf nézőként bizonyára számos alkalommal megtanulhatta, hogyan kerülje el az ember azt, hogy kizuhanjon a nyeregből, amelynek végzetes következményei adódhattak, ezt tapasztalta is, amikor apródként segédkezett a lovagok párviadalánál. Egy ilyen lovagi torna óriási társadalmi eseménynek minősült, nem utolsósorban pedig hihetetlenül látványos is volt: a tarka zászlók és szalagok, amelyekkel a párviadal színhelyét feldíszítették, a szemfényvesztők és regősök, a hölgyek, merészen kivágott selyemruhájukban, akik epekedő pillantást vetettek szívük választottja felé, maguk a lovagok, csillogó vértjükben, csodásan felszerszámozott paripájukon. A játékok kezdete mindenkor fényes külsőségek közepette zajlott le – ezzel szemben a végük nem ritkán komorra és gyászosra sikeredett. Ez nem csoda, ha az ember meggondolja, minő becsvággyal folyt a küzdelem, s hogy egy ilyen lovagi torna játékból véresen komollyá válhatott, holott az lett volna a feladata, hogy csupán szimulálja egy valódi csata jellegét és körülményeit. Szinte nem akadt olyan lovag, aki megúszta volna ezeket a megpróbáltatásokat véres sebek és komoly zúzódások nélkül. Előfordult, hogy egy lovag, nem bírván már tovább elviselni a tűző napfényben a páncél irdatlan súlyát, ájultan zuhant a porondra, s akkor még nem beszéltünk azokról az esetekről, amelyek tragikusan végződtek: törésekről, amelyek egy életre nyomorékká tettek, és sebesülésekről, amelyekbe később belehalt az illető. Mindez azonban hozzátartozott a játékhoz, és velejárója volt a korabeli szokásoknak, ezen nem akadt fenn senki, és szinte senkinek sem csappant meg a harci kedve.

Ilyen időrabló és egész embert kívánó testgyakorlások közepette, mint amilyennek a lovagi tornák, a vadászat és az ivászatok minősültek, egy fiatal lovag számára nem sok idő maradt, amit művelődésre fordíthatott volna. Az embernek mindenekelőtt meg kellett tanulnia harcolni, helyt kellett állnia a vadászatokon és a trubadúr szerepében, képesnek kellett lennie továbbá arra is, hogy nagyivó cimborák társaságában jó néhány kupát ledöntsön a torkán, az írás és az olvasás tudománya azonban már korántsem volt olyan fontos. Írni különben is szerfelett nehéznek bizonyult, ezt a mű-

vészetet a klérusra bízták, mindenekelőtt a kolostorok szerzeteseire, akiknek elég türelmük és idejük volt erre, mivel még a magas papság körében is szép számmal akadtak olyanok, akik nem igen tudtak mihez kezdeni a pennával, tintával és pergamennel. Nagy valószínűséggel maga Habsburg Rudolf sem tanult meg soha bánni ezekkel az eszközökkel, ami azonban nem bizonyult akadálynak jövője és karrierje szempontjából. Azokban az időkben más mércével mértek. Kevés volt az írnivaló, az írástudatlanság pedig nem volt szégyen. Csak akkor nyúltak pennához, ha szerződéseket kellett kötni, a birodalom állapotát kellett írásba foglalva rögzíteni, meglévő okmányokon változtatásokat eszközölni, s ezért van az, hogy az okmányok a középkor legfontosabb, legtöbb információt hordozó emlékei közé tartoznak. Sokszor egy-egy szorgalmas szerzetes krónikát írt arról, mi történt a kolostorában, s milyen híreket hallott a nagyvilágból. Rossz, kellemetlen tudósítások is akadtak köztük, zord időjárásról, járványokról, jégverte termésről és éhínségről, mint ahogy a magas politikában is előfordult olyasmi, ami aggodalomra adott okot: a császár és a pápa közti viszály, ami gyengítette a kereszténység erejét a hitetlenekkel szemben, s aminek következtében a szent helyek veszélybe kerültek, vagy Németföldön a Staufok családi belvillongása, ami nem kímélte Svábföldet sem.

Rudolf azonban még túlságosan fiatal volt, hogysem tevőlegesen beavatkozhatott volna az események menetébe, arra azonban már elég érett, hogy szemlélje őket, s a látottakból következtetéseket vonjon le. 14 éves volt, amikor látta nagyapját, az idősebbik Rudolfot meghalni, látta, amint nagyapja két hátramaradott fia egyetértésben elvégezték azokat a szertartásokat, amelyek az elhunyt lelki üdvét voltak hivatva biztosítani, s ahogy később, már egyáltalában nem egyetértésben, elkezdtek hadakozni a korántsem jelentéktelen örökségért, amelyet apjuk hagyott rájuk.

A viszály a magas politikát sem kerülte el, a Staufok császári házát, ahol az ifjú Henrik király fellázadt császári atyja ellen. A sváb urak, köztük Habsburg Albrecht, kezdetben Henrik oldalán álltak. 1235-ben azonban II. Frigyes személyesen jött Németországba. 15 év telt el azóta, hogy utoljára időzött német földön. A hosszú távollétet szicíliai birodalma ügyletei, a keresztes háború, valamint a pápával folytatott vitája indokolta. Káprázatos bevonulása mély hatást gyakorolt a derék németekre: „Nagy pompával érkezett, ahogyan ez császári méltóságához illett. Szekerek kísérték, megrakodva arannyal és ezüsttel, finom pamutszövettel és bíborral, gemmákkal és drága eszközökkel. Temérdek teve és dromedár kísérte, majom és leopárd, s hozott magával szaracénokat és szerecseneket, akik mindenféle tudományban és művészetben járatosak voltak, s őrizték aranyát és kincseit. Így jött, és hatalmas kíséretével Wimpfenbe tartott." A kincsek, kiváltképpen az arany és az ezüst, amit a császár nagyvonalúan szétosztott a fejedelmek és az urak között, nem tévesztették el hatásukat. „Henrik valamennyi követője megzavarodott, ijedtség és szörnyül-

ködés uralkodott el társain a császár hatalmas dicsősége és vagyona láttán."

Így kellett lennie, amint erről Eberbach krónikája beszámol. Annak ellenére, hogy a császárnak nem volt említésre méltó hadereje, a lázadás hamar összeomlott. II. Frigyes szigorú törvényt ült a saját fián, és megfosztotta királyi méltóságától. Henrik száműzetésben halt meg egy magányos apuliai hegyi faluban, meglehetősen talányos körülmények közepette.

Habsburg Albrecht gróf is Henrik király híveihez tartozott. Ámbár a császári arany csábításának káprázatában ő is csakhamar rájött, mekkora előnnyel jár, ha pártot változtat. 1236 telén Albrecht Hagenauba utazott, a császári udvarba, s több hetet töltött ott. Rudolf fia valószínűleg elkísérte. Hajdan az idősebbik Rudolf is szívesen magával vitte a fiát az utazásaira. Hagenau nem volt messze. Tegyük fel tehát, hogy a 18 éves Habsburg Rudolf ott volt a császár udvarában, és első ízben látta színről színre nagy hatalmú keresztapját, elbámészkodott a különös állatokon, tevéken, majmokon és leopárdokon, megcsodálta a szaracén íjászokat, a herélteket és a szép hölgyeket, akik megédesítették a császár és vendégei életét. Talán ott maradt a császári udvarban, s rész vett Frigyes ausztriai és itáliai hadjáratain, körülnézett a világban, amely oly sok lehetőséget rejtett annak a számára, aki képes volt őket megragadni. Öregemberként még azzal dicsekedett, hogy a Staufok udvarában nevelkedett, s magával a császárral is többször folytatott eszmecserét.

Megosztotta-e vajon a bölcs császár a fiatalemberrel rejtett gondolatait, mesélt-e neki a világ nagy talányairól, a görögök és az arabok bölcsességéről, az algebra és az alkímia rejtelmeiről? Ezek feltehetően olyan témák voltak, amelyeket Frigyes tudhatóan inkább udvari tudósaival vitatott meg, nem beszélve arról, hogy az ifjú Rudolfból bizonyára hiányzott a kérdések és problémák iránti nyitottság és előképzettség. Ellenben minden további nélkül elképzelhető, hogy az ifjú Habsburg elkísérte a császárt a vadászatokra, s megnézhette, hogyan ereszti el Frigyes kedvelt sólymait, hogyan tanulmányozza gondosan kezes vadászmadarainak magatartását, s feljegyezte mindazt, amit fontosnak tartott belőle, hogy később könyvet írjon a solymászatról. Elborzadt-e vajon Rudolf attól a kiismerhetetlen csalárd kegyetlenségtől, amelyre az uralkodó képes volt, s megcsodálta-e a világban jártas, azt alaposan ismerő államférfit, annyi sok birodalom urát? Az ifjúnak arra is volt lehetősége, hogy részesüljön azokból az élvezetekből, amelyeket oly tékozlóan kínált az udvar élete, s bizonnyal előfordult, hogy hosszú pillantással méregette a számos szép hölgyet, a „háremet", amelyről ez az udvartartás híres és hírhedt volt. Rudolf ugyanis nem egy alkalommal mutatkozott a szépnem kedvelőjének.

Nem tudjuk, meddig maradt Frigyes környezetében, erre vonatkozó adatokkal nem rendelkezünk. Apja, Albrecht azonban, okmányok tanúbizonysága szerint az 1236 és 1238 közti időszakban több ízben is felkeres-

te a császári udvart, és elidőzött Frigyes társaságában. 1238 januárjában például Paviában tartózkodott, mikor a császár oda tette át székhelyét. Joggal tehetjük fel, hogy a fiú követte apját, mint ahogy azt is, hogy Frigyes személyisége valószínűleg rabul ejthette a Svábföldről származó fiatalembert. Mindenesetre hűséget fogadott a császárnak, történjék bármi is.

Ha úgy volt, hogy Rudolf a császári udvarban töltötte gondtalan fiatalkorát, ha ott ismerte és ízlelte meg az első szerelem varázsát, ha ott fogta el a kalandvágy, akkor apja korai halála bizonyára váratlanul és egy csapásra véget vetett ábrándos ifjúkorának. 1239 tavaszán kellett történnie, hogy Albrecht von Habsburg gróf búcsút vett hitvesétől, Heilwigtől, valamint gyermekeitől, és elindult a keresztes haddal a Szentföldre. Soha nem tért vissza. Úgy tudni, hogy valahol Türosz és Akko között van eltemetve. Rudolfra, legidősebb fiára tetemes örökséget hagyott, de a fiúé lett az édesanyjáról és négy kiskorú testvéréről való gondoskodás feladata is.

Az első csatározások

Habsburg Rudolf nem sokkal múlt el húszéves, amikor birtokai, falvai, lovagjai és jobbágyai urává és parancsolójává vált, de meg kellett birkóznia a döntéshozatal feladatával, valamint elképzelései, hajlamai és tervei valóra váltásával is. Mihez fogjon most, felnőttkora kezdetén? Erre a kérdésre kimerítő és eredeti választ találunk a *Colmari Krónikában*, mely szerint ez a fiatalember, aki csak most lépett apja örökébe, elkezdett körülnézni szomszédai körében, s úgy találta, olyan gazdagsággal vannak megáldva, ami neki hiányzik. Ő is olyan gazdag akar lenni, mint a környezetében élő grófok. Keres, kutat, töpreng, és sokáig nem leli a megoldás kulcsát. Pénze nincs, ha viszont szomszédaitól koldulna, adják már neki vagyonuk egy részét, gúny és nevetség tárgyává válna. Jogi útra sem terelheti az ügyet, hiszen a jog a vagyonosok érdekét védi. Ezért csupán egyetlen lehetősége marad a meggazdagodásra, éspedig az erőszak. Sok, nagyon sok lélegzetelállító karrier kezdődött hasonló módon.

Ha nem kerülte el Rudolf figyelmét az, amit maga körül látott, nevezetesen hogy mennyire gyengül a császár hatalma a fejedelmek javára, mint hadakoznak a nagyurak minél több hatalomért és kiváltságért, a kisnemesek meg hogyan küzdenek a puszta életben maradásért, ha észrevette, hogy mindezek következtében fokozatos anarchia és nyers erőszak vált úrrá az országon, ahol többnyire az erősebbnek volt igaza, és a gyengébb volt kénytelen engedelmeskedni, hogy a császár, aki teljesen belebonyolódott itáliai ügyei intézésébe, s Németfölddel alig törődött, akkor ebből az a logikus következtetés adódott, hogy az ember jobban teszi, ha a kardjában bízik, hogysem tollal és pennával hadakozzék. Ehhez az egyszerű alapigazsághoz Rudolf mindvégig következetesen ragaszkodott, s mint az élete történetéből ki fog derülni, ebbeli döntése előnyére is vált.

Pályája szinte már előre ki volt szabva. A Habsburgok mindig is harcosok voltak, a katonai pályát pedig a nemesi családok sarjai különös előszeretettel választották. Ez a pálya többnyire gondtalan, változatos, nem ritkán azonban rövid életet is jelentett. Az ember vagy részt vett a keresztes háborúkban, s a hitetlenek ellen hadakozott a Szentföldön, vagy a császár csatlósaként Itáliába vonult, hogy ott szerezzen hírnevet és dicsőséget. Amikor épp nem dúlt háború, el lehetett tölteni az időt az otthoni várban,

és vadászatokat, lovagi tornákat, valamint iváształokat rendezni, amelyeken az ember kipihenhette hadi fáradalmait, röviden, a nemes urak azt az életet élték, amit rangjuk és társadalmi helyzetük megkívánt tőlük. Hogy ezt megtehessék, arról a parasztok, a jobbágyok és a szolgák gondoskodtak, akiket az ember földbirtokosként meg kellett, hogy becsüljön, cserébe ezek kötelezve voltak arra, hogy munkájuk gyümölcsének egy részét beszolgáltassák, barmokat, számos mérő búzát, tejet, vajat, tojást, meg mindazt a táplálékot, amit a szorgalmas földművesek megtermeltek. A rendszer működött, egészen addig, amíg a javadalmakból jutott annyi a földesúrnak, hogy élhesse a lovagok életét, illetve amíg a parasztok és a szabadosok is képesek voltak megélni.

Manapság kuszának és áttekinthetetlennek tűnnek azok a jogok és igények, amelyek révén valaki érvényt szerzett egy terület feletti befolyásának és uralmának. Számos egyedi jogi előírás fonódik itt össze egymással, olykor úgy, hogy egyikük hatályon kívül helyezi a másikat, már a különbözőségük is groteszk, számunkra pedig végképp idegenek és érthetetlenek. Gondolunk itt a hűbéri viszonyok elképesztő számú változatára, a bíráskodás módozataira, a vámfőségre, városok feletti uralomra, vagy a különböző nemesi rangokkal járó igazságszolgáltatási kiváltságokra. A saját uradalma feletti uralmat, tehát a Habsburg-birtokok felettit Rudolf közvetlenül gyakorolta, ez az övé volt, szemben a felső-elzászi birodalmi grófságokkal, amelyeknek urai a gróf és a herceg közötti rangot képviselték, mivel ezek a területek birodalmi hűbéri területek voltak. Amikor tehát Habsburg Rudolf „birtokairól" beszélünk, alaposan tekintetbe kell venni a középkori hűbéri és alkotmányos rendszer sajátosságait. Itt voltak például az aargaui, valamint a Muri kolostora feletti intézői-patrónusi grófi jogok, amelyeket viszont nagybátyja, Rudolf von Habsburg-Laufenburg önmaga számára igényelt. A Reuß völgye vitathatatlanul a fiatal Rudolfé volt, egészen a Zuger- és Vierwaldstätter-tóig, az ő tulajdona volt továbbá Habichtsburg és környéke, Bremgarten és Meienburg helységekkel, a frickaui grófság, valamint Säckingen városa a Rajna mellett. Rudolf elzászi birtokait a Felső-Rajna menti síkságon találjuk, Mühlhausen városának közelében, valamint északabbra, Schlettstadt felé, a Vogézek lábánál. Ősei megvetették a lábukat a Rajna jobb partján is, a Fekete-erdő mentén. Ezek a birtokok messze szét voltak szórva, Straßburgtól fel egészen a Vierwaldstätter-tóig, köröskörül pedig irigy szomszédok laktak, akik mohón lesték az alkalmat, amikor birtokaikat mások birtokainak megszerzésével megnagyobbíthatnák. Ezeknek a törekvéseknek kedveztek az említett zavaros, teljességgel átláthatatlan jogviszonyok.

Habár zord idők jártak, és jogbizonytalanság uralkodott, Rudolfnak mégis sikerült egybetartania a birtokait. Nem osztozkodott öccseivel. A Habsburg-birtokoknak nagyapja halálával bekövetkezett feldarabolása és meggyengülése intő jelnek bizonyultak a számára. Ezeket a javadalma-

kat már nem lehetett tovább felosztani. Ha megtörtént volna, akkor ez gyengeséghez és eljelentéktelenedéshez vezetett volna, s hamar ebek harmincadjára került volna mindaz, amit nemzedékek hosszú sora évtizedeken és évszázadokon keresztül felhalmozott. Erre szomorú példa akadt Rudolf közvetlen szomszédságában. Winterstetten hajdan oly hatalmas urainak birtokai szétzilálódtak, s a család utolsó sarja koldusként járta Svábföldet, alamizsnából tengetve életét, amelyet szerencsésebb csillagzat alatt született és okosabban gazdálkodó nemesi társai vetettek oda neki.

Rudolf azonban gondoskodott arról, hogy testvérei rangjukhoz illő életet élhessenek. Egyik nővére, akit nem ismerünk név szerint, fátyolt öltött és kolostorba vonult, a másik, Kunigunde először férjhez ment Küssaberg grófhoz, majd ennek korai halálát követően Otto von Ochsenstein hitvese lett, aki Rudolf hűséges embere volt. Házasságot az ember csak rangjabelivel kötött. Rudolf pályája kezdetén grófok és nemesurak szemében egy nőnemű Habsburg-sarjadék megfelelő partinak bizonyult, leányait Rudolf később viszont már választófejedelmekhez és királyfikhoz adta nőül.

Rudolf két fiútestvére a Habsburgok történetében a továbbiakban nem játszott számottevő szerepet. Egyikük, Albrecht Bázel és Straßburg gazdag püspökségeinek haszonélvezőjeként kényelmes életet élt, a másikat, Hartmannt kalandvágya távoli vidékekre sodorta. Már ifjúkorában, lombardiai harcok során fogságba esett, s egy nyirkos tömlöcben lelte halálát. Ámde Albrecht, a kanonok is meghalt, annak ellenére, hogy bőséges javadalmai felettébb kényelmes és gondtalan életet biztosítottak a számára. Az emberek várható élettartama abban az időben meglehetősen alacsony volt, s ez alól az előkelők sem alkottak kivételt. Ha nem pusztultak el keresztes háború során a Szentföldön vagy itáliai harcokban, s ha nem érte őket az a balsors, hogy némethoni viszályok során meggyilkolta volna őket egyik haragosuk, akkor szembe kellett nézniük mindenféle betegséggel és járvánnyal, amelyek leküzdésére semmiféle borbélynak vagy physicusnak (természettudósnak) a tudománya nem bizonyult elegendőnek és hatékonynak. A halál nem válogatott, közember és nemesúr egyre ment előtte. Éppen ezért az embernek meg kellett ragadnia azt a nagyon is szűkre szabott időt, amely az életét kitette, hogy hadi dicsőségre tegyen szert, és vagyonát gyarapítsa.

Vagyon – nos ehhez akkoriban nemcsak várak és uradalmak tartoztak, erdők és mezők, hanem azok az emberek is, akik ezeken a helyeken éltek. El lehetett őket adni, vagy el lehetett őket cserélni – tetszés szerint. Ilyen csereüzletet bonyolított le Habsburg Rudolf 1239 őszén Sankt Blasien apátjával. Az apát módos ember volt, mivel kolostorának, amely festői környezetben állt a Fekete-erdő déli részén, semmi oka nem volt arra, hogy szegénységre panaszkodjék. Számos jobbágy tartozott a kolostorhoz, ezek gondoskodtak a föld megműveléséről, a betakarításról és haszonállatok tartásáról. Az egyik jobbágyot Markwaldnak hívták. Nem tudnánk róla

semmit, ha nem bukkanna fel a neve az első okmányban, amelyben Habsburg Rudolf egyik önálló ténykedéséről szó esik. 1239 őszén ugyanis Markward tulajdonost vált. A továbbiakban Habsburg gróf jobbágya lesz. A gróf kárpótlásul átadja a kolostornak Richwinát, Hezilo von Hochsal hitvesét, fiaival egyetemben. A szerződő felek a megvalósult cseréről 1239. november 13-án okmányt állítottak ki. A jogügylet tárgyait azonban, ezeket a húsból és vérből való embereket nem kérdezték meg a dolog felől, nevezetesen arról, vajon inkább Habsburg-tulajdon akarnak lenni, avagy pedig Sankt Blasien apátjának tulajdonában maradnának.

Markward és Richwina névtelen fiaikkal együtt nem képeztek egyedi esetet. Azoknak az embereknek a túlnyomó többsége, akik annak idején Németföldön éltek, jobbágyok voltak és jognélküliek. Aki nem részesült abban a szerencsében, hogy előkelő szülőktől származott légyen, netalántán a klerikusokhoz tartozott volna, s aki nem menekült el a földesúr hatalma elől egy városba, azt nem tekintették szabad embernek. De még ennek a társadalmi rétegnek is megvolt a maga hierarchiája, számtalan alfaj létezett benne, a lovagi származású miniszteriálistól le, egészen az utolsó zsellérig. Az ókori rabszolgák, amennyiben szorgalmasak voltak uruk szolgálatában, meggazdagodhattak és tekintélyre tehettek szert, ez azonban nem állt a középkori jobbágyokra. Ezrével és százezrével jöttek a világra, éltek és meghaltak, és semmi lehetőségük nem volt arra, hogy szomorú életük bármi nyomát is otthagyják a történelemben. A történetírók szívesebben mesélnek a hatalmasokról, fejedelmekről és nagyurakról, pápákról és királyokról, mondván, ők „csinálták" a történelmet. Az alacsony sorban élők, az emberek tömegei, akik vállvetve, két kezük munkájával hozták létre mindazt, melynek haszonélvezői a történelemkönyvek „hősei", nos ezek a szegény és jog nélküli emberek soha nem részesültek sem köszönetben, sem elismerésben. Álljon hát itt Markward és Richwina neve, fiaikkal együtt, mindazok nevében, akiket sehol sem említenek meg, akikre senki sem emlékezik, mivel alacsony sorból származtak, és a történelemnek csak elszenvedői, nem pedig alakítói voltak. Töredelmesen bevalljuk, hogy Habsburg Rudolf élettörténetében is inkább fejedelmekről és nagyurakról fogunk beszámolni, mint jobbágyokról és szolgákról.

„Vicinos suos preliis impugnare", a szomszéddal hadakozni, ez volt az a mesterség, amelyet Rudolf mostantól fogva csaknem öt évtizeden keresztül többnyire sikerrel űzött. Más talán megelégedett volna azzal, amije volt, és ami nem volt éppen csekélység. Ellentétben Rudolffal, aki többre vágyott, és soha életében nem érezte úgy, hogy eleget kapott volna. Nem az ő szája íze szerinti életet élt volna, ha csupán uradalmai termését élvezi, az ilyesmit nem neki találták ki, ő maga kalandra vágyott. Élt a közelben egy ifjú ember, Hugo von Tufenstein vagy Tiefenstein nevezetű, aki gazdag volt, előkelő származású, és pompásan megerősített kastélyban élt, abban a hiszemben, hogy valamennyi irigye elől védve van. Birtokai azon-

ban szemet szúrtak Habsburg grófjának, aki elhatározta, ráteszi a kezét Tiefenstein tulajdonára. Meg is ostromolta Hugo lovag várát. Eleinte kevés sikerrel. Egy olyan időszakban, amelyben még nem ismerték a tűzfegyvereket, a védő többnyire előnyt élvezett a támadóval szemben. Végül azonban erős vára sem tudta megvédeni Tiefensteint. Nem gondolt ugyanis arra, miféle alattomos cselre képes a ravasz Habsburg. Rudolf ugyanis látszatra békét kínált. Erre fel Hugo lovag gyanútlanul elhagyta biztos védelmet nyújtó várát, s hagyta, hogy tőrbe csalják, a kelepcét állító páncélosok pedig gyalázatos módon agyonverték.

Sötét történet, s bizonnyal nem szolgál Habsburg Rudolf dicsőségére, akkor sem, ha bizonyos kutatók szerint nem igaz. A *Colmari Krónika* elbeszélése azonban minden további nélkül igaz is lehet, tekintettel arra, hogy Rudolf élete során egyéb erőszakos cselekedeteket is végrehajtott, a kárvallottakon kívül pedig emiatt senki más nem vádolta meg. Emberölés és gyilkosság napirenden volt abban az időben. Az urak utóvégre csak azt tanulták meg, hogyan éljék lovagként az életüket, a lovagság intézménye pedig korántsem csak epekedő trubadúrénekekből és a nemes hölgyek iránti plátói szerelemből, meg más egyéb ártalmatlan időtöltésből és szórakozásból állott.

Egy lovag elsősorban harcos volt. Ha történetesen nem akadt máshol harcolnivalója, mint például a Szentföldön vagy az akkoriban még pogány poroszok ellen, ha a császár épp nem viselt hadat, a pápa pedig senkit nem akart megtéríteni, akkor az urak csak úgy, puszta időtöltésből egymás ellen fordultak. Indokot egykönnyen és hamar lehetett találni, elegendő volt néhány hordó bor, amit a szomszéd ármányos módon elkobzott, vagy tisztázatlan vadászati és legeltetési jogi előírások rendszere, s máris kezdetét vette a rablás és a várostrom.

Habsburg Rudolf fiatalos hévvel vetette bele magát ezekbe a csetepatékba, s kisvártatva fájdalmas, ámde annál hasznosabb felismerésre tett szert: aki csapást oszt, annak arra is készen kell állnia, hogy elviselje mások csapásait, elvégre mások ugyanezen elvek szerint élték az életüket: Gottfried unokatestvére például, aki még Rudolfnál is fiatalabb volt, s még nálánál is vakmerőbb és elszántabb. Laufenburgi rokonaival Rudolf kezdettől fogva nem jött ki jól. Még mindig tartott a vita a Muri kolostor felügyeleti jogköre miatt, erre az idősebbik Rudolf halála óta mindkét Habsburg-ág igényt tartott. Ha Rudolf azt hitte, érvényesítheti a jogát azzal, hogy elpusztítja a laufenburgiak falvait, alaposan tévedett. Gottfried nem sokáig nézte tétlenül unokatestvére gonosztetteit, és elhatározta, alaposan megleckézteti felfuvalkodott rokonát. Egyik reggel egy csapat fegyveressel váratlanul megjelent Brugg városa előtt, és kihasználva azt a tényt, hogy rosszul őrizték a kapukat, betört a városba, és elrabolt mindent, ami mozgatható. Rudolf városi kastélya is tűzvész martaléka lett. Gazdag zsákmánnyal megrakodva cimboráival hazatért a vakmerő fiatalember Laufen-

burgba. A krónika szerint ez a kaland élvezetet okozott neki. Gottfried ravaszul kivárta a házigazda távollétét, aki ennél fogva képtelen volt megakadályozni szülővárosa elpusztítását. Vajon milyen gondolatok ötlöttek fel Rudolfban, amikor Bruggba hazatérve megállt a füstölgő romhalmaz előtt, amely egykor a székhelye volt? Vajon véres bosszút esküdött, s tüstént felkerekedett, hogy csalárd unokafivére gonosz üzelmeit visszafizesse, vagy pedig először alaposan fontolóra vette, mitévő is legyen – nos, erről hallgatnak a források. Egyetlen tanulságot azonban mindenképpen le kellett, hogy vonjon ebből a számára balsikerrel végződött dologból: kemény ököl és éles kard egyedül nem elegendő arra, ha az ember vészterhes korban meg akarja állni a helyét. Szükség van ezenfelül még jó adag észre is.

Császár és pápa

Azt a birodalmat, amelyben Habsburg Rudolf élt, Szent Római Birodalomnak – „sacrum romanum imperium” – nevezték Az Északi-tengertől Közép-Itáliáig, a Rhône-tól a magyar királyság határáig ért. Lyon, Milánó és Bologna városa éppen úgy a birodalomhoz tartozott, mint Aachen, a Majna parti Frankfurt, Bécs vagy Magdeburg. Csak később, amikor lényegében már csak a „natio germanicá”-ra korlátozódott, illesztették hozzá a „német nemzet” kiegészítést. Óriási kiterjedése ellenére a Szent Római Birodalom korántsem volt olyan hatalmas, mint amilyen lehetett volna, laza, amorf képződmény volt, és teljességgel hiányoztak belőle egy modern állam ismérvei. Ha egyáltalán beszélhetünk bármiféle kormányzásról, akkor ez a feudalizmus elvei szerint történt, és igencsak megszenvedte azt az ellentétet, amely a két fő, a császár és a pápa között feszült, csaknem szünet nélkül, hiszen ritkán hoz szerencsét egy olyan helyzet, amikor egy birodalomnak két ura is van egyszerre. Az a kérdés, hogy vajon a császár, a birodalom világi ura, hivatalát közvetlenül „Dei gratia”, Isten kegyelméből kapta-e, avagy pedig a pápa közvetítése folytán, már Barbarossa Frigyes császár ideje óta a viták középpontjában állt. Az a tény, hogy a német király – hiszen csak ő jelenthette be igényét a császári méltóságra – ősrégi, még Nagy Károly korából származó hagyomány szerint rá volt utalva arra, hogy a pápa koronázza meg, nem képezte vita tárgyát. Arról viszont már megoszlottak a vélemények, hogy maga a koronázás pusztán jogi formalitás, avagy pedig az is következne belőle, hogy a pápa rendelkezik a császár feletti hatalommal is.

Már Szent Bernát is úgy tanította, hogy Isten két kardot adott Róma püspökének, azaz Krisztus földi helytartójának. Az egyiket, az egyházit maga a pápa forgatta, a másikat, a világit odakölcsönzi a császárnak és a fejedelmeknek, hogy azok forgassák – a római egyház akaratának megfelelően. A feudalizmus korát éljük, ahol a hatalmasok gondolkodását megszabják olyan fogalmak, mint hűbéres, vazallus, hűbérúr, következésképpen kézenfekvő, hogy a pápa igényt tartott arra, hogy a császár egyfajta hűbérurának tartsák. Ennek az elméletnek az értelmében a császár viszont vazallus, Róma püspökének alárendeltje volna. Végső soron tehát arról volt szó, ki is legyen mármost a kereszténység valódi vezetője, a pápa, avagy a császár.

A pápaság és a császárság olyan viszonyban volt egymással, akár a nap és a hold – legalábbis a Kúria értelmezése szerint. S mint ahogy a hold a naptól kapja fényét, s nem volna képes nélküle világítani, így nyeri el méltóságát a császár is a pápától, s nem létezhetne nélküle.

Ezzel az igényes elmélettel szemben a császárság táborában egy nem kevésbé igényeset állítottak fel. A „sacrum imperium" eszméje ugyanis, amelyet hajdan Barbarossa Frigyes talált és fejlesztett ki, utódai gondolkodását is meghatározta. Ennek értelmében a császár volt az „advocatus ecclesiae", az egyház intézője, a teljes európai kereszténység patrónusa, aki méltóságát közvetlenül Istentől kapta, nem pedig a pápától. Mint ahogyan egy kolostori elöljáró intézte kolostora ügyeit és beavatkozott azok menetébe, úgy akart a császár is az egyház intézőjeként befolyást gyakorolni a pápaságra, egyfajta papkirály gyanánt, ahogyan az Ószövetség szent irataiban előfordul, s ahogyan az abban az időben még létező bizánci császárságban kézzelfogható valóság volt. Az egyetemes császárságnak ezt az eszméjét azonban egyetlen pápa sem fogadhatta el ellenkezés nélkül, hiszen amennyiben megtette volna, az ő számára már nem maradt volna többé hely egy ilyenfajta, császári uralom alatt álló világban, legalábbis nem olyan, mint amilyet a pápaság a száz évvel korábbi invesztitúraharcok óta önmaga számára igényelt. Mivel azonban ez a két intézményrendszer, a császárság és a pápaság hatalmi igényeiről nem óhajtott lemondani, hiszen mindketten Európa urai akartak lenni, azaz – hogy úgy mondjuk – egyetemes befolyással akartak rendelkezni, ezért előbb vagy utóbb élethalálharcra kellett hogy sor kerüljön kettejük között.

1227 óta Péter székén IX. Gergely pápa ült, aki szigorú, fanatikus ember volt. Bíborosként erőteljesen támogatta Szent Ferenc rendjét, és tevékenységét az egyház felvirágoztatásának a szolgálatába állította. Már a neve – Gergely – is kihívás és szálka volt a császárság szemében, hiszen arra a VII. Gergelyre emlékeztetett, aki az invesztitúraharc folyamán IV. Henriket arra kényszerítette, hogy alázkodjék meg előtte Canossában, ezt a szégyent meg a császáriak képtelenek voltak kitörölni az emlékezetükből. IX. Gergely pedig ugyanolyan nyakas és kitartó volt céljai elérésében, mint elődje és névrokona; hozzá hasonlóan meg nem alkuvó módon küzdött az egyháznak a saját elképzelése szerinti szabadságáért, s kíméletlenül üldözte II. Frigyes császárt kiközösítést és átkozódásokat tartalmazó bulláival.

II. Frigyes, aki a Hohenstaufok nemzetségéből származott és Barbarossa Frigyes császár unokája volt, rendkívül figyelemreméltó egyéniség volt. Egy kortárs krónikás találóan „stupor mundi"-nak, a világ csodálkozásának nevezte. A latin „stupor" szó azonban többet jelent annál, hogysem egyetlen szóval ki lehetne fejezni. „Stupor" jelenthet csodálkozást, hódolatteljes csodálkozást, de jelenthet nem éppen szándékos csodálkozást is, úgyszólván meghökkenést és megdöbbenést, és csakugyan, Frigyes olyan érzéseket ébresztett kortársaiban, ami az ámulat és megdöbbenés között

foglalt helyet, sőt egyenesen megvetést és gyűlöletet is kiválthatott. Egészen más ember volt, mint ők, lerombolta azokat a korlátokat, amelyek a középkorban az embereket elválasztották egymástól, s amelyeket ezek önmaguk számára felállítottak. Abban a korban hallatlan és elképesztő dolognak minősült, ha a keresztény Európa császára többre becsülte az arabok bölcsességét a kereszténység ismereteinél, ha mindenféle istentelen kísérletezgetéssel ki akarta fürkészni a természet titkait, barátságos magatartást tanúsított a hitetlenek iránt, s ráadásul még a testőrségét is szaracénokból válogatta össze, sötét tekintetű, kegyetlen katonákból. Talán bizony nem volt hitetlen, sőt eretnek, aki úgy vélte, három csaló, Jézus, Mózes és Mohamed csúfot űzött a világból; s mindenkit bolondnak tartott, aki azt hitte, egy szűz szülheti Istent, Istent, aki megteremtette a természetet és mindent a világon? A császár hiába tagadta, hogy ilyesféle istenkáromlás soha nem hangzott el az ő szájából, az emberek mégis úgy vélték, képes ezekre. Mondják, hogy Frigyes a reneszánsz előfutára volt, aki gondolataiban és cselekedeteiben mintha megvalósította volna Machiavelli *Fejedelmét*. Ha az ember megtekinti az általa épített építmények romjait, elmélyed alapos megfontolás után hozott törvényei bölcsességében, elgyönyörködik a szobrászai által alkotott szobrokban, élvezi írásainak és rendeleteinek a régi római klasszikusokon csiszolódott retorikáját, akkor hajlamos hitelt adni a fentebbi vélekedésnek. Egybevág ezzel még Frigyes jelleme is, hűvös racionalitása, kíméletlen önzése, kegyetlensége, ami meglehetősen megfelel az uralkodó eszméjének, ahogyan azt Niccolò Machiavelli vagy kétszáz évvel később papírra vetette. II. Frigyes egyéniségének megítélése két táborra osztja az embereket, s ez a kettősség már a középkorban is megnyilvánult, jóllehet filozófusai tanítása szerint egységre kellett volna törekednie.

Így hát ketten álltak egymással szemben, két olyan személy, akinél ellentétesebb jellemet nehezen tudnánk elképzelni: IX. Gergely pápa, egy beteges, testileg megrokkant aggastyán, akinek lelkében azonban fiatalos tettvágy és becsvágy lángolt, valamint II. Frigyes, élete virágában, szellemét tekintve messze megelőzve korát, és úgyszólván császári nagyapja nyomdokaiba lépve. Az egyház ellensége, a pápaság fenyegetője, az Antikrisztus előfutára, így nevezték a pápa propagandistái jámbor borzadállyal, jóllehet minderre a jelzőre a császár a legkevésbé sem vágyott. Egyszerűen politikai konstellációról volt szó, s magának a viszálynak is politikai okai voltak, nem pedig vallásiak. A pápai politika rémálma és lidércnyomása volt az „unio regni ad imperium", Szicíliának, ennek az egykori normann királyságnak egyesítése a császársággal, ahogyan az II. Frigyes alatt megvalósult.

Abban az időben ugyanis Németföld nem volt már többé a Staufok birodalmának központja és egyedüli erőforrása. II. Frigyes többnyire Itáliában tartózkodott. A szicíliai királyság, amely magában foglalta egész Dél-Itáliát, virágzó, rendkívül civilizált ország volt, Frigyes normann édesany-

jának öröksége, oszlop, amelyre Frigyes hatalma támaszkodhatott. Ezzel szemben Németföld másodlagos jelentőségű ország maradt, fontosnak fontos volt ugyan, amelynek ellenőrzéséről nem lehetett lemondani, politikai állapotával azonban Frigyes igencsak ritkán törődött.

Kellemetlenül beékelődve a két hatalmi blokk, Szicília és a birodalom közé terült el a Patrimonium Petri, az Egyházi Állam. A Staufok birtokai Toszkánában és Apuliában a pápára nézve fenyegetésnek bizonyultak. A pápa aggodalma persze nem volt teljesen alaptalan. Akárcsak nagyapjában, Barbarossa Frigyesben, II. Frigyesben is élt a „sacrum imperium" eszménye, amely szerint a császár a kereszténységnek és az egyháznak Istentől küldött védelmezője. A pápa viszont nem óhajtott egy ilyen, túlzott hatalommal bíró patrónust, mint amilyen ez a császár volt, akinek birtokai ijesztően körbezárták az Egyházi Államot, s aki nemigen törődött a pápa intelmeivel és rendeleteivel, birodalmában tetszése szerint püspököket és főpapokat nevezett ki nem éppen a Szentatya kívánalmainak megfelelően, és ráadásul még eretnek hírében is állott, és félig pogánynak tartották. Gergely bulláit és nyilatkozatait, amelyeket ez ellen a titokzatos és félelmes császár ellen hozott, szenvedélyes gyűlölet fűtötte: „... a tengerből felemelkedik a bestia, melynek istenkáromlás a neve, mancsa a medvéé, pofája az oroszláné, és száját dühöngve az isteni név gyalázatára nyitja, nem szűnve meg dárdáit Isten sátrára, valamint az égben lakozó szentekre vetni. Vaskarmokkal és vasagyarakkal kész mindent megőrölni, s lábával széttapodni a világot..." Frigyes pedig, a „bestia", a „pestiskirály", ahogyan a pápa nevezte, nem kevésbé keményen és szenvedélyesen védte magát: „Aki a fonák dogmák tanítószékén ül, a farizeus, felkenve a gonoszság olajával ..., elszánja magát arra, hogy felségünk fényét elhomályosítsa, mivel az igazságot mesés mód kiforgatva, telve hazugsággal leveleket küldözget a világ különböző részeibe, megvádolván hitünk tisztaságát..." Gergely nem a könyörületesség pápája, hanem a viszályé, „buzgó szorgalmazója a pusztításnak, a nagy sárkány, Krisztus hamis helytartója, aki félrevezette az egész földkerekséget, Antikrisztus, akinek útegyengetőjévé minket tett, fejedelem a sötétség fejedelmei között..."

A kancelláriáknak ezt a hadakozását, ahogyan egy történész ezeket a mázsás szavakkal és a Jelenések Könyvéből vett hasonlatokkal folytatott vitákat találóan nevezte, nemsokára valódi, véres háború követte. A császári csapatok elözönlötték az Egyházi Államot, Róma városát azonban Frigyesnek nem sikerült bevennie. Igazsága tudatában Gergely tapodtat sem engedve kitartott súlyos megpróbáltatásai közepette is, kilencvenéves aggastyánként új bizonyítékot szolgáltatva a pápaság mindent felülmúló, megingathatatlan szellemi erejéhez. A császárt persze nem lehetett kizárólag csak szellemi és spirituális eszközökkel, türelemmel és kitartással, kiátkozással és fékevesztett vádaskodásokkal legyőzni. A pápa szövetségesei ebben a döntő harcban a felső-itáliai városok voltak, akiknek alapos félni-

valójuk volt egy túlzott császári hatalomtól. Genova és Velence, ez a két hatalmas tengeri köztársaság, gazdag, jól szervezett lakosságukkal, aztán Brescia, Bologna, a népes és mindig nyugtalan Milánó a császár és a pápa közötti viszálykodás kulcsfontosságú helyei voltak. Elvégre ők is a Szent Római Birodalomhoz tartoztak, a VI. Henrik halálát követő zűrzavaros időszakban azonban, amikor meggyengült a császári hatalom, alaposan megnövelték önállóságukat.

Ha mármost II. Frigyesnek az volt a feltett szándéka, hogy helyreállítsa az ősi császári jogokat, amelyeket apja még alig ötven évvel ezelőtt is gyakorolt, ha elkezdte a felségjogok tényleges és kézzelfogható betartatását, igényelve a vámok, adók és szolgáltatások megfizetését és teljesítését, röviden, ha arra tört, hogy a felső-itáliai városok mérhetetlen gazdasági erejét újból a császárság szolgálatába állítsa, akkor ezzel nyilván csak eleget óhajtott tenni császári hivatalbeli kötelezettségének. Ámde egy évtizedek óta kifejlődött folyamat erőszakkal történő megfordítása mindig is nehézségekkel járt. A városok érdekei, amelyek nem voltak hajlandók egy többé-kevésbé formális császári hatalmon túl tényleges hatalmat is elismerni, egybevágtak a Kúria érdekeivel. IX. Gergely szövetségesei – ezt meg kell hagyni – igencsak kellemetlen szövetségeseknek bizonyultak. A polgárság szabad, öntudatos légkörében gátlástalanul virágzott mindenfajta eretnekség; a milánóiak például épp ebben az időben lázadtak fel papságuk bírvágya és elvilágiasodása ellen, bántalmazták a klerikusokat, meggyalázták a templomokat és az oltárokat. Ezt Gergely tudomásul vette. Az öregember ugyanis jól tudta, hogy a pápaság hatalma elveszett, ha sikerül a császárnak meghódítania Milánót, Velencét és Genovát. Abban az esetben ugyanis a pápák Róma püspökének egyszerű rangjára süllyednének vissza, hatalmukat vesztenék, és védtelenek maradnának, egy hatalmas császárság egyszerű csatlósának szerepét játszanák, azt a szerepet, amelyet egykor, évszázadokkal ezelőtt egyszer már eljátszottak. Az Egyházi Állam, amelyet a szóbeszéd szerint egykor Konstantin, az első keresztény császár ajándékozott a pápáknak, egy notórius eretnek kezébe hullana, aki az egyház ellensége. Ezt megakadályozandó, Gergely pápa szövetségre lépett a lombard városokkal, akik nem kevésbé voltak eretnekek és ellenségesek a Kúria iránt, mint II. Frigyes. A cél szentesíti az eszközt. Az öregember eltökélten és mereven heroikus küzdelmet folytatott a pápaság szabadságáért. Kétszer, 1240 kora tavaszán, valamint 1241 júliusában a császár csapatai Róma kapui előtt álltak. Nem tudták elfoglalni a várost. Ennek ellenére ez nem jelentette a pápa győzelmét a császár fölött, mindazonáltal siker volt, amely mindenki számára nyilvánvalóvá tette a császári hatalom korlátait.

Az események további menetéről csak vázlatosan számolunk be, hiszen a Habsburgok történetét akarjuk megírni, nem pedig egyetemes történelmet, viszont még nem tartunk annál a kornál, amikor a Habsburgok történelme lényegét tekintve megegyezik majd az általános történelemmel. Az

agg Gergely pápa nemsokkal ezután meghalt, ami azonban semmit nem oldott meg, kivéve talán azt, hogy átmeneti fegyverszünet következett, mivel a Kúria megrettent attól az ezredtől, amelyet Matteo Orsini szenátor toborzott Rómában. Ez a kegyetlen ember szörnyen megkínoztatta a bíborosokat azért, mert nem voltak hajlandók egy neki tetsző jelöltet Péter székére ültetni; mire Orsini az egyházfejedelmeket bezáratta Severus piszkos és mocskos csarnokába, amivel a pápaválasztások alkalmával ma is dívó, jóllehet jóval civilizáltabb formában megvalósuló konklávé feltalálójának minősül. Péter széke Orsini tombolása miatt több mint egy éven keresztül betöltetlen maradt, míg aztán Sinibaldo Fieschi bíboros, aki mérsékeltnek számított, a pápai trónra nem lépett. Az új pápa, IV. Ince eleinte barátságos magatartást tanúsított a császár iránt, mígnem a szó szoros értelmében egyetlen éjszaka leforgása alatt megváltoztatta a hozzáállását, szemvillanás alatt Lyonba menekült, ahová zsinatot hívott egybe II. Frigyes letétele céljából. Habsburg Rudolf természetesen nem vett részt ezekben az eseményekben, következményeivel azonban neki is szembesülnie kellett, éspedig fájdalmasabb és közvetlenebb módon, mint legtöbb kortársának.

A császárság és pápaság harca a németföldi állapotokra is hatással volt, éspedig rendkívül hátrányosan befolyásolta az ottani állami életet. A császár, aki el volt foglalva itáliai hadakozásaival, nemigen volt képes törődni felmenői örökségével. Frigyes harmincéves császárságából nem egészen két esztendőt töltött Németföldön. Azt a hatalmi űrt, amit hátrahagyott, fiatalkorú fiai, akiket német királlyá nevezett ki, csupán rendkívül elégtelen módon voltak képesek kitölteni. Helyükre a fejedelmek álltak, világi és egyházi fejedelmek, s egyre többet hasítottak ki maguknak azokból a jogokból, amelyeket korábban a császár vagy a király gyakorolt. „Domini terrae”-k lettek, az ország urai, országnagyok, ahogyan elkezdték magukat büszkén hívni. Frigyes császár meg beletörődött ebbe, mivel az itáliai harcok minden erejét igénybe vették. A birodalom fokozatosan többé-kevésbé hatalmas fejedelemségek és nagyurak együttesévé vált, a királyság pedig néhány potentát és nem teljes jogú uralkodó jóakaratától függött. Ez a szétszakadozott állapot több mint hatszáz évig állt fenn, ami Németországra nézve bizonyos előnyökkel, kétségkívül azonban beláthatatlan hátrányokkal is járt. Mialatt ugyanis a szomszédos Franciaország tetterős, öntudatos királyság vezetése alatt rendezett és hatékony állami képződménnyé fejlődött, a Szent Római Birodalom anarchiába süllyedt és meggyengült, s kisvártatva halott képződménnyé vált, amelynek csontvázát pusztán ősrégi hagyomány tartotta látszólag életben, hogy aztán a napóleoni háborúk vihara végképp a dicstelen enyészetbe sodorja. Ez a hanyatlás azonban már II. Frigyes idején kezdetét vette, s utódai közül senki, még Habsburg Rudolf sem volt képes arra, hogy feltartóztassa a bomlási folyamatot, senkinek sem sikerült többé, hogy megállítsa a történelem kerekét, amely akkortájt kezdte meg forgását.

Rudolf 1241 májusában Itáliában időzött. Ezt egy okmányból tudjuk, amelyet 1290-ben állíttatott ki. Ha idős korában, ötven év távlatából is emlékszik még itáliai tartózkodására, akkor feltehetően az ottani benyomások fontosak voltak számára. Faenzában volt, II. Frigyes császár udvarában.

Faenza a Pó síkságának déli szélén terül el, a toszkán Appenninek lábánál. Már abban az időben is híresek voltak kerámiái, amelyeket akkor természetesen még nem hívtak fajansznak. 1241 májusában II. Frigyes császár ebben a városban tartózkodott. Nem békeszerzőként érkezett, amilyennek udvari költői és propagandistái szerették beállítani, hanem hódítóként. A sacerdotium és az imperium világtörténelmi jelentőségű viszályában Faenza a pápa pártjára állt, ami viszont nem hozott szerencsét a városnak. Mivel annak az útnak a mentén feküdt, amely a tulajdonképpeni ellenállás városaihoz, Bolognához, Bresciához és Milánóhoz vezetett, 1241 áprilisában, nyolchónapi ostrom után a császári csapatok kezére került.

A Faenza körüli harcokban Habsburg Rudolf nem vett részt. 1241 januárjában még otthon találjuk őt, Svábföldön. Csak tavasszal, mikor megolvadt a hó az Alpokban, és járhatóvá váltak a hágók, indult el Itáliába. Egy ekkora utazás akkoriban semmiféle élvezettel nem járt. Napokat, sőt heteket kellett eltölteni a nyeregben, szinte járhatatlan, köves ösvényeken verekedte magát keresztül az ember, s mivel Felső-Itália számos városa ellenségesen viszonyult a császárhoz, és az utast feltartóztathatta, hasznos volt, ha az ember alaposan felfegyverzett kísérőkkel együtt indult útnak, minden eshetőségre felkészülve. Az emberek abban az időben nem nagyon találtak bármi szépséget az Alpok vadregényes tájaiban. A csúcsok, gleccserek és sziklameredélyek fenséges mivolta nem bűvölte el az utasokat, a komor bérceket inkább ellenségesnek és fenyegetőnek tartották. Ezért csupán azok keltek útra, akiknek feltétlenül elintézendő dolguk volt: szerzetesek és katonák, királyok és nemesurak.

Mi késztette vajon az ifjú Habsburgot arra, hogy nem megrettenve a reá váró fáradalmaktól, nekivágjon egy ilyen hatalmas útnak? Nem a világot akarta látni és nem a tudását gyarapítani távoli országokban, amint ez ké-

sőbbi századok során divatba jött ifjú lovagoknál. Látogatása a császárnál politikai célt szolgált: birodalmi hűbérét, mindenekelőtt felső-elzászi grófságait személyesen a császártól kellett megkapnia, ősi szokás és a birodalom törvényei szerint. A hűbéres hűbérura kezéből lobogót vett át, amely azokat a jogokat és kötelességeket jelképezte, amelyek a továbbiakban megillették őt, illetve rá nézve kötelezőek voltak. Rudolf kínos pontossággal tartotta magát ehhez a jogszokáshoz, mivel az egész birodalomban elterjedt nézet szerint ilyen ceremónia nélkül, amelynek lehetőleg számos előkelő tanú jelenlétében kellett végbemennie, a pályázó egy év leforgása alatt elvesztette hűbéri javadalmaihoz való jogát.

A császár barátságosan fogadta az öles termetű, némiképp még bárdolatlanul viselkedő fiatal sváb nemesurat. Szüksége volt rá, mivel fontos utak vezettek Németföldről Itáliába, éspedig a Habsburgok felségterületein keresztül. Csak nemrég épült meg az új út a felső Reuß völgyén át; részint sziklába vájva, meredek bércek és mély völgykatlanok között vezetett, Schöllenennél átszelte a sebes folyású folyót, majd felkanyarodott a Szent Gotthárd-hágóhoz. Onnan vezetett az út Tessinbe, Felső-Itália termékeny, megművelt síkságára. A milánóiak ugyan lezárták az utat a császár előtt, amennyiben elfoglalták Como városát, II. Frigyes ezért szerfelett nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy legalább az Alpok túlsó oldalán legyen egy megbízható hűséges embere, aki őrzi a hágóhoz vezető utat.

Az ifjú Habsburg gróf sok mindent láthatott a császári udvarban: a hatalmas ostromgépeket, amelyekkel mázsányi köveket lehetett az erődítmény falához lőni, óriási faltörő kosokat és katapultokat, amelyek mindazonáltal nem voltak képesek a császár számára döntő fölényt kicsikarni ellenfeleivel szemben; majd a császári közigazgatás rendszerezett és hatékony működését, a kancellárián folyó szorgos munkát, ahol nagy számban készültek a császár birodalmainak címzett oklevelek és kiáltványok; a Szicíliából és Apuliából érkező adókat, amelyek pontosan és az előírt összegben érkeztek, mivel nem akadt egyetlen korrupt vámtisztviselő sem, aki titokban el merészelt volna tulajdonítani valamit a maga számára. Nem beszélve a magas politikáról: IV. Béla magyar király követei egészen Spoletóig követték a császárt azzal a megbízással, hogy felajánlják Magyarország meghódolását, tatárok dúlta országukat hűbérbe kínálva fel a császárnak. Egész Közép- és Kelet-Európában az emberek rettegésben éltek a tatárok támadása miatt. Ezek a vad lovashordák Belső-Ázsia sztyeppéiről indultak hódító hadjárataikra, és Batu kán vezérlete alatt, aki Dzsingisz kán unokája volt, lerohanták egész Oroszországot, meghódították Kijevet, a fővárost, kiirtották egész lakosságát, s a várost füstölgő romhalmazzá tették. Persze azt, hogy Kijev merre fekszik, alig néhányan tudták Közép-Európában. Nem léteztek még pontos térképek, a földrajzról pedig szinte csak egy maroknyi embernek volt többnyire felületes ismerete. A vad tatárok azonban nem álltak meg Kijevnél, tovább nyomultak nyugat felé, Szilézia és Ma-

gyarország irányában, azt viszont, hogy ezek az országok hol találhatók, nagyon is jól tudták Németföldön. IV. Béla hiába szegült ellene a tatár lovasoknak, örülhetett, ha a puszta életét meg tudta menteni. A sziléziai Liegnitznél német és lengyel lovagok kísérelték meg útját állni a keleti áradatnak, de lemészárolták őket, önfeláldozásuk hiábavalónak bizonyult. Szerencsére belső viszályok arra késztették Batu kánt és csapatait, hogy 1242-ben váratlanul visszaforduljanak Ázsia felé.

Ezt a szerencsés fordulatot 1241 májusában még aligha gyanította volna bárki is. IV. Béla retteg a tatároktól, és a császárnál könyörög segítségért, még azon az áron is, hogy átadja neki Magyarországot, ami abban az időben amúgy is elveszettnek számított. A császár ugyan komolyan veszi a tatár veszedelmet, a pápával és a rendekkel folytatott küzdelme azonban továbbra is Itáliában marasztalja. Joggal véli, hogy „mivel hatalmas teher nehezedik vállunkra azáltal, hogy régi meghitt ellenségeinkkel elbánjunk, hogyan űzhetnénk hát el a barbárokat?" Magyarország behódolását azonban szívesen fogadja, hiszen úgysem kerül neki semmibe. Habsburg Rudolf Spoletóban tanúja lesz annak, amikor a magyar küldöttek a császár kezéből átveszik a jelvényeket, melyek az ő országukat vannak hivatva jelképezni. A jelenet mélyen bevésődik Rudolf emlékezetébe, annyira, hogy még késő öregkorában is emlékszik rá. Ez a látványos hűbéri jelenet Spoletóban persze semmiféle gyakorlati következménnyel nem járt. A császár, aki a továbbiakban pusztán elméletileg Magyarország legfőbb hűbérura lett, nem képes megvédeni az országot a tatárok pusztításától, éppoly kevéssé, mint ahogyan Németföldet sem tudja megóvni. S mivel az említett veszély kisvártatva szinte oly hirtelen meg is szűnt, mint ahogyan támadt, ezért IV. Béla bátorságra kapva többé nem gondolt arra, hogy bármiféle befolyást biztosítson a császárnak Magyarországon; II. Frigyes pedig, aki mindössze üres ígéreteket adott, nem pedig segítséget, bele kellett hogy törődjön ebbe a helyzetbe. Különben is, ebben az időben számos egyéb gondja is volt.

A pápával folytatott háború 1241 májusában Frigyes számára kedvező fordulatot vett. Épp abban az időben, amikor Habsburg Rudolf az udvarban időzött, a császár nagy győzelem hírét vette: Montecristo szigeténél a császárhoz hű pisaiak elfogtak egy genovai-velencei flottát. Számos bíboros és püspök, aki útban volt Róma felé, Frigyes keze közé került. A császár ezt a győzelmet istenítéletnek fogta fel, ellenségei azonban a foglyokat ért kemény bánásmódban a császár istentelenségének újabb bizonyítékát látták. A pápa propagandistái felháborító gyalázatnak tartották, hogy püspököket és bíborosokat, az Úr felkentjeit Apulia tömlöceiben tartsanak fogva, nyomorúságos körülmények közepette. A császár józanabbul gondolkodott. Számára az egyházfejedelmek zálogként szolgáltak, akiknek segítségével végre békét kényszeríthet a pápára. Habsburg Rudolfnak hasonlóképpen kellett vélekednie, hiszen épp elég bizonyítékkal rendelkezünk

arra vonatkozóan, hogy maga sem volt elnézőbb az egyház embereivel, ha úgy látta jónak.

Rudolf látogatása Frigyes császárnál különös, kurta-furcsa módon fejeződött be: egy csillagjós a Staufok közeli végét és Habsburg gróf jövendő nagyságát jövendölte meg. Azt állítják, hogy ennek hírét véve a császár megdöbbent és haragvó lett, Rudolfnak pedig sietve el kellett hagynia az udvart. Igaz, ezt a történetet csak évtizedek múltán jegyezték le, amikor már mindenki előtt ismert volt az események menete, ennélfogva tehát – latin szakkifejezéssel élve – „ex eventu" jóslatról van szó.

1241 májusában ugyanis még a legrafináltabb, minden hájjal megkent, mestersége valamennyi csínját-bínját ismerő csillagjós sem láthatta előre, hogy Habsburg Rudolf pályája üstökösszerűen fog emelkedni. Amennyiben abban az időben bárki arra vetemedett volna, hogy megjósolja a Staufok hatalmas dinasztiájának közeli hanyatlását, egyszersmind közölve, él Svábföldön egy ifjú Habsburg gróf, akiből egykoron király lesz és II. Frigyes örökébe fog lépni, azt az embert bizton kinevették, bolondnak vagy talán még valami annál is rosszabbnak tartották volna.

Rudolf ekkor még nem állt nagy események gyújtópontjában, mozgástere nagyon is szűk korlátok között volt kimérve. Ezekben az években leginkább Brugg, Bázel és Schlettstadt városában tartózkodott. Állítólag Bázelban ütötték lovaggá, 1243-ban. Ha elhagyta szűkebb hazáját, akkor Itáliába ment. Néhány kutató úgy véli, már 1242 nyarán ismét a napsütötte délnek vette útját, de ez nem igaz. Az a Habsburg Rudolf gróf, aki 1242-ben felkereste a császárt Capuában, Laufenburger volt, azonos nevű nagybátyja. Csak 1245 tavaszán szánta rá magát Rudolf arra, hogy újfent átkeljen az Alpokon. Útja ezúttal nem vitte oly messzire, mint négy évvel korábban. A császár híveit Veronába hívta, de nem sokan jöttek. A Pó síkságának északi szélén fekvő gyönyörű városban lezajló összejövetelt eljövendő balsors rossz előjelei árnyékolták be. Lyon birodalmi városban a pápa elnökletével zsinaton tanácskoztak II. Frigyes letételéről, és az uralkodó számára Németföldön is rosszabbul álltak a dolgok, mint még néhány esztendővel azelőtt. A veronai fejedelmi gyűlés, ahol a részvétel meglehetősen gyér számú volt, egyértelműen erre utalt. A rajnai érsekek, Siegfried von Eppenstein Mainzból, valamint Konrad von Hochstaden, Köln büszke és uralkodni vágyó érseke, aki a kölni dóm pompakedvelő építtetőjének hírében is állott, a császár elszánt ellenfeleinek minősültek, és röviddel ezelőtt meglátogatták a pápát Lyonban. Heinrich Raspe Türingiából is a pártütők közé számított, jóllehet Németföldön ő volt Frigyes legfontosabb bizalmi embere. Egyre nőtt a száma azoknak az egyházi és világi fejedelmeknek, akik a pápa és a császár között zajló vitát ürügynek véve kezdték felmondani az engedelmességet a birodalom törvényes fejének. Frigyes egyházi átok alatt állt, márpedig az ember egy kiátkozottnak – ősi szokás, valamint a Kúria törvényei szerint – nem tartozott engedelmesség-

gel, amennyiben egy év leforgása alatt nem volt képes megszabadulni az őt sújtó egyházi átoktól.

Számosan elfordultak a császártól, egyvalaki ellenben ellenségből barát lett, éspedig Friedrich von Österreich herceg, Ausztriai Frigyes, a legelőkelőbb világi fejedelem, aki meg is jelent Veronában. Ausztria, ez a Duna menti szép hercegség, amely egy Magyarországgal szemben védelmet biztosítani hivatott őrgrófságból született, sokkal egységesebben volt megszervezve, mint Bajorország vagy Svábföld ősrégi törzsi hercegsége, és lényegét tekintve egységesebb uradalmi terület volt. Ausztriában, valamint a vele szomszédos Stájer hercegségben, amelyek több mint egy emberöltő óta közös kormányzás alatt álltak, nem volt szabad birodalmi város. Egyetlen önálló kormányzati hatalommal rendelkező püspök, apát vagy egyéb egyházi hatalmasság nem zavarta a terület zárt mivoltát, egyetlen, saját törvénykezési hatalommal felruházott gróf, mint amilyen Habsburg Rudolf is volt, nem korlátozta az osztrák hercegek jogkörét, akik, a Babenbergiek dicsőséges nemzetségéből származva, joggal nevezték önmagukat „domini terrae"-nek, az ország urainak. Egykor már Barbarossa Frigyes császár is elismerte Ausztria önállóságát egy 1156-ból származó kiváltságlevélben, amelyet később *Privilegium minus*nak neveztek, s amellyel a babenbergi születésű Heinrich Jasomirgottot ruházta fel. Ennek megfelelően az osztrák hercegnek csak abban az esetben kellett hadba szállási kötelezettségének eleget tennie, ha egyik szomszédja ellen folytatandó háborúról volt szó. Nem volt kötelezve továbbá arra sem, hogy udvari gyűléseken vegyen részt, kivéve azt az esetet, ha annak székhelye valahol Bajorföldön volna, saját országaiban pedig az igazságszolgáltatás, azaz a bíráskodás korlátlan hatalmú urának, illetve képviselőjének minősült. Ausztriában és Stájerországban jólét uralkodott és virágzott a gazdaság. 1237-ben egy kölni krónikás 60 000 ezüstre becsülte azt a jövedelmet, amellyel az osztrák herceget országai évente megörvendeztették. A területileg jóval nagyobb Bajorország eme számítás szerint mindössze nyomorúságos 15 000 márkát jövedelmezett, sőt még a hatalmas cseh királyság sem szolgáltatott be uralkodójának 100 000 márkánál többet.

Ausztriai Frigyes herceg tehát nem csupán gazdag ember volt, hanem felettébb vitéz férfiú is. Ez a Babenbergi mindenki másnál jobban értett a víváshoz és támadáshoz, az ostromhoz és a várak elfoglalásához, amiért is halála után a „bellicosus" jelzővel tisztelték meg, ami „civakodó"-t jelent, korántsem indokolatlanul, mivel a herceg szüntelenül háborúban állt valakivel. Csatlósai, a Kuenringek ellen, akik fellázadtak keménykezű uralkodásával szemben, éppoly derekasan és kitartóan hadakozott, mint hatalmas szomszédaival, a cseh és magyar királyokkal. Amikor a tatárok Ausztriát fenyegették, Frigyes herceg határozottan szembeszállt velük, s állítólag két ellenfelét saját kezűleg vágta le a lovukról. Az a hír járta róla, hogy egyetlen asszony vagy szűz nem volt tőle biztonságban. A meißeni őrgrófra, aki

egyébként húgának férje volt, rögvest a nászéjszakán rátámadt, s arra kényszerítette a megfélemlített rokont, mondjon le a megbeszélt hozományról. Saját édesanyja annyira rettegett a fiától, hogy a cseh királytól kért menedéket.

Civakodó Frigyes nem mindig volt a császár barátja. Alig egy évtizeddel ezelőtt elkeseredett küzdelmet folytattak egymással. Lehet, hogy Habsburg Rudolf akkor a császár kíséretében volt, amikor Frigyes 1236 őszén Itáliában északra fordult, a lázadó Babenbergi ellen, hogy megkaparintsa tőle az országait. Nehéz, nélkülözésekkel teli vállalkozás volt, ami csak nem akarta meghozni a császárnak a kívánt eredményt. Venetón keresztül Karintiába menetelt, továbbá az akkor már havas Stájerországba, ahol megülték a karácsonyt. Ezenközben folyt a háborúzás, azoknak a váraknak az ostroma, amelyek védői megkísérelték megakadályozni a császári csapatok áthaladását, nemkülönben foglyul ejtették a lázadó herceg hitvesét. 1237 januárjában átkeltek a Semmering-hágón, Bécsnek véve az irányt, a megerősített Neustadt mellett, Frigyes herceg szeme láttára, aki „mindenkor hűséges emberei" erős falai mögé sáncolta el magát, s akit a császár, az akkori Európa állítólag leghatalmasabb embere, képtelen volt foglyul ejteni. A császár bevonult Bécsbe, amely barátságosan fogadta, jutalmul szabad birodalmi város lett, bár ennek a kiváltságnak a bécsiek nem örülhettek sokáig. A városban fényes külsőségek közepette birodalmi gyűlést tartottak. Frigyes rávette az egybegyűlt fejedelmeket, hogy válasszák meg akkor kilencéves Konrád fiát utódjának. Bécsben még szó sincs arról a hét választófejedelemről, aki negyven év elteltével oly meghatározó szerepet játszik majd Rudolf megválasztásánál. IV. Konrád viszont, a gyermekkirály még szerephez fog jutni Habsburg Rudolf életében, amennyiben Rudolfot később kedves barátjának és hűséges emberének hívja; feltehetőleg Bécsben találkoztak egymással először. Mint ahogy ekkor történt, hogy Rudolf első ízben tette lábát osztrák földre, annak az országnak a földjére, amelynek sorsa a későbbiek során szétválaszthatatlanul összekapcsolódik családja sorsával.

Ezúttal azonban Rudolf ausztriai tartózkodása, amennyiben egyáltalában sor került rá, semmiféle történelmi következménnyel nem járt, hiszen maga Frigyes császár sem volt képes semmit sem elérni a harcedzett és háborús tapasztalatokban bővelkedő Babenbergivel szemben. Egy korabeli krónikás így ír: „A császár és a fejedelmek Bécsben múlatták az időt, ettek és ittak, de semmi hasznosat nem cselekedtek." Ezért a császár dolgavégezetlenül vonult ki Bécsből 1237 tavaszán, hogy nemsokára minden erejét a pápával és a lombard városokkal folytatott háborúra összpontosítsa, Frigyes hercegnek pedig nem sok erőfeszítésébe került, hogy visszahódítsa valamennyi tartományát.

A helyzet azonban régóta megváltozott, a Babenbergi már nem volt a császár ellensége, hanem megbecsült társalgó partnere, csaknem az egyet-

len a német fejedelmek között, aki még szóba állt az uralkodóval. A két névrokon kibékülését most hát egy nagyszabású szerződéssel kellett megpecsételni. Habsburg Rudolf újfent tanúja lesz fontos tárgyalásoknak, amelyek azonban végső soron most sem érik el céljukat. A császár terve szerint Ausztriából királyságot kell csinálni. Ezáltal magához köthetné a herceget, a birodalom egyik leghatalmasabb fejedelmét, s személyében szert tehetne egy értékes szövetségesre is a pápával folytatott küzdelmében. Mivel azonban a Babenbergi gyermektelen, s olybá tűnik, dinasztiája vele együtt kihal, a Staufok fognak örökébe lépni. E célból a császár megkéri Gertrud von Babenberg kezét, aki a herceg unokahúga. Az ötlet jó: hatalmas staufi királyság a birodalom keleti felében, amely független az ingadozó és csak a saját javukkal törődő birodalmi fejedelmektől – merészen kigondolt terv, amely méltó szellemes kiötlőjéhez. Ámde az utolsó pillanatban kudarcot vall, amikor a császári kancellária írnokai már megfogalmazzák az okmányt, amely arra hivatott, hogy írásban foglalva megpecsételje az ötletet. Aki megakadályozza, nem más, mint Gertrud von Babenberg. A császárnak az a szándéka, mint már említettük, hogy a staufi igényeket Ausztriára a Gertruddal kötendő házassággal alapozza meg. Az ifjú hölgy azonban állhatatosan vonakodik, hogy feleségül menjen az öregedő uralkodóhoz. Gertrud jámbor hitében azt hajtogatja, hogy a császár egyházi átok alatt áll, ő pedig nem akar bűnt elkövetni azzal, hogy hitvese lesz egy ilyen embernek. Lehet bár a császár és a herceg bármekkora hatalmú úr, ezzel együtt is képtelenek megtörni ennek az állhatatos ifjú hölgynek eltökélt ellenkezését. Házasság híján azonban a császár úgy látja, a staufi igények meglehetősen ingatag talajon állnak. Az a terv, hogy Ausztriából királyság legyen, végül mindössze egy darab pergamen marad. Veronában végül abban egyeznek meg, hogy megtartják a status quót, amennyiben a császár Civakodó Frigyest megerősíti Barbarossa Frigyes által adott és az 1156-os esztendőből származó kiváltságában. Ausztria megmarad hercegségnek, mindazzal a különleges joggal egyetemben, amelyet eddig is élvezett. A császári okiratra, amelyben rögzítik a szerződéseket, Habsburg Rudolf az azt láttamozó négy előkelő világi tanú közül elsőként nyomja rá pecsétjét.

Rosszindulatú történetírók Habsburg Rudolfot ennek a sokat vitatott és sokat gyalázott házi hatalmi politikának mintegy a „feltalálójaként" bélyegezték meg, márpedig ilyesfajta politikát a kései 13. és a 14. században több-kevesebb sikerrel csaknem valamennyi német uralkodó folytatott. Ama újjáválasztott német király valamennyi rendelkezésére álló eszközzel törekedett megszerezni az első adandó birodalmi hűbért, hogy megerősödjék házi hatalmában, amely nélkül szava sem lehetett volna többé a fejedelmek előtt. Valami hasonló járhatott 1245-ben II. Frigyes császár fejében, amikor arra törekedett, hogy a Babenbergiek örökébe lépjen, Habsburg Rudolf pedig a helyszínen tartózkodott, és ismernie kellett az idevágó ter-

veket, de legalábbis nagy vonalakban tájékozva kellett lennie a császár elképzeléseiről. Persze koránt sincs arról szó, hogy Rudolf most, amikor Frigyes herceg még élt, és a Staufok nemzetsége virágkorát élte, Ausztria megszerzésére gondolhatott volna; ha azonban még 1290-ben is képes volt visszaemlékezni arra, miként állította a magyarok királya országát császári fennhatóság alá, akkor nyilvánvaló, hogy II. Frigyes abbeli elképzelése, miszerint a német királyságnak Ausztria megszerzésével erős támaszt szerez, a Staufokat pedig „házi hatalommal"ruházza fel, megmaradhatott Rudolf emlékezetében. Mindössze arra volt szüksége, hogy az ötletet újból előbányássza emlékezetéből akkor, ha megérett rá az idő.

Civakodó Frigyes azonban, az osztrák herceg, aki csaknem király lett, már a következő évben elesett ősi ellenségeivel, a magyarokkal vívott harcban. Életét egy, a fejét érő lándzsadöfés oltotta ki, olyan ember hősi halálával halt meg, aki egész életében háborút viselt. Vele együtt kihalt a Babenbergiek nemzetsége, amely 270 éven keresztül sikeresen uralkodott az országban. Mostantól kezdve Ausztria és Stájerország hatalmas szomszédai, Csehország és Magyarország játékszerévé vált, ami olyan történelmi fejlemény volt, melyet az utolsó Babenbergi – ítéljük meg bárhogy is küzdelmes és vad életét – élete során képes volt megakadályozni.

Nem szabad azt hinnünk, mintha Habsburg Rudolf mostantól fogva érdeklődéssel követte volna az ausztriai problémákat, s akárcsak szívére vette volna Civakodó Frigyes tragikus halálát. Más korokkal összehasonlítva ebben az időben még sokkal inkább mindenki csak magamagára gondolt. Ausztriáért császárok és királyok küzdöttek, nem pedig amolyan grófocskák, mint amilyen akkortájt Rudolf maga is volt.

A Staufok kíséretében

A pápa – IV. Ince – 1245 nyarán elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy döntő csapást mérjen a gyűlölt császárra. A lyoni zsinaton olyan kijelentést tesz, amely alapjaiban rázza meg a teljes európai kereszténységet: hivatalából letettnek minősíti II. Frigyest.

Az, ami 1245. július 17-én, ezen a fülledt nyári napon történt, még soha nem fordult elő a Szent Római Birodalom több száz éves történetében. Róma püspöke, egy gyengén látogatott zsinat gyenge többségétől támogatva, arra vetemedett, hogy megfossza hivatalától a megválasztott és felkent római császárt. A lyoni esemény a zsinat egyik mélyen megdöbbent résztvevőjének értelmezésében a kereszténység végét jelenti, és számosan érezhettek hasonlóképpen, főleg ami a Németföldön élőket illeti. Ez a lépés ugyanis a legtöbb ember véleménye szerint beláthatatlan bajt zúdíthat a birodalomra, s akik ettől féltek, azokat a bekövetkező események nemsokára igazolták is. Ennek ellenére olyan ember, aki elég tetterős, nem gátolják mindenféle skrupulusok, inkább erre a világra gondol, mintsem a lelki üdvére, az azokból a viszonyokból, amelyekkel most szembe kellett nézni, akár még előnyt is kicsikarhatott.

Ha Habsburg Rudolf figyelmesen követte a németföldi fejleményeket, márpedig ezt a saját érdekében is meg kellett tennie, akkor felismerhette, hogy 1245-ben a birodalom és a Staufok ügye lényegesen rosszabbul állt, mint néhány évvel annak előtte. A pápa és a császár közti viszályt egyre több német fejedelem ürügyül használta arra, hogy megtagadja az engedelmességet a birodalom fejétől. Ősi szokás, valamint a birodalom törvényei szerint ugyanis az ember nem tartozott engedelmességgel annak, akit egyházi átok sújtott, amennyiben az illető nem volt arra képes, hogy egy év leforgása alatt megszabaduljon a kiátkozástól. A fejedelmeket és a nagyurakat semmiképpen sem a pénzéhes és reménytelenül elvilágiasodott Kúria iránti rokonszenv, még kevésbé a császár istentelensége miatti felháborodás késztette arra, hogy hátat fordítsanak Frigyesnek, teljesen más, igencsak profán és önző meggondolásból cselekedtek így: minél gyengébb a központi hatalom, a császár vagy a király, vélte számos egyházi és világi nagyság, annál erősebbek lesznek ők maguk. Mennyire csábító is volt átvenni a királyi joghatóságot, azokat a jogokat gyakorolva, amelyek ez ideig

csupán a királyt illették meg, vámot szedni és várat építeni, ahol csak tetszik, vagy akár csak egyik másik birodalmi várost odacsatolni a főúri birtokokhoz. Erős uralkodó meggátolhatta az ilyesmit, egy gyenge nem, márpedig pályája végén II. Frigyes nem volt már erős uralkodó. A fejedelmek számítása bevált, és csinos haszon mellett megszerezték a „csaknem szuverének" kiváltságainak jogát is, ezeket utódaik egészen a 19., sőt a 20. századig meg is tartották maguknak. A birodalom politikai fejlődésének az események ilyetén fordulata bizonyára nem tett jót. Habár el kell ismerni, kései utódok mindig másképp látják az összefüggéseket, s úgy vélik, jobban is képesek őket áttekinteni, mint azok, akik közvetlenül összefonódtak a történelem menetével.

Ince pápa ékesszóló nyilatkozataiban nyilvánosságra hozta, hogy II. Frigyes, az eretnek és Antikrisztus ártalmatlanná lett téve, a Staufok nemzetségének „pokolfajzatát" pedig ki kell irtani a föld színéről. A pápa még attól sem riadt vissza, hogy keresztes háborút hirdessen Frigyes császár ellen, s mindenkinek kilátásba helyezte a bűnbocsánat elnyerését, aki részt vesz azon, de legalábbis jelentős anyagi támogatásban részesíti. Ince a német fejedelmek segítségében bízott, akik számára a szakítás a császárral, amennyiben erre történetesen már a lyoni zsinat előtt nem került volna sor, a tisztítótűz kínjaitól való megszabaduláson kívül még egyéb, kézzelfoghatóbb előnyökkel is járt. Egy sereg kolduló szerzetes jelent meg Németföldön, akik ékes szavakkal ecsetelték a nép előtt a császár istentelen magatartását, és szóltak arról a visszataszító kegyetlenségről, amellyel az egyház szolgáival bánt, valamint azokról a büntetésekről, amelyeket a pápa kiszabott a gyalázatos férfiúra s mindazokra, akik ma még ez utóbbi oldalán állnak.

Habsburg Rudolf, aki hagyományosan staufi érzületű volt, nehéz választás előtt állt: tegyen úgy, mint a legtöbb sváb gróf, Württemberg grófja és Tübingen palotagrófja, Burgau, Dillingen és Sigmaringen grófjai, Klingen urai, valamint Kyburg gróf, Rudolf közvetlen szomszédai, akik átálltak Heinrich Raspe ellenkirályhoz? Cselekedjék úgy, mint rokonai, a Laufenburgerek, akik a pápa híveiként Uri újbóli megkaparintásában reménykedtek, amitől évekkel ezelőtt a császár fosztotta meg őket? Tartson fivérével, Albrechttel, aki a pápa iránti elkötelezettsége fejében abban reménykedett, hogy továbbra is élvezheti hatalmas egyházi javadalmait? Vagy éppen ellenkezőleg, őrizze meg hűségét Frigyes iránt, ami persze egyházi büntetéseken és szankciókon kívül azt a kockázatot is magában rejtette, hogy a pápai oldalon álló szomszédai rátámadnak, s kárt tesznek országában és népében? Utóvégre is színt kell vallani ebben az áldatlan viszálykodásban a császár és a pápa között, s csak kevesen voltak a hatalmasok között, akik kívül tudták magukat tartani az események menetén.

Rudolf Frigyes mellett döntött. Kétségkívül nem félt a Kúria büntetésétől, amelynek magatartása számára már 1247 óta pontosan ismert volt.

Nem törődött az egyházi átokkal sem, amely fenyegette, mint az átkozott nemzetség pártfogóját, sőt az interdictumtól, az egyházi tilalomtól sem tartott, amellyel a pápa birtokait sújtotta. Ennek értelmében ugyanis sehol sem lehetett istentiszteletet tartani, a harangok némák maradtak, egyetlen pap sem látta el hivatalát. A gyermekeket nem keresztelték meg, a házasságok nem részesültek egyházi áldásban, a haldoklóknak pedig egyházi vigasz nélkül kellett utolsó útjukra indulniuk. Ennek az embertelen rendelkezésnek az volt a célja, hogy rettegést támasszon az emberekben lelki üdvük elvesztése miatt, hogy azok megfeleljenek a Kúria kívánalmainak. Mindazonáltal ez az egyházi büntetési forma, amelyet a pápák túlságosan is gyakran alkalmaztak és világi célokra visszaéltek vele, sokat vesztett korábbi hatékonyságából. Habsburg Rudolf tudatosan vállalta az egyházi átkot és az interdictumot. Ebben az esetben az egyház ugyanis igencsak világi célokért küzdött, a harc politikai és nem vallási természetű volt, márpedig az akkori emberek pontosan meg tudták különböztetni a politikát a lelki üdvösségtől. Tévedés volna azt hinni, hogy az egyház abban az időben olyannyira eluralkodott volna az emberek lelkén, hogy képtelenek voltak önállóan, kritikusan gondolkozni. A gyermeki hit és a józan racionalitás semmiképp sem zárta ki egymást. Jó példa erre Habsburg Rudolf. Egészen biztosan jámbor, hívő ember volt, éspedig nem csupán Schiller híres balladája szerint, hanem kortársai szemében is, ennek ellenére hosszú időn keresztül mégis inkább az egyház ellenségeihez, mintsem annak barátaihoz számították. Teljességgel elképzelhető volt, hogy az egyházi átokkal sújtottak sokkal inkább voltak jámbor hívők, mint amennyire az egyház szerette volna, hogy azok legyenek: a legtöbb svábföldi városhoz hasonlóan Reutlingen szabad birodalmi város is a Staufok pártján volt, emiatt a pápaiak megostromolták. Szorult helyzetükben megfogadták a polgárok, hogy – noha városuk interdictum alatt állott – templomot építenek a Szent Szűznek, amennyiben sikerülne nekik a pápai hadakat menekülésre kényszeríteniük. Mikor aztán a derék reutlingeniek valóban győzedelmeskedtek ellenségeiken, azon nyomban hozzáfogtak, hogy beváltsák esküvésüket, és egy gyönyörű templomot emeltek a Szent Szűz tiszteletére. Ez a Máriának szentelt templom mai napig is áll, a gótikus építőművészet egyik gyöngyszeme, egyszersmind kőből készült emlékműve annak a jámbor hitnek, amelynek a hivatalos egyházi álláspont szerint nem is lett volna szabad léteznie.

Sok ember érzett a reutlingeniekhez hasonlóan, Habsburg Rudolf sem volt köztük kivétel. Belesodródva ennek a meghasonlott kornak a küzdelmeibe, két kibékíthetetlen elv kegyetlen harcába, nehezére esett, hogy hű maradjon saját elveihez. Hívő ember hírében állt, ennek ellenére, mivel egyházi átok alá esett, nem tehette be a lábát egyetlen templomba sem, és a szentségek vételétől is el volt tiltva. A császárnak tett esküjét nem akarta megszegni, ezért kellett most lelki üdvösségéért aggódnia, a Kúriától kikö-

zösítve, a letett császár híveként. II. Frigyesről azt mondják, képtelen volt megtartani a barátait, s valóban, a császárnak élete végén több volt az ellensége, mint a barátja. Nem mondhatjuk, hogy Habsburg Rudolf a császár barátja lett volna, ehhez az életkorbeli és a rangbeli különbségek túlságosan is nagyok voltak, és találkozásaik száma és időtartama sem indokolta volna ezt. Ennek ellenére, Rudolf hűséges híve volt a császárnak, s a Stauf iránti hűségét élete végéig töretlenül megőrizte. A császár fiának, IV. Konrádnak pedig barátja volt, „dilectus familiaris noster", „familiaris et fidelis", kedves, hűséges barátnak nevezte őt Konrád, ami nyilván nem csupán üres frázis akart lenni.

1250. december 13-án, a távoli Apulia egyik magányos várában meghalt II. Frigyes, „a világ ámulata és csodálatos megváltoztatója". Fáradhatatlanul, ámde sikertelenül folytatta élete utolsó éveiben egyre kilátástalanabbá váló harcát a pápaság ellen. Az egykor a hatalom csúcsán járó uralkodó egyszerű szerzetesi köntösben fejezte be sikerekben és kudarcokban bővelkedő életét, elhagyva azt a világot, amely igazából sohasem értette meg őt. Salimbene, a krónikás prófétai szavaival szólva: „Vele együtt vége szakad a birodalomnak, mivel még ha találna is utódokat, a császári koronától meg lesznek fosztva." Csakugyan, abban az évszázadban Frigyes utódai közül senki sem nyerte már el a császári koronát, a sors Habsburg Rudolftól is megtagadta ezt a kegyet.

Azokban a viharos napokban azonban Rudolf még messze távol állt attól, hogy kinyújtsa kezét a korona felé, annak ellenére így volt ez, hogy meglehetősen jelentős pozíciót harcolt ki magának. A felső-rajnai Stauf-párt fejének számított, amely azonban szemmel láthatóan lényegében mindössze őbelőle állt. Támogatta a fiatal IV. Konrádot, aki apja halála után folytatta a küzdelmet a pápa hívei ellen, és meglehetős sikereket ért el Wilhelm von Holland „csuhás király" ellen. Rudolf vajon miért nem követte szomszédai példáját, s kötött békét az egyházzal? Talán családi hagyomány tartotta a staufi lobogó alatt, a katona puszta öröme a hadakozásban? Talán a végén még mindig azt hitte, több nyereséget zsebelhet be a Staufok oldalán, mint amennyit a pápai oldalon állva remélhetne? Nem kétséges, hogy ez a motiváció is befolyásolhatta döntésében. Opportunizmus, hatalomra törés és nyereség nem csekély szerepet játszott ezeknek az embereknek a gondolkodásában, Rudolféban főleg, jóllehet olyan fogalmak, mint „tőke" és „profit", teljességgel idegenek voltak tőle. A „kenőpénz" ellenben bevett fogalom volt. Elvégre a hűséget meg kellett jutalmazni, akinek pedig jó szándéka díját nem olvasták le rögtön a markába, az arra törekedett, hogy javadalmak és országok formájában kapja meg azt. Nem volt ebben semmi becstelen; senkinek nem jutott volna eszébe akkoriban, hogy kiejtse azt a szót a száján, hogy „korrupció". Későbbi századok igencsak értettek hozzá, hogy a politika motívumait jól hangzó szóvirágok és frázisok mögé rejtsék. Maguk a motívumok azonban azonosak maradtak.

A pápa is megkísérelte, hogy hívei iránta való hajlandóságát egyházi jövedelmekkel és kedvezményekkel támogassa. 1251. február 20-án pápai brévét küldött Albrecht von Habsburgnak, Bázel és Straßburg kanonokának. Ebben fivérének, Rudolfnak az engedetlenségéről van szó, aki „az egyház ellenségei hívének minősül", ami miatt azonban az ő, mármint Albrecht egyházi javadalmait kár ne érje. A Kúria tehát pontosan informálva volt Rudolf grófnak a Staufok iránti elkötelezettségéről. Vele szemben Konrád király nem győzte dicsérni Habsburg Rudolfot azok miatt a szolgálatok miatt, melyeket „kedves barátja és híve" tett neki. Könnyen kitalálhatjuk, miben is álltak ezek, annak ellenére, hogy mit sem tudunk Rudolfnak az azokban az esztendőkben végrehajtott hadi cselekedeteiről. Tudunk ellenben egy olyan kísérletről, amellyel az lehetett a szándéka, hogy némiképpen megbocsáthatóvá tegye cselekedete következményeit. Talán bizony lelki üdvét féltette? 1252-ben Rudolf és Albrecht gróf átadott a wettingeni kolostornak egy rétet a Limmat folyó mellett, ezt a ligetet Brunnaunak nevezték. Ünnepélyesen kijelentették, hogy az adomány célja annak a kárnak a megtérítése, amelyet viszálykodásukkal, valamint háborús részvételükkel a kolostor vagyonában okoztak. Az okmány üzleti szellemű szerzői persze korántsem a puszta megbánás jelének szánták adományukat. A wettingeni szerzeteseknek 70 bázeli márkát kellett fizetniük, és ezenfelül kötelezettséget kellett vállalniuk arra nézve, hogy szorgalmasan fognak imádkozni kínos pontossággal számoló jótevőik lelki üdvéért. Az üzletet a Freudenau melletti Limmat-hídon kötötték, ez a hely 1251 óta Habsburg Rudolfé volt, IV. Konrád ajándékaképpen eddigi és még a jövőben megteendő szolgálataiért. Rudolf feltehetően szívesen tartózkodott ott, tekintettel arra, hogy a freudenaui hídon több okmányt is kiállított. Mindazonáltal nem az építmény maga volt az oka annak, hogy Rudolf annyira megszerette ezt a helyet. A híd ugyanis vámszedő hely volt, és a gróf valószínűleg élvezettel szemlélhette vámszedői tevékenysége eredményét. Rudolf emberei három schillinget kértek minden nem német területről érkező igásállatért, egy nagy hordó bor illetéke ennek több mint a négyszerese volt, pontosan tizenhárom schilling, minden szekér után négy bázeli pfenniget kértek, s valamennyi lórakomány után annak az egynegyedét. Jóllehet képtelenek vagyunk arra, hogy pontosan megállapítsuk a különféle középkori pénznemek mai értékét, bízvást feltételezhetjük, hogy az üzlet jövedelmező volt, bár talán nem annyira, mint régebben, amikor még béke honolt errefelé. Némethon zilált viszonyai bizonyára nem hatottak kedvezően az itáliai kereskedelemre, aminek következtében ebben az időben valószínűleg kevesebb nem német földről érkező igásállatot hajtottak át a hídon, mint annak előtte.

„Dilectus familiaris noster", kedves barátunk, ez volt Rudolf Konrád király számára még akkor is, amikor utóbbi 1251 őszén Itáliába vonult, hogy birtokába vegye ősei szicíliai birodalmát. Rudolf otthon maradt

Svábföldön, ahol fontos feladatot végzett el: két hatalmas egyházi dinasztiát, Bázel és Straßburg püspökét kellett sakkban tartania, akik csak a kellő alkalomra vártak, hogy bekebelezzék az egykor staufi birtokokat vagy birodalmi városokat, ami nemsokára komoly konfliktusok indítékává vált. Habsburg Rudolf ugyanis arra törekedett, hogy kordában tartsa ezeknek a főpapoknak az ambícióit, nem csupán Konrád király vagy a birodalom érdekei miatt, hanem saját érdekében is.

A Bázel és Schaffhausen közti felső-rajnai pozíciói biztosítása érdekében, valamint a Fekete-erdőbeli kapcsolatai fedezésére alapította Rudolf ezekben az években Waldshut városát. Végül is rossz idők is létrehozhatnak valami jót. A város alapításának körülményei persze talányosak, és feltehetően sohasem lehet őket már kideríteni. Bizonyos forrásokban ugyanis arról van szó, hogy a várost a Staufok alapították, illetve szabad parasztok rakták le alapfalait. Azonban aligha került valaha is sor arra a középkorban, hogy parasztok várost alapítottak volna, emellett a staufi alapítás mellett is kevés érv sorakoztatható fel, ezért nem akarjuk elvitatni Rudolftól annak a dicsőségét, hogy a várost valóban ő alapította.

Más, már létező közösségekben is igyekezett megvetni a lábát. Rávette IV. Konrádot, hogy ruházzon rá Mühlhausenben egy tizedet, „tamquam bene merito”, jól megérdemelt kegyként. Végül Rudolf még 100 márka értékű ezüstöt kapott, továbbá övé lett Breisach és Kaisersberg városa, amelyeket azonban vissza kell szolgáltatnia a királynak, amennyiben megkapná Rheinfeldent, amelyet a bázeli püspök megszállva tartott. Az ezeket a jogügyleteket dokumentáló okmányokat IV. Konrád már Apuliában kiállíttatta, s egy történész véleménye szerint Rudolf akkor nála tartózkodott. Amennyiben viszont Rudolf valaha is járt Apuliában, akkor az még 1252-ben történhetett, mivel legkésőbb 1253 elején vissza kellett térnie hazájába. Otthon, Svábföldön ugyanis éppen annyira hasznos lehetett a staufi ügyekre nézve, mint ahogy a saját érdekeit is képviselhette, a pápa híveivel hadakozva, például a bázeli püspökkel, országát és embereit pusztítva. Rudolfnak ez a vállalkozása komoly sikerrel járt, olyannyira, hogy csaknem a végzetévé vált. Lovagi cimboráinak csapatával megjelent Bázel előtt, egy éjszakai rajtaütés során elfoglalta a bűnbánók kolostorát, amely a város falain kívül emelkedett, kifosztotta az épületet, és porig égette; kétségkívül gonosz, erőszakos cselekedet volt, akárhogy is nézzük az esetet. A hajléktalanná vált apácák panaszszava annyira meghatotta a bázeli püspököt, hogy rögvest küldöncöt menesztett a Kúriához, aki hírül vitte a pápának Rudolf megátalkodott tettét. Ince pápa felháborodásában 1254. augusztus 18-án megparancsolta, hogy közösítsék ki Habsburg Rudolf grófot és cinkosait, akik „valamennyien hívei az elhunyt Frigyes császárnak és fiának Konrádnak, s az egyház ellenségei”, az éjszakai rajtaütés, valamint a bázeli apácakolostor felgyújtásáért. Csak abban az esetben kerülne a kiközösítés visszavonásra, ha a tettesek megtérítik az okozott kárt, s meg-

jelennek önigazolás céljából a pápai ítélőszék előtt. A pápa karja messzire nyúlt, azonban ezúttal nem érte el Rudolfot, aki gondosan óvakodott attól, hogy törvénybe idézzék a pápa elé. Sőt még a bázeli püspökkel is, aki erőszakos cselekedete miatt akkora hévvel vádolta be, kisvártatva újra a legnagyobb egyetértésben élt. Az urak ugyanis nem nagyon kérették magukat, sem akkor, ha békekötésről volt szó, sem akkor, ha háborút kellett indítani, hiszen tetteik következményének a levét többnyire a kívülállóknak kellett meginniuk.

A Staufok ügyére az 1254-es évben mérték a döntő csapást. IV. Konrád itáliai hadjárata szerencsétlen csillagzat alatt folyt. Be akart vonulni Rómába, hogy megszerezze magának a császári koronát, helyette az egészségtelen klíma hatására belázasodott, s elragadta őt a halál, korai véget vetve ezzel valamennyi nagyra törő és becsvágyó tervének. Egy apró gyermek, Konrád kétéves kisfia, akit az itáliai ghibellinek kedveskedve „Corradinó"-nak, Konradinnak becéztek, volt a Staufok röviddel ezelőtt még virágzó dinasztiájának egyetlen képviselője Németföldön. Egyelőre még nem lehetett látni, vajon az aprócska gyermek képes lesz-e híres elődei nyomdokába lépni, és a Staufok hatalmát újra régi fényében felragyogtatni. Ebben a hatalmas küzdelemben a győzelem mérlegének nyelve a pápa felé látszott billenni.

Habsburg Rudolf számára elérkezett annak az ideje, hogy mérleget vonjon. Csaknem egy teljes évtizeden keresztül a Staufok ügyének szekerét tolta, s ezért az egyház ellenségének minősült. Az előbbiért elvárt kenőpénz azonban, akárhogy is számolta, nem volt számottevő. Breisach és Kaisersberg szép városát nem volt képes megtartani, Rheinfelden megszerzéséről pedig IV. Konrád halálát követően szó sem volt már. Rudolf a freudenaui hídvámmal és a Sankt Blasien kolostora feletti védnöki tisztnek járó előnyökkel vigasztalódott, ami sovány eredménynek bizonyult csaknem tízéves harcért és nélkülözésért. Kétségtelenül rossz lóra tett ebben a hatalmas játszmában, kockáztatott és vesztett. Azért legalább a saját tétjét meg tudta menteni. Birtokait az Aare és a Reuß folyó mellett, valamint elzászi felügyeleti jogkörét meg tudta őrizni jövendő vállalkozásai kiindulópontja gyanánt.

Mindenfajta anyagi megfontolás mellett alapjában véve még keményen harcolt – akár tudatában volt ennek a ténynek, akár nem – a kereszténység világi uralmáért, a császári fennhatóságért, amelyik fölötte áll az egyházinak, a pápáénak, a nagy staufi birodalomért, a birodalom egységéért a rövidlátó és önző dinasztiák ellenében, akik fel akarták áldozni ezt az egységet saját, kétséges és bizonytalan szuverenitásukért. És ez bizony nem volt kifizetődő. Egyáltalán, volt még annak értelme, hogy az ember eszmékért küzdjön, ideálokat kergessen, illúziókat tápláljon, amelyeket nem lehetett valóra váltani? Ha Rudolfot valaha is idealizmus vezérelte, akkor biztos, hogy örökre elfordult tőle a staufi impérium katasztrófája után. Új eszmék

és új ideálok ellenben, amelyek megérték volna, hogy az ember kockára tegye értük a vagyonát és az életét, nem voltak. Ettől kezdve Rudolf egyes-egyedül sajátmagáért harcolt, saját érdekeiért, amelyeknek vajmi kevés közük volt eszmékhez, hát még ideálokhoz. Kizárólag anyagi természetűek voltak. Úgy érezte, megszabadult valamennyi kötelezettségétől, és szabadon azt cselekedheti, amit jónak lát, sem császárnak, sem királynak nincs többé alávetve. A Staufok nem éltek már, azoknak a gyenge alakoknak pedig, akik utánuk német királyoknak nevezték magukat, nem tartozott többé számadással. Csak a Teremtőt ismerte el egyedüli autoritásnak Habsburg Rudolf, „Dei gratia", Isten kegyelméből, elzászi tartományi gróf, ahogyan attól az időtől kezdve öntudatosan nevezni szokta magát.

Szörnyű idők császár nélkül

Habsburg Rudolf személyének még egyszer háttérbe kell kerülnie azoknak a viszonyoknak az ábrázolása érdekében, amelyek közepette ő és kortársai éltek. Németföldön összezavarodtak a dolgok II. Frigyes császár halálát követően, mostanra pedig kuszábbak lettek, mint valaha. A régi krónikák érzékletesen számolnak be arról a szomorú korszakról, amelyben nem volt többé uralkodó, aki jogorvoslatot nyújtott volna, megőrizte volna a békét, ehelyett önkény és erőszak uralkodott, oly mértékben, hogy nem volt olyan kereskedő, aki biztonságban érezte volna életét és vagyonát, nem volt olyan kolostor, amelyik ne tartott volna a lovagok rajtaütésétől, s nem volt olyan paraszt, aki ne élt volna nyomorúságban, mivel földjét elpusztították, kunyhóját pedig leégették. Ököljog volt érvényben, az erősebb joga. Minden egyes fejedelem, gróf vagy lovag, akinek rendelkezésére állt néhány fegyveres, igyekezett az összekuszálódott állapotokat a saját javára fordítani. Ha akadt is bárhol néhány békeszerető ember, annak minden oka megvolt rá, hogy féltse a saját bőrét, ha javait csorbítatlanul meg akarta tartani. Az erkölcsök elvadultak, egyre kevesebb volt azoknak az embereknek a száma, akik becsületesen megszerzett jövedelmükből biztosították megélhetésüket. Országúti rablók, akár lovagok voltak, akár közemberek, tomboltak az országban, és az ő féktelen tevékenységük döntően hozzájárult ahhoz a komor képhez, amelyet Németföld abban az időben nyújtott. Schiller a II. Frigyes császár halálát követő korszakot így nevezte: „szörnyű idők császár nélkül". A modern történészek interregnumról beszélnek, átmeneti időszakról. Schiller megállapítása azonban, aki nemcsak a történelem professzora volt, hanem egyike a legkiválóbb költőknek is, bizonyára szemléletesebben fogalmazta meg az igazságot.

Ha ezzel kapcsolatban azzal a kifogással élünk, hogy Schiller terminusa pontatlan, hiszen a császár nélküli kor még 1273 után is fennállt, tekintettel arra, hogy Habsburg Rudolf sohasem volt császár, és két utóda sem kapta meg soha a császári koronát, akkor a hűvös, józan tudomány szemszögéből kétségkívül igazunk van. Azok az emberek azonban, akik abban a korban éltek, legalábbis túlnyomó többségük, polgárok és parasztok, nem tulajdonítottak túl nagy jelentőséget a császárság és a királyság közti különbségnek. Azt remélték, hogy nemsokára ismét megjelenik egy erős ke-

zű uralkodó, aki korlátok közé szorítja az önkényt és az erőszakot, s rendet teremt ott, ahol jelenleg nincs.

Ennek a szomorú időszaknak is voltak királyai, ráadásul nem is egy, hanem mindjárt kettő, azonos időben, akiket különböző fejedelmi klikkek választottak meg, és hatalomnélküliségre kárhoztatták őket. Egyikük, Kasztíliai Alfonz tudós ember volt. Ámde soha nem jött Németföldre, és pusztán papíron maradó tiltakozásokkal és kiáltványokkal iparkodott az ottani eseményekbe belefolyni. Csak még több zavart okozott ott, ahol már önmagában véve is elegendő zavar volt. Másikuk, Cornwalli Richárd az angol király fivére volt. Szert tett ugyan némi támogatásra a birodalom nyugati részén, a Rajna mentén, mivel „degeszre tömött pénzes zacskóval" érkezett. Mégsem ért el eredményt, úgyhogy a számos intrikától és ellenállástól kedveszegetten és elbátortalanodva visszatért Angliába, sorsára hagyva Németföldet.

Forduljunk egy kortárshoz, Ulrich von Liechtenstein stájer lovaghoz és trubadúrhoz, aki saját bőrén tapasztalta a mostoha körülményeket. Különös ember volt, fura fantaszta, aki tulajdonságaiban nem egy költőtársával osztozott. Egy ízben nő ruhába öltözötten, Vénusz istenasszonyként vonult át a tartományokon, mindenütt hirdetve bizarr nézeteit az udvari szerelemről és az asszonyok szolgálatáról, úrnőjét imádva, akinél ugyan sohasem talált meghallgatásra, s aki akkor sem engedett szerelmes lovagja ostromának, mikor ez szeme előtt megitta úrnője fürdővizét, vagy szerelme jeléül saját maga által levágott gyűrűsujját küldte el neki. Ulrich úr éltesebb korában sem hagyott fel azzal, hogy keményszívű hölgyét izzó szerelmi költeményekben ne énekelje meg, mialatt hűséges felesége a közelében rokkát pergetett, vagy gyerekneveléssel foglalatoskodott. A magas udvari szerelemnek szemmel láthatóan megvoltak a saját törvényei.

A különös idillnek a stájer Frauenburg kastélyában szemvillanás alatt vége szakadt, amikor egy nap két jó ismerős, Pilgerin von Kars úr és egy bizonyos Weinold úr megjelentek a várúrnál, és sürgősen beszélni óhajtottak vele. Ulrich lovag barátságosan fogadta őket, ételt, italt hordatott fel számukra. „Ekkor Pilgerin úr hozzákezdett: »Uram, nem akarnál ezen az éjszakán solymászni?« »Nem, elhagynám, a fürdő miatt.« Ekkor így szólt a hűtlen ember: »Fogd a sólymot a kedvemért, s én hálás leszek neked ezért...« Ekkor így szóltam: »Barátom, ha szívességet tehetek neked a sólyommal, nyomban lóra ülök kegyelmeddel.« Embereimet megbíztam a solymászat előkészítésével, s előreküldtem őket, úgyhogy csak kevesen maradtak velem. De még közülük is csaknem mindegyiket elküldte Pilgerin úr, az egyiket emide, a másikat amoda. Mikor aztán egyedül maradtam velük, odaintette fegyverhordozóját, akik közül ketten várták a parancsait, s leshelyem felé tartottak. Weinold és Pilgerin úr felugrottak, s tőrüket kivonván nekem estek, majd három sebet ejtettek rajtam. Prémes mellényemet és mentémet Pilgerin úr nyakam köré csavarta, és odavonszolt a les-

helyemhez. Fájdalmamban elkiáltottam magam: »Ó jaj, mit tettem kegyelmednek? Az Isten szerelmére, hagyjátok meg az életemet!«" Ezt a kegyet ugyan megadták a szerencsétlennek, várát azonban kifosztották, s Ulrich feleségének a szolganépséggel együtt el kellett hagynia a várat, kiskorú fiát a hódítók, akik otthonosan berendezkedtek Frauenburgban, túszul magukkal vitték.

Riasztott barátai szabadítási kísérletei Ulrich urat a legnagyobb életveszélybe sodorták: „Mikor elérkeztek a vár alá, Pilgerin úr megfogott engem, kivitt az egyik erkélyre, s így szólt: »Ha meg akarod tartani az életedet, parancsold meg ezeknek, távozzanak innen.« Kötelet kötött a nyakamra, s azt mondta: »Nyomban felakasztalak az erkélyre, velük szemben, hogy elmenjen a kedvük az ostromtól. Csak annyira félek ezektől, mint egy záptojástól.« Rémülten kiáltottam az ismerősöknek: »Mit akartok? Megőrül-tetek, hát meg akartok ölni, így nem tudtok engem megmenteni a balszerencsétől. Ha közelebb jöttök, a halál fia vagyok, neki pedig képtelenek vagytok ártani.« Így fenyegetőztem, így könyörögtem, mígnem elhagyták a terepet, én pedig fogságban maradtam." Éjszakákon keresztül halálfélelemben élt Ulrich úr, mivel kínzói gyakran azzal fenyegetőztek, hogy megölik. Magányában a szerencsétlen egy kenyérmorzsát talált, „sírva felvettem, letérdeltem, és ahhoz fohászkodtam, aki mindenkinek a szívébe lát, s aki előtt nem maradt rejtve semmi, az én bűnöm sem, majd sírva magamhoz vettem a kenyeret, mint az ő testét, ahogyan ez szokásos, s Istennek ajánlottam a lelkemet".

Lassanként azonban Ulrich úr rabtartói belefáradtak a kegyetlen játékba. Úgy vélték, áldozatuk eléggé megtört már ahhoz, hogy rájöjjön a dolog nyitjára. Pilgerin úr ráförmedt foglyára: „Ha kedves az életed, mit adsz nekünk magadért cserébe?" A szerencsétlen fogoly mindenét oda akarta adni, amije csak volt, bár ezzel szenvedései még nem értek véget: „Megparancsolta, kovácsoljanak engem egy irdatlan nagy lánchoz, s ezzel jó néhány napi szenvedést mértek még rám." Fogsága hosszú idejét Liechtenstein azzal iparkodott megrövidíteni, hogy szerelmes dalt költött imádott úrnőjéhez, mialatt saját hitvese nyomorban és ínségben tengetve életét, aggódott férje épségéért. Ulrich lovag egy évet és három hónapot szenvedett végig rabláncon, szüntelenül kínzóitól fenyegetve, akik tőrrel és karddal támadtak rá, mivel az ígért váltságdíj csak nem akart megérkezni. Végre a tekintélyes Meinhard von Görz gróf közvetítésével sikerült egyezségre jutni, amelynek értelmében a támadók megtarthatták Frauenburg várát. Csak később sikerült Ulrichnak várát visszavásárolnia, „de hogy milyen áron, arról inkább hallgatnék, és szívesebben beszélnék vidámabb dolgokról". Ez az egyébként oly nyílt és beszédes férfi mélyen hallgat arról is, miért viselkedett vele két ismerőse ilyen szörnyűséges módon. Mindazonáltal azt gyanítjuk, hogy balszerencséjében nem volt teljesen vétlen, mivel Görz nagy hatalmú grófja Pilgerin és Weinold urakat egyál-

talában nem úgy kezelte mint holmi közönséges bűnözőket. Ulrich von Liechtenstein fájdalmas élményei ellenére lassanként újból visszanyerte vidám természetét, a költészetben is kedvét lelte, amit még sanyarú körülményei sem szegtek meg. „Új énekeket daloltam, de az öröm megsápadt Stájerországban és Ausztriában is, az emberek szomorúak voltak, a gazdagok gonoszak, bánatot okoztak egymásnak, s szüntelenül csak rabláson járt az eszük, a hölgyek szolgálata romlásnak indult, a fiatalok is gyalázatosan tékozolták vagyonukat, a rablás mindennapi szokásukká vált, gonosz életet éltek."

Való igaz, hogy a rablás mindennapi szokássá vált, de nemcsak Stájerországban és Ausztriában, hanem egész Németföldön is, csakhogy nem volt senki, aki az átkozott körülményeket ennyire szemléletesen és szívet tépő módon szavakba tudta volna foglalni, mint Frauenburgnak, ennek a stájerországi várnak az ura, Ulrich von Liechtenstein, a költő. Kerüljünk most el a Boden-tóhoz, Habsburg Rudolf közvetlen szomszédságába. Élt itt két egyházi hatalmasság, Sankt Gallen apátja és Konstanz püspöke, akik viszályba keveredtek egymással, éspedig egy kolostor felügyeleti joga miatt, ami általában tekintélyes jövedelemmel járt. Az apát megkaparintotta a püspök elől ezeket a nem csekély értéket képviselő egyházi jövedelmeket, amire a püspök egészen Herisauig hatolt el fegyveresei élén, és az útjába kerülő kolostorok teljes vagyonát felégette. Erre fel az apát Kyburg grófját hívta segítségül, a megerősített Konstanz alá vonult, s kiküldte embereit, akik a Konstanz alatti Ermatingentől kezdve egész Thurgauban mindent felégettek és kifosztottak, ami a püspök tulajdonát képezte. Most a püspök következett. Szövetségre lépett Toggenburg grófjával, és visszafizette az apátnak gyalázatos viselkedését, amennyiben egészen Urnäschig mindent, ami Sankt Gallenhez tartozott, felégetett. Majd egy időre a kakaskodók fegyverszünetet kötöttek egymással, hogy néhány esztendő után újra fellángoljon közöttük a harc. Az indokot Sankt Gallen dékánja szolgáltatta, aki állítólag barátnőt tartott, ezért a püspök törvénybe idézte, ami persze ürügy volt csupán, hogy az apátot bosszantsa. De a püspök ezzel sem elégedett meg. A kreuzlingeni kolostorban összegyűjtötte fegyvereseit, hogy újból Sankt Gallen ellen forduljon. A püspök zsoldosai könyörtelenül kihajigálták a betegeket és a szenvedőket a kolostor ispotályából, mivel a kórtermeket lovaik számára istállóként akarták használni. Kemény, szomorú valóság: a hatalmasok egymással hadakoztak, és örömüket lelték benne, aminek a szegények és az elesettek itták meg a levét. Így volt ez Habsburg Rudolf idejében, és így van ez manapság is. Svábföldön újra lobogott a vörös kakas, a püspök hordái fosztogatva vonultak a Boden-tó mellett Sankt Gallen felé. Ezúttal a püspök még a kolostort is meghódította, és gazdagon megrakodva zsákmánnyal, miseruhákkal, templomi kincsekkel, arannyal teli hordókkal indult hazafelé.

Ha már vezető egyházi személyek így civakodtak egymással, nem cso-

da, ha a világiak hasonlóképpen vagy még sokkal szörnyűségesebb módon hadakoztak egymás ellen.

Felmerül azonban a kérdés, vajon miért kaptak hajba az urak egymással minden egyes vitatott jogért, minden egyes szántóföldi barázdáért, minden talpalatnyi földért? Az erősen leegyszerűsített válasznak valahogy így kellene hangoznia: abban az időben a föld úgyszólván a gazdagság egyetlen forrása volt. Aki számítani akart, aki vinni akarta valamire, annak földet kellett birtokolnia, minél többet, annál jobb, a lehetőség szerint minél nagyobb számú jobbággyal, paraszttal. A gazdaság primitív volt, a kereskedelem többnyire azokon az utakon bonyolódott, amelyet még a régi rómaiak építettek, több mint ezer esztendővel ezelőtt. Nem volt élénk kereskedelem, s pénz se igen, ami forgott volna; többnyire súly szerinti értéket képviselt, mint ahogyan abban az időben a márka is súlymérték volt. Főleg naturális gazdálkodás volt, habár a feltörekvő városok éppen most kezdtek valami újat belevinni az elavult, archaikus gazdasági életbe. Amit a föld a röghöz kötött parasztok által megtermelt, a tulajdonost gazdasági hatalommal ruházta fel, márpedig ez – ahogyan bizonyos történetírók találóan megfogalmazták – a történelmi események hajtómotorja. Ahol erős központi hatalom uralkodik, rendezett állam létezik, ott a gazdagságra és a hatalomra való törekvés törvényes keretek között zajlik. Németföld akkoriban nem volt rendezett állam, hanem egymást keresztező és egymást átfedő partikuláris érdekek halmaza. Aki bármi fölött is uralkodott, kezdve a fejedelmeken, egészen a legszegényebb lovagig, elvette magának azt, amit csak képes volt, és amennyit csak tudott. Ebben egy ősi, germán időkből származó jogi fogalom játszott döntő szerepet, a Fehde, a viszály, az a magánháború, amelyet egyének, családok, törzsek folytattak egymás ellen, valaminek a megszerzése érdekében. Ezt a varázsszót alkalmazták rajtaütések, ingatlanok felperzselése és kifosztása, gyilkosságok és rablóhadjáratok alkalmával, mintegy a jogszerűség köntöséül. ősrégi hiedelmek játszottak benne szerepet, olyanok, mint istenítélet és isteni igazságszolgáltatás. Akitől megtagadták valamihez való jogát, mivel a király távol volt, és senki nem akadt, aki jogot szolgáltatott volna neki, az ennek a viszálynak az eszközéhez folyamodott. Szigorú szabályokat kellett betartani, s a szólás, „valakinek kesztyűt dobni”, mármint a Fehde, a viszály kesztyűjét, mai napig is emlékeztet ezekre a szokásokra. Eredetileg tehát megvolt a Fehde létjogosultsága, az ugyanis, hogy valaki igaza tudatában érvényt szerezzen igazságának, s visszahelyezze magát jogaiba. Habsburg Rudolf idejében azonban ez az eljárás már réges-rég önmaga karikatúrájává fajzott el, hiszen a legutolsó rablólovagnak sem voltak erkölcsi aggályai a tekintetben, hogy a Fehdével takarózzék gonosztettei igazolása gyanánt.

De nemcsak kifejezett rablók és útonállók nyúltak a Fehde eszközéhez, hanem fejedelmek és nagyurak is szorgalmasan éltek vele, hogy érvényt szerezzenek joguknak vagy annak, amit annak véltek. Habsburg Rudolf

például tekintélyes ember volt, ennek ellenére azokban a zűrzavaros esztendőkben nem egy Fehde fűződik a nevéhez. Hiszen valaki, aki elég rámenős volt, és nem voltak aggályai, ráadásul volt némi vagyona s hatalma, és inkább törődött evilági ügyleteivel, mintsem a lelki üdvösségével, nagyon is megtehette azt, hogy hasznot húzzon a fennálló körülményekből. Az erősebb joga érvényesült, a rövidebbet a gyengébb húzta. Jog nélküli időkben az emberek visszatértek azokhoz az elvekhez, amelyek a természetben évmilliók óta érvényesültek. Habsburg Rudolf ehhez a rendhez igazodott, ha ezt egyáltalában rendnek lehetett nevezni, és alapos hasznot húzott belőle. Az interregnum zűrzavaros korszakának tipikus képviselője volt, ennek „legvalódibb fia", ahogyan Oswald Redlich, kitűnő életrajzírója egyszer nevezte. Rudolf személyiségében tükröződnek kora pozitív és negatív vonásai, a kegyetlenség, a bírvágy és a féktelen önzés, ugyanakkor azonban a hősiesség is, valamint az elszántság arra, hogy az ember önmagát legyőzze, de jellemző volt rá az élet követelményeinek világos felismerése is. Vetélytársaival szemben Rudolfnak megvolt az az előnye, hogy többnyire eszesebb volt náluk, nemritkán azonban sokkal gátlástalanabb is.

„Erat vir longus corpore, habens in longitudine septem pedes, gracilis, parvum habens caput, pallidam faciem atque longum nasum..." A *Colmari Krónikának* ezek a szavai az idősödő Habsburg Rudolfról szólnak, de minden további nélkül következtethetünk belőlük a fiatal kori külsejére is. Elvégre egy élet alatt az ember nemigen változtatja meg jelentős mértékben a termetét és az arcvonásait. Hét láb magas volt, karcsú és kicsi volt a feje. Fiatalabb éveiben valószínűleg még nem volt olyan sápadt, mint később; dús, vörösbe játszó üstöke volt. Hosszúkás arcának jellegét lefelé hajló orra adta meg, ezt tapintatos krónikások „aquileum nasum"-nak, sasorrnak hívták. Izmos volt, egészséges és – jámbor hívő. Ki ne ismerné Schiller híres balladáját, a *Der Graf von Habsburgot*, a *Habsburg grófot*, ahol a költő irodalmi emléket állít ennek a jámborságnak? Vadászaton Rudolf egy pappal találkozik, aki az oltáriszentséggel egy megáradt patakon akar átkelni. Rudolf odaadja Isten szolgájának a paripáját, hogy az így száraz lábbal vihesse el a szentséget egy haldoklónak. Mikor a pap másnap vissza akarja adni a kölcsönbe kapott lovat, tulajdonosa azt nem akarja tőle elfogadni:

„Őrizzen az Úr, hogy – alázatosan
A gróf szól – hadba menendőn,
Nagy vadra vigyen ezután e lovam,
Ha vitte magát a Teremtőm!
S ha nem használhatnád netalán
Maradjon az egyházé ezután!
Hisz előbb már Annak ajánltam,
Kitől javakat s dús érdemeket
És hűbérmódra az életemet
Is kaptam e földi világban."
(Jékely Zoltán fordítása)

A ballada témájára akkor bukkant a költő, mikor *Tell Vilmosán* dolgozott, ezen a régi legendán, amely már a 14. században is kimutatható, mint ahogy a legtöbb legendának megvan a valóságtartalma. Rudolf egészen

biztosan jámbor volt, kortársak igazolják, hogy buzgón tisztelte a Szent Szüzet. Elképzelhető, hogy az eucharisztia kultuszát is tisztelte, az ő korában vezették be például az Úr napjának ünnepét. Ezzel nem áll ellentétben az sem, hogy háborúskodásai közepette arra ragadtatta magát, hogy kolostorokat is felperzseljen. Azokban a vad időkben nem zárta ki egymást a jámborság és a kegyetlenség.

A staufi polgárháború vérzivataros idejében, 1253-ban vagy 1254-ben Rudolf megnősült. Hiszen régen elmúlt már harmincéves, ebben a korban ajánlatos volt a nagyurak számára családot alapítani és legitim örökösökről gondoskodni. Eddig sem élt önmegtartóztató életet, egy bizonyos Ita asszonytól házasságon kívül fia született. Ennek a viszonynak közelebbi körülményeit nem ismerjük. Ita talán szolgálólány lehetett, s olyan társadalmi rétegből származott, hogy nem kerülhetett szóba egy gróf hitveseként. Fiáról azonban, aki ennek a viszonynak a gyümölcse volt, Rudolf példaszerűen gondoskodott.

Akit aztán az oltárhoz vezetett, állítólag „szép szende kisasszony volt". Gertrud von Hohenberg nagyjából tizenöt éves lehetett, mikor férjhez adták a nálánál húsz évvel idősebb Habsburg grófhoz. Előtte nyilván nem kérték ki arról a véleményét, vajon koros vőlegénye tetszik-e neki. Az ilyen természetű kapcsolatokban a szerelem és a vonzalom sokkal kisebb szerepet játszott a menyasszony hozományánál, vagy a férj adományánál felesége számára a nászéjszakát követő reggelen, amelynek egyedüli birtokosa az asszony volt. Ennek ellenére a házasság boldognak bizonyult, erről egy tucat gyermek tanúskodik, akik az elkövetkező húsz évben jöttek világra.

Röviddel esküvője után Rudolf véget vetett laufenburgi rokonaival folytatott kínos vitájának. Gottfried, az unokatestvére, aki egybehangzó kortársi vélekedések szerint derék katona volt, sok kényelmetlenséget okozott Rudolfnak. Egy ilyen embert tehát, aki még nálánál is merészebb és harciasabb kedvű volt, nem akart tartós ellenségül magának. 1256 decemberében a két férfi egyetértésben időzött Habichtsburgban, családi ügyeket és tulajdonviszonyi ügyleteket vitattak meg egymással. A továbbiakban egymás oldalán harcoltak, és szövetségesként nem egy komoly ütközetből győztesen kerültek ki.

Ha hihetünk a régi krónikáknak, akkor Rudolf ebben az időben nyugtalan vándoréletet élt. A beszámolók szerint 1257-ben Kasztíliába utazott, hogy felkínálja Alfonz királynak a német koronát. 1257 nyarán és őszén valóban megfordult egy német küldöttség Kasztíliában, hogy Alfonz királyra bízza a német koronát, a küldöttséghez Speyer püspöke, két sváb földesúr, Konstanz püspöke és Sankt Gallen apátja tartozott. A bizonytalan történelmi források alapján azonban nem deríthető ki egyértelműen, vajon Habsburg Rudolf is jelen volt-e. Nem lehet tudni, hol tartózkodott 1257. július 14-e és december 22-e között, és hogy mit csinált. Elképzelhető, hogy valóban járt Spanyolországban. Egy másik változat sokkal nép-

szerűbb: Rudolf hosszú időt töltött Přemysl Ottokár cseh király udvarában, ráadásul udvari marsalli minőségben, tehát annak a férfinak a szolgálatában, aki a későbbiek során legnagyobb ellenfele lesz.

Přemysl Ottokár cseh király: személyiségét akkor is érdemes volna alaposabb elemzésnek alávetni, ha a sors rendelkezése folytán nem ő lett volna Habsburg Rudolf legjelentősebb ellenlábasa. Van benne valami titokzatosság és meghasonlottság. A pártok kegyétől és gyűlöletétől megzavarodva jellemének megítélése ingadozik a történészek szemében: van, aki úgy véli, vérszomjas zsarnok volt, aki ellenségeivel úgy végzett, hogy lófarokra kötöztetve addig vonszoltatta őket a földön, amíg meg nem haltak, más vélekedések szerint közkedvelt hadvezér volt, kiváló fejedelem, akivel korának királyai közül alig akadt egy is, aki nagyvonalúságban, hatalomban és jó erkölcsökben felvehette volna a versenyt. Jó egy évtizeddel idősebb volt Habsburg Rudolfnál, ereiben staufi vér folyt. Édesanyja Kunigunde, II. Frigyes unokahúga volt. Ottokár születése előtt anyja álmot látott, amely szerint fiú helyett farkast hordoz a szíve alatt. Ez a farkas meghódította egész Csehországot, s elnyelte a környező tartományokat is. A farkasra azonban rávetette magát egy oroszlán, karmaival széttépte, s elvette tőle a javait. A történet szimbolikája akkor válik érdekessé, ha az ember arra gondol, hogy az oroszlán a Habsburgok címerállata volt.

Ottokár állítólag szép ifjú volt, igaz, csak közepes termetű, de izmos, haja barna, bátor ember volt, s beszédével még a filozófusokat is felülmúlta. Mindazonáltal a fiatalembernek nem voltak filozófusi ambíciói, hatalom és gazdagság lebegett a szeme előtt, lelke telve volt becsvággyal. Még nem volt húszéves, mikor felkelt apja, Vencel király ellen, és Prágát is megnyerte magának. Apjának csak üggyel-bajjal sikerült féktelen fiát megzaboláznia. A felkelést leverték, Ottokár fogságba esett. Hegycsúcson álló magányos kastélyban tartották fogva, meglehetősen enyhe körülmények között, ahol volt ideje arra, hogy sikeresebb hódító terveket kovácsoljon.

Idős apja úgy döntött, fiának tettrekészségét kevésbé veszélyes irányba fogja terelni: közvetlen és felettébb kecsegtető célul a szomszédos Ausztria kínálkozott. A Babenbergiek országa Civakodó Frigyes halála után anarchiába süllyedt. „Őutána nagy ínség támadt Stájerországban és Ausztriában. Sokan elszegényedtek azok közül, akik egykor gazdagok voltak. A balsorsnak csak nem akart vége lenni; éjjel-nappal pusztították a tartományokat, számos falu elnéptelenedett. A gazdagok elvették a szegények tulajdonát, becstelenséget becstelenségre halmozva.” Ezeket a sorokat Ulrich von Liechtenstein írta, akinek eközben nyilván saját sorsa is a szeme előtt lebeghetett. Hasonlóképpen vélekedik egy másik kortárs is, Hermann von Niederaltaich apát: „Senki nem képes leírni vagy elbeszélni, mennyi bajt és szenvedést volt kénytelen elviselni ez a két tartomány a Frigyes halálát követő hat esztendő leforgása alatt. Minden nemes, de a nem nemesek talán még inkább, szörnyűségeket cselekedtek, nem félve sem Istent,

sem embert. Azokat az embereket, akik képtelenek voltak elmenekülni megerősített helyekre vagy barlangokba, elfogták, megsebesítették és megölték, és elképzelhetetlen és eleddig hallatlan módon megkínozták őket."

Különféle trónkövetelők, akik a Babenbergiek elárvult helyére pályáztak, képtelenek voltak sikert elérni, és csak egymás haderejét gyengítették, mint például Béla, Magyarország királya, aki rettenetes hadjárataival vívott ki tekintélyt magának, Otto von Eberstein császári helytartó és Hermann von Baden őrgróf, a jámbor Gertrud von Babenberg férje, aki a pápa jelöltjének minősült. A heiligenkreuzi kolostor évkönyvei szójátékban gúnyolták ki a sikertelen őrgrófot: „Voluit esse dux Austriae sed non valuit", Ausztria hercege óhajt lenni, de nem tud.

Így álltak a dolgok, amikor 1251 késő őszén Ottokár hadak élén megjelent Ausztriában. Semmi lényeges ellenállásba nem ütközött, ezzel szemben az osztrák nemesség barátságosan fogadta, nem utolsósorban azért, mivel Ottokár megvásárolta. Egy szemtanú szerint nem sokkal ezután „nem volt Ausztriának olyan szöglete, ahol uralmát visszautasították volna". Hainburgban, Ausztria őrgrófságának keleti szélén, Ottokár elvette feleségül a nálánál csaknem kétszer idősebb Margitot, az utolsó Babenbergi húgát, amivel létrejött egy dinasztikus okokból megkötött, észérveken alapuló házasság. Az esküvő után hitvese átadta neki Barbarossa és II. Frigyes kiváltságait, amelyek Ottokárt korosodó feleségénél inkább érdekelték. Ezekben a szabadságlevelekben azt rögzítették, hogy Ausztria „női hűbér", azaz az uralkodó herceg leányai is igényt tarthatnak a kormányzásra. Oldalági rokonokról azonban nem esett bennük szó, ezért Margit öröklési joga kétséges volt. Ilyen jogászi csalafintaságok azonban nem érdekelték Ottokárt. Egész életében szívesebben bízott a hatalomban, mintsem a jogban, s végül majd ez válik a végzetévé.

Előtte azonban sikert sikerre halmoz. Apjától, Venceltől örökli a Cseh Királyságot, és megsemmisítő vereséget mér a magyarokra 1260-ban Groissenbrunn-nál, a March mentén. A győzelem díja Stájerország, amely annak előtte a kegyetlen Béla uralmát nyögte. Közel ahhoz a helyhez, ahol a March a Dunába ömlik, megalapítja Marchegg erődítményét, amelyet hatalmas falakkal vetet körül, az építmény túl van méretezve azoknak a polgároknak a csekély számához képest, akik ezen a veszélyeztetett határmezsgyén élik életüket. A település sohasem fogja elérni azt a kiterjedést, amelyet alapítója szánt neki, az óriási falak csak alig néhány házat óvnak, beépítetlen telkek mellett, melyekre nem építkezik senki. Ámbár, mit is számít ez az apró kudarc Ottokár hatalmas sikereihez képest, hogy ura lett annyi földnek és embernek? Csehország, Morvaország, Ausztria, Stájerország, Karintia, Krajna mind az övé, hatalmas birodalmat tart össze, amely a Szudéta-hegységtől csaknem egészen az Adria partjáig ér. Ottokár nagyban űzte azt, amit Habsburg Rudolf lényegesen szerényebb keretek között cselekedett Svábföldön. Ottokárnak senki sem állta útját. Senki nem szó-

lította fel, vegye hűbérbe a birodalomtól a megszerzett hercegségeket, ami megfelelt volna az akkori joggyakorlatnak. Ottokár haszonélvezője volt a meggyengült birodalomnak. Elismerte Kasztíliai Alfonz királyt, és hűbérlevelet állíttatott ki magának Cornwalli Richárd ellenkirálytól. Mindkettőt választotta, hogy prolongálja az anarchia állapotát, ami nagyon is kapóra jött céljainak. A korosodó Babenbergi Margittal kötött házasságát felbontották; ez a házasság kezdettől fogva nem volt jó. Bizton számíthatott a pápai diszpenzációra, mivel a Kúria nagy barátja és támogatója volt. Az élete delén álló férfi egy fiatalabb nőt választott, Kunigunde von Machovot. Az eltaszított Margit királyné örömtelen életét magányosan fejezte be egy kastélyban, az alsó-ausztriai Waldviertel körzetében, családja örökségét át kellett engednie hűtlen férjének, aki a tartományokat kemény kézzel, ámde sikeresen kormányozta. Ki gondolta volna, hogy ennek a büszke, sikeres embernek, akit „rex aures"-nak, aranykirálynak neveztek, egykor majd egy sváb grófnak kell engedelmességet fogadnia.

Ez a sváb gróf jelenleg azért még az Ottokárénál lényegesen szerényebb viszonyok közepette élt. Talán hallott a másik hatalmas sikereiről, s megvolt róluk a véleménye. Személyesen nem ismerte. Hogy Ottokár marsalljaként szolgált volna, s sikerrel vett részt a magyarok elleni hadjáratban, mint ahogy erről Pulkava cseh krónikás beszámol, nem igaz, ezt okmányokkal is lehet bizonyítani: két nappal azelőtt, hogy Ottokár király megsemmisítő vereséget mért a magyar seregekre Groissenbrunn település térségében, Alsó-Ausztria legkeletibb szegletében, 1260. július 10-én Habsburg Rudolf a breisgaui Freiburg városában időzött, s egy mégoly szélvész sebességgel száguldó paripa sem lett volna képes a Fekete-erdőtől a magyar határig nyúló óriási területet két nap alatt maga mögött hagyni.

Ennek ellenére Pulkava tévedése sokkal népszerűbbé vált számos valódi Habsburg Rudolfról szóló beszámolónál, és kerülő utakon még az irodalomtörténetbe is bekerült. Amikor Franz Grillparzer osztrák költő 1824-ben az Ottokár király dicsőségéről és haláláról szóló nagyszabású drámáján dolgozott, ezt a barokk historiográfusok által buzgón ápolt hagyományt elevenítette fel, és Habsburg Rudolfot Ottokár ellenlábasaként emennek prágai udvarában léptette fel. Rudolf az igazság és az igazságosság rettenthetetlen bajnokaként jelenik meg („Habsburg mindig is a megszomorítottak gyámola volt"), akinek bátorsága nagy hatást gyakorol a cseh királyra:

„Nemes jellem! Különben csöndes ő,
De ha támad, gonosz ördöggé lesz."

Grillparzer jellemeit költői szabadsággal formálta meg, a drámaírónak az ellentétek iránti érzékenységével. A fellengzős, pompakedvelő büszke Ottokár szemben áll Rudolffal, aki egyszerű és becsületes, s aki persze – ezt azonban már máshonnan tudjuk – valójában minden volt, csak nem derék

és ártatlan nyárspolgár. A drámának az idő és a helyszín egységére van szüksége, ebben a történelem nem tudja azt követni. A gyér számú kútfő nem ismer olyan cseh udvari marsallt, akit Habsburg Rudolfnak hívtak volna, mint ahogy arról sincsen tudomása, hogy Rudolf tiszteletet ébresztett volna Ottokár királyban, és kitartóan arra intette volna a cseh uralkodót, óvakodjék a vakmerő fennhéjázás, a tragikus vétség következményeitől. Ellenben beszámol egy Habsburg grófról, egy Svábföldön köztiszteletben álló férfiról, akinek tekintélye emelkedőben van, annál jobban, minél hosszabban elhúzódik a császár nélküli borzalmas időszak: az Uri-tó közelében élő aprócska, de öntudatos népesség 1257-ben segítséget kért tőle. Az Izeling és Gruba nemzetség közötti viszályt kellene elsimítania, akik halomra gyilkolják egymást. Decemberben Rudolf személyesen járt Uriban, hogy békét szerezzen köztük. Az Izelingek azonban vajmi keveset törődtek Rudolf intelmeivel, és tovább folytatták szomszédaik mindennemű zaklatását. Bár ne így cselekedtek volna! Habsburg gróf ugyanis újból megjelent Uriban, és az altdorfi hársfa alatt úriszéket tartott. 1258. május 20-án szigorú ítéletet hirdetett.

Az Izelingektől gyalázatos tetteik büntetése gyanánt elvették valamennyi ingó és ingatlan vagyonukat, s örök hallgatásra kötelezték őket eme bírói ítélet vonatkozásában, sőt nem volt szabad megtámadniuk az ítéletet sem. Hűbéri javaik a zürichi apácazárdára szálltak. Istenítélettel történő fenyegetés, valamint saját kegye megvonásának terhe mellett Rudolf mindenkinek megtiltotta, hogy kárt okozzon az apátnőnek javaiban emiatt az ítélet miatt. Ez több volt üres frázisnál. Rudolf egy királyi tartomány végrehajtójához és birodalmi intézőhöz hasonlóan ítélkezett a birodalomhoz tartozó Uriban, éspedig nem a birodalom nevében, hanem saját hatalmából kifolyóan. Az uriak jól tudták, miért hívták el Habsburg Rudolfot bíráskodni. Képes volt rá ugyanis, hogy nemcsak ítéletet hirdessen, hanem azt végre is hajtassa. Erre a birodalom jelen állapotában már nem volt képes, amelyet két gyenge király reprezentált, akik csekély hatalmukat kölcsönösen bénították. Valamikor a király legelőkelőbb kötelességéhez tartozott, hogy törvényt üljön és óvja az ország békéjét, most mindenkinek a saját szakállára kellett jogait érvényesítenie. Az uriak helyesen választottak. Hiszen bármely bölcs ítélet, amely mögött nem állt tekintély, ebben a jog nélküli időszakban az égvilágon nem ért volna semmit, mivel az érintettek nem tartották volna be azt.

Mindemellett Rudolf soha nem feledkezett meg az üzletről. Válasszunk ki egyet a kor gyér számú dokumentumai közül, ez 1259-ből származik. Eszerint egy bizonyos Werner von Kien nevezetű nemesember átruházza Habsburg grófra Heinrich nevű jobbágya felét, sőt, a Heinrichnek egy jobbágylánnyal kötött házasságából származó gyerekek is felerészben megosztatnak a két úr között. Az ilyen egyezségek láttán az ember elcsodálkozik azon, ugyan hogyan lehet ezt az üzletet átültetni a gyakorlatba, és meg-

döbbenve kell tudomásul vennie a középkori társadalom lelketlen brutalitását, amelyben emberek embertársaik fölött úgy rendelkeztek, mintha azok mindössze holmi igavonó barmok lettek volna.

1260 őszén Werner von Eppenstein úr, Mainz újonnan megválasztott érseke, Rómába utazott, hogy felszenteltesse magát a pápa által és átvegye tőle a palliumot, az érseki rang jelét. Straßburgtól az Alpokig Habsburg Rudolf díszkíséretet szolgáltatott az érseknek. Az érsek saját szavai szerint az út veszélyes és fáradságos volt. Akkoriban senki sem utazott élvezetből, az utazás nehézkes volt, rablólovagok és útonállók leselkedtek az emberre, s ennek a Rajna menti főpapnak bizonnyal eléggé félelemgerjesztő lehetett az Alpok világa, már csak amiatt is, mivel rossz évszakban kelt át rajta, a hágókat hótorlaszok borították, s az idő viharos volt. Ennek ellenére az utazás szerencsésen zajlott le, az érsek pedig épségben tért haza, ami részben Habsburg gróf érdeme is volt. 1260 decemberében érkezett vissza Werner von Eppenstein a palliummal Rómából, Rudolf pedig az Alpok tövében várt rá, és biztonságban elkísérte Straßburgig. Ezt a szolgálatot az érsek soha nem felejtette el Rudolfnak – így a krónikás, Mathias von Neuenburg –, s ez lett volna az oka annak, hogy Rudolfot később német királlyá választották. A választófejedelmek körében a mainzi érseknek ugyanis döntő szava volt.

Ebben a fejezetben már megismerkedtünk néhány történetíróval, akiknek beszámolóiban nem árt kételkedni. Mathias szavaiban azonban van némi igazság. Werner von Eppenstein és Habsburg Rudolf valóban ismerte egymást. Római utazása alkalmából, valamint későbbi, oklevelekkel bizonyított találkozásaik alkalmával az érseknek elegendő alkalma volt arra, hogy ítéletet alkothasson Rudolf jelleméről és képességeiről, s amikor 13 esztendővel később összegyülekeztek a választófejedelmek Frankfurtban, hogy olyan királyt válasszanak, aki valamennyiüknek megfelel, az érsek, tekintélyét és személyiségének hatását latba vetve, szavazatát Habsburg Rudolf serpenyőjébe helyezte. Egy régóta ismeretes szabály szerint ugyanis nem a rátermettség az egyedüli kritérium, ami egy ember sikerét vagy kudarcát befolyásolja és eldönti; szükség van befolyásos barátokra is. Ez a bölcsesség, ami lényegében véve nem is az, lebeghetett a krónikás szeme előtt, amikor a mainzi érsek 1260-as római utazását összefüggésbe hozta Habsburg Rudolfnak több mint egy évtized múltán történő királlyá választása eseményével.

A straßburgi háború

Habsburg Rudolf idejében és még jóval a halálát követő időszakban is, Straßburg Németföld egyik leggazdagabb és leghatalmasabb városa volt. Gótikus stílusú, égbenyúló székesegyháza, amelyet gazdag figurális díszítés ékesített, és amelynek kincstára is párját ritkította, még ma is erről tanúskodik. Hajdan neves művészek éltek a városban, építőmesterek és szobrászok, trubadúrok és költők, utóbbiak közül Gottfried mester volt a leghíresebb, a *Trisztán és Izolda* című eposz szerzője. A művészetek mindig is a jólét talaján tudtak kivirágozni.

Politikai téren olyanok voltak a viszonyok, hogy Straßburgot püspöke, Heinrich von Stahleck kormányozta, noha a polgárok elégedetlenkedtek egyházi vezetőjük uralmával. A jólét öntudatossá tesz, így a straßburgiak elkezdték maguk megválasztani polgármestereiket és városi tanácsnokaikat, anélkül, hogy erről kikérték volna a püspök véleményét. A zsidókra adót vetettek ki, amelyet Heinrich von Stahleck úr szívesebben csúsztatott volna a saját pénzes zacskójába, sőt a polgárok a püspök bíráskodási jogát sem voltak hajlandók a továbbiakra nézve elismerni. Mindez kevésbé volt szokatlan, mint gondolnánk. Abban az időben szerte a birodalomban a városok önállóságra törekedtek, a polgárok megelégelték, hogy továbbra is feudális urak gyámkodjanak felettük, függetlenül attól, hogy az illető épp gróf, fejedelem vagy püspök volt. A városi közösségek a szabad birodalmi város státusát óhajtották elérni, közvetlenül és kizárólag a birodalom alattvalóiként, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a birodalmi törvénykezés eme siralmas állapotában senkinek sem tartoznak engedelmességgel, csupán a saját maguk által megválasztott városi tanácsnak és a soltészoknak, azaz városbíróknak.

Amikor 1260 tavaszán meghalt az engedékeny Heinrich von Stahleck, az ügyek Straßburgban szinte azonnali döntést igényeltek. Walther von Geroldseck, az új püspök lobbanékony nemesúr hírében állott, aki szívesebben nyúlt kardjához, mintsem a pásztorbothoz. Amennyiben viszont a straßburgi dóm káptalanja abban reménykedett, hogy az új főpásztor megválasztásával a polgársággal folytatott, felszín alatt parázsló vitáját a saját maga javára megoldhatja, akkor ez a remény csalókának bizonyult. A polgárok nem hunyászkodtak meg az új püspök akaratos fellépése előtt,

s az igazat megvallva Walther von Geroldseck úr eleinte nem sok kedvet mutatott arra, hogy elveszekedjen az engedetlenkedő straßburgiakkal, tekintettel arra, hogy egészen más természetű, jóval becsvágyóbb terveken törte a fejét. Úgy látta, elérkezett az ideje annak, hogy kiterjessze a straßburgi püspökség hatalmát. Elképzelései szerint hatalmas egyházi fejedelemségnek kellene a Felső-Rajna mentén kialakulnia, Bázeltől le egészen Speyerig mindennek a straßburgi püspök joghatósága alá kellene kerülnie, aki ily módon a birodalom délnyugati részének egyik legelőkelőbb hatalmasságává válhatna. Hamar kiderült azonban, hogy ekkora horderejű tervek a straßburgi polgárság érdekeibe ütköznek, de nem csak az övékébe.

Kezdetben Walther von Geroldseck nagyon sikeres volt. Hatalmába kerítette Colmar és Mühlhausen birodalmi városokat, és még Hagenau is, ahol egykor Frigyes császár szívesen időzött némethoni tartózkodása idején, most straßburgi fennhatóság alá került. Cornwalli Richárd király utólagosan áldását adta ezekre a lépésekre, mivel amúgy sem volt semmi lehetősége rá, hogy bármit is változtathasson rajtuk. Walther püspök rövid idő alatt a Felső-Rajna leghatalmasabb földesurának tisztségébe emelkedett. Mégsem örülhetett sikereinek, mivel saját straßburgi alattvalói egyre ellenségesebben viseltettek vele szemben, és ott keresztezték becsvágyó uruk nagyra törő terveit, ahol csak tudták. Nem elégedtek meg azzal, hogy elzárták a püspök fegyvereseinek utánpótlását, akik időközben betörtek a metzi püspökségbe, hanem 1261 júniusában megtámadták a püspök haldenbergi várát, és a földdel tették egyenlővé. Márpedig ez háborút keltett a püspök és a polgárság között, ami az alaposan megsértett papság ünnepélyes kivonulását jelentette a városból, valamint a lázadó város interdictum alá vonását.

Az első ellenintézkedés azonban, bármennyire is komolyan gondolták, hatástalan maradt. Az interdictummal ugyanis a berzenkedő straßburgiakat nem lehetett megrettenteni, csupán katonai eszközök bizonyulhattak hatásosnak. Walther püspök Sankt Gallen és Murbach apátjaitól kapott támogatást, rokona, a trieri érsek is küldött segédcsapatokat, 700 fegyverest, és a püspökség védnökeként Habsburg Rudolf is sietett, hogy a straßburgiakat engedelmességre tanítsa; ezek összessége pedig nem alábecsülendő koalíciót alkotott. De a polgárok képesek voltak menteni a bőrüket. Véres ütközetet követően, amelyben főleg a trieri segédcsapatok szenvedtek erős veszteséget, a nemesurak körülbelül 1261 júliusának közepén arra a következtetésre jutottak, hogy egyelőre semmit sem lehet tenni. Az aratást követő időszak tartamára fegyverszünetet kötöttek a felek.

Habsburg Rudolf dolgavégezetlenül hazalovagolt. Az egész vállalkozásban kezdettől fogva csak mintegy ötvenszázalékos lelkesedéssel vett rész. Vajon rá, aki tapasztalt fegyverforgató és hadvezér volt, a straßburgiak katonai rátermettsége gyakorolt hatást? Felismerte talán, hogy egy velük kö-

tendő szövetségben több keresnivalója volna – a szó szoros értelmében? Esetleg megpróbálták őt megvesztegetni és lefizetni? Vitán felül áll, hogy az ő érdekeit is veszélyeztethette a túlságosan erős straßburgi püspökség. A fegyvernyugvást Rudolf nem csupán a termés betakarítására használta fel. 1261 késő nyárutóján titkos küldöttek fordultak meg Straßburg és Bázel között, ahol Rudolf tartózkodott. Szeptember 13-án Rudolf levelet ír Liebenzeller straßburgi lovagnak, és felhatalmazza a levél átadóját a címzett és a straßburgi polgárság előtt arra, hogy meghatalmazottjaként tárgyalásokat folytasson azokról a kérdésekről, amelyek a saját, valamint a város érdekeit érintik. A felek hamar egyezségre jutottak. Rudolf már szeptember 18-án bevonult a városba – nem hódítóként, hanem barátként, harangzúgás és a polgárság lelkes éljenzése közepette. Az urak és a polgárok életre szóló hűséget esküdtek egymásnak, s elragadtatott lelkesedésükben talán még komolyan is gondolták esküvésüket. Rudolf Straßburg városának ezredese lesz, ezt a tisztséget valaha apja is betöltötte. A szövetség mindkét félre nézve előnyökkel jár. Rudolf és a straßburgi polgárság egyesült hadereje ellen Walther püspök semmit sem tehetett. Az összes szép várost és uradalmat, amelyet megszerzett magának, most épp olyan gyorsan, ha nem még gyorsabban elvesztette, mint ahogyan előzetesen birtokba vette őket.

1261 októberében Rudolf hadicsellel beveszi Colmar városát: Rösselmannt, a város egykori soltészát, azaz bíráját, akit Walther püspök elkergetett, boroshordóban becsempészik a városba. Az éjszaka leple alatt sikerül neki egy kaput kinyitnia Rudolf hadai előtt, akik a közelben vártak a kínálkozó alkalomra, Gottfried von Habsburg vezérlete alatt. Ekkor Gottfried emberei kivont karddal és „Habsburg" csatakiáltással beözönlenek a városba. A straßburgi püspök híveit álmukban meglepve részben lemészárolják, részben fogságba ejtik, csak kevesen tudnak elmenekülni, néhányan kétségbeesésükben levetik magukat a vár faláról, és halálra zúzzák magukat. Másnapra virradóan Habsburg Rudolf bevonul a meghódított városba, és a polgárok engedelmességet fogadnak neki; esküjüket aztán vagy egy évtizeden keresztül jól-rosszul meg is fogják tartani.

Colmar példája iskolát teremt. Mühlhausen polgárai, a magas adók miatti felháborodásukban, amellyel őket a straßburgi püspök sanyargatja, felveszik a kapcsolatot Habsburg Rudolffal. Ők is hajlandóak lennének megnyitni neki városuk kapuit, ha hadai élén megjelenne Mühlhausen előtt. Rudolf azonnal lecsap az ajánlatra, bár a vállalkozás eleinte csupán fél sikert eredményez. Rudolf ugyan beveszi a várost, ellenben nem tudja elfoglalni a városban emelkedő püspöki erődítményt, ahová a püspök által kinevezett városi bíró visszavonult a katonáival. Rudolf tizenkét héten keresztül ostromolja a mühlhauseni polgárokkal vállvetve a gyűlölt várat, de csak decemberben adják meg magukat a bátor védők, akik azonban nagy árat fizetnek bátorságukért. Feldühödve az elkeseredett ellenállás miatt

Rudolf valamennyit tömlöcbe veteti, ahol jó darab ideig fognak raboskodni. Rudolf majd csak királyként adja vissza szabadságukat.

Gyilkosság, tűzvész, terror: ezekkel az eszközökkel folytatják az ellenfelek egymás iránti kíméletlen csatáikat. 1261 decemberében, mialatt Habsburg Rudolf Mühlhausen várát ostromolja, szövetségesei, a straßburgiak rajtaütnek a városuktól nyugatra fekvő Breuschwickersheim nevű falun. A települést üresen találják. A püspök egyetlen emberére sem bukkannak itt, nyilvánvaló, hogy valamennyien útilaput kötöttek a talpuk alá. Ellenben az egész falu tele van újborral. Ezt megisszák „cum appetito", s néhányan alaposan felöntenek a garatra. Nagy kedvük támad a borra, főleg a szegényeknek, akik csak ritkán engedhetik meg maguknak eme nemes nedű élvezetét. Az alkoholnak hamar meglesz a hatása. Az emberek leheverednek, nyögnek és horkolnak, és alig képesek talpra állni, amikor felhangzik a riadót jelző kürt hangja. A püspök, aki a straßburgiak emberi gyengéivel alaposan tisztában volt, erős fegyveres csapat élén közeledik a faluhoz, hogy bosszút álljon gyűlölt ellenségein. A straßburgiak szerencséjére a folyó útját állja, úgyhogy legtöbbjük óriási szerencsével, még idejében el tud menekülni. Tíz vagy tizenöt részeg katona azonban, nem tudván felmérni a veszély nagyságát, visszamaradt, és boldogan tovább iddogált. A püspök lovasai már a falu utcáján rúgtatnak, az elázott katonák örömmel üdvözlik őket, sőt borral is kínálják őket. A katonák nyersen elhárítják maguktól a felkínált italt, kivonják kardjukat, és rátámadnak a szerencsétlen straßburgiakra, akik alig képesek védekezni. Levágják karjukat, lábukat, szörnyűséges bosszút állva a szerencsétleneken az őket ért kudarcokért. A brutális kegyetlenség azonban nem képes megmenteni a püspök zsoldosait a végső vereségtől. 1262 márciusában döntő vereséget szenvednek a straßburgiaktól, Hausbergen térségében. Ezt az újabb balszerencsét Walther von Geroldseck már nem bírja elviselni. A veszteség feletti bánata – így szól a krónika – sírba vitte. Szabad az út a béketárgyalások előtt.

A straßburgi győzelem gyümölcseit Habsburg Rudolf is learathatja. A Hausbergen melletti csatában ugyan nem vett részt, ennek ellenére lényeges része volt a sikerben. Lekötötte a püspök haderejét, úgyhogy a püspök nem harcolhatott összes katonájával a straßburgiak ellen. Cserébe Rudolf most megkapta a tényleges fennhatóságot Colmar, Mühlhausen és Kaisersberg városa felett, amelyek névlegesen ugyan szabad birodalmi városok, valójában azonban a továbbiakban neki engedelmeskedtek. Szabad birodalmi város maradt viszont Straßburg, s négyszáz éven keresztül meg is őrizte ezt a címet és állapotot. Csak Franciaország királya, XIV. Lajos, a „Napkirály" vetett véget brutálisan 1681-ben ennek a szabadságnak.

Rudolf azokban a napokban felettébb népszerű lehetett Elzászban. A fuggeri becsülettükör büszkén közli, hogy a straßburgiak még lovasszobrot is állítottak neki, „Rudolpho victorioso", a győztes Rudolf tiszteletére. Valóban állt Habsburg Rudolf kőszobra egy fél évezreden keresztül a

straßburgi székesegyház nyugati oldalának egyik támpillérén, mígnem a 18. század végén a francia forradalom képrombolásának áldozatául nem esett. Rudolfnak azonban szobránál sokkal fontosabbnak bizonyultak azok az anyagi javak, amelyeket megszerzett magának. S habár nyilvánvalóan örült a hála minden jelének, nyereségét legszívesebben mégis városok, vámok, uradalmak és egyéb remek dolgok formájában kasszírozta be. Egy kortárs, Richer, a Vogézekben fekvő Senones kolostor tudós szerzetese, úgy vélte, Rudolf átlátta a straßburgi püspök szándékát, hogy hatalmába kaparintsa a birodalom városait és helységeit Elzász tartományban, s ezeket akarta tőle újból elvenni.

Rudolf azonban nem a birodalom kedvéért folytatott háborút a püspökkel, hanem saját érdekében. Abban a zavaros időszakban minden hatalmasság elsősorban a saját előnyére gondolt. Azokat a városokat és helységeket, amelyeket Rudolf ezekben a harcokban meghódított, esze ágában sem volt visszaadni a birodalomnak, inkább megtartotta őket magának. Kinek is adta volna vissza őket? A történteket Cornwalli Richárd, ez a gyengekezű király ugyanúgy tudomásul vette, mint ahogyan tudomásul vette előzetesen Walther püspök hódításait. Az árnyékkirály 1262 novemberében Elzászban tartózkodott. Hagenauban, ebben a hajdani staufi királyi várban megerősíti Straßburg városát valamennyi nehezen kivívott jogában és kiváltságában. A jogi aktusnak előkelő tanúi vannak, Werner von Eppenstein, mainzi érsek, és Habsburg Rudolf gróf. Az urak ismerik egymást. Alig két esztendeje annak, hogy Rudolf biztos kíséretet nyújtott az egyházfejedelemnek alpesi átkelése alkalmával. Derék, tetterős ember ez a Habsburg! Kétségkívül ilyen benyomást szerezhetett róla az érsek, márpedig véleménye latba esett a választófejedelmek tanácsában.

Habsburg és Savoya

A Habsburg- és a Savoyai-dinasztia sok évszázadon keresztül szerepet játszott a történelemben, bár kétségtelen, a Habsburgoké volt a jelentősebb. Az oly nyomorúságos véget ért Savoyáé ezzel szemben tovább tartott. Csak 1945 után kényszerültek arra a Savoyaiak, hogy lemondjanak az Olasz Királyságról, és száműzetésbe vonuljanak, mialatt a Habsburg Monarchia már az első világháborút követő időszakban dicstelenül széthullt. Abban a hosszú időszakban, mialatt mindkét uralkodóház egymás mellett létezett, általában békében éltek, előfordult azonban nem ritkán az is, hogy nyílt ellenségeskedésre került sor köztük. Volt ugyan valaki, Savoyai Jenő herceg, a török- és franciaverő, a Habsburgok valaha volt legsikeresebb hadvezére, aki savoyai származású volt, mindazonáltal csupán az uralkodóház egyik oldalágából származott, arról nem beszélve, hogy alaposan összerúgta a port a családjával, mielőtt elszánta magát arra, hogy az osztrák császár táborában keresse boldogulását.

Az a tény, hogy a Habsburgok és a Savoyaiak egymás ellenségei voltak, a dolog természetéből adódik. Savoya hercegei szilárdan uralkodtak a Rhône és a Genfi-tó közti hegyes területükön, miközben mindvégig birodalmuk kiterjesztésén fáradoztak, ennélfogva magától értetődő volt, hogy ebbeli vállalkozásaik során óhatatlanul konfliktusba keveredtek szomszédaikkal. Utóbbiakhoz tartoztak közvetve vagy közvetlenül a Habsburgok is, éspedig nem csupán a 19. században, amikor a Savoyai-ház adta a kialakuló olasz nemzeti állam uralkodói dinasztiáját, mely államnak a Habsburg-származék Ferenc József császár kénytelen volt leggazdagabb tartományait, Lombardiát és Venetót feláldozni. Ezt a veszteséget a császár állítólag élete végéig képtelen volt kiheverni. A Habsburgok és a Savoyaiak közti versengés gyökerei a 13. századba nyúlnak vissza. Már Ferenc József ősapja, Habsburg Rudolf kemény harcokat vívott a Savoyaiakkal – mindenesetre több sikerrel, mint boldogtalan utóda.

A 13. század közepén Savoya grófjai nagyurak voltak, hatalmasabbak és befolyásosabbak a Habsburgoknál. Péter gróf, a dinasztia feje, az angol királynő nagybátyja volt, s így a szigetországban tetemes vagyonra és befolyásra tett szert, Richmond grófjának címével is dicsekedhetett, és a király tanácsosai között foglalt helyet. Számos fivére közül kettő ugyancsak ma-

gas hivatalt viselt Angliában, egy másik testvére pedig Lyon érseke lett. Valamikor Péter gróf is felvette az alsóbb szentségeket, ennek ellenére az egyházi pályához nem érzett magában elhivatottságot. A genfi kanonoki állás ennek a nemesúrnak inkább terhes kötelezettség maradt, sokkal jobban érdekelték a környező grófságok és uradalmak, amelyeket fokozatosan a fennhatósága alá vont. A Genfi-tó körül számos nemes és lovag akadt, aki a Savoyaiak szolgálatában állt és hűbérese volt. Még Bern városának is el kellett ismernie abban az időben ennek az energikus férfinak a fennhatóságát. Péter gróf azonban még ennél is feljebb tört. Ha rajta áll, akkor az Alpok mindkét oldalán hatalmas birodalom alakult volna ki, amely ellenőrizte volna az átkelőket, sőt keletebbre Tirolt is, s a savoyai grófok hatalma a Boden-tótól a Földközi-tenger partjáig terjed. Merész terv, amely azonban egyáltalában nem tűnt annyira kivitelezhetetlennek, mint amennyire manapság látszik.

Péter gróf becsvágyó terveiben a Kyburg grófoknak szánt fontos, ha nem is valami dicsőséges szerepet. Ezek a földesurak a teljes Thurgaut uralták, a Boden-tótól egészen Zürichig, ezenfelül hatalmas uradalmak fölött rendelkeztek Aargauban és Burgundiában. Ott érintkezett a befolyási övezetük a savoyai grófokéval. A Kyburgok rokonai voltak a Habsburgoknak. Heilwig, Rudolf édesanyja köztudomásúlag a Kyburgok nemzetségéből származott. A Kyburg-ház feje, az idősebbik Hartmann gróf, beteges, gyenge ember, Habsburg Rudolf nagybátyja volt. Ha papucshősnek neveznők, az annyit jelentene, hogy megbántanánk grófi méltóságában, annyi azonban vitán felüli, hogy rendkívül energikus felesége igája alatt állt. A hölgyet Margarétának nevezték, és Savoyai Péter húga volt. Hartmann házassága Margarétával gyermektelen maradt, és mivel az öreg gróf unokaöccse, az ifjabbik Hartmann is utód nélkül hunyt el fiatal korában, ezért a Kyburg-ház kihalása férfiágon csupán idő kérdése volt. Ebből a helyzetből igyekezett Margaréta a saját és fivére előnyére hasznot kovácsolni. Szinte kézzelfoghatóvá válik, amit az oklevelek józan szövege elhallgat: hogyan ostromolja a grófnő idős férjét kéréssel és fenyegetéssel, gondoskodjék a jólétéről (mármint a grófnőéről) halála (mármint a gróf) után, hogyan hajlamos a végét járó Hartmann csaknem minden tulajdonát hitvesére átiratni, nehogy özvegyként bármiben is szükséget szenvedjen. Még birodalmi hűbéréről is lemond, a thurgaui grófságról, valamint a virágzó Zürich feletti felügyeleti jogáról, s arra kéri Richard királyt, adományozza ezeket szeretett Margarétájának. Az, hogy ezzel a Savoyaiak mindent megszereztek, amit csak akartak, nem érdekelte az öreg Hartmannt, mást sem akart, mint nyugalmat arra a néhány esztendőre, amíg még élnie adatik. De a szegény embert még így sem hagyták békén. Városának, Winterthurnak a polgárai 1264 tavaszán fellázadtak, és állítólag még a Kyburgok sasfészkét is komolyan fenyegették. Az öreg gróf látta a lázongó tömeget a falak előtt, ám nem tehetett ellene semmit. Egyetlen

ténykedése abból állt, hogy harcedzett unokaöccsét, Habsburg Rudolfot segítségül hívta. Rudolf pedig mintha csak erre várt volna. Sietve érkezett a közeli Zürichből, nemcsak azért, hogy támogassa nagybátyját, hanem hogy saját részét is követelje a jövendő örökségből. Azzal, amit a gyenge Hartmann szorongatott helyzetében neki ígér, egyelőre megelégszik, noha ebből sok mindent már elígértek a Savoyaiaknak. Az öreg halála után majd meglátják, hogyan tovább. Pillanatnyilag Rudolf megelégszik Winterthur városával. A polgárok ellenállás nélkül tudomásul veszik, hogy mostantól fogva Habsburg-fennhatóság alá fognak tartozni, amit nem is bánnak, mivel Rudolf városjogot adományoz nekik, ami megerősíti őket régi kiváltságaikban és ezeket újabbakkal is kiegészíti. A rend kedvéért Winterthurnak képletes pénzösszeget kell bánatpénz gyanánt fizetni új urának, akiről nem állíthatjuk, hogy ne jött volna neki kapóra a lázadás.

Hartmann, az utolsó Kyburg, még ugyanebben az évben, 1264. november 27-én meghal. Páncélosan, oldalán karddal, amelyet soha életében nem forgatott sikerrel, ősei mellé temetik a wettingeni kolostorban. Alig helyezik rá a koporsó fedőlapját, Habsburg Rudolf lovagjaival és cimboráival már színre lép. Erőszakkal kaparintja meg mindazt, amit nagybátyja halála esetére odaígért neki, Frauenfeld és Diessenhofen városát, Limmat és Walensee várát, sőt sokkal többet: a teljes Thurgaut, a felügyeleti jogot Zürich és Glarus felett, még Margaréta hozományához is hozzányúl, habár előzetesen szent esküvéssel megfogadta, hogy érintetlenül hagyja az asszony javadalmait. Az özvegyek és árvák védelme lovagi kötelesség volt, hozzátartozott a lovag eszményképéhez, Rudolf és kortársai azonban messze távol voltak ettől az eszményképtől. Még a hamis eskütől sem riadtak vissza.

A megbántott özvegy savoyai hazájába menekül, és segítségért folyamodik a pápához. A Szentatya követet küld azzal a megbízatással, hogy mindazt követelje vissza, amit Rudolf jogellenesen elvett Margarétától. A pápai követ, egy bizonyos Wilfried apát, el is jut Freiburgba, ahol Rudolf felütötte tanyáját. A város kapujánál véletlenül összetalálkozik Rudolf unokatestvérével, Gottfried von Habsburg gróffal. Ez meghallgatja, mi járatban van a követ, s heves dührohamot kap. Csaknem tettlegesen bántalmazza az egyház képviselőjét. Ezért az apát tisztes távolságból, inkább írásban óhajt a faragatlan sváb gróffal érintkezni. Ezzel a módszerrel azonban nem megy semmire. Az írás, ráadásul még ha latin nyelven fogalmazták meg, Rudolf szemében maga a borzalom. A gróf inkább éles kardjára hagyatkozik, mintsem éles eszű jogászi érvelésre. A pápai küldött tehát dolgavégezetlenül tér vissza Rómába.

Rudolfnak valóban szüksége lesz a kardjára, ha meg akarja tartani, amit megkaparintott, Margaréta ugyanis Péter fivérénél segítségre lel. Péter gróf idesiet a távoli Flandriából, hogy mentse, ami még a szép kyburgi

örökségből menthető. Ez nem sok, befejezett tények elé állítják. A kyburgi területek keleti része, a Boden-tótól a Neuenburgi tóig Freiburg városával egyetemben Savoya számára elveszett. Péter gróf csupán a burgundiai javadalmakat képes megtartani. A chilloni kastély mellett vívott véres ütközetben a Genfi-tó partján Rudolf állítólag vereséget szenvedett Péter gróftól. A vereség azonban, amennyiben valóban megtörtént, azért nem lehetett olyan súlyos, hiszen alig változtat azokon a körülményeken, amelyeket Rudolf teremtett. A Savoyaiak hajlanak az egyezségre, amelynek értelmében az ő tulajdonukban marad a kyburgi örökség nyugati része. Ennek a meghódítása és megőrzése pillanatnyilag egyébként is meghaladta volna Rudolf erejét. Margaréta részjövedelem gyanánt megtarthatta Baden, Mörsberg és Moosburg várát, ezek majd csak a halála után kerülnek Habsburg-kézre.

Egy pillantás a térképre csak hozzávetőleges képest fest arról a hatalmasan növekedett területről, amely Habsburg Rudolf ölébe hullott a Kyburg-örökséggel. Az elzászi Colmartól a Vierwaldstätter-tóig, a keleten fekvő Sankt Gallen-i kolostor határától a nyugati Freiburg városáig húzódott ettől kezdve a birtoka. Egy csapásra a birodalom délnyugati részének egyik legnagyobb területtel rendelkező földesura lett. Uradalmai fenyegetően zárták körül a bázeli püspökséget, és Thurgau, valamint Zürichgau kisnemesei is elkezdtek szorongani Rudolf felduzzadt befolyási övezete láttán, nem beszélve csillapíthatatlan hatalmi vágyáról, ami újabb és újabb területek megszerzésére ösztökélte. Amivel jóformán semmi újat nem mondtunk, vállalkozását pedig egy modern ipari konszern terjeszkedéséhez hasonlíthatjuk, amely igyekszik a vetélytársait vagy kikapcsolni, vagy bekebelezni. Körülötte élő szomszédai, Sankt Gallen apátja, Bázel püspöke, Savoyai Péter gróf – valamennyien ugyanezt a stratégiát követték. Az idő kedvezett az ilyesfajta vállalkozásoknak. Mindenki annyit vett el magának, amennyit csak tudott, és nem volt válogatós az eszközökben. Ezeknek a nagyuraknak az erkölcsi színvonala ijesztően alacsony volt. A kegyetlenség nem a 20. század találmánya, annak ellenére sem, hogy korunk az embertelenséget a technika segítségével cinikus módon szinte tökélyre vitte.

Végső soron azonban mindig a tények számítanak, Rudolf korában csakúgy, mint manapság. A tények pedig azt mutatják, hogy Rudolf már idejekorán megmutatta ennek a terjeszkedni kívánó savoyai grófnak, potenciális riválisának, hol a helye az európai hatalmi rendszerben, ez pedig olyan teljesítmény, amit utódai aligha voltak képesek bármikor is megfelelően értékelni. A Savoyaiak a továbbiakban a dinasztiák hangversenyében többnyire a másodhegedűs szerepkörére lettek kárhoztatva. Rudolf azzal, hogy a megfelelő helyen és a megfelelő időben határozott cselekvésre szánta el magát, alig néhány esztendő leforgása alatt a hatalma alatt álló területeket csaknem megkétszerezte, amivel lerakta az alapját a saját és háza

felemelkedésének. A „szegény gróf” csupán a gazdag kyburgi örökség birtokában gondolhatott egyáltalán királyválasztásra. Figyelmet érdemel azonban egy svájci történész feltételezése is. Szerinte ugyanis Rudolf azzal, hogy a Savoyaiak expanzióját korlátok közé szorította, döntő segítséget nyújtott ahhoz, hogy Svájc keleti része megőrizze német jellegét. Ezt az érdemét azonban a svájciak rosszul hálálták meg neki és utódainak. Ha továbbszőjük a gondolatot, akkor feltehetjük a kérdést: Ki tudja, hogy amennyiben Péter gróf nagyszabású tervei valaha is valóra váltak volna, létre jött volna valaha is a svájci államszövetség?

Persze céltalan olyan kérdést feltenni a történelemben, hogy „mi lett volna, ha...”, de ettől a kérdésfeltevés változatlanul érdekes és izgalmas marad.

Viszály és béke

Nyolc háborút – mint ezt egyszer egy tudós aprólékosan kiszámította – vezetett Habsburg Rudolf addig, amíg királlyá választották. Megdöbbentő, egyszersmind imponáló szám. Ha az illető jól számolt, akkor Rudolf ellenségeskedése a Savoyaiakkal ötödik háborúja volt. Ezt nyomban követte a hatodik, amelynek az okai az előzőben gyökereztek. A hatodik háborút nem Rudolf kezdeményezte, a Savoyaiakkal vívott küzdelem alaposan igénybe vette erejét. Habsburg Rudolf most sokkal jobban örült volna néhány békésebb esztendőnek, hogy élvezhesse sikereinek gyümölcsét, de a tétlenség ajándékát nem kapta meg a sorstól. Még egyszer síkra kellett szállnia szerzeményei védelmében, mivel óriásira növekedett hatalma nyugtalanította a szomszédait. Regensberg, Schnabelburg és Wedenswyl urának, valamint még számos egyéb nemesúrnak a birtokai kellemetlenül be voltak szorítva a Habsburgok területei és Thurgau közé, melyet Rudolf a Kyburgok örökségéből kihasított magának. Toggenburg grófjának is volt félnivalója a Habsburgoktól. Nem kellett ugyanis ahhoz prófétának lenni, hogy az ember megsejtse, ki lesz a Habsburg expanziós törekvések következő áldozata.

Figyelemre méltó koalíció bontakozott ki Habsburg Rudolf ellen. A vállalkozás lelke Ulrich von Regensberg gróf volt. Valamennyi rokonát és ismerősét rábeszélte, lépjen be a szövetségbe, és nem volt köztük egy se, aki nemleges választ adott volna. Az urak úgy vélték, nem tanácsos kivárni, míg Habsburg Rudolf újból erőre kap. Még 1266-ban támadást indítottak. Túlságos megtiszteltetés volna rájuk nézve, ha a Habsburg-zsarnokság ellen küzdő rettenthetetlen bajnokokként állítanánk be őket, akiknek nem lebegett egyéb a szemük előtt, mint szabadság és igazságosság, mivel maguk is ugyancsak szívesen kaparintották volna meg a Kyburgok örökségének egy részét, amit Rudolf elorozott előlük, s akadtak köztük olyanok is, akik saját tapasztalatukból ismerték a rablólovagok és útonállók életét. Az persze hibának bizonyult, hogy az urak vajmi keveset törődtek azzal, az általuk megtámadott és kirabolt emberek vajon nem német tartományokból származó kereskedők, avagy pedig Zürich városának becsületes kereskedői voltak-e; ez a tévedésük a későbbiek során aztán végzetessé is vált a számukra.

1266 őszén Habsburg Rudolf helyzete veszélyesnek tűnt, s ha a zürichiek nem siettek volna a segítségére, akkor bizony át kellett volna engednie Ulrich grófnak és barátainak a Kyburg-zsákmány egy részét. A két fél között óriási volt a különbség. A zürichiek szemében Rudolf volt a kisebbik rossz, kevésbé volt veszélyes, sőt inkább biztosítékot láttak benne az Aarétől az Alpokig vezető utak biztonságára nézve. Rudolf pontosan tudta, hogy nem szabad a városokat – áruszállítmányaikat megtámadva, a településeket kirabolva és felgyújtva – ellenségeivé tenni. Ellenkezőleg: arra kell törekedni, hogy az ember a polgárok barátjának lássék, tiszteletben kell tartani az érdekeiket – amennyiben azok nem ütköznek az ember saját érdekeibe –, és a közösségek hatalmas gazdasági erejét az embernek saját céljaira kell felhasználni. Ez a felismerés, amely legtöbb kortársából hiányzott, sikereinek egyik kulcsfontosságú záloga volt.

Egon Friedell kultúrtörténész kissé túlzóan, de rendkívül szellemesen így jellemezte Rudolfot: „A városi kultúra teljes materializmusát elővételezve azt önmagában élte és testesítette meg." Nevezzük nevén a gyereket: vonzalmat érzett a városiak és anyagi kultúrájuk iránt, a kézművesek és patríciusok nyereségre való törekvésében felismerte saját szándékát, és királyként sem tartotta méltóságán alulinak, hogy barátságos viszonyt tartson fenn polgári származású egyénekkel.

1266-ban kiújult a rablás és a gyilkosság, a települések felperzselése, amiről szemléletesen számolnak be a krónikák, újból szenvedtek az ártatlanok, leginkább az egyszerű földművesek. Ezúttal azonban az urak is megszenvedték a magukét: Habsburg Rudolf életveszélybe került. Az Ulrich gróf hordáival folytatott ember ember elleni küzdelemben lebukott a lováról, s ha nem sietett volna segítségére a zürichi Rudolf Müller lovag, akkor még annak előtte vége lett volna a Habsburgok fényének és ragyogásának, mielőtt igazából elkezdődött volna. Ez a bátor zürichi lovag, hatalmas, erős ember, az eszméletét vesztett Rudolfot rátette egy lóra, és kimenekítette a csata forgatagából.

Más alkalommal egy bolond balgasága mentette meg Rudolfot a legrosszabbtól: Ulrich von Regensberg összegyűjtötte fegyvereseit, és arra készült, hogy lerohanja Habsburg Rudolfot, aki kevés számú katonájával Kyburg közelében táborozott. Ulrich dühösen így szólt: „Szerintem elegendő emberünk van ahhoz, hogy szétverjük ennek a Habsburgnak a hatalmas orrát!" Udvari bolondja meghallotta ezt, és elcsodálkozott azon, mire való ez a temérdek ember, ha csak egyetlen orrot kell szétverni. Kyburgba rohant hát, ráadásul még Rudolf színe elé is engedték, és saját szemével győződhetett meg a szóban forgó orr termetes voltáról. Azért annyira mégsem nagy ez az orr, ismerte el a bolond becsületesen, hogy urának annyi fegyveresre volna szüksége Habsburg Rudolf szaglószervének szétveréséhez. Így szerzett tudomást Rudolf a tervezett támadásról, és utolsó pillanatban sikerült kereket oldania.

Alig menekült meg Rudolf Ulrich von Regensberg és társai féktelen rohamaitól, újabb hatalmas ellenféllel kellett szembenéznie, aki nem volt más, mint Sankt Gallen apátja. Rudolf ugyanis az apát beleegyezése nélkül megszerzett néhány olyan javadalmat a kyburgi örökségből, amely felett Sankt Gallen gyakorolta a hűbéri jogokat. Berthold apát viszont nem volt hajlandó arra, hogy minden további nélkül eltűrje azt, ha valaki apátságának a jogait lábbal tiporja. Megerősítette Wyl határvárosát, és erős helyőrséggel látta el, amely Rudolf hátát fenyegette és amúgy is szétforgácsolódott haderejének tetemes részét lekötötte. Így mostanra viszont már túl sok ellensége lett egyszerre a hadakozásban kedvét lelő Rudolfnak, aki mindazonáltal nem arról volt nevezetes, hogy kitért volna bármiféle összecsapás elől. „Akinek egyidejűleg háromféle viszállyal kell megküzdenie, az jól teszi, ha kettőt belőlük megegyezéssel zár le", mondta. Komor, hideg decemberi este lehetett, amikor Wyl városának kapuja előtt egy magányos férfi jelent meg, és bebocsátást kért. Habsburg Rudolf volt, aki egyedül érkezett, fegyver és kíséret nélkül, hogy békésen rendezze az apáttal támadt konfliktust. Berthold apát, aki inkább lovag volt, mintsem egyházi férfiú, le volt nyűgözve ekkora férfias bátorság láttán. Közösen elköltött vacsora közben az urak megegyeztek egymással. Rudolfnak engednie kellett, és el kellett ismernie Sankt Gallen hűbérúri jogait, ami annak is bizonyítéka, hogy a hadiszerencse nem szegődhetett melléje, mivel ritkán fordult elő, hogy az egyszer már megszerzett javakról önként lemondott volna.

Azon az 1266/67-es télen még nagyobb engedményekre is kész lett volna. Bázel és Konstanz püspöke békét akart közvetíteni. 1267 márciusában került sor a találkozóra Zürichben, Slüzzeli kanonok házában a két egyházfejedelem és Habsburg Rudolf között, mialatt Ulrich von Regensberg barátaival a tárgyalások kimenetelét inkább jól megerősített glanzenbergi várában várta be, közel a városhoz. A várakozás ellenére a püspökök erőfeszítése kudarcot vallott. Rudolf maga ugyan szívesen megpecsételte volna a békekötést oly sok esztendei háborúskodás után, azonban hűbéresei tudni sem akartak semmiféle békekötésről. Mihez is kezdjenek azután, ha a rablásnak és gyújtogatásnak egyszeriben vége szakad, egy olyan üzletnek, amelynek éveken keresztül haszonélvezői voltak? Azoktól a szellemektől, amelyeket Rudolf kiengedett a palackból, most egyhamar nem volt képes megszabadulni. Arról a virágzó üzletágról viszont, amelyet a zsákmányolás és a területszerzés jelentett, az elnöklő Habsburg Rudolf egyedül már nem dönthetett, az állomány véleményét is ki kellett kérnie az ügyről, márpedig ez utóbbi úgy döntött, hogy semmit sem szabad változtatni az eddigi sikeres üzletpolitikán.

Elképzelhető, hogy Rudolf szövetségesei, a zürichiek is érdekelve voltak a háború folytatásában, hogy ősi ellenségüknek, Ulrich von Regensberg grófnak végre egyszer alaposan ellássák a baját. Ez néhány hónap múltán sikerült is. Glanzenberg várát bevették, éspedig Rudolf hadicsele folytán:

Két, hordókkal megrakott hajót leengedett a Limmat folyón, „trójai faló gyanánt", mivel a hordókban nem bor volt, hanem állig felfegyverzett katonák. Glanzenberg helyőrsége látta a hajókat, és nem akarván kiengedni a markából a vélt zsákmányt, a hajókat a parthoz ügyeskedte. A nagy fogás híre szélsebesen elterjedt Glanzenbergben, s a városka lakói a kikötőbe siettek, nehogy a rövidebbet húzzák az osztozkodásnál. Habsburg Rudolf csak erre várt. Vitézeivel hamar elfoglalta az őrizetlenül hagyott várost, s becsapta a meglepett glanzenbergiek orra előtt városuk kapuját. Mikor aztán a boroshordókból a drága nedű helyett zürichi zsoldosok kerültek elő, a glanzenbergiek, akiknek ilyeténképp alaposan túljártak az eszükön, mi mást tehettek volna, mint hogy beleegyezzenek a szégyenteljes kapitulációba. A meghódított várost a zürichiek felgyújtották. Hasonló sorsra jutott a regensbergiek ütlibergi rablólovagvára is. Ulrich von Regensberg soha többé nem jelentett veszélyt Zürichre.

Keményebb ellenállást fejtett ki Toggenburg grófja. A Zürich-tó déli csücskén álló erődítményéből, Uznabergből ellenőrzése alatt tartotta a Zürichből délnyugati irányba futó és Itáliába vezető utat, földrajzi helyzetéből minden módon saját maga számára kovácsolva sikereket. Nemcsak hogy rajtaütött a zürichi kereskedők áruszállítmányain, olyan lombard kereskedőket is zaklatott, akik Rudolfhoz fordultak védelemért, és irgalmatlanul megfosztotta őket vagyonuktól. Ezt a sértést Rudolf nem tűrhette, elvégre jó híre forgott kockán. Fegyvereseivel megjelent a rablótanya előtt, és két hónapig ostromolta. Egy támadó lehetőségei arra nézve, hogy bevehessen egy jól megerősített várat, nagyon sokfélék voltak. Vagy megpróbálta az ember az egyik körbefutó fal alapzatát megroggyantani, azaz aláásni, hogy majd összeomoljon, vagy pedig vassal borított faltörő kosokkal igyekezett rést ütni a falon, esetleg az egyébként hihetetlenül megerősített várkaput szétroncsolni. A kőhajítógépekkel és katapultokkal végrehajtott támadásnak az erődítmények általában ellenálltak, ezzel szemben a titokban, az éjszaka leple alatt, fonott létrákkal és kötélhágcsókkal történő támadásnak, amellyel át akartak jutni a falakon, már több esélye volt. Az említett kőhajítógépek, a középkori technikának ezek a hátborzongató csodafegyverei, ijesztőnek is látszottak, amennyiben nem csupán veszélyes lövedékeket hullattak az ellenségre, hanem egyfajta pszichológiai hadviselés részét is képezték. Segítségükkel az ostromlott vár belsejébe bűzölgő dögöket, emberi és állati tetemek maradványait, sőt egész méhkasokat dobtak a szorongatott helyzetben levő védők megalázása és kínzása céljából, akik persze a maguk részéről nem maradtak adósak a válasszal, és hasonló gusztustalan lövedékekkel igyekeztek ellenfeleiket bosszantani. Ha már valamennyi többé-kevésbé veszélyes taktika kudarcot vallott, a támadónak pusztán az a lehetősége maradt, hogy kivárja, míg a védőseregnek elfogy az élelmiszerkészlete, s arra kényszerül, hogy megadja magát. Habsburg Rudolfnak nyolc hétig kellett rostokolnia, türelmét alaposan próbára téve, mígnem

Uznaberg végül elesett. A védők sorsát az éhezés pecsételte meg. A győztes lerombolta a rablótanyát, amely annyi keserűséget okozott neki, valamint a vele szövetséges zürichieknek. Uznaberg erődjének falai mai nap is állnak. A Toggenburg grófok hatalomvesztéséről tanúskodnak, akik Habsburg Rudolftól elszenvedett vereségük után soha többé nem voltak képesek talpra állni, mivel Rudolf kíméletlenül kihasználta nehezen kivívott győzelmét. „Praevaluit etiam contra comitem de Tockeburg, quem omnino depauperavit", írja egy Habsburg-párti krónikás. Nem hazudott, változatát dokumentumok támasztják alá. A „depauperavit" szót ne úgy fordítsuk, hogy „kirabolta", hanem használjuk a legenyhébb formulát: „szegénnyé tette" Toggenburg grófját. Okmányok szólnak arról, hogy 1276-ban Toggenburg grófnak el kellett adnia utolsó várát, mivel nem volt már miből megélnie. Persze nem kell iránta túlzott részvétet érezni. Ha képes lett volna legyőzni Rudolfot, ő sem bánt volna ellenségével különbül.

Ezekben a számára sok veszélyt hordozó csatározásokban Habsburg Rudolf kitűnő katonaként viselkedett, aki reményét nem kizárólag a karhatalomba vetette, ami többnyire megfelelt volna a kor szokásának. Ellenhards krónikája szerint „híre bejárta a világot, nem volt nála rátermettebb hadvezér"; ez így nyilván túlzás, de azt bizonyítja, hogy körültekintő hadvezetése tiszteletet ébresztett iránta kortársai körében.

A Toggenburg grófok elleni csata kimenetele Rudolfnak kapóra jött. Még 1267 őszén Itáliába indult, hogy csatlakozzék a fiatal staufi uralkodóhoz, Konradinhoz. Konradin, II. Frigyes unokája, a staufi ház utolsó legitim sarja a Wittelsbachok védőszárnyai alatt nevelkedett. Ekkortájt 16 éves szőke, göndör hajú ifjú volt, megnyerő külsejű és művelt, akinek ebben a korban alig akadt párja a többi fejedelem között. Még az amúgy felettébb nehéz latin nyelvet is folyékonyan beszélte. Mentorának Wittelsbachi Lajost, Rhein palotagrófját tartották, aki komoly, szigorú férfi volt. Szigora azonban nem gátolta őt abban, hogy erőteljesen belefolyjék a politikába, családja és pénztárcája javára. Azt a védelmet, amelyben az ifjú Konradint részesítette, a kor szokásának megfelelően alaposan megfizettette magának. Azokban a napokban nem egy eredetileg staufi javadalom átment a Wittelsbachok kezébe.

Elődeinek csaknem felbecsülhetetlen gazdagságából Konradinnak semmije sem maradt. A Szicíliai Királyságot Anjou Károly, Franciaország királyának fivére és a Kúria kegyeltje foglalta el, s kemény kézzel uralkodott országában. Nem lehet tudni, vajon a német fejedelmek vagy számos szicíliai emigráns erősítette-e meg a tapasztalatlan Konradint abbeli szándékában, hogy megszerezze magának Szicíliát? Konradin mindenesetre 1266 októberében fantasztikus ötletekkel és kusza reményekkel telve gyűlést hívott egybe Augsburgba, amelyen számos egyházi és világi svábföldi nemes vett részt. Ott elhatározták, hogy esztendő múltán felkerekednek, és Itáliába vonulnak, hogy fegyverrel ragadják el a hatalmat az országtól idegen

trónbitorlótól, Anjou Károlytól. Habsburg Rudolfnak semmi köze nem volt ehhez a következményekkel terhes elhatározáshoz. ő, aki a staufi párt feje volt a Rajna felső folyása mentén IV. Konrád idejében, nem volt jelen Augsburgban. Talán bizony saját háborúskodása rabolta el az idejét olyan tanácskozásoktól, amelyek tétjét nem az ő egyéni érdekei jelentették, avagy pedig szándékosan maradt távol?

Csak 1267 őszén, miután legyőzte régi ellenségeit, újabbak pedig nem bukkantak fel a színtéren, teljesíti vazallusi kötelességét. Veronában éri utol Konradin seregét. A ghibellinek, a Staufok régi hívei Itáliában, kitörő örömmel fogadták Konradint, bár lelkesedésük nem tartott sokáig. A had, amelyhez Rudolf csatlakozott, nem volt valami fényes sereg, amelyik bízott a győzelemben. Anyagi eszközei a végüket járták, a csapatok pedig elkezdik elzálogosítani fegyvereiket és lovaikat, hogy ellássák magukat a legszükségesebb élelmiszerekkel. A veronai táborban Rudolf összetalálkozik Lajos palotagróffal, valamint Meinharddal, Görz-Tirol grófjával, akiknek hozzá hasonlóan bőven megvan a maguk élettapasztalata, és sokkal valóságközelibb kategóriákban gondolkodnak, mint Konradin, aki egy végképp letűnt korszak visszavonhatatlan eszményeihez ragaszkodik. Óvták vajon attól, hogy folytassa veszélyes kalandját? Kenyértörésre került köztük a sor, amikor az ifjú vonakodott visszafordulni? Erről a források hallgatnak. Még 1267 decemberében hazatértek a német fejedelmek, átengedve Konradint bizonytalan sorsának.

Amikor a rákövetkező évben, 1268-ban beteljesedett Konradin sorsa a messzi Alsó-Itáliában, addigra Habsburg Rudolf már régóta otthon tartózkodott. Téved az a francia krónika, amely szerint Rudolf küzdött volna a tagliacozzói csatában, amelyben Anjou Károly a szélrózsa minden irányába szétszórta Konradin egész lovagi haderejét. Rudolfról egyetlen pillanatig sem mondható el, hogy világtól elrugaszkodott fantaszta lett volna, aki kockára teszi életét elvont eszmékért. Így hát nem tartozott azokhoz a svábföldi grófokhoz és nemesekhez, akik mindvégig hűségesek maradtak Konradinhoz, és vele együtt vesztették életüket a hóhér bárdja alatt a Piazza del Mercatón, Nápolyban. Habsburg Rudolf, a Staufok barátja, mindig bölcsen ügyelt arra, hogy ne osztozzék végzetükben.

Volt persze nem egy hely és nem egy alkalom, ahol Rudolf akár tucatszor is kockára tette az életét, de minden esetben a saját érdekeiről volt szó. 1268 óta háborút vívott a bázeli püspökkel. A kapcsolat közte és a püspökség között már régóta megromlott. A helyzet tovább romlott, mihelyt a becsvágyó Heinrich von Neuenburg került a bázeli püspöki székbe. A straßburgi háborúban ugyan még egymás oldalán harcoltak, mostanra viszont esküdt ellenségei lettek egymásnak, ez az állapot több mint öt évig tartott. A viszály oka Breisach városa volt, amelyet Rudolf az interregnum viharos időszakában megszerzett magának. A *Colmari Krónika* szerint „a tiszteletreméltó Heinrich úr, Bázel püspöke, azt mondta Rudolf grófnak:

»Breisach az enyém, mivel az öröklés jogán birtokolom.« A gróf azonban ezt válaszolta: »Ha hajlandó vagy nekem 1000 márka ezüstöt fizetni, akkor megígérem neked, hogy hatalmadba adom a várost és a várat.« A püspök 900 márkát adott neki, s az övé lett a város, amit meg is tartott mindaddig, míg Rudolfot római királlyá nem választották. Mivel azonban időközben Rudolf gróf az illendőségre fittyet hányva újból zaklatta a püspököt, emez meghívta őt magához, és így szólt hozzá: »Fivérem, hagyjál fel azzal, hogy gyötörj engemet, s önként adok neked 100 márka ezüstöt.« A gróf beleegyezett, és abban az évben békén hagyta őt. A következő esztendőben aztán a gróf másodszor is elkezdte zaklatni a püspököt. Emez ismét adott neki 100 márkát, hogy ne gyötörje tovább, és Rudolf másodszor is békén hagyta őt. A harmadik esztendőben azonban 200 márkát követelt, mivel szüksége volt rá, lévén hogy adósságokban leledzett. Ekkor azt mondta a püspök: »Szégyellem magam, hogy továbbra is fizetési kötelezettség terhel, de 200 márkával elsáncolom magam úgy, hogy nem félek semmi erőszaktól.« Erre fel Rudolf gróf minden erejével azon volt, hogy szorongassa unokatestvérét, Bázel püspökét." Rideg erkölcsök uralkodtak akkortájt a Felső-Rajna mentén, a zsarolás pedig a politika legális eszköze volt.

Valójában a dolgok azért egy kissé bonyolultabbak voltak, mint ahogyan a *Colmari Krónika* szerzője látta őket. Ékként nyomult a bázeli püspökség területe az elzászi és a felső-svábföldi Habsburg-uradalmak közé. Kézenfekvő volt tehát Rudolf törekvése, hogy kiegészítésképpen összekötő területet hozzon létre két urasági körzete között. Másfelől Heinrich püspök is rendkívül becsvágyó férfiú volt. Meg akarta valósítani azt, ami straßburgi kollégájának egy évtizeddel korábban majdnem sikerült, nevezetesen egy hatalmas egyházfejedelemség létrehozását a Rajna felső szakasza mentén. Ehhez azokra a városokra és várakra volt szüksége, amelyek Habsburg Rudolfnak tartoztak engedelmességgel. Mindeközben vajmi csekély jelentőséggel bírt az a tény, hogy egyiküknek sem volt egyértelmű joga azokra a szép helységekre, mint amilyenek Colmar, Breisach vagy Mühlhausen voltak, tekintettel arra, hogy ezek birodalmi fennhatóság alatt álltak. Erőskezű király pedig, aki megvédte volna a birodalom érdekeit a fejedelmek és nemesek önző törekvésével szemben, nem volt.

Fölösleges a küzdelem részleteiben elmerülni. Úgy zajlott le, akárcsak a régebbiek, csak most épp más várakat ostromoltak meg és foglaltak el, és más embereknek kellett szenvedniük. Hozzájuk képest az urak kevesebbet szenvedtek, és a háború közepette még vidám lakomákra is maradt idejük és energiájuk. Berthold, Sankt Gallen apátja, aki nem vetette meg éppen a világi élvezeteket, 1270 Pünkösdjén nagy ünnepélyt rendezett. A vagy 300, túlnyomórészt lovagokból és nemesekből álló, közelről s távolról érkező vendégseregben ott volt Habsburg Rudolf is. Az apát a legtüzesebb veltlini és elzászi borokat rendelte meg, azonban az elzászi borokra hiába vártak a jelenlevők, mivel azokat Heinrich úr, Bázel püspöke elkoboztatta. Ek-

kor a legvidámabb poharazgatás kellős közepén Habsburg Rudolf azzal a javaslattal állt elő, vonják felelősségre a bázelieket cselekedetükért. A javaslatot azon nyomban tett követte. Elhatározták, hogy fegyvert fognak Heinrich úr ellen, és Berthold apát maga végzett toborzást vendégei körében, akik persze nem akartak kimaradni egy ilyen remek mulatságból. 300 lovag és csatlósaik vonultak Bázel ellen, élükön az apáttal és Habsburg Rudolffal. Säckingennél Heinrich püspök fegyvereseivel elzárta az utat. „Sankt Gallen ura – kiáltotta a püspök gúnyosan –, mivel érdemli ki Miasszonyunk azt az esztelenséget, amelyet kegyelmed és Szent Gallus akart vele megcselekedni?" Mire az apát: „Bázel ura, ugyan mivel érdemelte ki Szent Gallus, hogy kegyelmed meg elvette az ő borát?" Megmaradtak a szópárbajnál. Mikor Berthold apát kijózanodott, felismerte, hogy néhány hordó elcsent bor nem ér fel annyi nemes férfiú vérével. Habsburg Rudolfnak is be kellett látnia, hogy ezúttal nincs mit tenni, s az ember jobban teszi, ha a bázeli püspökkel jól felfegyverzett sereggel harcol, nem pedig részegeskedő ivócimborákkal.

Éppen Säckingen városa, az iménti csaknem vidám eset színhelye szolgál példaként arra, hogy általában véve mennyivel szörnyűbb módon zajlott ez a mostani háború. A Rajna hídján végbement szópárbajt követő két esztendő múltán a város füstölgő romhalmaz volt. Ismeretlen okból hatalmas tűzvész keletkezett, s csaknem valamennyi épületet porrá és hamuvá változtatott. Állítólag mindössze három lakóház, valamint a székesegyház maradt épen. Újabb bajként a szerencsétlenségben még megjelent a bázeli püspök is katonáival, és fosztogatni kezdett a védtelen városban, elrabolva mindent, amit még megkímélt a tűz, mivel a säckingeni polgárok Habsburg gróf alattvalói voltak. A colmari krónikás szerint ezek ugyan megérdemelték a rájuk zúdult szörnyű csapást, mivel égi pártfogójukat, Szent Fridolint, akinek csontjait egy arany ereklyetartóban őrizték a székesegyházban, súlyosan megbántották. A szentnek ugyanis nem tetszett säckingeni polgárainak laza erkölcse, akik ráadásul még azt a szép rajnai hidat is lerombolták, amelyet a hagyomány szerint a szent egykor a tulajdon két kezével épített. Eközben a szentet nyilvánvalóan nem zavarta, hogy a polgárok csak saját védelmük céljából rombolták le a hidat. Neheztelésének Szent Fridolin akkor adta újbóli tanújelét, mikor hideglelősen zörögni kezdtek a csontjai az ereklyetartóban, s egy jámbor asszonynak még álmában is megjelent. Intelmei azonban nem termettek gyümölcsöt, s végzete elérte Säckingen városát. A drága ereklyéket azonban, melyeket a bázeli püspök fosztogatói nyilván nem vettek észre, elvitték Habsburg Rudolfnak, hogy őrizze meg őket, míg nyugalmasabb idők nem következnek, és Säckingen újból felépül. Úgy tűnik azonban, Szent Fridolin Rudolfot sem kedvelte igazán, s csontjai zajos zörgetésével kinyilvánította abbeli óhaját, miszerint újból haza akar térni Säckingenbe. Ott aztán, szülővárosában, végre megnyugodott, a továbbiakban pedig senki nem ta-

láttatott, még a bázeli püspök sem, aki még egyszer el akarta volna őt onnan vinni.

Annak ellenére, hogy Szent Fridolinnál Habsburg Rudolf kegyvesztett lett, utóbbinak mégis sikerült Heinrich urat fokozatosan defenzívába kényszerítenie. Hadi stratégiája gyors és ötletes. Villámgyorsan lecsap, itt kirabol egy falut, ott váratlanul felgyújtat egy püspöki majort, de mire Heinrich úr felbukkan zsoldosaival, hogy harcra kényszerítse, addigra már nyoma vész. Még a Rajnát is felhasználja saját céljaira, annak ellenére, hogy a folyó szinte legyőzhetetlen akadályt jelent páncélosok számára. Könnyű ladikokat készíttet, ezeket a szárazföldön szekerekkel szállítja. Lovagjai kezdetben nem akarják magukat ezekre a lélekvesztőkre bízni, és vonakodnak beszállni. Erre Rudolf elsőként lép a ladikba, példáját aztán a többiek is követik. Mostantól fogva ott szeli át a folyót, ahol csak akarja, a püspök emberei pedig, nem rendelkezvén vízi szállítóeszközökkel, bottal üthetik a nyomát.

Rudolf a bázeli polgárság belvillongását is ügyesen kihasználja. A Psittichek és Sternerek pártja utcai harcokban egymást gyilkolja. Ez régi konfliktus az ősi patríciusok és a náluknál szegényebb kézművesek között, akiket végezetül elűznek a városból, mire Rudolfhoz csatlakoznak. Rudolfnak persze ugyanakkor megvannak a maga titkos hívei Bázelban, akik némi csúszópénz fejében az ő érdekein munkálkodnak. A „szegény gróf" pontosan tudta, csekély vagyonával hol nem takarékoskodhat. Az a hír járta, hogy a püspök lovagjai Habsburg grófot pártfogolták, saját urukat pedig lenézték. Rudolf annyira biztos volt a dolgában, hogy személyesen is bemerészkedett az oroszlán barlangjába. Nem teljesen tisztázott, valójában mit is akart Bázelban. A polgármester állítólag felismerte, s azon nyomban riadót fúvatott. Amennyiben igaz az, amit a krónika elbeszél, úgy az nem éppen a bázeliek bátorsága és harci kedve mellett szól: a város bírája, egy Marschalk nevezetű ember, összehívja a polgárokat Rudolf üldözése céljából, mire a gróf lóra pattan, és sebes vágtában kiszáguld a városból. Eközben a bázeliek ugyancsak lagymatagon követik polgármesterüket, visszavisszamaradozva. Marschalk mester meg buzgalmában nem veszi észre, hogy egyszerre csak egyes egyedül ő üldözi a grófot. Ez pedig az életébe kerül. Rudolf csatlósai elfogják és levágják. A polgárok távolról szemlélik a jelenetet, és a kisujjukat sem mozdítják bírójuk védelmében. Ettől kezdve Heinrich püspök nem merészelte többé megtámadni Rudolfot, mivel nem volt többé bizodalma a saját embereihez.

A gyűrű kezd összezárulni a püspök körül. Az 1272. augusztus 25-ére virradó éjjel Bázel északi elővárosa a keresztes kapu előtt a lángok martaléka lesz, anélkül, hogy ezt a püspök meg tudta volna akadályozni. A tűzvészt Rudolf katonái okozták. A gróf a várost ezúttal nem tudja meghódítani, az ostrom túl sokáig tartana, és az évszak sem kedvez efféle vállalkozásnak. Télen nem lehet háborúzni. De a következő évben Rudolf ismét megjele-

nik a város előtt, és most komolyan veszi az ostromot. Már csak idő kérdése, mikor kényszerül rá Heinrich püspök arra, hogy megadja magát. Ha Rudolf legyőzi a bázelieket, megvalósul a Habsburgok fennhatóságának területi egysége, hatalmas territórium jöhet létre Habsburg-vezetés alatt, uralmuk Straßburgtól az Alpokig terjedne. Ebből azonban nem lesz semmi. 1273. szeptember 20-án Rudolf táborában megjelenik Friedrich von Nürnberg palotagróf. Átadja neki a választófejedelmek ajánlatát, fogadja el a királyi koronát. Rudolf pedig nem az az ember, aki ellenállna egy ilyen csábító ajánlatnak. A történelemnek magasabb tervei voltak vele, és ő vállalja a kihívást, már csak azért is, mivel az párosul annak a lehetőségével, hogy nagyobb dimenziókban folytassa azt, amit már eddig is sikeresen végzett. A bázeli püspökkel fegyverszünetet köt. Heinrich úr alig érti a váratlan fordulatot. Megkönnyebbülés, düh, ugyanakkor csodálat is kihallatszik a szavaiból, mikor így kiált fel: „Uram Isten, ülj szilárdan a mennyben, különben ez a Rudolf még a Te helyedet is elfoglalja!"

Királyválasztás

Ha a német fejedelmek többségének akarata érvényesült volna, akkor Németföldnek még sokáig nem lett volna erős és jogszerűen megválasztott királya. „Berzenkednek egy felső hatalomtól, és olyanokat választanak királlyá, akik nekik vannak alárendelve, nem pedig ők az illetőnek, vagy pedig megoszlanak a választás során, éspedig a következő kettős okból: vagy mert a két megválasztottól többet tudnak kicsikarni, mint egyetlen személytől, vagy pedig mert azt remélik, ha egyik választottjuk netalántán túl keményen lépne fel velük szemben, a másikhoz fordulhatnak támogatásért. Sem a világi, sem az egyházi fejedelmek mit sem akarnak tudni egy hatalommal rendelkező császárról; jóságos és bölcs császárra van szükségük, de nem olyanra, amelyik hatalommal bírna, miközben az akarat és a tudás mit sem ér képesség nélkül." Ez volt a véleménye Brunónak, Olmütz püspökének, a Szent Római Birodalomban uralkodó helyzetről. Bruno okos, értelmes ember volt, akinek azonban az általa ábrázolt állapotok talán mégsem voltak egészen kedve ellen valók, hiszen Ottokár cseh király bizalmi embere volt.

Az interregnum korszakának két árnyékkirálya közül az egyik, Cornwalli Richárd 1272-ben meghalt, miután családi viszályok következtében egy ideig a londoni Tower tömlöcében raboskodott. A másikat, Kasztíliai Alfonzt egyszerűen elfelejtették. A fejedelmek és a nemesek persze örömüket lelték ebben az anarchikus állapotban, ahol mindenki azt tehette, amit csak akart, amíg csak egy még nálánál is hatalmasabb úrnak nem keresztezte a terveit. Nekik ezek a császár nélküli szörnyű idők egyáltalában nem voltak olyan szörnyűek, sőt még előnyükre is váltak. Habsburg Rudolf például ezekben a vad években alaposan meggazdagodott, eszközei pedig, amelyek segítségével vagyona gyarapodását elérte, enyhén szólva sem voltak mindig jogszerűek, és végképp nem voltak erkölcsileg kifogásolhatatlanok. A birodalomnak nem volt feje, aki megakadályozta volna őt abban, hogy megszerezze magának Colmar és Mühlhausen birodalmi városát, senki nem akadályozta meg őt abban, hogy Savoyai Margittól erőszakkal elragadja özvegyi javait, vagy hogy koldusbotra juttassa a szomszédait. Egyetlen bíró sem vonta őt felelősségre azért, mert katonái kolostorokat és majorokat perzseltek fel, s a lovak patái széttaposták a termést a földeken,

ami miatt a földművesekre éhezés és nyomorúság köszöntött. A fejedelmek és a nemesek más mércével mértek. Szemükben Rudolf teljességgel becsületes ember volt, hiszen ők maguk sem cselekedtek soha másképp, mihelyt alkalmuk nyílt rá. Mindezen harci cselekmények áldozatai rég feledésbe merültek. Ha az elnyomottaknak, sebesülteknek és hajléktalanoknak meglett volna a lehetőségük, hogy a történelemből a saját változatukat hagyományozzák az utókorra, akkor ennek a korszaknak a képe egészen biztosan még sokkal komorabb lenne a jelenleg ismertnél.

Nehéz feladat volna megrajzolni Németföld akkori politikai térképét. Teljesen zűrzavaros képet mutatna. Egységes, szigorúan szervezett államról szó sem lehet. A mai értelemben vett Észak-Németország, habár kétségkívül a birodalomhoz tartozott, mégis teljesen egyéni politikát folytatott. Bréma, Hamburg és Lübeck, ezek az erős és fejlett kereskedővárosok kereskedelmük biztosítása céljából elkezdtek külső hatalmakkal szövetkezni, és kisvártatva különutas politikát folytattak. Kialakulóban volt a hatalmas Hanza-szövetség. Tőlük keletebbre a német lovagrend leigázta a pogány poroszokat, és a Danzig és Königsberg környéki területeket német gyarmatosítók számára biztosította, ami merész, egyszersmind azonban véres hódítást jelentett, amelynek hatékony támogatására soha egyetlen császár vagy király sem vetemedett. Délkeleten Přemysl Ottokár király hatalmas birodalom felett parancsnokolt, amely a Szudétáktól az Adriáig terjedt, és a legcsekélyebb mértékig sem izgatta, ki hívatta magát éppen királynak Németföldön.

Közös, régiók feletti rendi gondolkodás, az egyéni látómezőn túl tekintő összetartozás érzése nem létezett. „Nyugalomban kormányozza a frankok és a bajorok törzsét”, írta egy osztrák krónikás Habsburg Rudolfról két évvel azután, hogy Rudolfot királlyá választották, mint hogyha az osztrákok nem is tartoznának a birodalomhoz, és semmi közük nem volna ahhoz, mi történik határaikon kívül, s ki ott a király. Ha az ember feltette volna egy frízföldi parasztnak vagy egy bajor jobbágynak a kérdést: „Tudod-e, hogy egy olyan birodalom lakosa, polgára vagy, amely az Északi-tengertől Közép-Itáliáig terjed”, akkor emberünk csak értetlenül csóválta volna a fejét. A politika néhány magas rangú személy dolga volt. A tömegek csupán méla közönyösséggel vették tudomásul azt, amit a hatalmasok elrendeltek, ujjongtak, ha erre kaptak parancsot, és némán szenvedtek, ha a sors megint egyszer háborút és járványt mért rájuk.

Cornwalli Richárd dicstelen halálát követően elárvult a birodalom koronája. Akadt ugyan nem egy fejedelem, aki szívesen rakta volna azt a saját fejére, például a hatalmas Přemysl Ottokár; ő azonban túl hatalmas volt a többieknek. Hiszen mindenféle fejedelmi szabadságnak egyből vége szakadt volna, ha Ottokár kemény kézzel kormányzott volna Németföldön. Azt pedig, hogy erre képes lenne, nemrég épp a Stájer Hercegségben bizonyította be hathatós módon, mikor energikus akcióban lerombolta az elé-

gedetlenkedő nemesek várát, egy lázadót, bizonyos Seyfried Merenberg nevezetűt pedig kivégeztetett, és még azoktól is, akik szerencsésebben vészelték át megtorló intézkedéseit, túszokat követelt, hogy a jövőben nagyobb engedelmességgel hajtsák végre rendelkezéseit. A szörnyűséges Ottokár király tehát a fejedelmek szemében nem volt megfelelő jelölt. Esetleg Wittelsbachi Lajos, a Rajna menti palotagróf lett volna az? Jelzője a „szigorú" volt, nyakában egyfajta jelvényként csodálatos láncot hordott aranyszívvel, amelyet tőr szúrt át. Ez a különös ékszer nem a gróf hiúságát volt hivatva kielégíteni, hanem szüntelenül arra a borzalomra kellett őt emlékeztetnie, ami évekkel ezelőtt esett meg Mangoldstein nevű várában, Bajorországban. Féltékenységtől elvakultan lefejeztette ott fiatal hitvesét. Mikor aztán, már túlságosan későn, kiderült az asszony ártatlansága, Lajosból megtört ember lett. Az akkor még nem is harmincéves férfi haja állítólag egyetlen éjszaka leforgása alatt megőszült. Megbánta elvakult féltékenységét és ártatlan felesége megöletését, s mindvégig azt akarta, hogy valami emlékeztesse szörnyű bűnére. Innen az aranylánc. Kolostort is alapított a bűnbánó férfi, hogy vezekeljen bűnéért, amiért persze alattvalóinak is alaposan a zsebükbe kellett nyúlniuk, akik semmiképpen sem voltak felelősek Brabanti Mária szörnyűséges haláláért. Fürstenfeld kolostora mind a mai napig áll, egy hajdani borzalmas eset néma tanújaként.

Lajos palotagróf azonban nemcsak bűnbánó férfi volt, hanem elsőrangú üzletember is. Valamikor az ifjú Konradinnak Lajos támogatásáért drága árat kellett fizetnie egyre újabb és újabb staufi javadalom elzálogosításával. Ezeket a Lech folyó melletti és Frankföldön található uradalmakat Lajos Konradin halála után teljesen birtokba vette, aminek következtében ugyan Németföld leggazdagabb világi hatalmasságává vált, csak éppen túlságosan is gazdaggá és hatalmassá a többi arisztokrata szemében, akik ezért nem akarták őt királlyá választani, bármennyire is igyekezett a palotagróf megszerezni magának ezt a magas méltóságot.

Még a dühödt Anjou Károly is, a Staufok legyőzője, Nápoly és Szicília ura, a pápa által „szenátori" címmel kitüntetve, azon mesterkedett, hogy beavatkozzék a német trónviszályba. Jelöltként fiatal unokaöccsére, Fülöpre gondolt, a nemrég keresztesháborúban Tunisz partjai előtt elhunyt Jámbor Lajosnak, Franciaország királyának a fiára. A császárság, írta a szenátor unokaöccsének Párizsba, Franciaország királya számára olyan cél, amire érdemes törekednie, márpedig ennek a célnak az elérése nem is olyan nehéz feladat: az embernek csak az egyházat, valamint néhány német fejedelmet kell a maga oldalára állítania, a pénz megvan, de különben sem játszik szerepet.

A „néhány német fejedelem", akiknek támogatását pénzzel kell megszerezni, német választófejedelem volt, a birodalom ősi hivatalainak viselője, köztük három egyházfejedelem, Mainz, Köln és Trier érseke, valamint a négy világi fejedelem, a rajnai palotagróf, a szász herceg, Brandenburg őr-

grófja és a cseh király, akinek azonban választófejedelmi jogállása vitatott volt. Csehország királya ugyanis nem német, így vélekedett Eike von Repgow, a tekintélyes jogtudós *Szász tükör* című művében, ezért nem illeti meg a választás joga. A választófejedelemség intézménye még nem volt régi, fokozatosan alakult ki a század első évtizedeiben. Az ifjú Stauf, Konrád 1237-es választása alkalmával Bécsben még nem volt szó választófejedelmekről, akkor még valamennyi fejedelem együttesen választott királyt, ezt a jogot a választófejedelmek most „principes electores"gyanánt kisajátították önmaguknak. A gyakorlat hamar elterjedt. Már 1260 körül Aachennek, ennek a régi koronázó városnak a polgárai városházuk homlokzatát a hét választófejedelem szobrával díszítették.

Az 1273-as év hét választója nem képviselt egységes álláspontot. Olybá tűnik, hogy szívesen eltöltöttek volna még néhány hónapot, sőt néhány évet is egy valamennyiüknek megfelelő jelölt keresésével, ha más oldalról nem kényszerültek volna haladéktalan döntésre. A pápa maga volt az, aki felszólította a németeket, válasszanak végre királyt.

Péter székén 1271 óta Tebald Visconti ült, előzőleg Lüttich archidiakónusa, aki a X. Gergely nevet vette fel, világot járt, jó emberismerő, aki előző hivatalánál fogva tisztában volt a viszonyokkal az Alpoktól északra. Még 60 éves korában is elzarándokolt a Szentföldre, és saját szemével győződhetett meg a keresztények ottani sanyarú helyzetéről, akiket Egyiptom szultánja keményen fenyegetett. Minden további megfontolás nélkül úgy döntött, hogy életét a szent helyek felszabadításának szenteli. Akko előtt érte a hír, hogy pápává választották. Mielőtt hajóra szállt Róma felé, még egy prédikációt tartott a szír keresztényeknek a következő zsoltárrészletről: „Jeruzsálem, ha elfeledkezem rólad, száradjon el a jobbom! Nyelvem tapadjon ínyemhez, ha nem emlékezem meg rólad" (Zsolt 137,5–6).

Az új pápát az a gondolat éltette, hogy a Szentföld felszabadítása érdekében az egész kereszténységet egyetlen keresztesháborúban egységesítse. Mint ahogyan több mint nyolcvan esztendővel ezelőtt Barbarossa Frigyes lobogója alá gyűjtötte a keresztény lovagokat, így most is el kell jönnie egy új császárnak, hogy ennek a hatalmas vállalkozásnak az élére álljon, gondolta. Ez az oka Gergely heves érdeklődésének, mikor megtudta, hogy a németek királyt készülnek választani, hiszen ősi szokás szerint csak ilyen ember méltó a császári korona viselésére, amely őt Európa fejeként és a kereszténység pártfogójaként legitimálja. Egy éven keresztül Gergely pápa hiába várta a hírt a német király megválasztásáról, végül úgy döntött, cselekedni fog. 1273 augusztus elején üzenetet intézett a választófejedelmekhez, amelyben felszólította őket, tegyék meg kötelességüket, s válasszanak uralkodót a birodalomnak. Amennyiben felszólításának nem tennének eleget, akkor majd ő, Gergely pápa bíborosaival együtt fog gondoskodni arról, hogy megfelelő feje legyen a birodalomnak.

A fenyegetés csodát tett. 1273 késő nyarán izgatottan tárgyaltak egy-

mással a rajnai választófejedelmek, Lajos palotagróf, valamint Werner mainzi érsek, továbbá kollégái Kölnből és Trierből. A Kúriától rájuk kényszerített jelöltet, egy „csuhás királyt" azért mégsem akartak maguk fölé emelni. Ámde a szóba jöhető jelöltek száma csekély volt. Ottokárról Csehországból szó sem lehetett. Jóllehet Kölni Engelbert esztendővel ezelőtt felkereste Prágában, de nem azért, mint azt a pletyka tudni vélte, hogy felkínálja neki a koronát, hanem hogy kifürkéssze, Ottokár vajon hajlandó volna-e szavazatával egy egyhangú királyválasztást támogatni. Az érsek üres kézzel tért haza küldetéséből. Egy olyan választásnak, amelyen Ottokár részt vesz, mindenképpen őt kell királlyá választania, senki mást, különben megnézhetik magukat a többiek, mire mennek nélküle.

Szeptember elején Lajos palotagrófnak is nehéz szívvel be kellett látnia, nincs olyan többség a választófejedelmek kollégiumában, amely őt akarná uralkodónak, jóllehet alig néhány héttel korábban Mainzi Werner még őt biztosította szavazatáról. Most tehát nagy lett a keletje a jó tanácsnak, hiszen a háttérben a pápa fenyegetése rejlett, hogy maga jelöl ki királyt. A végén még a cseh uralkodót választja, akivel a Kúria köztudottan a legjobb viszonyt ápolja? Most jött el az ideje hát egy olyan kompromisszumos jelöltnek, akit mind a pápa, mind a rendek elfogadnak, mivel emezek Mainzzal és Frankfurttal az élükön kijelentették, kettős választás esetén egyetlen pályázót sem támogatnak, egyedül és kizárólag csak egyhangúlag megválasztott királyt fognak elismerni.

Alig akadt már királyi vérből származó férfi. Türingiában élt ugyan II. Frigyes egyik unokája, a császár lányának, Margarétának a fia, „Szilaj" Frigyes, de ezt a fiatalembert a Kúria sohasem ismerte volna el királynak. A Staufok sarja, a „kígyófajzat" leszármazottja, még ha mégoly távoli rokon is, a pápánál számba sem jöhetett. Néhány hétig a mérleg nyelve mintha Siegfried anhalti gróf javára billent volna, aki szürke egyéniség volt, és ő sem kapott teljes körű támogatást. Ekkor szeptember első hetében állítólag a nürnbergi várgróf vetette be a köztudatba Habsburg Rudolf nevét. Rudolf nem volt ismeretlen a választófejedelmeknek, haditettei tiszteletet ébresztettek iránta, és Werner érsek még jól emlékezhetett a gróf segítségére a 13 esztendővel ezelőtti római útja alkalmával. Lajos palotagróf is ismerhette ezt a svábföldi arisztokratát Veronából, amikor együtt szolgáltak Konradin seregében. Utána azonban kideríthetetlen okokból megromlott a viszonyuk, de a palotagróf késznek mutatkozott arra, hogy elássa részéről a csatabárdot. Hiszen számos ok szólt amellett, hogy Rudolfot válasszák meg. Mindenekelőtt jóllehet nem volt szegény, nem volt olyan hatalmas sem, mint Csehország királya, következésképpen nem kellett attól tartani, hogy veszélyezteti a választófejedelmek szabadságát és megnyirbálja jogaikat. Ráadásul annak ellenére, hogy robusztus termetű volt és kitűnő egészségnek örvendett, azért mégis már 55-ik életévében járt, ami olyan kor volt, amelyet nem túl sokan értek meg akkoriban. Ha fiatalabbat vá-

lasztanának királynak, akkor arra számíthatnak, hogy több évet kell vele uralkodóként eltölteniük. Rudolf esetében a természet gondoskodna arról, hogy uralkodása nem lesz túl hosszú. Nem lehetett előre látni, hogy csaknem két évtizedet tartogat számára a sors, hogy konszolidálja uralmát. Habsburg Rudolf tehát átmeneti jelöltként kompromisszumos megoldásnak bizonyult, aki mostantól fogva néhány esztendőn keresztül a választófejedelmek felügyelete alatt szerencsét próbálhat.

Elküldték hát a nürnbergi várgrófot Rudolfhoz, adja át neki a választófejedelmek meglepő döntését. Rudolfot Bázel előtt találta meg, katonai táborban. Rudolf egyetlen pillanatig sem habozott, hogy elfogadja az ajánlatot. Vajon az öröm és elégtétel eme percében ne ötlöttek volna fel benne az előtte tornyosuló nehézségek, amelyekkel szembe kell majd néznie? Csupán az elképzelhetetlen lehetőségekre gondolt, amelyek ezzel a hivatallal jártak? Soha nem került olyan helyzetbe, hogy magányos döntését igazolja. Nekünk viszont nincs alkalmunk arra, hogy belepillantsunk ennek a különös embernek a lelkébe. A kortársak fölöslegesnek ítélték, hogy kiderítsék Rudolf motivációját. Mi pedig csak egy krónikás beszámolójával rendelkezünk, aki viszont nem volt szemtanú, s azokat a szavakat, amelyeket a várgróf a kijelölt királyhoz intézett, a következőképpen adta vissza: „A választófejedelmek Kegyelmed tudomására hozzák, hogy amennyiben Kegyelmed leányait ehhez és ehhez az úrhoz adja feleségül, akkor meg fogják választani Kegyelmedet római királynak. Emez így válaszolt: »Ezt és minden egyebet teljesíteni fogom.«” Ekkor a követ mindannyiuknak megmutatta a meghatalmazását, mire valamennyien ujjongani kezdtek, és azt kiáltották: „Éljen a király!”

Rudolf még ezekben az ünnepi pillanatokban is gyorsan és körültekintően cselekedett: fegyverszünetet kötött a bázeli püspökkel, amnesztiát hirdetett, amely azoknak a foglyoknak is elhozta a szabadságot, akik már vagy jó egy évtizede Habsburg-tömlöcökben raboskodtak; beleegyezett leányai eljegyzésébe a palotagróffal és a szász herceggel – ezt a feltételt a választófejedelmek szabták, hogy könnyebben irányíthatóvá váljék. Utóvégre valakinek királynak kellett lennie, aki nem fogja elvitatni tőlük azokat a birodalmi javakat, amelyeket az utóbbi évtizedekben megszereztek, amelyeknek birtoklására azonban aligha rendelkeztek érvényes birodalmi jogcímmel. Az új királynak az volna a feladata, hogy a hatalmas cseh királyt, aki koncentrált hatalmánál fogva veszélyeztethetné a fejedelmeket, sakkban tartsa, miközben persze békén hagyja a választófejedelmeket, amit emezek királyi vejként biztosítanának is maguknak.

Futótűzként terjedt el annak a híre, hogy a Habsburg grófot szánják királynak. Azok a városok, amelyek korábban ellenséges viszonyban álltak vele, mint például Rheinfelden, Neuenburg és Breisach, megnyitották előtte kapuikat, sőt még Bázel is, amely annyit szenvedett a háborús cselekményektől, díszes fogadást rendezett számára. A Frankfurtba, a válasz-

tás színhelyére történő rajnai utazás valóságos diadalút lett. Ez a Svábföldről származó, nyurga, aszkétikus férfi egyszerre csak ezrek és ezrek békevágyát testesítette meg, azt az óhajukat, hogy rendezett körülmények között éljenek, s azt a reményt, hogy immáron vége szakad a császár nélküli szörnyű időnek. Most aztán már végképp semmi szerepet nem játszott az a tény, hogy Rudolf a maga részéről is alaposan hozzájárult ahhoz, hogy ez az időszak oly borzalmas volt. Klingen úrnak, így szólt a fáma, jóval ezelőtt volt egy álma: a választófejedelmek körbeállták a birodalmi koronát, de nem tudtak megegyezni abban, melyikük legyen a király. Ekkor egyikük azt javasolta, aki közülük fel bírja emelni a koronát, az legyen a király. Egymás után nekiveselkedtek, de egyikük sem volt képes arra, hogy az aranykoronát akár csak egy ujjnyira is megmozdítsa. Ekkor csatlakozott hozzájuk Habsburg Rudolf, s minden erőfeszítés nélkül fejére illesztette a koronát. Az ilyen szimbolikus történetek hozzájárultak ahhoz, hogy a jelölt népszerűségét tovább fokozzák.

Szent Mihály napján, 1273. szeptember 29-én a választófejedelmek ünnepélyes külsőségek közepette bevonultak Frankfurtba, közülük a trieri érsek kísérete volt a legnépesebb, mintegy 1800 lovagot és apródot számlált. Megjelent a cseh király küldötte is, a bambergi püspök, aki tiltakozását fejezte ki a küszöbönálló választással szemben. Mivel azonban egyhangúságra törekedtek, és a kollégium szent hetes számán nem lehetett változtatni, ezért Heinrichet, Alsó-Bajorország hercegét bevonták a testületbe, ő már 1257-ben is szavazott, amikor Cornwalli Richárdot királlyá választották. Személyesen ugyan nem volt jelen, fivére, a palotagróf gyakorolta a választás jogát, és helyette szavazott, ezt az eljárást már korábbi királyválasztások alkalmával is alkalmazták.

A nürnbergi várgróf értesülése szerint Rudolf a közeli Dieburgban várta meg a választás kimenetelét, ezért a választófejedelmek vasárnap, 1273. október 1-jén, elszánták magukat az ünnepélyes cselekvésre. Egyhangúlag megszavazták Habsburg Rudolfot, majd megbízták Lajos palotagrófot, ejtse meg a választást valamennyiük nevében. Lajos szólásra emelkedve ezt mondta: „A szent és osztatlan Szentháromság nevében s a választófejedelmek akaratával megegyezően kihirdetem és megválasztom Habsburg Rudolf grófot római királlyá." Másnap a megválasztott ünnepélyesen bevonult Frankfurt városába, és fogadta a fejedelmek és a nép hódolatát. A mainzi érsek ünnepélyes szentmisét celebrált a Bertalan-székesegyházban, ezt követte volna a választófejedelmek hűbéri beiktatása. Ekkor azonban általános megdöbbenéssel vették észre, hogy elfeledkeztek a jogarról, ami rossz előjelnek bizonyult, mivel a korabeli jogszokás szerint e nélkül nem lehetett hűbéri beiktatást végezni. Ámde az új király nem jött zavarba: lélekjelenlétről téve tanúbizonyságot, megragadta a feszületet, ami az oltáron állt, s így szólt: „Jogarunk ez a jel legyen, amellyel mi és az egész világ megváltatott!" És a körülállók tomboló lelkesedése közepette elvégez-

te a hűbéri beiktatást. Majd a várakozásteljesen figyelő néphez intézte szavait: „Ma mindenkinek, aki nekem ártott, elengedem a büntetését; a tömlöceimben sínylődő foglyok nyerjék vissza szabadságukat, jómagam pedig megesküszöm rá, hogy mostantól fogva az ország békéjének őrizője leszek, éppen úgy, ahogy eddigelé kielégítetlenül mohó katona voltam."

Az egész ország ujjongott, mintha már maga a királyválasztás meg tudná jobbítani a világot. A colmari krónikás szerint Jézus Krisztus ideje óta nem tört ki ekkora ujjongás. „A kardok berozsdásodtak, elővették a paraszt ekevasát, a hajók pedig megtelnek áruval, mivel nincs többé rabló, aki fenyegetne", írja egy dominikánus szerzetes, Rudolf királysága iránti bizodalommal telve. Nem sok időbe telik, és a kommentárok józanabb hangot fognak megütni.

Október havának második felében a király leutazott a Rajnán Aachenba, hogy megkoronázzák. Útközben, Boppardban Reinhard von Hoheneck úr átadta neki a birodalmi jelvényeket, Nagy Ottó kengyeles koronáját, az arany országalmát, a csodatévő szent lándzsát, amelyek szigorú őrizet alatt várták Trifel várában, hogy jogos tulajdonosukhoz kerüljenek. Reinhard úr önként adta át a nagy becsben álló kincseket, mindössze 1000 ezüstmárka tiszteletdíjért. Úgy tudni, hogy Rudolf elődje, Richard király csak üggyelbajjal szerezte meg őket, s neki is óriási árat kellett értük fizetnie. A rend kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az említett 1000 márka, amit Reinhard úr zsebre vágott, nem volt épp csekélység. A birodalmi jelvényekről azonban nem mondhatott le egy király: mitikus ragyogás áradt belőlük, a császári hatalom és uralom ősrégi jelei voltak. Az emberek pedig szilárdan hittek ezekben a jelképekben. Szemükben nem az volt a jogszerű uralkodó, aki maga mögött tudhatta a fejedelmek többségét, hanem az, akit a birodalmi jelvények a jogszerűség aurájával öveztek.

Az ünnepélyes koronázás október 24-én, kedden, Aachenben ment végbe. Élete csúcspontján vajon milyen érzések kerítették hatalmába Rudolfot, amikor helyet foglalt Nagy Károly kőből készült trónján? Visszaemlékezett-e pályafutása szerény kezdeteire, érzett-e magában annyi erőt, hogy szembe tudjon nézni mindazokkal a bonyodalmakkal, amelyek óhatatlanul rá vártak, rá, a feltörekvőre, a homo novusra? Olyan szavakat szólt-e, persze sokkal kevésbé ékesszólóan, mint amilyeneket Grillparzer, a költő adott a szájába?

„Nem az vagyok, kit megismertetek!
Nem vagyok Habsburg, és Rudolf sem már,
Eremben Németföld vére folyik,
Szívemben Németföld szíve dobog.
A mulandót levetkeztem immár,
Császár vagyok, ki soha nem hal meg."

Sokra tartotta méltóságát. A kölni érsek kente fel, és fejére tette a kengyeles koronát, amelyet előtte a birodalom oly sok jeles uralkodója viselt. Most hozzájuk tartozónak érezte magát. Még ennek a józan embernek a lelkét is meg kellett hogy ragadja a pillanat áhítatossága. Ő, a sváb gróf, most Barbarossa és II. Frigyes legitim utóda lett, akinek egykor ő maga is hűségesen szolgált. II. Frigyes művét akarta folytatni, a királyság intézményét újból régi pompájában felragyogtatni, helyreállítani egykori tekintélyét, amelyet ezek alatt az uralkodók alatt élvezett. A koronázás alatt a székesegyház fölött kereszt alakú felhő lebegett, Rudolf pedig nyomban megesküdött rá, hogy síkra száll a keresztért, ami ezen az érzelmekkel telítődött napon jól megfontolt sakkhúzásnak bizonyult. Hiszen egy keresztes lovagtól a pápa nehezen tagadhatja meg elismerését.

Gertrud von Hohenberget, Rudolf hitvesét is megkoronázták. Ettől kezdve Annának hívatta magát, s eddig egyetlen történésznek sem sikerült még kielégítő módon megfejtenie annak a titkát, vajon mi lehetett az oka ennek a különös névváltoztatásnak. Rudolf már uralkodásának ezekben az első ünnepélyes óráiban is olyan akadályokba ütközött, amelyek fájdalmasan szembesítették királyi tekintélye korlátozott voltával. A koronázási lakomát egy nappal el kellett halasztani, mivel a kölni és a mainzi érsek nem tudott egymással megegyezni abban, kié legyen a király melletti legjobb hely. Rudolf minden rábeszélőképességére szükség volt, hogy végül a megfontoltabb Werner, Mainz püspöke, engedjen, és megelégedjék az Anna királyné melletti székkel, de Werner még így is okiratba foglaltatta, hogy egyszeri engedménye semmiképpen nem csorbítja saját és egyházmegyéje jogait. Így aztán a választófejedelmek, egynapi késéssel, ősi szokás szerint ellátták tisztüket étekfogóként, kamarásként és marsallként. A pohárnoki tisztséget azonban, ami jogszerűen a cseh királyt illette volna meg, helyettesként a kölni érsek pohárnoka látta el; üröm az általános vigalomban, hiszen Rudolf kézzelfogható módon szembesült azzal, hogy királysága nem csak lelkes helyeslést vált ki, hanem ádáz ellenségeskedést is.

A hivatal terhe

Nem szabad azt hinni, hogy Habsburg Rudolf mostantól fogva Németföld korlátlan uralkodója lett volna. Csupán fejedelmi oligarchia elnöke volt, vagy még inkább: hatalmas családi klán pátriárkája, mely klán közös érdeke abban állt, hogy a hatalmat gyakorolja az országban, és forrásait lehetőség szerint saját javára használja fel. Ennek a klánnak két leghatalmasabb tagja, Lajos palotagróf és a szász herceg a király veje lett, amire utóbbi talán nem teljesen saját akaratából szánta rá magát. Még apjuk megkoronázásának napján Matild és Ágnes, Rudolf két lánya – nemigen számoltak többet tizenöt esztendőnél – a két herceg hitvese lett. Az ilyen házasságok a jövőbeli politikai jóindulat biztosítékát jelentették. Egy nagyúr leányának státusa abban az időben meglehetősen kétes kiváltság volt, s gyakorta keserű ára a gondtalan, szabadságban, jólétben és védettségben eltöltött fiatalságnak. Habsburg Rudolf lányai, szám szerint hatan, nem választották a jövendőbelijüket, hanem egyszerűen férjhez adták őket, apjuk mint valami sakkfigurát idegen fejedelmek ágyába dugta őket, hogy ezáltal megvásárolja magának az illetők jóindulatát. „Bella gerant alii, tu felix Austria nube!". Rudolf ezt a gyakorlatot – „Háborúzzanak mások, te csak házasodj, boldog Ausztria" – jóval korábban folytatta, hogysem a mondás családja politikáját jellemezte volna.

Uralkodása kezdetén ügyelnie kellett arra, hogy megőrizze a választófejedelmek egyetértését, hiszen tudta, végső soron kinek is köszönheti királyságát. Ha szigorú értelemben vesszük, úgy uralkodását nem monarchiának kell minősítenünk, hanem oligarchiának, amelyben a választófejedelmek társuralkodók voltak. Szinte alig akadt valami lényeges kérdés, amit akaratuk ellenére megoldott volna, ehhez csekélyek voltak az eszközei. Az állam, amit igazgatnia kellett, nem volt jól szervezett állam. Nem volt írott alkotmány, rendezett bíráskodás, hatékonyan működő igazgatási és pénzügyi apparátus, egyszóval nem voltak meg azok a szervezeti feltételek, amelyek egy modern értelemben vett államot jellemeznek. Az ember például hiába keresi Rudolf királyi palotáját, mivel az egyszerűen nem létezett. A birodalomnak nem volt fővárosa, határai pedig szüntelenül változtak. Vitatott, hogy például Lyon városa hozzá tartozott-e, vagy sem. Lyon városának lakosai az interregnum zűrzavaros éveiben megbe-

csülték a francia király védnökségét, anélkül azonban, hogy ezzel formálisan kiváltak volna a birodalomból. A délkeleti hercegségek viszont, Ausztria, Stájerország és Karintia ugyan egyértelműen birodalmi hűbért képeztek, ezzel szemben Přemysl Ottokár uralkodott rajtuk, aki nem ismerte el Rudolfot; ha viszont Rudolf bármit parancsolt volna a büszke csehnek, akkor Ottokár gúnykacaj kíséretében figyelmen kívül hagyta volna azt.

Rudolf anyagi bázisa is szűkre szabott volt. A cseh királynak bizonyosan volt némi jogalapja arra, hogy csúfolódjék a „szegény grófon", akinek vállát „koldustarisznya" nyomja. Egy korlátozott területen uralkodó kiskirály expanzív politikájának Rudolf sváb és elzászi uradalmai megbízható alapot nyújtottak, akkora hatalmat azonban, amit egy király igényel, soha nem jelentettek, arról nem is beszélve, hogy amúgy is háborúk dúlták őket. A Staufok Svábföld hercegei voltak, II. Frigyes pedig jól szervezett szicíliai királysága anyagi erejével rendelkezett, ehhez járultak még a regáliák, azaz királyi jövedelmek, a vámok, illetékek, valamint a kevéssé jogszerű pénzforrások, továbbá a számos birodalmi uradalomból befolyó jövedelmek. A királyság mindeme jövedelmi-forrása a zűrzavar éveiben elapadt. Egyházi és világi arisztokraták réges-rég rátették a kezüket mindarra, ami a birodalmat illette. A királyság immáron nem volt valami jól dotált hivatal.

Ennélfogva az új király elsődleges célja a „revindicatio", az eltulajdonított birodalmi javak visszakövetelése volt. Mindannak, ami az 1245-ös évben a birodalomé volt, most újból vissza kellene szállnia rá, a városoknak és a majoroknak, a vámoknak és az illetékeknek. Rudolf alapos megfontolás után választotta ki az időpontot, hiszen 1245-ig volt II. Frigyes jogszerű uralkodó, ezért senki sem vitathatta az említett revindicatio jogszerűségét. Így az elmélet, mást mond viszont a gyakorlat: Rudolfnak ugyanis előbb még abból a kevésből is adnia kellett, ami még megmaradt a birodalomnak. A választófejedelmek kamatostul megfizettették szolgálataikat. Mainzi Werner megkapta a birodalmi vámot Boppardnál, Kölni Engelberté lett Dortmund birodalmi város, valamint élethossziglani időtartamra Kaiserswerth fontos erődítménye – az ilyesmit a választási költségek kompenzációjaként kezelték. Jülich gróf, aki a királynak a koronázás alkalmából 4000 kölni márkát, valamint 3000 márka sterlinget kölcsönzött, s most hiába követelte vissza a pénzét, cserébe megkapta a Rajna menti Wesel városát, Rudolf pedig habozás nélkül elzálogosította újsütetű vejénél, a palotagrófnál Nürnberget, Ravensburgot és Memmingent, ezeket a virágzó birodalmi városokat, mivel nem tudta megfizetni Matild lánya kialkudott 10 000 márkás hozományát, ámbár a birodalomnak ehhez a házassághoz szigorúan véve nem volt semmi köze. Percnyi lelkifurdalást nem érzett amiatt, hogy egyenlőséget tett személyi érdekei és a királyi hivatal között.

A birodalmi javak mindeme eltékozlásával hozományra és egyéb javadalmazásokra a választófejedelmek egyetértettek, ami nem csoda, hiszen ezáltal saját vagyonuk is lényegesen gyarapodott. „Willebrief"-nek, írásos egyezségnek nevezték azt az eszközt, amellyel megadták hozzájárulásukat a királyi rendelkezésekhez. Willebriefeket adtak a királynak egyéb, értelmesebb rendelkezéseihez is: a birodalmi béke 1235-ben, Mainzban történő megújításához, valamint a jogtalanul beszedett rajnai vámok megtiltásához. Akkoriban a hajózást vagy negyven vámszedő hely akasztotta meg. Elképzelhető, mennyi gyűlölettel és tehetetlen kétségbeeséssel pillanthattak fel az akkori hajósok és kereskedők a part menti pompás várakra, amelyek közül néhány még ma is áll, a turisták és az üdülni vágyók legnagyobb örömére. „Maga a kész őrület, ahogyan a németek bevehetetlen váraikból, amelyeket a Rajna partján építettek maguknak, áldozataikra lesve, békére és nyugalomra fittyet hányva, a birtoklás, jobban mondva a zsarolás és a pénz iránti mohóságukban semmiféle szégyenletes cselekménytől nem riadtak vissza. Azok a hajók, amelyek élelmiszerrel és mindenféle árucikkel megrakodva lefelé haladnak a folyón, képtelenek kikerülni a várakat, az embereket kiszállásra kényszerítik, és mindegyiküktől elképesztő mértékű vámot szednek, nem félve se Istent, se királyt." Így látta a dolgokat egy kortárs angol, Thomas Wykes, akinek már származása miatt is pártatlannak kellett lennie.

Ennek a „kész őrületnek" igyekezett Rudolf gátat szabni. Megparancsolta birodalmi intézőinek, szüntessék meg a jogszerűtlen vámok szedését, „cum nostra sit intentio, cunctos oppressos indebite per suspecti curam regiminis relevare". Arra törekedett tehát, hogy könnyítsen a megnyomorítottak helyzetén. Maga jó példával járt elöl, amennyiben a saját fennhatósága alatt álló területeken bizonyos eddig szedett vámokat eltörölt. 1273 őszén felutazott a Rajnán, és mindenütt, ahová elérkezett, békét hirdetett, és esküt tett a megóvására, valamint megszüntette a vámszedő helyeket. Miután azonban elhagyta a kérdéses települést, legtöbbjüket újból elkezdték üzemeltetni. Hogyan akadályozhatta volna ezt meg? Hogyan tehette volna rendezetté az évtizedek óta kifejlődött és megszilárdult rendezetlenséget, hogyan hidalhatta volna át az irdatlan távolságokat hatékonyan működő hivatalnoki gárda és katonai eszközök híján? Egyidejűleg kellett volna sok helyen tartózkodnia, hogy mindenütt érvényt szerezzen akaratának. A birodalmi béke megőrzése érdekében mégis lényeges eredményt ért el, a viszonyok örvendetesen javultak. Straßburgi Ellenhard krónikája ezekkel a szavakkal dicsérte a király fáradozását a birodalmi béke megőrzéséért: „Sok jogtalanságot szüntetett meg vízen és szárazföldön, ahol gyalázatos dolgok folytak az ő ideje előtt, Németföldön teljes béke honolt, az Alpoktól a britanniai tengerig." Ebből annyi volt igaz, hogy valóban egy kicsivel nőtt a biztonság, hogy a nemesi vagy nem nemesi szárma-

zású útonállóknak és csavargó tolvajoknak büntetéssel kellett számolniuk, ezért óvatosabbak lettek rablótámadásaik során.

Rudolf kétségkívül jó szándékú volt. Királyságát új kezdetnek szánta, annak érdekében, hogy megjavuljanak a közállapotok. A nép megsüvegelte, sajnos azonban a kezdeti lelkesedés nem tartott sokáig, sem a nép körében, sem a király részéről – az ellenállás növekedett.

Rudolf 1273 novemberében Kölnben, a birodalom legnépesebb városában tartózkodott, ahol barátságos fogadtatásban részesült. Nem tudjuk, vajon megtekintette-e az épülőfélben levő kölni székesegyházat, amelynek méltóságteljes épülete nagyszámú kőműves és kőfaragó szorgalma következtében szinte napról napra emelkedett. Vajon volt-e szeme ennek a józan férfinak a Szent Apostolok, Szent Gereon, Kapitóliumi Mária, Nagy Szent Márton román templomcsodáira, az utóbbi lendületes négyezeti tornyára, amely mind a mai napig eredeti formájában uralja a városképet? Találkozott vajon Bollstädti Alberttel, a teológussal, polihisztorral és természettudóssal, akinek nagy tudása elterjedt egész Európában, s akinek az iránta megnyilvánuló tisztelet az Albertus Magnus (Nagy Szent Albert) nevet adta? Ez a bölcs dominikánus, aki élete alkonyát a kölni konventben töltötte el, Habsburg Rudolf legnyájasabb pártfogójának bizonyult a pápánál. A király törekedett arra, hogy békét szerezzen, elsimítsa a vitát az érsek és a polgárság között, az érsek ugyanis már évek óta nem tehette be a lábát érseki székhelyére. Rudolf tűrhető kompromisszumot hozott tető alá, de már uralkodásának ezekben a napjaiban rá kellett arra ébrednie, először Kölnben, majd egy hónappal rá drasztikusabban Wormsban, mennyire korlátozott a hatalma. A Száliak hatalmas késő román székesegyházában a wormsiak 1273. december 3-án hűségesküt fogadtak neki, éspedig német nyelven, ahogyan ő szerette, „hogy mi, Worms város polgárai az mi urunkhoz Rudolfhoz, a római császárhoz, aki emitten időzend, jóindulattal viseltetünk és néki az mi hűségünket megtartandjuk..."

A király jól érezte magát Wormsban, kíséretével és családjával jó három hetet eltöltött a városban, mindazonáltal nem volt szívesen látott vendég, mivel ott-tartózkodásáért semmit nem akart fizetni. Ehelyett egy régi királyi jogra hivatkozott, amely arra kötelezte a püspököket, viseljék a birodalom fejének ellátási költségeit, s engedjék át a királynak ott-tartózkodása idejére a vámból, pénzverésből és bírságokból járó teljes jövedelmet is. Ennek nem lett jó vége, főleg azokban a városokban nem, amelyek emberemlékezet óta nem fogadtak királyt a falaik között. Rudolf udvartartása népes volt. Családján kívül, valamint szolgái, csatlósai, írnokai és kancellistái mellett száz lovag kísérte, amikor 1273 karácsonyán bevonult Bázelba, ahol Heinrich püspök és a teljes papság fogadta. A király megragadta az alkalmat, hogy még egyszer megalázza a püspököt, régi ellenségét. Ünnepélyes menetben hozták a városba a száműzött Sternereket, szövetségeseit

a bázeli viszály idejéből. Innen Rudolf tovább utazott Zürich felé, de ott sem bírta ki sokáig. Az 1274-es évben nyughatatlanul vándorolt egyik helyről a másikba, Zürichből Hagenauba, Oppenheimből Gelnhausenba, Dinkelsbühlből Ulmba. Ezek olyan birodalmi helységek, ahol meg is szállt, a püspöki városokat elkerülte, s amennyiben nem tudta elkerülni, hogy meglátogassa őket, mint például Würzburgot, akkor mindössze két napot tartózkodott a városban. Végül a Staufok egykori várában, Hagenauban telepedett meg. Több hónapig maradt, egészen 1274 őszéig, amikortól folytatta addigi nomád életét.

Pénzre volt szüksége, udvartartása jelentős összegeket emésztett fel. 1281 szeptemberében – kissé előreszaladtunk az időben – Colmarban 15 nap leforgása alatt 1200 ezüstmárkát költött élelmiszerre. Összehasonlításul: a Majna menti Frankfurt városa évente nagyjából 300 márka adót volt köteles a királyi kasszának fizetni, a kisebb városok pedig, mint a Bodentó melletti Lindau uralkodása kezdetén 100 márkát, később 150-et, Dinkelsbühl 100-at a korábbi 40 helyett, Zürich pedig 200-at az azelőtti 150 helyett fizettek. Igencsak csekélynek tűnnek ezek az összegek, ha meggondoljuk, hogy egy első osztályú harci paripáért akkoriban 30, sőt 50 márkát kínáltak. Egy ökröt ellenben kedvező árak esetén már nagyjából fél márkáért lehetett kapni. Ezek a megadott összegek a középkori szorzók kuszasága miatt nem emelnek igényt abszolút matematikai pontosságra, nem beszélve arról, hogy az árak erősen ingadoztak is. Mégis, ha szemügyre veszszük ezeket az összegeket, nincs mit csodálkoznunk azon, hogy a király iparkodott a birodalmi adókat lényegesen megemelni.

Tehát pénzre volt szüksége. Érmeket veretett a saját képmásával. A pénzhamisítókat barbár büntetések sújtották. Colmarban például egy pénzverő mestert tiltott műveletekért élve megfőztek egy forró vízzel teli üstben. A király üres pénzes zacskója azonban ennek ellenére sem akart megtelni. Vagyonadót vetettek ki: mindenkinek vagyona három százalékát kellett adóban megfizetnie. A rögzített adó újdonság volt. Eleddig valamennyi városnak és településnek átalányadót kellett fizetnie, ezáltal a gazdagok voltak kedvezményezettek, hiszen a fizetendő adó nagy részét köny-nyedén át tudták hárítani a kisemberekre. Most pedig mindenkinek személyesen a vagyona után kellett adóznia. Ez, mint az a beszámolókból kiderül, alaposan elkedvetlenítette a gazdagokat, ami számunkra, kései utódok számára a mérsékelt adókulcs ismeretében nehezen érthető. Így hát legalábbis az adózás területén megvolt a létjogosultsága a régi szép időkről szóló szólásmondásnak. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy az állam, jobban mondva a felsőbbség, a király és grófjai, intézői és alacsonyabb rangú hivatalnokai semmit vagy alig valamit tettek az egyénért, ellenkezőleg, viszályaik és háborúzásaik miatt inkább terhére voltak az alacsonyabb rendbélieknek, a polgároknak, kereskedőknek és parasztoknak, akik becsületes munkával szerezték megélhetésüket és terem-

tettek értékeket. Ha mármost azt is tekintetbe vesszük, hogy voltak olyan módos emberek, akik még életükben nem fizettek adót királynak, akkor könnyen megérthetjük azt a csüggedést, amely ezek miatt az adók miatt mindenekelőtt a városlakók széles rétegeit elfogták. Rudolf ezzel a vagyonadóval állítólag tetemes összegre tett szert. Ennek ellenére nem lett belőle gazdag ember, még a revindicatiók révén sem, amelyek ügye csak lagymatagon haladt előre.

A birodalmi vagyon visszakövetelése terén legjobb lett volna, ha egyenesen a vejeivel kezdi, akik óriási összegeket raktak félre maguknak. Tudatosan kerülte azonban, hogy megbolygassa ezt a kínos témát. A gyengébb, kisebb tekintélynek örvendő potentátoknak azonban, mint a badeni őrgrófnak és Freiburg grófjának, Rudolf régi harcostársának, tudomásul kellett venniük a király abbeli elszántságát, hogy a birodalom jogainak, ha kell, fegyverrel szerezzen érvényt. A Rajna menti kisváros, Neuenburg, amely félúton feküdt Bázel és Breisach között, némelyes csetepatét és fegyveres összetűzést követően így került megint vissza a birodalomhoz, ami szerény eredmény, mint ahogyan kevéssé volt sikeres Rudolf abbeli igyekezete is, hogy érvényt szerezzen tekintélyének: Konrad von Diessenhofen jegyző panasszal élt a birodalom fejénél. A király bizalmi emberét Bumbler zürichi városbíró a legdurvábban leteremtette, és még tettlegességgel is megfenyegette, amikor a jegyző a király megbízásából el akarta számoltatni a várost, és a felek nem tudtak megegyezni a város által fizetendő összegben. Anna királyné is jelen volt, és nem tudta megakadályozni a megalázó jelenetet. A zürichi városbíró tehát büntetlenül kiélhette dühét a birodalom képviselőjén. Mindamellett a Zürichben történtek apró nézetkülönbségnek minősültek a más városokban történt esetekhez képest, ahol lerombolták a birodalmi várakat, a király intézőit meg egyszerűen elkergették.

Rudolf királysága ingatag alapokon állott, növekedett az ellenállás, a kezdeti lelkesedés hamar lelohadt. X. Gergely pápa sem tartóztatta meg magát. Rudolfnak sokáig kellett a pápai megerősítésre várnia. Nem sokat használt a mainzi érsek dicsérő írása sem, mint ahogy nem sokat értek Rudolf fogadkozásai sem, hogy ő a maga részéről teljességgel át van itatva az egyház iránti őszinte elkötelezettséggel, és nincsen más vágya, minthogy a Szentföldre vonuljon, ahol édesapja csontjai nyugszanak, és orvosolja az ott élő keresztényeken esett sérelmeket. A szép megfogalmazás nem tőle magától származik – olyan király volt, aki nem tudott írni és nem értett latinul, kora diplomáciájának nyelvén. Voltak azonban körülötte tudós férfiak, többnyire egyháziak, akik a levelezését bonyolították, megfogalmazták a rendeleteit, és követi teendők ellátására is alkalmasak voltak, például a speyeri Sankt Wido-templom prépostja, Rudolf von Hoheneck kancellár, Konrad von Diessenhofen és Konrad von Herblingen jegyzők, akik már Rudolf grófot is hűségesen szolgálták. A legszínesebb egyéniség a király

szolgálatában kétségkívül Heinrich Knoderer volt, ez az ügyes minorita az allgäui Isny városkából, aki nemcsak a diplomácia útvesztőiben igazodott el, hanem értett a varázsláshoz és az ördögűzéshez is, s később elnyerte a mainzi érsek magas méltóságát.

Rudolf világi tanácsadója és barátja Lajos palotagróf volt, továbbá Meinhard, Görz-Tirol grófja, és az ügybuzgó palotagróf, Friedrich von Nürnberg, aki a Hohenzollern-házból származott. Egy, a valós hatalmi viszonyokat némiképp torzító, de nem teljesen légből kapott szellemesség szerint a király kormányozza a birodalmat, a királyt viszont a várgróf. Orlamünde grófja minden aggály nélkül egyszer azt írta a Hohenzollernnak, jól tudja, hogy a címzett mindent elér a királynál, akit a várgróf útmutatásai és döntései irányítanak. Friedrich von Nürnberg nem mondott ellent ennek a vélekedésnek, ami nyilván hízelgő volt rá nézve. Mindamellett messze volt még az az idő, amikor egy Habsburg úgy táncolt, ahogyan egy Hohenzollern fütyült. Rudolf gyakran bebizonyította, hogy abban a helyzetben van, amelyben önálló döntéseket hozhat, miközben szívesen hallgatott mások tanácsaira is. Királlyá választása után nem sokkal felkereste a dominikánusok rendi generálisát, alázatosan szívébe véste annak intelmeit, és ígéretet tett arra, hogy engedelmes lesz az egyház iránt, és gondoskodni fog a Szentföldről. Gazdag adományokkal biztosította magának a kolduló rendek jóindulatát.

Ahol ésszerűnek látszott, ott a fösvénynek kikiáltott gróf nem fukarkodott nem túl fölös számban lévő ezüstjeivel. A szerzeteseknek tetszett a király magatartása, rokon léleknek érezték azt a férfit, aki személy szerint igénytelen volt, és szívesen hordott viseltes szürke köntöst. Gondoskodtak Rudolf és családja lelki szükségleteiről, nem feledkezve meg a testiekről sem. A király gyóntatóatyja minorita volt, Anna királynéé pedig Heinrich Arzt dominikánus, aki vallási ügyekben ellátta tanáccsal. Alaposan hozzájárultak ahhoz, hogy emeljék a „szegény gróf" tekintélyét és megbecsültségét. Ha akkoriban egyáltalán létezett olyasmi, amit mi közvéleménynek nevezünk, akkor azt a kolduló rendek formálták jelentősen. A király népszerűsége, ami oly szembeötlően megmutatkozik a forrásokban, nagyrészt a jellemére vezethető vissza, ami számos vonását illetően megegyezett az egyszerű emberekével, ámbár a minoriták és a dominikánusok tevékenységének nem csekély része volt abban, hogy számos ember szemében kedélyesebbnek és ártatlanabbnak látszott a valóságnál. A német provinciális azt írta szerzetestársainak, legyen a rend a király kocsija és kocsisa a császári méltóság csúcsára vezető úton. Egészen biztosan nem a kolduló renden múlott, hogy erre a csúcsra sohasem ért fel.

Habsburg Rudolf nem lehetett Gergely pápa szívbéli jelöltje. A Szentatyának ragyogva fénylő imperátorra volt szüksége, aki lobogója alá gyűjti a kereszténységet keresztes háború céljából, nem pedig szürke vidéki nemesre, aki még arra sem volt képes, hogy saját zsebéből fedezze a római

utazást, amellett, hogy nem mindig bizonyult az egyház hű fiának. Kezdetben nem sokat ért, hogy a mainzi érsek az új királyt „fide catholicus, ecclesiarum amator et iustitiae cultor”-ként, hithű katolikusként és az igazság bajnokaként igyekezett a Kúria ízlésének megfelelőnek beállítani, és ajánlóleveleiben nem fukarkodott a dicsérő kitételekkel Rudolffal kapcsolatban. A pápának ugyanakkor megvoltak az ellenkező előjelű információi is, amelyek szerint Rudolf nem az a kifejezetten rátermett gróf, inkább a szegényekkel tart közösséget, akiknek nincs hatalmuk, és akiket a „sarcina paupertatis” – a koldustarisznya – terhe nyom. Ez a hír Ottokár cseh királytól származott.

Az ősellenség

Nem sok közös vonása volt a ragyogó, büszke Ottokár királynak, a „rex aureus"-nak és a Svábföldről felkapaszkodottnak, a „homo novus"-nak, akiket a választófejedelmek alkalmasabb személy híján megtettek királynak. Habsburg Rudolf még csak birodalmi fejedelem sem volt, mielőtt fellépett volna a királyi trónra. Bizonytalan, vajon a két férfi találkozott-e már egymással, Pulkava cseh krónikás értesülése ugyanis túlságosan is fantasztikusnak hangzik, miszerint Rudolf a prágai udvarban marsalli tisztséget viselt volna. Valószínűbb tehát, hogy a cseh királynak fogalma sem volt Habsburg Rudolfról annak királlyá választása előtt; mi egyébért is tudakozódott volna hamarjában afelől, milyen ember is ez a sváb gróf, hiszen jelenlétében senkinek sem volt szabad Rudolfot királynak titulálni. Amit Ottokár megtudott, viszonylag érdektelen és lényegtelen volt: Rudolf nyurga termetű, hosszú orra van, és mértékletes ételben italban, tiszteletre méltó korban van, jóllehet még nincs hatvanéves. Még az a hír sem nagyon kelthette fel Ottokár érdeklődését, hogy Rudolf a Szűzanya iránti tiszteletből szombatonként sohasem cselekedett rosszat. Mikor azonban arról volt szó, hogy Rudolf vitéz katona, Fortuna kegyeltje, aki győzelmeit javarészt az eszének köszönhette, mintsem katonai erejének, akkor azt Ottokár valószínűleg már nem engedte el csak úgy a füle mellett, és alaposan megjegyezte magának ezt az értesülést.

1273-ban, abban az évben, amikor megkoronázták Rudolfot, Ottokár hatalma tetőpontján állott. Birodalma, amelyet nevéről „regnum Ottocarianum"-nak neveztek, a Szudéta-hegységtől az Adria partjáig terjedt. Keleti szomszédaira, a magyarokra Ottokár számos csatában súlyos vereséget mért, nyugaton pedig a salzburgi érsek, valamint Heinrich, Alsó-Bajorország hercege, a palotagróf fivére engedelmeskedett a Prágából érkező parancsoknak. Ez a hatalmas kiterjedésű „regnum Ottocarianum" sohasem jöhetett volna létre, ha Németföldön erőskezű király uralkodott volna. Habsburg Rudolfhoz hasonlóan Ottokár is saját céljaira használta fel a birodalom gyengeségét, Rudolftól eltérően azonban most érdeke fűződött ahhoz, hogy a birodalom továbbra is gyenge maradjon. Ezzel szemben egy a hivatalát komolyan vevő német király a birodalom keleti szélén kifejlődött hatalomkoncentrációt nem hagyhatta figyelmen kívül, hacsak nem

süllyed Ottokár satrapájának szintjére, Habsburg Rudolfról viszont mindent el lehetett képzelni, kivéve azt, hogy megelégedett volna a cseh király satrapájának szerepével.

Ottokár viszonyát Rudolfhoz, a szegény grófhoz, akit koldustarisznya terhe nyom, ahogyan ezt gyakran lekezelően hangoztatta, dölyf és gyűlölet jellemezte. Ebben az értelemben írt Gergely pápának, okosan saját céljaira használva a pápa vágyálmait. Hogyan is lehetne ez a nyomorúságos kisnemes Európa vezére a hitetlenek elleni háborúban, akinek nincs se pénze, se nem rendelkezik megfelelő kapcsolatokkal, aki mindent egybevetve méltatlan erre a magas tisztségre, s aki nem más, mint egyfajta árnyékkirály, a Hollandiai Vilmosok és Cornwalli Richárdok fajtájából? Ő, Ottokár, szívesen vezetne keresztes háborút a Szentföldre, amennyiben a pápa hatéves időtartamra kezeskedne arról, hogy országai megmaradjanak az ő birtokában.

A pápa valóban nagyon sokáig habozott, hogy elismerje Habsburg Rudolfot. Heinrich von Isny serényen fáradozott azon, hogy urát elfogadtassa a Kúriával, s ennek érdekében a megfelelő embernek tüntesse fel. Heinrich testvér, aki varázsló hírében állott, pontosan tudta, hogyan lehet a pápát és a bíborosokat megbűvölni, és ügyes fellépésével, nemkülönben pedig diszkréten osztogatott csúszópénzekkel alapos rokonszenvet ébresztett védence iránt.

Hasonló eredményt értek el azok az ura nevében írt alázatos levelek, amelyeket Heinrich átadott a címzetteknek. Rudolf ünnepélyesen felkínálta életét és vérét, becsületét és javadalmait, képletesen mindezeket a Szentatya lábaihoz rakván. A pápa örömét lelte ezekben az alázatos hangvételű irományokban, hiszen egészen másként hangzottak, mint a II. Frigyes idejében megfogalmazott okmányok. Ha Gergely alaposan fontolóra vette a dolgot, arra a következtetésre kellett jutnia, hogy mégiscsak Habsburg Rudolf az ő embere. Volt-e valaha is olyan király, aki ennyire készségesen azonosult volna a Kúria kívánalmaival, akinek levelei csakúgy hemzsegtek az alázatos és megalázkodó frázisoktól, és aki – s ez talán a legfontosabb – szinte semmiféle olyan valódi hatalommal nem rendelkezett, amelynek birtokában a pápaságra nézve veszélyessé válhatott volna? A pápa azonban biztosra akart menni: Rudolfnak szent esküvéssel kellett megfogadnia, hogy nem fogja csorbítani az egyház érdekeit, főleg azonban hogy soha nem tesz kísérletet a pápa által rettegett „unio regni ad imperium”-ra, Szicília egyesítésére a birodalommal. Rudolf bizonyára könnyű szívvel esküdött meg erre. Csupán el kellett ismernie azt, ami egyébként is már régóta valóság volt. A fejedelmeknek és a pápáknak csaknem egy emberöltőnyi idejük volt arra, hogy aláássák a királyság hatalmát. Azt az egyetemesen átfogó politikát, amit a Staufok űztek, utóduk már nem engedhette meg magának. Hogyan is gondolhatott volna valaki, aki legkisebb hivatali ténykedéseiben is a választófejedelmektől függött, arra, hogy Szicília meghódí-

tására törekedjék? Vannak olyan nézetek, amelyek szerint Rudolfnak Romagnáról való lemondása a középkori császári eszme elárulását jelentette. Úgy vélik, hogy Habsburg Rudolf könnyedén lemondott a birodalom ősi jogairól Itáliában. Mindenesetre Rudolf nem puszta könnyelműségből hanyagolta el a staufi politika látszólag megkérdőjelezhetetlen elveit. A politika számára a lehetséges dolgok művészete volt, sokkal, de sokkal korábban, hogysem ezt ennek a gyakorlatnak a legnagyobb mestere, Bismarck így megfogalmazta volna.

Az az engedékenység, amellyel lemondott arról, hogy ténylegesen is foglalkozzék az itáliai problémákkal, melyek hatékony kezeléséhez amúgy sem rendelkezett megfelelő eszközökkel, meghozta Rudolfnak a pápai elismerést, amely nélkül tartósan mindössze csak árnyékkirály maradt volna, hasonlóan elődeihez, Cornwalli Richárdhoz és Kasztíliai Alfonzhoz. 1274. szeptember 26-án kelt az a pápai írás, amelyben Habsburg Rudolfot a Kúria által elismert királynak nevezik. „Tu regem Romanorum nominamus", „a rómaiak királyának nevezünk„, hangzik a furcsán távolságtartó formula. Rudolfnak ez elég volt, formalizmusok nem érdekelték.

Habsburg Rudolf ettől fogva a „rex Romanorum" címet viselte, mivel német király államjogi értelemben amúgy nem létezett. Németföld földrajzi fogalom volt, és csak most kezdett el politikai fogalommá válni.

1274 őszén Rudolf beteg volt. Rövid, heves lefolyású betegség döntötte ágyba, okát és tüneteit nem ismerjük. Elődei kedvenc várában, Hagenauban várta felépülését, illetve azt az évet, amely a cseh királynak rendelkezésére állt, hogy hűbéreséül szegődjék. Majd a tettek mezejére lépett: összehívta a birodalmi gyűlést Szent Márton napjára, 1274. november 11-re, Nürnbergbe, ahol a király erős fegyveres kísérettel jelent meg, mivel tartani lehetett Ottokárnak a közeli Csehországból indított támadásától. Rudolf ünnepélyesen feltette a kérdést az egybegyűlt fejedelmeknek, ki legyen a bíró, ha a római király panasszal él egy birodalmi fejedelemmel szemben, amire az egybegyűltek azt válaszolták, hogy ez a jog ősi szokás szerint a rajnai palotagrófot illeti meg. Ünnepélyesen törvényszéket hoznak létre, a bírói széken Lajos palotagróf ül, a király vádat emel Ottokár cseh király ellen. A birodalmi gyűlés úgy határoz, hogy a király valamennyi birtokot, amellyel II. Frigyes császár letétele előtt vitán felül sajátjaként rendelkezett, továbbá valamennyi, ettől az időtől fogva a birodalomra szállt javadalmat vonjon a saját fennhatósága alá, és mindenkit sarokba szoríthat, aki ellene szegül akaratának. A cseh király pedig, aki az esztendő leforgása alatt nem kívánta magát a római királytól beiktatni, fosztassék meg valamennyi birodalmi hűbérétől, és a palotagróf által a következő év január 23-ra Würzburgba idéztessék – ez merő formális jogi procedúra volt, hiszen senki sem számolt komolyan azzal, hogy Ottokár ténylegesen eleget fog tenni Würzburgba történő idézésének.

Ez a Rudolf szempontjából felettébb sikeres nürnbergi gyűlés pompás

esküvői ünnepéllyel ért véget. Albrecht, a király legidősebb fia feleségül vette Elisabeth von Görz-Tirolt, ez fontos politikai kapcsolat volt annak ellenére is, hogy a két örömapa már régtől fogva jó barátságban volt egymással. Meinhard von Görz gróf a kor erkölcseinek megfelelően számos jó szolgálatot tett a királynak, miközben soha nem feledkezett meg arról, hogy ezekből előnye származzék. Az a kislány, akit a nagyjából húszéves Albrecht ágyába fektettek, alig lehetett tizenkét éves. Nem tudjuk, mivel nem maradt ránk idevágó dokumentum, hogy vajon az ifjú ara képes volt-e házastársi kötelezettségeinek eleget tenni, avagy a nász csupán szimbolikusan ment végbe, amennyiben a férj teljes fegyverzetben hitvese mellé feküdt az ágyba, s futólag megérintette annak combját, amivel a házasság elháltnak minősült. Ha hihetünk a kortársi beszámolóknak, nem volt hiány akkoriban koraérett ifjú hölgyekben, mivel előfordult, hogy tízéves anyák is egészséges gyermeknek adtak életet.

Akárhogy is zajlott le kettejük esküvője, az pedig, hogy vajon az ifjú pár azonnal örömét lelte az esetlegesen beteljesült nászban, avagy még tetemes ideig gyakorolhatta a türelem erényét, végül is nem számított, politikai indíttatású házasságról lévén szó. Meinhard gróf Přemysl Ottokár délnyugati szomszédja volt, uradalma a Karintiai Hercegség területével volt határos, amelyet a cseh király tartott megszállva, aki mit sem törődött azzal, hogy Habsburg Rudolf a tartományt réges-rég a gyengekezű Philipp von Sponheimnek adta, aki szívesebben töltötte napjait kellemes semmittevéssel a királyi udvari táborban, mintsem hogy idejét régensként száműzetésben töltse, és kitért bármiféle Ottokárral folytatandó ütközet elől. Most viszont a Habsburgok rokoni köteléke a hatalmas görzi grófi házzal riadóztatta a cseh királyt, hiszen ettől fogva délnyugatról is veszély leselkedett rá abban az esetben, ha háborúra kerülne sor közötte és Rudolf között. Ennek ellenére Ottokár még mindig elég erősnek érezte magát, és úgy vélte, felette áll ellenfelei szövetségének.

Az 1275. január 23-ra szóló würzburgi idézésnek nem tett eleget. Dühösen dacolva azt a nézetet képviselte, Rudolf csak uralkodjék a saját tartományaiban. „Azokat a tartományokat, amelyeket megkívánt tőlem, nem uralja, és soha nem is fogja őket uralni!" Ebben viszont Ottokár alaposan tévedett. Álláspontja ennek ellenére érthető. Hol volt a király, hol volt a birodalom, amikor ő védte meg Ausztriát és Stájerországot a magyarok kegyetlen kalandozásaitól? Ezeket a területeket, amelyeknek úgyszólván nem volt uruk, egykor ő vette birtokba, és rendet teremtett bennük, jóllehet ez a rend nem egyszer keménynek és kegyetlennek tűnt. A „regnum Ottocarianum" az ő legsajátosabb, személyes alkotása volt, nem akarta, hogy ellenség szétrombolja, valaki, aki magát a rómaiak királyának nevezi, és jogra, valamint ősi hagyományra hivatkozik. Ottokár mindig is szívesebben bízott a hatalomban, mint a jogban, és a dolog természetéből kifolyóan mindaddig igaza is volt, amíg hatalmát csorbítatlanul megőrizte.

Rudolf és Ottokár között azonban már réges-rég alaposan elszabadultak az indulatok, ennek ellenére a kortársak még mindig nem méltatták kellőképp figyelemre kettejük nagy történelmi vetélkedését. „Nyugodtan uralkodik a frankok és svábok törzse felett”, írta egy osztrák krónikás Habsburg Rudolfról, és még sváb kollégái is lényegesen kisebb jelentőségű dolgokra fordították a figyelmüket. Vessünk egy pillantást a bázeli évkönyveknek az 1274/75-ös esztendőt ismertető beszámolóira: 1274 tele nagyon meleg volt. A böjti időszakban meghalt a konstanzi püspök. Schaffhausenben egymást ölték a polgárok. A säckingeni András-kereszt fekélyeket gyógyít, és Szent Hilarius ereklyéi enyhítettek a szembajokon. Bolognából az a hír érkezett, hogy az egész város tűzvész martaléka lett. Colmarban egy féktelen ifjút, aki megerőszakolt egy szüzet, büntetésül elevenen eltemettek, egy tetten ért pénzhamisítót pedig megfőztek egy üst forró vízben. Matild, Rudolf lánya, a palotagróf hitvese, 1274 őszén fiút szült, akivel első ízben tette Rudolfot nagyapává. Sankt Amarin prépostjának ágyasa nyilván szerelmi bánatában felakasztotta magát, mivel párja már évek óta nem tartott igényt szolgálataira az ágyban. Brugg Habsburg városban egy asszony birkafejű fiút hozott a világra. 1275 telén óriási havazás volt, Bázelban ugyan még elviselhető mennyiségben, Ruffachban azonban csaknem beragadt a hóba lovak lába, Bernben pedig a hótakaró elérte a négy láb vastagságot. Egy asszony hat héten keresztül csak vízen élt. Bázelban alig volt gabona, úgyhogy a domonkos rend tagjai kemény fekete kenyérrel voltak kénytelenek táplálkozni, mivel a fehér kenyér ára csillagászati magasságokba szökött. Péter és Pál napján a Rajna lerombolta a bázeli hidat, körülbelül százan vízbe fulladtak. A prépost halálos kimenetelű szerelmi bánata, kivégzések és természeti katasztrófák leírása közepette egy józan megjegyzés: Rudolf király Ottokár cseh királyt Würzburgba idézte a birodalmi gyűlés elé, hogy alávesse magát a reá váró ítéletnek. Az embereket a politika csak mellékesen érdekelte, még csak szavuk sem volt erre a fogalomra.

Politika: elképesztő, hányféle tervet kovácsolnak és vetnek el újból, miféle szövetségeket kötnek és bontanak fel, mi mindent ötlenek ki olyan emberek, akik nem is ismerik egymást, hogyan igyekeznek pénz- és hataloméhes potentátok egymást túllicitálni alattomosságban és csalárdságban! Megélénkül a levelezés, királyi szüzeket szállítanak sok száz mérföldről vőlegényeiknek, akiket ezek sohasem láttak annak előtte, küldöncök verekszik magukat heteken át rossz utakon keresztül, tarisznyájukban olyan üzenetekkel, amelyek már rég aktualitásukat vesztették, mire elértek a címzetthez. Ottokár cseh király például levelezésben állt a Kúriával, a felső-itáliai városokkal, Kasztíliai Alfonzzal, valamint Anjou Károllyal, Szicília romlott erkölcsű kényurával. Habsburg Rudolffal nem levelezett, ellenkezőleg, lehetőség szerint törekedett arra, hogy ignorálja. Kasztíliai Alfonz azonban a cseh király számára használható figurának tűnt a politikai játszmában:

Ottokár olyasféle szemrehányást tesz Alfonznak 1274 őszén, hogy amennyiben ők ketten, közösen előterjesztették volna ügyüket a pápának, akkor Alfonz ügye bizonyára dicséretes módon végződött volna. Ezzel szemben most Rudolf bírja a pápa kegyét, ámbár ő, mármint Ottokár, kitartóan ragaszkodik saját álláspontjához, és minden hatalmával támogatni óhajtja Alfonzot abbeli törekvésében, hogy elnyerje a császári méltóságot. Alfonzot az ilyesmi megerősítette elhatározásában. Megöregedve és megőszülve ez az életidegen „vén bolond" rég feledésbe merült jogokra hivatkozott, és ezeknek katonai erővel igyekezett érvényt szerezni. 1275-ben hadiflottájával megjelent Felső-Itália partjainál. Az ottani városok, úgymint Novara és Verona, Genova és Mantova, mivel még nem sokat hallottak Habsburg Rudolfról, behódoltak a kasztíliainak.

A pápa most hiába szólította fel az általa futtatott Rudolfot, küldjön csapatokat az Alpokon túlra, hogy vetélytársát, „aki Lombardiában nem alszik", sarokba szorítsa. Rudolf válasza az volt, hogy kölcsönért folyamodott. Hiábavalónak bizonyultak a Szentatya intelmei, hogy Rudolf legalább ebben a fontos dologban ne érzékeltesse a szegénységét. Rudolf ugyan már nem volt szegény gróf, annál inkább szegény király volt. Semmit sem tett annak érdekében, hogy Alfonzot elűzze Felső-Itáliából, de nem is tehetett semmit, hiszen hiányoztak hozzá az anyagi eszközei. Ekkor Gergely pápa úgy határozott, hogy személyes beszélgetés formájában fogja a makacs Alfonz királyt észre téríteni. Az elvakult kasztíliai azonban nem volt hajlandó azonnal a Szentatya intelmeinek engedelmeskedni. Vég nélküli tanácskozásokon és összejöveteleken, amelyek heteken keresztül tartottak, végül sikerült a pápának meggyőznie Alfonzot, hogy jelentkezése meglehetősen nagy ostobaság. Alfonz, elbátortalanodva Gergely szemrehányásaitól, szélnek eresztette hadseregét, amelynek élén eredetileg imperátorként óhajtott Rómába bevonulni, és visszatért hazájába.

1275 őszén azok a felső-itáliai városok, amelyek korábban elismerték Alfonzot, Habsburg Rudolf iránti behódolásukat esküvel pecsételték meg. Ez azonban nem volt több formális elismerésnél. Staufi elődeitől eltérően Rudolfnak nem sok szava volt Itáliában. Ez a gyönyörű, virágzó, sokrétű, rendkívül kusza és pártoktól szabdalt ország a Svábföldről származó józan férfi számára egész életében idegen maradt; így volt ez annak ellenére is, hogy saját tapasztalatából ismerte. Most viszont elhatározta, még egyszer átkel az Alpokon, és Rómába megy, mivel Gergely pápa megígérte neki a császári koronát.

A koronázás időpontját minduntalan elhalasztották, ami persze nem kizárólag a király hibájából történt. A pápát a lyoni zsinat tovább marasztotta, mint eredetileg eltervezte, és Alfonz partizánakciója is késleltette a dolgok menetét. Gergely pápa persze mindenképpen személyesen óhajtotta megismerni azt az embert, aki oly sokat köszönhetett neki, és akibe most bizodalmát helyezte. Megállapodtak abban, hogy 1275 októberében Lau-

sanne-ban találkoznak, ami félúton volt Lyon és Rudolf családi birtokai között. A pápa „bíborosok rajától övezve" október 6-án érkezett, Rudolf ellenben, akit egy helyi, Oppenheim polgárai ellen végrehajtott rendőri akció akadályozott, csak tizenkét napra rá. Költséget és fáradságot nem kímélve pompázatos látványt nyújtott kíséretével egyetemben. Állítólag 900 márkát költött drága és előkelő viseletre. Annak ellenére, hogy többször megvádolták fösvénysége miatt, mégis jól tudta, mikor kell ezzel felhagynia. Ő képviselte a birodalmat, a kereszténység legfőbb világi tekintélyét megtestesítve, ami megnyilvánult díszkíséretén is. Útjára elkísérte hitvese is, valamint fiai és négy lánya, a nélkülözhetetlen Lajos palotagróf, Lotaringia és Teck hercegei, Philipp von Kärnten exuláns, hogy csak a legelőkelőbbeket említsük, „olyan gyülekezet, amelyet a világ már régen nem látott". Az egész emlékeztetett Barbarossa Frigyes csaknem száz évvel ezelőtti velencei találkozására III. Sándor pápával. Akkor a császár sokezres tömeg szeme láttára megcsókolta a pápa lábát, és marsallként tartotta a pápa lovának kengyelét. De milyen mélyre billent azóta a mérleg serpenyője a Kúria javára, s mennyire tompa lett a világi hatalom kardja az egyházéval összehasonlítva! Szent Bernát elmélete réges-rég valósággá vált. A pápaság volt a nap, a világi uralkodók csupáncsak a hold, amely nem volna képes világítani a nap ereje nélkül. Rudolf ezt is tudomásul vette. A Staufok híve volt, jóllehet az ő egyetemes császárságról hirdetett eszméjük távol állt tőle. A hold szerepe nagyon is elnyerte tetszését.

Nincs birtokunkban részletes leírás a lausanne-i eseményekről, csak töredékes ismereteink vannak, oklevelek alapján, arról, miről is folytak a tárgyalások, és mi minden történt még azonfelül. A pápa a király jelenlétében felszentelte Lausanne új székesegyházát, a gótika egyik remekművét, amely alig maradt el a francia katedrálisok nagyságától és pompájától. Talán a gyönyörű déli kapun léptek be a templomba, amelynek timpanonja Mária megkoronázását ábrázolja a Világbíró Krisztus által – szimbólum, ami nyilván nemigen zavarhatta Rudolfot, a nagy Mária-tisztelőt. Hisz ő maga is igényelte, hogy valaki, éspedig egy fölötte álló, megkoronázza. Előtte azonban a királynak az újonnan felszentelt székesegyházban még egyszer ünnepélyesen meg kellett esküdnie arra, amit írásban már régóta kijelentett: a római egyház védelmezője óhajt lenni, tulajdonának megőrzője és gyarapítója, sőt még pénzt is kell neki adnia, amennyiben az egyház miatta, mármint Rudolf miatt háborúba bonyolódna. Meg akarta őrizni Szicíliát Péter székének – ebben az esetben is elfordult a staufi elvektől –, és feltétlen nélküli engedelmességet fogadni a pápának és utódainak.

Olybá tűnt azonban, mintha a pápa ettől az egykori sváb gróftól mégiscsak túl sokat követelne, ámbár a Szentatya meg lehetett elégedve, mivel Rudolf a többi pápai követelést is habozás nélkül elismerte: nincs többé szó az „unio regni ad imperium"-ról, ezzel szemben ígéret történt a spolium jogáról való lemondásra, azaz egyházfejedelmek ingóságainak megszer-

zésére, ami egykor királyi előjognak minősült, és kedvelt jövedelmi forrásnak bizonyult, a pápához intézett fellebbezések engedélyezésére, azaz a Kúria elismerésére legfőbb bíróság gyanánt, valamint eretnekek üldözésére; ezek fejében a pápa úgy döntött, hogy a császárrá koronázás napját végleg Gyertyaszentelőre, 1276. február 2-ára tűzi ki, valamint 12 000 márkás anyagi hozzájárulást biztosít a küszöbönálló római útra. Rudolf és hitvese ünnepélyesen vették a keresztet, példájukat követte Lajos palotagróf és még legalább ötszázan, fejedelmek és lovagok. Valamennyien megesküdtek arra, hogy személyesen vonulnak a Szentföldre. A fáradhatatlan Gergely pápa igencsak közel érezhette magát áhított céljához.

Vajon Rudolf is úgy érezte, közelébe került a céljának, vajon őszinte szívvel arra gondolt, hogy a következő februárban imperátorként bevonulhat Rómába, majd talán egy keresztes had élén a Szentföldre indulhat? Ha Rudolf valaha is elvesztette volna a realitások iránti érzékét, nemsokára újból, a lausanne-i érzelmektől nem mentes találkozót követően meglelte. Nem telt bele négy hét azóta, hogy a király és a pápa szívélyes búcsút vett egymástól, mikor egy küldönc érte utol a pápát, aki útban volt Róma felé. Rudolf írását adta át neki. „Szégyentől piruló orcával" közli Rudolf pápai mentorával: kénytelen további 3000 márka kölcsönért hozzá folyamodni, mivel a vállalkozás nagysága és az idő rövidsége miatt a neki adományozott 12 000 márka nem bizonyul elegendőnek. Király még soha nem írt így pápának. Ámde a 3000 márka ellenére, amit Gergely folyósított, sem lehetett gondolni római utazásra. Rudolfnak igaza lett, kénytelen volt az „összekuszálódott gombolyagot", ahogyan problémáit egyszer találóan nevezte, kigombolyítani, elsimítani a Wittelsbach-fivérek ellenségeskedését, az egyházfejedelmek szembenállását, akik tudni sem akartak holmi római utazásról, valamint a városok ellenkezését szigorú pénzügyi politikájával szemben, ami esetenként már fegyveres lázadásokat hívott életre, nem beszélve arról, hogy a birodalom délkeleti részén a cseh király fenyegetett. Talán bizony nem kellett volna tudomásul vennie Ottokár hatalmas erejét a hátában? A császárrá koronázásról való lemondást észérvek támasztották alá, bármennyire is nehezére esett Rudolfnak ezt a döntést meghoznia, és bármennyire is nagy volt az a csalódás, amelyet ezáltal barátjának, a pápának okozott. Nem tudjuk, hogy a pápát még elérte-e a lesújtó hír, Gergely napjai ugyanis meg voltak számlálva.

Röviddel a halála előtt a Szentatyának egyéb problémái is támadtak Rudolffal. Bolognában találkozott a király követeivel, Rudolf von Hoheneck kancellárral és Berengárral, a johanniták mesterével. Ezek ősi szokás szerint Romagna városaitól hűségesküt vettek. A pápa keményen rendreutasította a bűnösöket. Romagna a római Kúria befolyási övezetéhez tartozik, a birodalomnak nincs ott semmi keresnivalója. A két követ katonai haderő híján kénytelen kelletlen vissza kényszerült vonulni Lombardiába, hogy ott próbáljon szerencsét.

1276. január 10-én hirtelen halál vetett véget X. Gergely pápa valamennyi keresztes háborús tervének. A sors kegyes volt hozzá, és megkímélte őt attól, hogy látnia kelljen, miként mennek füstbe a tervei. Nem telt bele két évtized, és a Szentföld teljesen a hitetlenek kezén volt. Nincs, aki megmondhatója volna annak, vajon Habsburg Rudolf és a pápa közötti viszony továbbra is olyan jó lett volna-e, mint volt 1275 őszén. Viszonyuk lehűlésének voltak előjelei, többek között a Romagnába küldött követek esete. A pápa váratlan elhunyta következtében Rudolfnak minden oka megvolt arra a fájdalomra, hogy úgy érezze, a pápa halála a világ összes fejedelme közül őt sújtja a legjobban.

Gergely utóda, V. Ince a francia párt jelöltje volt a Kúriában, barátja Anjou Károly mindenható szenátornak, akinek nem fűződött ahhoz érdeke, hogy újból erős császárság jöjjön létre, amelynek képviselője zsákmányát, Szicíliát elvitathatná tőle. Ezért a pápa megparancsolta Rudolf királynak, semmi körülmények között ne jöjjön Itáliába, mielőtt nem tisztázódott a romagnai nyitott kérdés, valamint az Anjou Károly iránti viszony. Rudolf valószínűleg sajnálkozás nélkül fogadta a pápai parancsot, mivel így szabad kezet kapott egy másik feladat elvégzésére, amely egyre sürgetőbbé vált: a birodalom délkeleti részén a rend helyreállítására, az úgynevezett osztrák kérdés megoldására.

Mindeme, a császári koronáért folytatott alkudozás és taktikázás közepette Rudolf sohasem vesztette szem elől a cseh királyt. Titkos kapcsolatok alakultak ki a Habsburg és a stájer, valamint osztrák nemesek között, akik a király segítségével szerették volna lerázni magukról Ottokár nehéz igáját. A salzburgi érseknek is elege lett abból, hogy Prágából érkező parancsoknak engedelmeskedjék. Amennyiben viszont ezek az urak Rudolf részéről gyors segítségben reménykedtek, akkor reményük csalóka volt, mint ahogy Ottokár helyzete a hercegségekben korántsem vált még olyan ingataggá, s nem fenyegetett összeomlással, ahogyan ezt az említett főnemesek szerették volna Rudolf tudomására hozni. Ausztriában és Stájerországban Ottokár ugyan gyűlölt volt a nemesség körében, ezzel szemben közkedveltnek számított a városi polgárságnál, amely örült az Ottokár szigorú uralkodása eredményeként létrejött rendnek és biztonságnak. Ami az egyiknek öröm, az a másiknak bánat: Ottokár kíméletlenül leromboltatta a nemesség jogellenesen épített várait, amelyek között nem egy rablólovagvár és egyéb erődítmény akadt, ahol útonállók húzták meg magukat, továbbá tömlöcbe vettette egy felkelés vezéreit. Seyfried Merenberg stájer lovagot állítólag 1272-ben kivégezték Prágában. Ottokár kegyetlenségeiről rémhírek jártak. Foglyait – vélik tudni a jól értesültek – lovak farkára köttette, ahol a száguldás közben halálra zúzták magukat, másokat vaslánccal akasztottak fel az akasztófára, vagy, ahogyan ez Bécsben történt volna, saját várukban égettek meg, amikor vonakodtak magukat megadni.

A kegyetlenség csakugyan hozzátartozott Ottokár egyéniségéhez, de

mégiscsak annak csupán egy részét alkották, és a róla szóló vérgőzös beszámolók feltehetően messze túlmentek a valóságon. Másfelől pedig az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy tartományaiban előmozdította a jólétet, német telepeseket és kézműveseket hozatott, gondoskodott birodalma biztonságáról, a tudományok és művészetek pártfogója volt, barátja a költészetnek és az udvari, szerelmi lírának, amit Tannhäusernek, a neves Minnesängernek, ahogyan a német trubadúrokat hívták, több éves prágai tartózkodása is bizonyít. Ez a szigorú ember olykor még jóságos és nagylelkű is tudott lenni: amikor az 1276-os év kezdetén három tűzvész Bécset csaknem porig égette, Ottokár a sokat szenvedett polgárságnak adományozott egy erdőt, biztosított a számára egy további piacot, és öt évre mentesítette mindenféle adó és illeték megfizetésének kötelezettsége alól.

A szorgalmas és engedelmes polgárok tehát meg lehettek elégedve Ottokár szigorú kormányzásával, ami viszont a nemeseknek egyre nyomasztóbbá és elviselhetetlenné vált. Jó két évtizeddel ezelőtt ugyan ők hívták be az országba, most pedig már tudni sem akartak uralkodásáról. Talán bizony Ottokár nem látta azt a temérdek ellenséget, amelyet zsarnoki hatalma kitermelt? Nyilván tisztában volt a helyzettel, és eltökéltebb volt, mint valaha, hogy keményen fellép velük szemben. A salzburgi érseket megalázkodásra kényszerítette, amennyiben felégettette az érsekséghez tartozó Friesach városát. Egy 1275 elején kitört stájerországi lázadást a legbrutálisabb módon levert. Azzal fenyegetőzött, hogy a lázadók fiait, akiket túszul ejtett, hajítógépei lövedékeiként fogja felhasználni, s néhányan váltig állítják, hogy szörnyű fenyegetését be is váltotta. A rebellisek, akik hiába várták a római király erőteljes beavatkozását, még egyszer, utoljára kénytelenek voltak meghajolni Ottokár szigora előtt, bűnhődésük száműzetés és vagyonelkobzás lett. A dölyfös cseh elleni gyűlölet azonban tovább parázslott a hamu alatt, és kapóra jött Rudolfnak, aki vigasztaló szavakon kívül mit sem volt képes a felkelőknek juttatni. Rudolf elszánta magát arra, hogy szigorúan ragaszkodni fog a hűbérper szabályaihoz, ez pedig időt és türelmet követelt.

A cseh királyt 1275 májusára számkivetés terhe mellett Augsburgba idéztette. Itt legalább megjelent egy követ, Wernhard seckaui püspök, akinek jól forgott ugyan a nyelve, viszont nyomban elvesztette az egybegyűltek rokonszenvét. A művelt emberekre nem ritkán jellemző fölényes magatartással Wernhard püspök belefogott latin nyelvű mondókájába, nem gondolván arra, hogy alig akad a hallgatóságában olyasvalaki, aki értené ezt a nehéz nyelvet. Ha a jelenlevő urak már ezen alaposan felháborodtak, úgy felháborodásuk mértéktelen dühhé változott, mikor lefordították nekik a beszéd tartalmát: Rudolf megválasztása nem érvényes jogilag, mivel az említett férfiú egyházi átok alatt volt. Következésképpen Rudolf nem parancsolhat Ottokárnak semmit, ráadásul a választófejedelmeknek meg sem lett volna szabad választaniuk a Habsburgot.

Ekkor kitört a felháborodás vihara az augsburgi birodalmi gyűlésen, s a követnek szinte menekülésszerűen el kellett hagynia színteret, mivel a jelenlevők rávetették volna magukat, ha a király nem csillapította volna le a kedélyeket. Ennek ellenére Ottokár követe többé már nem érezte magát biztonságban Augsburgban, és sietvést elhagyta ezt a számára oly barátságtalan várost. Négy nappal a szomorú eset után, 1275. május 19-én már Straubingban találjuk a Duna mellett, útban hazafelé, Prágába.

Ennek a kellemetlen augsburgi incidensnek megvoltak a politikai természetű és a kancelláriai tevékenységet érintő következményei, amelyek a világi tisztségviselők hiányos latintudására vezethetők vissza. A Rudolf elnöklete alatt egybegyűltek ugyanis elhatározták, hogy a jövőben valamennyi okmányt, kiváltságlevelet és egyéb üzleti dokumentumot német nyelven kell megfogalmazni, „quia Latinitatis difficultas errores et dubia maxima pariebat et laycos decipiebat". A latin nyelv nehézsége tehát megtévesztette a laikusokat, főleg azokat, akik egyáltalán nem tudtak latinul. Az urak értettek hozzá, hogy műveltségbeli hiányosságaikat elegánsan palástolják.

A következő politikai határozatokat hozták: Přemysl Ottokár cseh királyt bizonyítottan elkövetett engedetlenség, valamint elmulasztott hűbéri eskü miatt megfosztották Cseh- és Morvaországtól mint birodalmi hűbértől, továbbá – a már Nürnbergben elhangzott fenyegetés értelmében – Ausztriától, Stájerországtól, Karintiától, Krajnától, a Windische Marktól és Egerlandtól, a birodalomhoz csatolt, valaha eltulajdonított területektől. Ottokár ezenfelül még elvesztette birodalmi pohárnoki tisztségét és az ezzel együtt járó választófejedelmi rangját. Ezt Heinrich, Alsó-Bajorország hercege kapta, aki eleddig alig valamivel kevésbé dacos és nyakas magatartást tanúsított a király iránt, mint Ottokár. Ez Rudolf részéről okos sakkhúzásnak minősült annak érdekében, hogy a wittelsbachit a maga oldalára állítsa. A herceg a királyválasztásnál Rudolfra szavazott, később azonban Ottokár hű vazallusának mutatkozott. Szívesen hallgatott a Prágából jövő sugalmazásokra, és nem vetette meg az onnan érkező csúszópénzeket sem. Utóbbival Rudolf nem tudta csábítani, a választófejedelmi rang azonban olyan csali volt, ami után kapva kapott a becsvágyó herceg. Rudolf számítása, noha számos ismeretlent tartalmazott, ezúttal bevált. Számolt a palotagróf neheztelésével is, aki irigyelte gyűlölt fivérétől ezt a rangbeli emelkedést. Ezért a palotagróf állhatatosan vonakodott, hogy pecsétjével lássa el azt az okmányt, amely Heinrich herceg választófejedelemmé történő kinevezését tartalmazza. Rudolf azonban számított veje rosszallására. Jól ismerte, és azt is tudta, hogy a palotagróf haragja nem lesz hosszú életű.

Megbízták tehát a nürnbergi várgrófot, közölje az augsburgi határozatokat azzal, akit a leginkább érintenek. A cseh királyt 1275 júniusában Bécsben találta meg. Ottokár nagyjából sejthette, mi vár rá, ennek ellenére nem félt. Ezek a megsemmisítő tartalmú határozatok egyelőre még csak

egy darab pergament jelentettek; ám lássa a szegény gróf a koldustarisznyájával, hogyan képes valóra váltani a határozatait – üres zsebbel és a választófejedelmek támogatása nélkül. Ottokár úgy döntött, szilárd marad, s egy talpalatnyi földet sem enged át tartományaiból. „Talán bizony küldjek át Kegyelmességtek urának két olyan tartományt, mint Ausztria és Stájerország, félelemből, Svábföldre? Akkor már inkább dögkeselyűk martalékai legyenek, hogysem uratok fenyegetéssel kikényszerítse azokat tőlem!" Ottokárnak ez a határozott válasza, amelyet a várgrófnak adott, a stájer verses krónika szerzője, Otacher uz der Geul úr révén maradt fenn, aki felettébb fantáziadús férfiú volt. Ottokár valódi szavai értelmüket tekintve feltehetően nem kevésbé voltak kemények, ha nem is bírtak a fentebbi költői jelleggel. Rudolf viszontválasza is józanságról és következetességről tanúskodott, amennyiben birodalmi számkivetéssel sújtotta a cseh királyt. Rudolf szilárdan el volt tökélve, hogy térdre kényszeríti a gyűlölt és kevély Ottokárt.

Menetelés Bécsbe

Rudolf idejében rendkívül közel volt egymáshoz az öröm és a bánat, a szerencse és a szerencsétlenség, a születés és a halál. 1276. február 14-én, Bálint-napon Anna királyné Rheinfeldenben fiút hozott a világra, akit Rudolf von Habsburg-Laufenburg, a konstanzi püspök a Károly névre keresztelt. Eddig még Habsburg nem viselte ezt a büszke nevet, amely a Frank Birodalom dicsőséges időszakára és Európa első keresztény császárára emlékeztetett. A király a régi császári dinasztia tiszteletre méltó hagyományához akart kapcsolódni, a Karolingok, Ottók, Száliak és Staufok hagyományához, önmagát e nagy uralkodók utódjának tartva, annak ellenére is, hogy mindössze csupán a nevüket ismerte. Azok a remények azonban, amelyeket Habsburg Rudolf a kis Károlyba vetett, nem teljesültek. A gyermek alig néhány hetes korában meghalt, és a bázeli székesegyház szentélyében helyezték örök nyugalomra. Vörös márványból készült emlékmű jelzi mai napig is azt a helyet, ahol az első, Habsburg-vérből származó bíborbanszületett pihen.

Az apa nem volt jelen a komor temetési szertartáson, uralkodói feladatok akadályozták meg benne. Nem tudjuk, valódi apai szeretettel viseltetett-e a gyermek iránt ő, akinek már felnőtt gyermekei voltak, avagy pedig politikai tennivalói miatt csak alig néhány pillanatra láthatta; mint ahogy arról sincs értesülésünk, meggyászolta-e legifjabb fiát, akit egy magasabb hatalom oly hamar elszakított tőle. A halál a középkori ember állandó vendége volt, az emberek megtanulták, hogy együtt éljenek vele és tudomásul vegyék kíméletlenségét. Rudolfnak nem maradt sok ideje, hogy eltűnődjék az élet végső kérdésein. Az Ottokár elleni hadi előkészületek minden percét igénybe vették.

Přemysl Ottokár, „az új fáraó", a „manifestus hostis imperii", a birodalom ellensége volt, akire rábizonyították azt, amit elkövetett; így nevezte Rudolf az ellenfelét, s ebből a jellemzésből gyűlölet és megvetés áradt. Valószínűleg Ottokár érzései hasonlóképpen a kezdeti lebecsülésből izzó gyűlöletté váltak ez iránt az alacsony sorból felkapaszkodott ember iránt. Úgy tudni, Rudolf életére tört, és stájer boszorkányokkal mérget főzetett Rudolf számára, hogy gyűlölt ellenségét eltávolítsa erről a világról. Utóbbi

azonban szemmel láthatóan immunis volt a fekete mágia effajta praktikái iránt. A stájer boszorkányok mérgei mit sem ártottak neki.

X. Gergely pápa halála után szertefoszlottak Rudolf császári tervei, amennyiben valaha is komolyan vette őket. Annál szilárdabban el volt tökélve arra, hogy megoldja az osztrák kérdést. Nem megy addig Itáliába, írja 1276 tavaszán, amíg le nem töri a cseh király ellenállását, és helyre nem állítja a békét Németföld egyéb tartományaiban is, hogy ne kelljen semmiféle háta mögötti ármánytól tartania. Ottokár dacolását kizárólag a német fejedelmek segítségével törhette meg, ezeknek soraiban azonban ez idő tájt alig voltak barátai. Tervezett római útja elvégre azon bukott meg, hogy mind az egyházi, mind pedig a világi fejedelmek vonakodtak attól, hogy elkísérjék. Temérdek munka várt még rá, amíg a fő ellenségével való leszámolásra sort keríthetett. Tárgyalnia kellett a rajnai érsekekkel, akik rossz néven vették tőle azt a jó viszonyt, amelyet városaik polgárságával fenntartott. Ismerték szükséghelyzetét, és alaposan ki is használták azt. Siegfried kölni érsek megkapta a birodalmi vámot Kaiserswerthnél, és évi 300 márka tiszteleti ajándékot. Az érsek nem rejtette véka alá, hogy ezt megígérte neki a király, azért hogy „megnyerje hajlandóságunkat iránta". Cserébe Siegfriednek meg kellett ígérnie Rudolfnak, támogatja őt mindenki ellenében, „aki a birodalom és annak feje ellen felkel". Ígéretét az érsek azonban nem váltotta be.

Az 1276-os év tavaszát és nyarát a király izgatott tárgyalásokkal töltötte. Igyekezett békét szerezni az egymással ellenségeskedő Wittelsbach fivérek között; kettejük kiengesztelődését ugyan nem sikerült elérnie, ehhez túlságosan erős volt a fivérek kölcsönös gyanakvása egymás iránt, annyit azonban mégis sikerült elérnie, hogy a fivérek megegyeztek abban, ellenségeskedésüket két évre felfüggesztik. Rudolf követeket küld az ifjú Lászlóhoz, Magyarország királyához, emlékeztetve őt arra, hogy Ottokár mindkettejük közös ellensége, aki Magyarországra nézve is veszélyt jelent. Ha két oldalról megszorongatnák a cseh királyt, ő, Rudolf nyugaton, László pedig keleten, akkor Ottokár üllő és kalapács közé kerülve felőrlődne, Magyarország pedig nem csak régi határait kapná vissza, hanem sokkal nagyobb hatalomra is szert tehetne. Nem tudja azonban, sürgető üzenetének meglesz-e a hatása, mivel Magyarországon akkoriban semmi nem volt tartósabb az anarchiánál. Az ifjú László király játékszere volt a különféle pártoknak és nemesi klikkeknek, amelyek őt saját önző céljaikra használták fel, jobban mondva használták ki, eszköznek tekintve, olyasvalakinek, akinek nincs önálló akarata. „Kun" László pogány anya fia, alattomos, ravasz és agyafúrt. Egy évvel korábban még azt ígérte Ottokárnak, támogatni fogja valamennyi ellensége ellenében. Kisvártatva azonban János tárnokmester befolyása alá került, aki engesztelhetetlen gyűlölettel viseltetett a cseh király iránt. A budai vár hatalmi viszonyaiban bekövetkezett változás Rudolfot reménnyel tölti el. Ez az ingadozó kun döntő tényezőnek bizonyul Ru-

dolf politikai számításaiban, aki nincs abban a helyzetben, hogy kiválaszthatná a barátait.

Energikusan leszámol azonban háta mögötti ellenségeivel. 1276 tavaszán a badeni őrgróf felkelést szít, mint mondják, cseh csúszópénz hatására. Rudolfnak egy álló hónapon keresztül keményen kell küzdenie, míg észre tudja téríteni a lázadókat. Letöri a felkelésben részt vevő városok, Friedberg, Frankfurt és Oppenheim ellenállását is. Frankfurtnak 1200 márka bánatpénzt kell fizetnie, ami nem sok, tekintetbe véve azt a vétket, amit elkövetett, a királynak azonban jelenleg minden egyes fillérre szüksége van. Pénzes zacskója tátong az ürességtől. Mainzban állítólag megkérdezte tőle egy nemesember, ki is Rudolf kincstárnoka. A király azt válaszolta, nincs szüksége ilyen emberre, mivel nincsenek kincsei, s vagyona csupán nyomorúságos öt schilling.

Ennek ellenére tévedhetetlenül halad azon az úton, amely az Ottokárral történő konfrontációhoz vezet. 1276. június 24-én másodszor is kihirdeti Ottokár kiközösítését: ez archaikus-szigorú tilalmat jelentett, amelynek értelmében mindenki számára meg volt tiltva, hogy a kiközösítettnek szállást adjon, védje és ápolja; akit kiközösítettek, annak nem voltak jogai, törvényen kívüli volt, akit bárki megölhetett, de senki sem védelmezhetett. Felesége özvegynek minősült, gyermekei árvának. Ottokár megkapta formálisan is a „végzést", nevezetesen hogy a birodalom hadat üzent neki, országai lakosságát pedig felszólították, rázza le Ottokár uralmának igáját. Az egyház a világi határozat mellé állt. A cseh királyt egyházi átok alá helyezték, amelyet a mainzi érsek hirdetett ki, a „regnum Ottocarianum"-ot pedig interdictum alá vonták. Friedrich salzburgi érsek, aki annyit szenvedett Ottokártól, a kiközösítettnek tett valamennyi esküvését hatályon kívül helyezte, és mindenkit kiközösítéssel fenyegetett, aki ennek ellenére betartja Ottokárnak tett esküjét.

Most tehát az állt Ottokár eminens érdekében, hogy a fentebbi rendelkezések ne váljanak ismertté a fennhatósága alatt álló területeken. Ezért arra törekedett, hogy lezárja birodalma határait, és megakadályozza a kolduló rendeket, akik titokban Rudolf érdekében prédikáltak és agitáltak, számára veszélyes tevékenységük folytatásában. A dominikánusok 1276-ban Bécsben akarták megtartani tartományi káptalanjukat. Ottokár udvariasan bár, de határozottan felszólította a rendet, tekintsen el ebbeli szándékától, és szíveskedjék a gyűlést máshol megtartani, mivel a fenyegető háborús veszély miatt a testvérek óhatatlanul ki lesznek téve zaklatásoknak és kellemetlenkedéseknek a király hivatalnokai részéről, márpedig ezt Ottokár el óhajtaná kerülni. A provinciális atya ismerte a dörgést, hálás köszönetet mondott a királynak, hogy ennyire „tekintettel van a szegény testvérekre", s ezekkel köriratban közölte, hogyan is állnak valójában a dolgok Ausztriában: senki sem érezheti magát biztonságban, aki az ország földjére lépett, az ember valamennyi holmiját átkutatják, a leveleket felbontják,

s jaj annak, akinél olyan írást találnak, amely Ottokárra nézve hátrányos tartalmú! Az írás birtokosa nyomban halál fia. Bizonyos értesülések szerint valóban előfordult, hogy Rudolf titkos küldöttei, mihelyt elfogták őket, nemsokára a városkapura akasztva himbálóztak. Puszta terror azonban ritkán volt képest gyűlölt rendszert tartósan hatalmon tartani. Ottokár uralmának a Babenbergiek egykori tartományaiban meg voltak számlálva a napjai. A polgárok és a parasztok ugyan jól érezték magukat szigorú uralkodása alatt, a nemesek ellenben nem, márpedig még mindig ezek voltak a hangadók. Stájerországban és Karintiában úgy telepedtek meg a csehek a helytől idegen Milota von Dieditz kapitány vezérletével, mint valami megszálló hatalom képviselői. Annak ellenére, hogy túszok senyvedtek Ottokár őrizete alatt, a stájer urak dühtől remegve elszánták magukat arra, hogy az első alkalommal lerázzák magukról a cseh igát. Az osztrákok, akik már régebben éltek Ottokár uralma alatt, ennélfogva jobban ismerték, mérsékeltebbek voltak, bár ők is kényelmesebb életben reménykedtek a német király alatt, s abban, hogy újból tetszésük szerint várakat építhetnek, meg imitt-amott az útvámból is leesik számukra valami; ezek az összegek jelenleg teljes egészükben a cseh király államkincstárába vándoroltak.

Habsburg Rudolfnak nyilvánvalóan ismernie kellett ezeket a számára igencsak kedvező viszonyokat, amikor július közepén Ulmban haditanácsot tartott. „Kedves barátjával”, Meinhard von Görz-Tirol grófjával tanácskozott, továbbá vejével, a palotagróffal és az elkerülhetetlen Hohenzollernnal, Friedrich von Nürnberggel. Valamennyiüknek fontos szerepet szánt a küszöbön álló hadjárat során.

A támadás tervét, amely a mostani eszmecsere tárgyát képezte, már egy évvel korábban kidolgozta a salzburgi érsek, amennyiben három csapásirányt jelölt meg: északon Rudolfnak személyesen kell a palotagróffal együtt Csehország ellen vonulnia, délen Meinhard grófnak kell a szomszédos Karintiát és Stájerországot elfoglalnia, s végül egy harmadik kontingensnek a fiatal Albrecht von Habsburg vezérlete alatt be kell hatolnia a védőktől védtelenül hagyott Ausztriába. A terv általános tetszést aratott, az urak pedig elváltak, hogy összeszedjék a csapataikat. Az idő sürgetett, mivel szeptember elején kellett volna nekilátni a terv megvalósításának. Rudolf a csapatait Nürnbergben, ebben a nagy birodalmi városban óhajtotta felvonultatni; szándékosan választotta ezt a helyet, mivel a város csupán három-négy napi katonai menetidőre volt a cseh határtól. Az volt a szándéka, hogy a birodalom ellenségeivel azok országában számol le.

Ottokár is megtette az előkészületeket, haderejét Teplában hívta egybe, nagyjából tíz órai járóföldre Eger városától délre, Csehország északnyugati részén. A király optimistának látszott. Udvari krónikása szerint augusztusban még a vadászat örömeit élvezte, gondtalanul, telve bizalommal a jövő iránt. Ottokár saját birodalmának minden szegletét ismerte, tudatában volt a terepviszonyok nehézségének, meg annak, hogy az erdők szinte át-

hatolhatatlanok. Hát csak jöjjön az a Habsburg, forró üdvözlésben lesz része! A nürnbergi várgróf időközben elfoglalta Egert, amely a Csehországba vezető út kapuja volt. Ez ugyan veszteség volt Ottokárnak, bár nem jelentős, mivel amúgy is defenzívában óhajtott maradni. Csapatai derékhadával Egertől délre állomásozott, és oldalba kaphatta a németeket, amennyiben ezek kedvet kaptak volna arra, hogy a várostól déli irányba nyomuljanak előre. Teplben szilárdan megvetette a lábát, élvezte a vadászat örömeit, és még csak nem is gyanította, hogy ellenfele hirtelenjében teljesen megváltoztatta stratégiai elképzeléseit.

Rudolfnak nürnbergi táborában nem igen volt arra ideje, hogy vadászattal töltse napjait. Csapatait elszántnak, de számszerűségükben csekélynek minősítették. Nehézlovassága, amely akkoriban a csatát eldöntő fegyvernemnek bizonyult, körülbelül kétezer főt számlált, ehhez jöttek az apródok, csatlósok, egyéb fegyveresek és íjászok, amelyek az előbbieknek nagyjából az öt-tízszeresét tették ki. A választófejedelmek közül csupán a palotagróf és Werner mainzi érsek időzött Rudolf táborában, a többi világi fejedelem közül egyetlen egy sem jelent meg, cserébe viszont ott volt a legtöbb délnémet püspök, valamint néhány gróf a Rajna vidékéről és Svábföldről, Katzenelnbogen gróf és Hessen tartományi grófja. Észak-Németország kívül maradt az eseményeken. Siegfried kölni érsek, akit a király mindenféle kitüntető figyelmességgel halmozott el, hogy „megnyerje hajlandóságát”, jobbnak látta otthon maradni.

1276. szeptember 1-jén Rudolf elindult Nürnbergből, de nem északkeletre tartott, Eger irányában, hanem délnek, a Duna felé. Barát és ellenség számára egyaránt meglepő módon, haditervét az utolsó percben megváltoztatta, ami, mint azt a továbbiakban látni fogjuk, zseniális sakkhúzásnak bizonyult. Nem Csehországba akart menetelni, az oroszlán barlangjába, hanem Ausztriába, hogy az ottani nemességet felszabadítóként a maga oldalára állítsa. A híres kőhídon, amelyet több mint száz évvel ezelőtt Büszke Henrik építtetett, Rudolf átkel a Dunán, és bevonul Regensburgba, ahol Leó püspök a papság élén ünnepélyes fogadtatásban részesíti. Egyszer csak sietve megjelenik Heinrich, Alsó-Bajorország hercege, hogy átvegye hűbérét a király kezéből, amelyet az eddig – hasonlóan cseh pártfogójához – megtagadott. A királyi túlerő láttán az ingadozó lelkületű herceg könnyű szívvel lemond cseh preferenciáiról, és átáll Rudolf oldalára. Rudolf egyetlen kardcsapás nélkül, déli menetelése során megfosztotta a cseh királyt annak legfontosabb szövetségesétől. Az a tény, hogy ezért leányát, Katharinát a bajor herceghez kellett feleségül adnia, alig okozhatott neki bármiféle fejtörést, hiszen mindig is virtuóz módon értett ahhoz, hogy lányait cseretárgyként használja fel politikai játszmáiban. Ennél több gondot okozott neki, hogy 40 000 márkát kellett felhajtania hozomány gyanánt, amire az üzleti szellemű bajor herceg igényt tartott.

Az üzlet megkötését követően Heinrich herceg feloldotta a dunai zárla-

tot Straubingnál és Passaunál, hogy lehetővé tegye az áthaladást Rudolf hadihajói számára. Erődítményekkel ellátott hadihajókat („naves castellates") Rudolf még Regensburgban építtetett, sietve. Ezzel a flottillával aztán uralta a Dunát, akárcsak hajdan a Rajnát, amikor hadihajóival még a bázeli püspök ellen harcolt. Maga szárazföldön tette meg az utat a Duna jobb partján, a folyó torkolatának irányában, és szeptember 20-án érkezett Passauba. Ott a hadjárat még egyszer megtorpant. Az ok Heinrich herceg volt, aki aggódott a kialkudott 40 000 márkás hozományért. A király oldalán Regensburgból Passauba utazott, és eközben alkalma volt megtapasztalni a király pénzügyi helyzetének ziláltságát, illetve az üresen tátongó államkasszát. Most hirtelenjében a 40 000 márka zálogául Felső-Ausztriát igényelte, egy olyan tartományt, amit Rudolf voltaképpen még meg sem hódított. A király kutyaszorítóba került a herceg mohósága következtében: vajon el lehetett várni tőle, hogy egy olyan tartományt, amelyet épp el szándékozott venni a cseh királytól, annak az embernek a kezébe adjon, aki röviddel ezelőtt még a birodalom ellenségének leglelkesebb híve volt? Másfelől viszont a wittelsbachi képes volt arra, hogy elhagyja Rudolf zászlaját, és elvágja hadseregének utánpótlási vonalait. Amennyiben Rudolf fegyverrel lépett volna fel az álnok herceg ellen, akkor kitette volna magát annak, hogy haderejét kockára teszi, azt a haderőt, amit egy Heinrich hercegnél lényegesen erősebb ellenféllel való küzdelemre tartalékolt. Nem maradt tehát más választása, minthogy Felső-Ausztriával megvásárolja a Wittelsbachi jóindulatát, aki még abból az időből szokott hozzá az alapos dotációkhoz, amikor Ottokár szövetségese volt. A wittelsbachi politika fényes célja látszott ezekben a kezdeti időkben megvalósulni; jóllehet a pillanat nem váratott magára sokáig, amikor Heinrich hercegnek be kellett látnia annak az igazságát, miszerint ebül szerzett jószág ebül vész el.

Rudolfnak azonban akadt némi öröme is Passauban, amennyiben újak csatlakoztak a seregéhez, Burgau őrgrófja és Hohenberg gróf, a sógora. Friedrich salzburgi érsek tekintélyes számú fegyveressel érkezett, és a király főparancsnoksága alá rendelte őket. Az egyházfejedelem nyomban továbbsietett Karintiába és Stájerországba, hogy utánanézzen az ottani dolgoknak. Ezekből a tartományokból most jó hírek érkeztek. Meinhard von Görz gróf, a király barátja már augusztus közepén bevonult Karintiába, fivére, Albrecht pedig Krajnába. Alig ütköztek bármiféle, komolyabb ellenállásba. A cseh kormányzat, amelyet mindig is idegennek éreztek ezeken a helyeken, kártyavárként omlott össze. Stájerországban felkelt a nemesség a cseh zsarnokság ellen. Szeptember 19-én összegyülekeztek a rendek a grazi Rein kolostorában, hogy elnyerjék a birodalom vazallusainak státusát, és hűséget esküdtek Rudolfnak. Wernhard seckaui püspököt, Ottokár „specialis amicus"-át is magával ragadták az események. Hiába ajánlotta fel Rudolfnak közvetítői szolgálatait, Rudolf, visszaemlékezve az augsburgi kellemetlen eseményekre, nem tartott igényt Wernhard segítségére.

Ugyan meghagyta a jóembert Seckau püspöki székében, politikai szereplését azonban lezártnak tekintette. A továbbiakban Wernhardnak nem lesz többé lehetősége, hogy a birodalom főméltóságaival gúnyolódjék.

A püspöknél bátrabban viselkednek Graz és Judenburg polgárai, akik eltökéltek abban, hogy ellenállást fognak tanúsítani. Köröskörül azonban a nemesek a helyzet urai, elkergették a cseh megszállókat, visszahódították váraikat, az Enns völgyéből a csehek „kardot és dárdát elhagyva" elmenekültek. Graz bevehetetlen várkastélyában Ottokár dühödt tartományfőnöke, Milota von Dieditz elsáncolta magát. Hiába ostromolja a várat Meinhard von Görz gróf. Graz polgárai azonban félnek Meinhard bosszújától, és megnyitják előtte a kapukat. Ekkor Milotának is inába száll a bátorsága, s az éjszaka leple alatt lopva, harc nélkül távozik, prédául dobva Stájerország fővárosát az ellenségnek. A judenburgiaknak sincs több szerencséjük, városukat Heinrich von Pfannberg gróf merész rohammal beveszi. Stájerország, Karintia és Krajna egyszer s mindenkorra elveszett a „regnum Ottocarianum" számára.

Ottokár királynak tehetetlenül kell tepli táborában eltűrnie, hogyan hull szét a birodalma. Megerősített támaszpontja, ahonnan Rudolf szárnyát szándékozott elkapni, elvesztette helyzeti előnyét. Délnek kell fordulnia, hogy elvágja Rudolf Ausztriába vezető útját, amelynek nemesei ugyancsak elhagyták őt, és átálltak a római király táborába, aki persze remek hasznukat veszi, mint olyanoknak, akik kitűnő helyismerettel bírnak. Wernhard von Wolkersdorf Alsó-Ausztriából Rudolf seregét október elején szárazföldön Passauból Linzbe vezeti, mialatt a király egyik hadihajóján zavartalanul halad a Dunán, Ottokár pedig elkésett. Október 6-án Freistadtban üt tábort, egynapi menetidőre Linztől északra, mely várost Rudolf egy nappal korábban már elfoglalta. Ottokárnál most elkél a jó tanács. Kíséreljen meg átkelni a Dunán erőszakkal, melyet az ellenség flottillája ural, s a másik parton vár rá? Avagy igyekezzék elkerülni a csatát, amely számára kevés sikerrel kecsegtet, és próbálja meg a dolgot másutt dűlőre vinni? Az utóbbit választja. Bécsbe tart, hogy biztosítsa magának annak hatalmas erődítményét, annak tudatában, hogy a város polgárai az ő oldalán állnak. Legyen Bécs a döntés helye. Csakhogy a Duna menti Bécsbe vezető nagy hadiutat elzárta előle Rudolf előrelátó stratégiája. Ottokár most óriási kitérőkre kényszerül, éspedig Dél-Csehország ősrengetegein keresztül Drosendorf felé, onnan a March mezőn Bécsbe. Csapatainak elképzelhetetlen nehézségekkel kellett megbirkózniuk a menet során ezen a kietlen, úttalan vidéken, „errantes in invio et non in via", ami azonban nem akadályozza meg őket abban, hogy útközben fosztogassanak.

Eközben Habsburg Rudolf folytatja diadalútját Ausztrián keresztül, lényegesen kényelmesebb utakon haladva, mint ellenfele, többek között a Dunán lefelé, Enns, Ybbs és Tulln irányába, a nemesség lelkes ünneplése közepette, amely megnyitja neki várait. Nem egy kupát üríthettek Rudolf

egészségére, valamint annak örömére, hogy Ausztria megszabadult a cseh zsarnokságtól. Ámde a szabadságnak megvoltak az árnyoldalai is: a felszabadított területeken a szabadítók kegyetlen uralmat vezettek be, az Enns környéke teljesen elpusztult, a termés tönkrement, aminek következtében számos szegény ember éhen halt. A történelem kereke áthaladt rajtuk, eltörölve nyomorúságuknak és kétségbeesésüknek még a nyomát is, beléjük fojtva gyötrő fájdalmukat. A két Bécs felé tartó király véres nyomot hagyott maga után, a kérdés csak az volt, ki lesz a győztes kettejük közül?

Rudolf útja rövidebbnek és kényelmesebbnek tűnt annál, amire Ottokár kényszerült, aki az áthatolhatatlan erdőkön és kordéknak való ösvényeken csak nehézkesen volt képes előrehaladni. Most azonban Rudolf útján tornyosult röviddel a cél előtt egy hatalmas akadály, Klosterneuburg városa és erődítménye, egyszersmind egyházi központ is, amely egy dombon elterülve elzárta a Bécsbe vezető utat.

Klosterneuburg Ottokár reménysége volt a tekintetben, hogy mégiscsak ő nyerheti meg a versenyfutást Bécsig. Erőltetett menetben, ami állítólag napi tizennégy mérföld megtételét jelentette, menetelt a cseh király legkiválóbb vazallusa, Brunó olmützi püspök, hogy megerősítse a vár véderejét. Az ottaniak már várták a püspök megjelenését, s amikor felbukkant egy kis lovascsapat Klosterneuburg elreteszelt kapui előtt, az őrség nyomban beengedte a várba, mivel a lovasokat a püspök előőrsének vélte. A lovasok azonban Lajos palotagróf emberei voltak, akik szemvillanás alatt lefegyverezték a döbbent őrséget, és szabad bejárást biztosítottak a palotagróf főseregének. Bécs kulcsa, Klosterneuburg tehát Rudolf kezében volt, háborítatlanul haladhatott el falai előtt Bécs felé, amelynek tornyai már idelátszottak a távolból. A legnagyobb akadály elhárult az útjából. De a legutolsó percben egy még ennél is nagyobb akadály került az útjába, amennyiben Bécs városa vonakodott megnyitni kapuit a római király előtt.

Bécs, a „civitas gloriosa", a dicsőséges, a híres, a sok lakosú, a kedves folyóparti város, amely szinte túlcsordult a bortól és buja erdők vették körül, Bécs, a szép lányok városa, ahogyan egy kortárs költő jellemezte, nem engedte be ezt a Svábföldről származó férfit, aki egy példátlanul győzelmes út után falai alá érkezve erőteljesen bebocsáttatásért kopogott. A hatalmas városnak – már abban az időben akkora volt a területe, mint amelyet ma a Ring zár körbe – a közeli heiligenkreuzi kolostor cisztercita szerzetese, Gutolf részletes leírást szentelt. A világlátott Gutolf szerint Bécset a rómaiak alapították, amit ősrégi falai is tanúsítanak, s egykor Favianinak nevezték. Bécs semmiben sem áll alatta azoknak a városoknak, írja, amelyeket Franciaországban, Itáliában és Németföldön látott. Szép fekvése révén megérdemli, hogy fejedelmek székhelye legyen. A város falaitól nem messze méltóságteljesen hömpölyög a Duna, ezüstösen csillogva, a várostól északra fekvő hegyeken megterem a szőlő, amelyből kitűnő bor készül, éspedig olyan ízletes, hogy Gutolf szerint az ember még falernumira sem vágyik,

miután megízlelte. Napnyugatra hatalmas vadaspark terül el, tölgyesekkel, keleten és délen pedig a síkságon gyümölcsöskertek és termékeny szántók váltakoznak egymással, mintegy virágzó paradicsom gyanánt a nagy folyam mentén: a város mindenki kapuja, akinek Itáliába vagy Franciaországba vezet az útja.

Bécs nyugat és dél kapuja, összekötő láncszem kelet és nyugat között, így látta ez a nyitott szemű heiligenkreuzi szerzetes, és sokan még ma is így látják; büszke, felelősségteljes feladat, amelyet a város évszázadok óta ellát. Gutolf csak egyetlen apró részletben tévedett. A római Faviani romjait, Szent Szeverin városáét nem Bécsben kell keresnünk, hanem feljebb a folyón, Mautern mezővárosában, szemközt Krems városával.

Habsburg Rudolfnak nem sok ideje maradt, hogy elgyönyörködjék a várost övező táj szépségeiben. Arra kellett törekednie, hogy amilyen hamar csak tudja, birtokába vegye a várost, amely büszkén dacolt vele, a római királlyal. A bécsieknek jól ment a soruk Ottokár király alatt, nem volt okuk arra, hogy más kormányzatot igényeljenek. Paltram vor dem Freithofe lovagi rangú patrícius, aki anyagilag kötődött a cseh királyhoz, volt az ellenállás lelke, s energikusan és hatékonyan megszervezte a város védelmét. Bár lehettek a városban olyanok, akik Rudolf titkos hívének számítottak, ezek azonban mégsem merészelték rokonszenvüket nyíltan kimutatni, vagy megnyitni az ostromlók előtt akár csak egyet is a szilárdan eltorlaszolt és alaposan őrzött kapuk közül. Rudolf pedig, a taktika és a stratégia nagymestere, ez a sokat tapasztalt, leleményes hadvezér, most teljesen tanácstalan volt, hogyan kellene meghódítania a vele dacoló várost. Abban az időben a legkitűnőbb stratéga is tehetetlennek bizonyult jól megerősített és őrzött falak, tornyok és bástyák ellenében. Rudolf tanácstalanul állomásozott a karintiai kapuval szemközti Wieden falucskában, amelyről később a város IV. kerülete kapta a nevét. Logikus volt, hogy azonnal birodalmi kiközösítés alá vonta a várost, de ezzel a pusztán zavarában foganatosított rendelkezéssel aligha tudta Bécset megfélemlíteni. Ahhoz viszont elégtelennek bizonyult a hadereje, hogy Bécset, ezt a hatalmas várost, teljesen körülzárja, elvágva azt mindenféle utánpótlás elől; annak ellenére így volt ez, hogy dunai flottillája hatékonyan blokkolta a vízi utat. Persze kiéheztethette volna az erődítményt, ha több ideje lett volna rá. A tél beálltáig azonban már nem sok idő volt hátra, az ostromló seregnek is szűkös volt az élelmiszerkészlete, a hideg évszakot pedig akkoriban nem volt az a hadsereg, amely kibírta volna a szabadban. A hangulat nem lehetett épp a legjobb Rudolf táborában, a sváb lovagoknak honvágyuk volt. Konrad von Hohenburg, a trubadúr arról álmodozott, milyen szép is volna most kedvese karjaiban tölteni az időt, ehelyett Bécs keserves ostromában kell részt vennie. Rudolf tanácstalanságát bizonyítja, hogy megengedte csatlósainak, dézsmálják csak meg a környező gyümölcsösöket és szőlőket, akik aztán kivágták a fákat, a szőlőkarókat gyökerestől kiráncigálták a földből, ily módon

nemcsak a bécsieket megfosztva következő évi fontos táplálékuktól, hanem saját magukat is.

Bécs, ez a sokat szenvedett város, amelyet nemrég több tűzvész is pusztított, most pedig háborúba keveredett, ennek ellenére több mint egy hónapon keresztül derekasan kitartott, és várta a felmentő sereget, a cseh királyt, aki a közelben tartózkodott. Miért nem sietett vajon Ottokár a szorongatott helyzetben lévő város segítségére, amely annyi bántalmazást szenvedett miatta, s amely egyetlen, sőt végső reménye volt arra, hogy megvédhesse Ausztriát? Ottokár a Gänsendorf melletti hatalmas March mezőn táborozott, alig félnapi menetidőre, és nem segített, nem tudott segíteni, mivel hadserege kezdett felbomlani. Az utolsó osztrák lovagok az éj leple alatt hagyták el titokban a táborát, hogy átálljanak Rudolf oldalára, és számos cseh nemes is inkább hazafelé vette az útját, hogysem így az év vége közeledtével kitegye magát egy hadjárat viszontagságainak és megpróbáltatásainak. Ottokár táborában árulás ütötte fel a fejét. A Witigonok hatalmas nemesi családja, amely csaknem egész Dél-Csehországot az uralma alatt tartotta, titkos kapcsolatokat tartott fenn Habsburg Rudolffal. A Witigonok, akiket sasfészkük után Rosenbergeknek is neveztek, szerteágazó család voltak, Ottokár régi vetélytársai. Vezérük, az intrikus Zawisch von Falkenstein, elérkezettnek látta az időt arra, hogy végül esetleg magának szerezheti meg a cseh koronát. Felkelés tört ki Dél-Csehországban, amely Ottokárt a háta mögött fenyegette. Ezért érthető, hogy Ottokár ebben a kényes helyzetben, amikor hadserege napról napra fogyatkozott, képtelen volt Bécs segítségére sietni.

Mennyivel jobban járt viszont a római király! Az ő serege napról napra növekedett, részben az ellenségtől hozzá átálltak száma miatt, részben a karintiai és stájerországi utánpótlás révén, nem beszélve arról, hogy magyar szövetségese a közelben állomásozott. Ottokár túlságosan is megbántotta a büszke magyart, túl gyakran alázta meg a magyar nemességet, sőt még a koronázási ékszereket is elrabolta az országtól. Szent István koronája, a magyar államiság megszentelt jelképe, a prágai vár jól őrzött kincseskamrájában pihent. A magyarok most ezt a gyalázatot akarták Rudolf segítségével megtorolni Ottokáron. Rudolf ügye Bécs vonatkozásában november közepén kedvezőbb volt, mint annak előtte. Paltram vor dem Freithofe hű embereivel hiába várakozott a cseh felmentő seregre. Éhínség ütötte fel a fejét, s mindenekelőtt a szegények körében szedte áldozatait. A köznép nyugtalankodni kezdett. Nem az volt a gondja, ki uralkodik felette, hanem hogy mit egyen.

Ennek ellenére Rudolf nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy ezzel a meg nem hódított erődítménnyel a hátában merész akcióban átkeljen a Dunán és csatára bízza a döntő szót. Ottokár pedig a táborában várt a dolgok végkifejletére. Csatára azonban nem került sor, apróbb csetepaték ugyan estek, éjjeli támadások és portyák. Ezek egyike során esett el Wern-

hard von Wolkersdorf lovag, az első osztrák, akiről tudni lehet, hogy a Habsburg-ház szolgálatában vesztette életét. őt majd még a történelem folyamán számosan fogják követni. Wolkersdorf hősi halála azonban jottányit sem változtatott a helyzeten. Bécs ostroma elhúzódott, s nem lehetett látni a végét. Rudolfnak hiányoztak a nehéz ostromgépek is. Mit sem tudunk ugyanis arról, hogy faltörőkkel és hajítógépekkel próbálta volna bevenni a várost, a „fegyvertárban" mindössze gúnyversek szerepeltek, amelyekkel az ostromlók bosszantották ellenfeleiket a falakon, szópárbaj zajlott tehát, nem a fegyverek beszéltek.

Sajátságos patthelyzet alakult ki Rudolf és Ottokár között, hasonlóan a sakkjátékhoz, amelyben az egyik játékos jobb pozíciója ellenére sem képes térdre kényszeríteni az ellenfelét. Ottokár egészen bizonyosan hátrányban volt, kimanőverezte Rudolf fölényes taktikázása, mégsem lehetett teljesen vesztesnek tekinteni, megmaradt hatalmi tényezőnek, amellyel mindenkor számolni kell. A Dunától északra elterülő osztrák területek változatlanul az ő uralma alatt álltak, Bécs pedig szilárdan tartotta magát hídfőként a két ellenfél között. Érdekes módon az a tény, hogy Rudolf csapatai napról napra gyarapodtak, nem feltétlenül vált a király javára. Hiszen honnan vegyen elegendő bort és gabonát, hogy a sok éhes szájnak enni adjon, meg zabot a lovaknak? A meghódított tartomány ugyan köteles volt őt ellátni, de a szállítmányok soha nem voltak elegendőek. Az 1276-os év nem hozott jó termést Ausztriában. A forró nyár aszályos volt, a takarmány kiégett a legelőkön, úgyhogy az állatok éhen haltak. A győztesnek is gondolnia kellett arra, hogy győzelme gyümölcsét idejekorán csűrökbe gyűjtse.

Ahol a fegyverek nem képesek döntést elérni, ott tere nyílik a tárgyalásoknak, egymást mégannyira gyűlölő ellenfelek között is. Követek jöttek-mentek a két táborban, Brunó, a bölcs olmützi püspök, ura nevében ráérzett arra, milyen körülmények között lehetne fegyverszünetet kicsikarni. A római király környezetén is a háborús fáradtság jelei kezdtek mutatkozni. A német fejedelmek nem akarhatták Ottokár teljes vereségét, hiszen ez azt jelentette volna a számukra, hogy szabadságukat veszélyeztető helyzet alakul ki, mindössze azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben nem Ottokártól kellett volna tartaniuk, hanem Habsburg Rudolftól.

Összehívtak hát egy döntőbíróságot, amelyben a római király részéről Lajos palotagróf és a würzburgi püspök, a cseh király részéről pedig a brandenburgi őrgróf, valamint Brunó olmützi püspök vett részt. Csakhamar meg is egyeztek egymással, az évszak megakadályozott mindenféle körülményes taktikázást, jóllehet a kialkudott szerződés tekintélyes hosszúságúra sikeredett. Túl sok minden halmozódott már fel Rudolf és Ottokár között, ami érvényes szabályozást igényelt. S valóban, bonyolult rendelkezéseket hozott a négy döntnök 1276. november 21-én. Erősen leegyszerűsített formában így hangzanak: Ottokár lemond Ausztriáról, Stájerországról, Karintiáról és Krajnáról, Eger birodalmi városról, valamint az itáliai Por-

denonéról. Cserébe a római királytól megkapja hűbérbe a cseh királyságot és Morvaország őrgrófságát. De facto Ottokár megtartja az Alsó-Ausztria feletti felügyeletet is a Dunától északra, csupán a gazdag kettős város, Krems/Stein marad hídfőként és bő jövedelmi forrásként Rudolf kezén. Csereházasságról is szól a szerződés, Rudolf egyik lánya és Vencel, Ottokár fia között, illetve Hartmann, Rudolf fia és Kunigunde, Ottokár lánya között. Rudolf lányának neve kimaradt a szerződés szövegéből, mivel az apa meglehetősen tékozlóan bánt eddig a lányaival, vagy már jegyben jártak, vagy férjnél voltak, csupán a kis Hedwig volt még szabad. Bécs városával kegyet gyakorol a római király, megszünteti a kiközösítést, és elismeri a város kiváltságait és jogait. Mindkét király „szolgái" is benne foglaltatnak a békében, a magyar királynak pedig vissza kell szolgáltatni valamennyi, Ottokár által meghódított és megszállt várost.

1276. november 25-én a cseh király élete legkeservesebb útjára indul. Csodálatos köntösbe burkolózva, fején koronával, arannyal és drágakövekkel ékesen elmegy Rudolf táborába, hogy annak kezéből átvegye az őt megillető hűbért. A pompa azonban külsődleges, és nem képes palástolni, mi megy végbe ennek az embernek a lelkében. Egész életében a saját útját járta, kizárólag saját akaratát követte, másokat kényszerítve engedelmességre. Most pedig első ízben kell elismernie azt, hogy valaki fölényben van vele szemben, erősebb nála, ráadásul gyűlölt ellenségét még ki is kell engesztelnie, azt az embert, aki tönkretette élete munkáját.

A *Colmari Krónika* szerint Rudolf a díszes öltözékű és felékszerezett cseh királyt szürke ujjasban fogadta, imbolygó zsámolyon ülve, s ráadásul még az ünnepélyes beiktatást is emígy kopottasan végezte el. Közben így szólt kíséretéhez: „hányszor gúnyolta ki ez a cseh szürke ujjasomat, hát most ez a szürke zeke fogja őt kigúnyolni". Grillparzer Ottokárról szóló nagy drámájában a beiktatási ceremónia egy dunai szigeten zajlik, sátor alatt, amelyben egyedül Rudolf és Ottokár tartózkodik, hogy senki se lássa, hogyan térdel a büszke cseh király a másik előtt. Ekkor odalopózik az áruló Zawisch. Egyetlen kardcsapással elvágja a sátor kötelékeit, mire az összedől, s mindenki szemtanúja lesz Ottokár megaláztatásának, amint épp Rudolf előtt térdel, hogy átvegye hűbérét annak kezéből.

Ránk maradt a salzburgi érsek józan beszámolója, aki jelen volt az eseményen. „Fracto quidem animo et genibus incurvatis", megtört lélekkel és behajlított térdekkel kellett Ottokárnak megbocsátásért könyörögnie, a szürke zekéről és az imbolygó zsámolyról viszont nem tesz említést az érsek, mint ahogyan hallgat Zawisch von Falkenstein állítólagos ármánykodásáról is, de bizonyára nem csak abból az okból, mivel beszámolóját egyenesen a Szentatyának címezte. Az is csupán legenda, hogy a két király az ünnepélyes beiktatási ceremónia végeztével barátságosan elbeszélgetett, ehhez túlságosan is gyűlölték egymást. Egyetlen éjszaka folyamán azonban Rudolf és Ottokár valóban közel laktak egymáshoz, november 26-án, a rá-

következő napon ratifikálták ugyanis a négy döntnök által kialkudott békeszerződést. Mindketten eltökéltek voltak, hogy azt az első alkalommal saját javukra fogják fordítani. Ezután elváltak útjaik. Aki vereséget szenvedett, Bécs mellett vonult hazafelé Csehországba, és még csak meg sem köszönhette a bécsieknek hűségüket. Aki győzelmet aratott, ezzel szemben bevonult a meghódított városba, amely több mint egy hónapon keresztül sikeresen dacolt vele. Nem törődött azzal, hogy a bécsiek többsége változatlanul ellenséges érzülettel viseltetett iránta, fogát csikorgatva, ökölbe szorított kézzel, ahelyett hogy megéljenezte volna őt. Megtanult az utóbbi években együtt élni a városok iránta tanúsított ellenséges érzületével. Neki csak a siker számított, ebben pedig most dúskálhatott. Ausztria fővárosa az övé lett, a hercegség nagyobb részével, ehhez jött Stájerország, Karintia és Krajna. Ősellensége eltakarodott előle, birodalma szét volt rombolva, mindezt Rudolf egyetlen hadjárat során érte el, amely alig négy hónapig tartott, és szinte semmilyen komolyabb véráldozatot nem követelt. Most vajon úgy érezte, célhoz ért? Diadalmámor töltötte el, amikor a bresciai püspöknek patetikus szavakkal adta tudtára, olyan alaposan járt el Ottokár elkergetésekor, hogy a cseh király soha többé nem fogja tudni összeszedni magát.

Csalóka béke

Albert Sorel történész szerint a szerződések „azokat a körülményeket fejezik ki, amelyek megkötésük pillanatában a szerződő felek között morálisan és anyagi erő tekintetében fennállnak. Olyan mértékben, ahogyan ezeket az erőket több-kevesebb találati biztonsággal és széles látókörrel felbecsülik azok, akik tekintetbe veszik a régebbi okokat és előre látják a következményeket, kevésbé számolva a pillanatnyi tényekkel, mint inkább az államok és nemzetek időtlen politikai jellegével, nos olyan mértékben jellemzi a szerződéseket többé-kevésbé tartós jelleg. Azok a jogok, amelyek a szerződéseket rögzítik, soha nem élik túl azokat a feltételeket, amelyek közepette ezek a jogok megalapozódtak."

Amennyiben Habsburg Rudolf és Přemysl Ottokár ismerte volna ezt a meghatározást, világossá vált volna számukra, hogy Bécs előtt megkötött egyezségük nem lesz tartós. Túlságosan nagy szerepet játszottak benne a pillanatnyi tények, túl kevés ideje maradt a négy döntnöknek arra, hogy elmélyedjen a távolabbi okokban, és előre lássa a további következményeket. Az a szerződés, amely Ausztriát, ezt a három évszázad alatt szervesen kifejlődött hercegséget brutálisan két részre osztotta, úgy, hogy északi része de facto a Habsburg-lány hozománya lett, nem volt jó szerződés, s nem érte meg annak a pergamennek az árát, amelyre írták, de még abban az esetben sem lett volna jó szerződés, ha a szerződő felekben meglett volna a becsületes hajlandóság arra, hogy be is tartsák. Erről azonban szó sem lehetett.

Még 1276/77 telén is voltak véres összecsapások. Rudolf igyekezett az Alsó-Ausztria északi részén fekvő várakat a hatalmába keríteni, támaszpontokat, amelyeket Ottokár változatlanul megszállva tartott. A bécsi egyezmény csalafinta értelmezése ráadásul még némi jogalapot is szolgáltatott Rudolf elképzelései számára. Ez a terület ugyanis csak zálogul szolgált Ottokárnak a Habsburg-lány hozománya helyett, akit az ifjú Vencel el fog venni feleségül, a hozomány pedig, amint az mindenki számára világos volt, csak az esküvő napján válik esedékessé, aminek következtében egy idő előtti elzálogosítás értelmetlen lenne. Ottokár persze másképp látta a dolgokat, úgy vélte, becsapták, és azzal állt bosszút, hogy túszait nem engedte szabadon, továbbá László magyar királynak nem biztosította régi hatá-

rait. Ha a két vetélytárs megfelelő helyzetben lévén megtehette volna, akkor már 1277-ben ismét háborút indított volna egymás ellen. Ottokár azonban teljesen el volt foglalva azzal, hogy leverje a Witigonok lázadását, Rudolf pedig kénytelen volt azzal törődni, hogy megszilárdítsa hatalmát a meghódított Ausztriában. Igyekezett elnyerni a nemesség és a polgárság rokonszenvét. Azoknak a nemeseknek, akiknek Ottokár feletti gyors győzelmét köszönhette, nagyvonalúan megengedte, hogy újra felépítsék váraikat, amelyeket a cseh király irgalmatlanul leromboltatott, a városoknak azokat a kiváltságait pedig jóindulatúan megerősítette, amelyeket állítólag még a régi babenbergi hercegek adományoztak nekik. Ez azonban nem felelt meg teljesen a valóságnak, hiszen némely városi írnok, szem előtt tartva polgártársai jólétét, abban a hiszemben, hogy teljesen jogszerűen jár el, saját kezűleg állította ki azokat az okleveleket, amelyeket előterjesztett a királynak, aki nem volt még tisztában az osztrák jogszokással. A középkor egy halom hamis oklevelet produkált, számuk nagy valószínűséggel jócskán felülmúlta az eredetiekét. Az okmányhamisítás ekkoriban inkább bocsánatos bűnnek számított.

Bécs, amely abban az időben a birodalomnak Köln utáni, területét és lakosai számát tekintve legnagyobb városa, valamint a dunai kereskedelem átrakóhelye volt, most ismét szabad birodalmi város lett. Ezzel azonban Rudolfnak nem sikerült megnyernie a bécsiek rokonszenvét. Ottokár alatt jól ment a soruk a gazdag kereskedőknek, polgároknak és kézműveseknek, nem látták előnyét a viszonyok radikális megváltozásának, sőt, titokban egynéhányan továbbra is azon mesterkedtek, hogy restaurálják a cseh király hatalmát Ausztriában. A római királynak ennek ellenére megtetszett Bécs városa. Beköltözött a várba, amely a város délnyugati szegletében magasodott, tisztes távolságra a polgárok lakhelyeitől, mivel a kettő között még egy beépítetlen sáv is húzódott. Bécs egyelőre még nem volt képes teljesen kitölteni azt a hatalmas falgyűrűt, amellyel a várost egykor az előrelátó babenbergi herceg, VI. Lipót körülvette. A városnak tíz temploma volt, a központban a Szent István-dómmal mint plébániatemplommal. Lenyűgöző látvány lehetett a templom hatalmas nyugati karzata, óriási kapuja, valamint két tornya, amely Rudolf idejében Bécs látképét jellemezte, s amelyet ma szinte agyonnyom a hosszház csúcsos tetőzete, illetve a déli torony égbe emelkedő gótikus csodája.

Az akkori várnak még nem sok köze volt ahhoz a hatalmas kiterjedésű épületegyütteshez, amelyet a későbbi nemzedékek építettek. Rudolf igényeinek mindenesetre megfelelt, egyébként sem sokat adott a fölösleges luxusra, nyughatatlan vándorélete alatt sokkal rosszabb szállásokhoz szokott. Most azonban úgy tűnik, vége az egyik helyről a másik helyre, városról városra történő vándorlásnak, a megalázó alkudozásoknak, szállásért és megélhetésért. Bécs lesz állandó székhelye, „a birodalom fővárosa Ausztriában". Lakályosan berendezkedik a tágas helyiségekben, amelyekben előtte

ősellensége, Ottokár lakott, és élvezi az életet. Itt kipihenheti a hadjárat fáradalmait. Werdenberg grófnak megparancsolja, küldessen száz rakomány jófajta hazai bort Bécsbe, s 1277 tavaszán maga után hozatja Svábföldről népes családját is, hitvesét, fiait és lányait. Ilyet csak olyasvalaki tesz, akinek az a szándéka, hogy hosszabb időt tölt egy helyen.

Jelenlétét a politikai helyzet kívánta meg. Konfliktusa Ottokárral nem múlt el, csupán elnapolódott, a bécsi béke pedig a jelek szerint nem volt megvalósítható. Kényszerhelyzetében a két király mégis igyekezett megegyezni egymással, mivel nem érezték magukat elég erősnek egy háború megvívásához. Csapataik régesrég szétszóródtak a szélrózsa minden irányába. 1277 májusában Brunó, Olmütz fáradhatatlan érseke új egyezményt hozott tető alá, amely az előző, novemberben megkötött megállapodást egyetlen lényeges ponton helyesbítette: ne a Dunától északra elterülő Alsó-Ausztria legyen záloga a Habsburg-lány hozományának, hanem Eger birodalmi város, amelyet Ottokár egyébként is megszállva tart. Az effajta szűk látókörű és önző, hozományért és vagyonért folytatott kufárkodásnak időközben tartós következményei lettek. Eger városa, csehül Cheb, mind a mai napig Csehországhoz tartozik, környéke pedig, félszigethez hasonlóan mélyen benyúlik német területre. De az újsütetű szerződés még egy következményekkel terhes határozatot tartalmaz: a béke kiterjedt mindkét király szolgáira és segítőtársaira. Ez volt az a végzetes záradék, amelyen ez a keserves alkudozások árán kimunkált kompromisszum az első adandó alkalommal ismét csorbát szenvedett. Arról ugyanis, kit tartsanak szolgáknak és segítőtársaknak, Rudolfnak és Ottokárnak homlokegyenest ellenkező véleménye volt.

Az 1277-es év közepén azonban olybá tűnt, mégiscsak elkerülhető egy újabb háború, amennyiben Rudolf megelégedett azzal, amit elért, Ottokár pedig beletörődött az elkerülhetetlenbe. Udvarias hangvételű levelek váltották egymást, teletűzdelve különféle tiszteletteljes kitételekkel. Ottokár például Rudolfot „uram, királyom"-nak nevezi, Rudolf pedig, valamivel ugyan kevésbé alázatosan, de mégis udvariasan az „inclitus rex Boemie"-ről, Csehország híres királyáról szól. A nürnbergi várgróf Rudolf követeként Prágába ment, ahol a legbarátságosabb fogadtatásban részesült. Ottokár király békeszeretőnek és késznek mutatkozott, hogy helyettesítse a nősülni szándékozó Hohenzollernt a lánykérő szerepében. Megfelelő partit hamar találtak, és még 1277 júliusában megkötötték a házassági szerződést Helén, sziléziai hercegnővel. A várgróf szemmel láthatólag annyira jól érezte magát Ottokár udvarában, hogy Habsburg Rudolfnak határozott hangon kellett őt visszatérésre felszólítania.

Lajos palotagróf is, a római király veje, akkortájt rokonszenvezett Ottokárral, és barátságosan „legdrágább rokonának és sógorának" nevezte, Ottokár pedig új politikai engedményekkel örvendeztette meg Rudolf királyt. 1277 szeptemberében még egyszer elismeri Rudolfot uraként, akinek illő

engedelmességgel tartozik. Ottokár még egy esedékes római utazáson is részt venne, ahogyan lojális hűbéreshez illik. Vajon komolyan gondolta ezeket az engedményeket, amelyek Rudolf felsőbbségének végleges elismerését jelentenék? A történészek véleménye megoszlik ebben a kérdésben. Míg némelyek úgy vélik, a cseh politika tendenciája akkoriban ténylegesen békés természetű volt, addig mások – kortársi forrásokra hivatkozva – színleléssel vádolják Ottokárt. A *Continuatio Vindobonensis* szerint Ottokár álszent módon a legelőkelőbb címmel ruházta fel Rudolfot, „urának és Isten kegyelméből a rómaiak királyának" szólítva meg, békés szavakat intézve hozzá, holott valójában pont az ellenkezője járt a fejében. Hitvese, Kunigunde von Machov, ez a gonosz szláv nő, a „nőstényördög", mindenben ellentéte az eltaszított Margitnak, hergelte volna Ottokár megbántott becsvágyát. Jó tollú krónikások szemléletesen tudták kiszínezni Kunigunde káros befolyását Ottokárra: míg Rudolf távol volt, sziszegte gyűlölködve a királyné férjének, addig ez úgy csaholt rá, mint a dühödt eb. Most pedig, hogy a Habsburg a közelben tartózkodik, az az ember, aki egykor cseh szolgálatba akart lépni és férjét szürke zekéjével gúny tárgyává tette volna, semmit sem merészel ellene tenni. Addig nem óhajtja megosztani vele ágyát, amíg férje a rajta esett gyalázatot saját kezűleg nem mossa le. A gyávaság vádját a megbántott király mégsem hagyhatta megtorlatlanul, s felháborodásában azt kiáltotta, mindent elvisel, kivéve egy asszony piszkálódását. Komor dühtől és keserű önvádtól mardosva emésztette magát, és vágyva vágyott arra a napra, amikor mérgét rázúdíthatja a római királyra, és még lányát is kolostorba küldte, nehogy egy Habsburg herceghez kelljen feleségül adnia. Ez a kép kerekedik ki a kortársi és a csak valamivel későbbi krónikások feljegyzéseiből; a derék írnokok igazán igyekeztek felderíteni a helyzet valódi jellegét, és alapjában véve igazuk is volt azzal, amit leírtak. Talán bizony rossz néven lehet venni Ottokártól, hogy az 1276-os döntést nem ismerte el véglegesnek, és valóban eljátszadozott azzal a gondolattal, hogy még egyszer megkísértse a hadiszerencsét?

És mégis, amint ez a korabeli forrásokból kiderül, végül nem Ottokár, hanem Rudolf vitte a dolgot végleges kenyértörésre. Az 1277-es évben szünet nélkül újabb és újabb engedményeket csikart ki a cseh királytól, akinek lépésről lépésre visszakoznia kellett, lemondva Alsó-Ausztria északi részéről, végül formálisan bejelentkezve a római utazáson történő részvételre, azt a férfit, akit valaha koldustarisznyás szegény grófnak gúnyolt, hivatalosan is urának és királyának nevezve. Még mit akarhatott Rudolf? Most például azt követelte, hogy Ottokár a Witigonokat, akiknek felkelését ereje végső megfeszítésével leverte és dél-cseh birtokaikat bekebelezte, újból visszahelyezze régi jogaikba. Zawisch, Falkenstein és csatlósai, így hangzott Rudolf érvelése, saját „szolgáinak és segítőtársainak" minősülnek, következésképpen benne foglaltatnak a múlt májusi egyezményben. Rudolf eközben tudatosan figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy ezek a dél-cseh bá-

rók még a bécsi békét követően is törvényes királyuk ellen harcoltak, és harci cselekményeik során felgyújtották Budweis városát. Minden lehetőséget kihasznált, hogy gyengítse Ottokárt, akit gyűlölt, miközben azért tartott is tőle, és mi jöhetett volna neki jobban kapóra, mint a nyugtalanság tűzfészke Ottokár saját birodalmában? Talán komolyan azt gondolta, a cseh király még ebbe a túlzott, hallatlan követelésbe is belemegy? Hiszen ez de facto nem jelentett mást, minthogy Ottokár már Csehországban sem uralkodhat saját kényére-kedvére, hogy az uralmát fenyegető erőket tetszésük szerint hagyta volna tombolni, amelyek Csehország déli részén úgyszólván államot hoztak volna létre az államban. Ezért mereven és elutasítóan válaszolt a római királynak 1277. október 31-én: a Witigonok és azok, akiket Rudolf szolgáinak nevezett, nem foglaltatnak a bécsi békében, tekintettel arra, hogy az ország alattvalói, és hűbéri esküvel tartoznak neki, Ottokárnak. Amennyiben viszont mégis úgy állna a dolog, ahogyan azt Rudolf állítja, akkor követei májusban túllépték a hatáskörüket. Mire fel Rudolf nyersen és kurtán-furcsán megszakította a tárgyalásokat. A jelek viharra utaltak 1277 késő őszén, és csak a küszöbönálló tél, valamint az a tény, hogy egyik király sem volt felkészülve egy esetleges háborúra, akadályozta meg újabb ellenségeskedések kitörését.

A történetírók többsége Ottokárt vádolta meg azért, hogy az események drámai fordulatot vettek. „Pacta sunt servanda", a szerződéseket meg kell tartani, azaz az adott szó kötelez, ez ősi igazság, márpedig Rudolfnak joga volt ahhoz, hogy a Witigonokban saját segítőtársait lássa, hiszen Ottokár is gyakran tett lépéseket ausztriai hívei érdekében. Úgyhogy az érvelés valóban megalapozott volt, habár éppenséggel ellene lehet vetni, ugyancsak megalapozottan, hogy Ottokár szolgái és segítőtársai Rudolffal szemben, legalábbis az 1277-es évben, már régen nem viselkedtek annyira bárdolatlanul, mint a Witigonok Csehországban. Vajon hogy bánt volna Rudolf Heinrich Preußel lovaggal, ha emez Ottokár ügye iránti lelkesedésében oly messze ment volna, hogy például Bécsújhely városát porig égeti, vagy fél Ausztriát lázadásra hergeli a sváb betolakodóval szemben? Rudolf tehát formálisan jogszerűen járt el, mégis túlfeszítette húrt, és kifejezetten kikényszerítette Ottokár ellenállását. Ottokár, aki amúgy is súlyos presztízsveszteséget szenvedett, semmiképpen nem tűrhette Rudolf beavatkozását Csehország belügyeibe. „Teljes birodalmunkat és annak valamennyi tagját el akarjuk választani az Ausztria felől jövő mindenfajta erőszaktól és mindenféle befolyástól", írta Ottokár 1277 nyarán, s hasztalan reménykedett abban, hogy Rudolf tiszteletben fogja tartani eme álláspontját.

Rudolf még mindig tetszelgett gyűlölködő kirohanásokban „a mi ellenségünk és a birodalom ellensége ellen, apjának és hazájának árulója ellen". Ausztria kiköpte őt, aki belegyökeredzett a hűtlenség és gyalázat bűnébe. Nincs bizonyítékunk arra, hogy Ottokár valaha is hasonlóan kemény szavakkal illette volna Rudolfot, s ha ez a verbális támadás minden valószínű-

ség szerint nem is Rudolftól eredt, hanem valamelyik vitriolos tollú kancellistájától, mégis arról a mély gyűlölségről szól, amely Rudolf lelkében Ottokár ellen lángolt. Hányszor hazudtak neki, és váltak hozzá hűtlenné mások, például a bajor Heinrich, aki most épp vissza szándékozott térni Ottokár táborába, vagy a kölni érsek? Megbocsátott nekik, és nagyvonalúsággal kezelte önző pálfordulásaikat. Csak egyetlen embernek nem volt képes megbocsátani, ezt az egyetlen embert pedig meg akarta semmisíteni. „Amor et dominium non patitur socium." Ottokár egyik honfitársa, Wallenstein háromszáz évvel később gyakran hangoztatta a fenti igazságot, vagyis hogy a „szerelem és a tulajdon nem tűr meg maga mellett társat", de néha még nyersebben is kifejezte magát, amennyiben azt mondta: „Két kakas nem fér meg egy szemétdombon". Időnként előfordul, hogy a világ menetét egyszerűen meg lehet magyarázni, és egy olyan éber szellem, mint amilyen Wallenstein volt, egyszerű nevezőre hozza a történelmi összefüggéseket. Ami Wallenstein korában igaz volt, Rudolf és Ottokár korát is jellemezte. „Két kakas egy szemétdombon", ez hajszálpontosan az a szituáció volt, amelyben ők ketten leledztek, és éppen ezért soha nem viselhették egymást. Két kakasról van szó, amely közül az egyik röviddel ezelőttig korlátlan úr volt a maga területén, s amelynek most őrizkednie kell újsütetű vetélytársa csőrvágásaitól, s kezdetben úgy viselkedik, mint akit végleg legyőztek, mialatt a másik azon mesterkedik, hogyan tudná megalázott vetélytársát végleg eltávolítani a saját körzetéből.

Szövetségesek után néztek. 1277. november 11-én Rudolf Hainburgban Lászlóval, a magyarok királyával tárgyalt, fiává fogadva őt. Ebben a magasan a Duna fölé emelkedő várban vette Ottokár feleségül 25 évvel ezelőtt Margitot, a babenbergi hercegnőt, ezzel biztosítva magának igényét Ausztriára, most pedig ebben a várban döntenek az ország sorsáról. A sváb fogadott apa és a magyar-kun fogadott fiú kézfogással pecsételi meg abbeli eltökéltségét, hogy támogatja egymást a közös ellenséggel szemben, és nem köt vele különbékét. Biztos a magyarok segítségében, közli diadalittasan Rudolf a palotagróffal. Ottokár kísérletei elkésettnek bizonyulnak, hogy a maga oldalára állítsa a tapasztalatlan, ingadozó magyar királyt, hiába adja tudtára, hogy hajlandó visszaadni valamennyi elrabolt kincset, s minden általa okozott kárt megtéríteni. A cseh király csábító ajánlata nem termett gyümölcsöt, mivel Ottokár túl sokszor ígérgetett már Lászlónak, s nem valósított meg semmit. László haladéktalanul lovas futárt küldött fogadott apjához Bécsbe, ismertette vele Ottokár ajánlatát, és tanácsot kért tőle. Nem kell hozzá túl nagy fantázia, hogy kitaláljuk, mi lehetett Rudolf válasza, még akkor is, ha ennek részleteiről nem maradt fenn semmi dokumentum.

Másfelől Ottokár szerencsésebbnek bizonyult a szövetségesek felkutatásában, mivel rendelkezésére álltak jól csengő érvek is, amelyek számos fejedelemnél nem tévesztették el hatásukat. A csúszópénz szívesen látott

gyógyír volt, például Heinrich, Alsó-Bajorország ura számára. Ez a wittelsbachi csalatkozott a római királyban. Szerette volna hűbérben megkapni Felső-Ausztriát, de ismételt kérése süket fülekre talált a bécsi udvarban. Rudolf ezt a szép országot saját családjának szánta. Ezért Heinrich Habsburg-szimpátiája hamar szertefoszlott. Hasonló eredményt értek el a cseh juttatások. A fürstenfeldi krónikás azt állította, saját szemével látott egy szekeret, amely tele volt ezüsttel megtöltött hordóval, s amely Csehországból Straubingba tartott. Ottokár viszont akkoriban még nem tudhatta, hogy ez a kincs mégsem bizonyult jó befektetésnek az ingadozó bajornál.

Emellett Ottokár a szláv szolidaritásra is apellált. Ismeretes annak az írásnak a szövege, amelyet Ottokár állítólag a lengyel herceghez intézett. Arról van szó benne, hogy valamennyi nemzet közül a lengyel áll a legközelebb a csehhez, nyelvük hasonlósága, közvetlen szomszédságuk és vérük rokonsága folytán. Sőt: Csehország Lengyelország védőbástyája. Amennyiben elesne, akkor Lengyelország az „insatiabilis Theutonicorum hiatus"-nak, a németek feneketlen bendőjének lenne védtelenül kiszolgáltatva, akkor ezek mohó karmaikat Lengyelország felé nyújtanák ki, és „nem fognak azzal megelégedni, hogy meghódítsanak titeket, hanem elrabolják tőletek isteneiteket is, elviselhetetlen terhekkel fognak kínozni, s népes országotokat kardélre hányják, a maradékot pedig nyomorult rabságba kényszerítik". Talán bizony most a németbarát Ottokár egy csapásra dühödt szláv nacionalista lett?

Az írás csak Heinrich von Isernia jogi szabályzatgyűjteményének egy másolatában maradt fenn. Ennek a jó tollú olasznak volt egy szónokiskolája a Prága melletti Vysehradon, s jövedelmét azzal egészítette ki, hogy Ottokár állami kancelláriája számára fogalmazványokat készített. Ezért véli úgy egynémely kutató, hogy Ottokár valójában sohasem apellált a szláv nemzeti érzésre, a levél nem más, mint egy ügyes szónok stílusgyakorlata. De még abban az esetben is, ha beigazolódna ez a gyanú, fel kell tételeznünk, hogy nyilván létezett szláv–német ellentét, mivel ezt Heinrich mester nehezen találhatta volna ki magától. A nemzet kategóriájában gondolkodó 19. századi történetírás ezt a tényt természetesen mértéktelenül túlértékelte. Abszurd az a feltételezés, amely szerint Ottokár, a német gyarmatosítás és kultúra lelkes támogatója, szláv nacionalista lett volna. Egyik pecsétjén a következő felirat szerepel: „Ottokár, akit Přemyslnek is neveznek". Szláv nevét nem szívesen használta. Abban az időben ott keresett szövetségest, ahol csak tudott, s ha ebből a célból fel tudta használni a lengyelek németekkel szembeni ellenséges érzületét, akik szomszédaikat eleddig már nemegyszer gyalázatosan kijátszották, akkor ez is megfelelt neki, tekintettel arra, hogy kevesebbe került neki, mint a bajor Heinrich fejedelem megvesztegetése. Ottokár lelkületét és magatartását csak távolról hasonlíthatjuk a nacionalizmusnak ahhoz a válfajához, amely a 19. és a 20. században megosztotta a népeket, és mérhetetlen szerencsétlenséget zúdí-

tott Európára és az egész világra. Ha megkérdezték volna Ottokárt, vajon staufi származású édesanyjára való tekintettel inkább németnek érzi-e magát, mintsem szlávnak, akkor válasza valószínűleg nem lett volna teljesen egyértelmű. „Ottokár, akit Přemyslnek is neveznek"; ha a következő évben a német király ellen száll hadba, akkor seregében német és szláv lovagok egymás mellett harcolnak majd, és közösen fognak elpusztulni.

A németek nemzettudata kevésbé volt fejlett, mint a szlávoké. Amenynyiben Habsburg Rudolf patetikusan végső harcra hívta volna a német fejedelmeket a szláv zsarnok ellen, nemigen talált volna megértésre. Ellenkezőleg: a fejedelmek közül senkinek nem állt érdekében, hogy teljesen megsemmisítse Ottokárt, s közülük nem egynek fenntartása volt azzal a hatalommal szemben, amit a római király Ausztriában kivívott és fenntartott. Egyensúlyra törekedtek Rudolf és Ottokár között, hogy nevető harmadikként annál könnyebben érjék el saját céljaikat. Ez az egyensúlyi állapot beállt azzal, hogy Ottokárt kikergették Ausztriából és Stájerországból. Ha Rudolf nem elégszik meg ezzel a nyereséggel, akkor számolnia kellett a német fejedelmek többségének ellenséges érzületével. A birodalomból fenyegető hírek érkeztek a bécsi várba, ahol Rudolf felütötte székhelyét. A rajnai érsekek összeesküdtek ellene, a trieri, természetesen a kölni, sőt úgy hírlett, hogy még a becsületes mainzi Werner is szövetségben áll velük; Werner von Mainz, az egyetlen az egyházi választófejedelmek közül, aki 1276-ban elkísérte Rudolfot Ausztriába. Bécs előtti táborában Rudolf egyetlenként a mainzit tüntette ki, amennyiben azt a kiváltságot adta meg neki, hogy vadászhat a király erdeiben, most pedig ez a kiváló férfiú is az ellenségeivel konspirál. Hogyan is ítélt hajdan az állami ügyekben oly járatos és eszes olmützi Brunó a német fejedelmekről: „tartanak a felsőbb hatalomtól, és tudni sem akarnak holmi hatalmas császárról". Ez a bölcsesség, amely egykor Ottokárnak királyi koronájába került, most Rudolf ellenében kezd beigazolódni.

Rudolf pedig Bécsben ül, és szinte semmilyen befolyással nem bír a némethoni eseményekre, ahol a választófejedelmek saját kényük-kedvük szerint uralkodnak és intrikálnak, mintha nem létezne felettük király. De az osztrákoknak sincs sok szerencséjük Rudolffal. Bécs, „a birodalom fővárosa Ausztriában" nem igazán lelte örömét ebben a szép címben, a római király jelenléte inkább tehernek bizonyult, mintsem kitüntetésnek. Ottokár alatt viszonylag jó sora volt az osztrákoknak, nem így Rudolf alatt. Olyan tényezők is közrejátszottak ebben, amelyekre Rudolfnak nem volt befolyása: az Úr 1277. évében borzasztó éhínség tört ki Ausztriában és Stájerországban, minek következtében az embereknek nem maradt más hátra, mint holttesteket, „mortuorum hominum cadavera" és egyéb dolgokat fogyasztani. Hát nem kellett ezeket a szörnyűséges állapotokat égi jelként értelmezni, miszerint Isten nem akarja a hatalmi viszonyok ilyen radikális megváltozását? Az emberek akkoriban túl könnyen hittek efféle misztifiká-

ciókban. Ehhez járult továbbá, hogy Rudolf elképesztő adókat vetett ki gazdagra és szegényre egyaránt. Általános alapadót írtak ki, valamennyi ház után 60 pfenniget, minden szőlőhegy és malom után pedig 30 pfenniget kellett befizetni. Ehhez járult egy egyszeri háborús adó, amellyel az osztrákok „felszabadításukat" kellett hogy megfizessék a római királynak, éspedig készpénzben. Még a papság is fel volt háborodva. Rudolfnak ünnepélyesen meg kellett esküdnie a papságnak, hogy amíg csak él, soha többé nem szed ilyen illetéket. Szinte gúzsba kötötte egész Ausztriát súlyos terheivel, írja az elkeseredett Gutolf von Heiligenkreuz *Historia Annorum*ában. Nem kétséges, hogy az Ottokár elleni háború iszonyatos költségeket emésztett fel, Rudolf pedig nem számolhatott azzal, hogy anyagi támogatást kap a birodalomtól. Bécsújhely polgáraitól pénzt kölcsönzött, hogy legalábbis a mindennapi kiadásokat fedezni tudja.

Ahol éhínség dúl, ott nem kedvelik az idegen betolakodókat, márpedig a király és sváb csatlósai még mindig inkább minősültek betolakodóknak, mintsem felszabadítóknak, ráadásul morális kifogás is felmerült itteni viselkedésükkel kapcsolatban. Egy bizonyos Haspisberg nevezetű nemest 1277-ben szodómia miatt Rudolf parancsára máglyán elégettek. Az a felháborodás, amely a bécsieket a „svábok" ellen emésztette, kisvártatva verekedésekben és összetűzésekben tört utat magának, ezek rabláshoz, gyilkossághoz és emberöléshez vezettek. Beszámolók szerint a nyílt utcán támadták meg a király apródjait, akiket szörnyűségesen megbosszult egy bizonyos Gruem nevezetű lovag, valamint III. Frigyes gróf, Speyergaue intézője. Apródnak öltözve, boroskupával a kézben, ártatlan ivócimborát utánozva botladozott a gróf és a lovag az éjszakai utcákon, és mindenkit leszúrt, aki csak kezet emelt rájuk. A sebesülteknek aztán fejüket vették, mely eljárás állítólag módfelett elnyerte Rudolf király tetszését.

Rudolf mindenesetre nem járult hozzá ahhoz, hogy lecsillapítsa a zavargásokat és oldja az amúgy is feszült légkört, sőt veszélyeztetett helyzetében még arra is szakított időt, hogy teljesen mellékes dolgokkal törődjék. Egy királyi utasítás a „cicomázottakat" a hóhér felügyelete alá rendelte, s így a világ legősibb mestersége a törvényen kívül álló mesterségek kategóriájába lett besorolva. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy abban az időben a prostitúció ugyan nem volt valami tisztes mesterség, de mégis szükséges tevékenységnek minősült. Habsburg Rudolf erkölcscsőszként ilyetén módon szinte megelőlegezte azokat az erkölcsrendészeti bizottságokat, amelyek kései utóda, Mária Terézia uralkodása alatt, ötszáz évvel később Bécs utcáit járták.

Most azonban Bécs megvásárolható hölgyei a hóhér felügyelete alá tartoztak, ezenfelül – Rudolf ugyanis nem szégyellte ezt a pénzforrást se – minden szombaton kötelesek voltak két pfennig adót fizetni. Miután megfizették adójukat, ráadásul még el is kellett hagyniuk a várost, mivel vasárnaponként vallási okokból meg volt tiltva számukra, hogy falai között

tartózkodjanak. Nagyböjt idején sem léphettek negyven álló napig Bécs városának területére. Azoknak az asszonyoknak, akik nem tartották be ezeket a szigorú előírásokat, ki kellett vágni az „orrukat a fejükből”. Nem egy életvidám bécsi kézműves legénynek, bizony, hosszúnak tűnhetett a szent böjti időszak.

Még a módos patríciusok között is akadtak olyanok, akik vagyonuknak és hű feleségüknek köszönhetően ugyan alig voltak érintve a király rendelkezésétől, mégis jobb időkre vágyakoztak, olyan viszonyokra, mint amilyenek egykor Ottokár király uralkodása alatt uralkodtak. Rudolf pontosan tudta, mennyire nem kedvelik őt a bécsiek. „Non sumus illis circumdati – írja – ... in quibus possimus ponere anchorum certae spei”, nincs senkije, akiben megbízhatna. Úgyszólván saját foglyaként töltötte az időt a komor bécsi várban, a bejáratot erősen őrizték, úgyhogy hívatlan vendég a közelébe sem férkőzhetett. Minden oka megvolt ezekre a biztonsági intézkedésekre. Alig kőhajításnyira lakott ősellensége, Paltram vor dem Freithofe lovag és kereskedő, aki csak látszatra kötött békét az új urakkal, titokban inkább azon mesterkedett, fáradhatatlanul, hogy hazakergesse őket a római királlyal együtt Svábföldre. Valaha Paltram ünnepélyes esküvel megfogadta, hogy egész életében hűségesen fogja szolgálni Ottokár királyt, s minden erejével támogatja őt Rudolf király és valamennyi ellensége ellenében. Olyan időszakban, amelyben minden további nélkül még a legünnepélyesebb esküt is megszegték, Paltram férfiasan betartotta ígéretét, habár tudnia kellett, milyen veszélyeknek teszi ki magát ezzel. Ügyei egész biztosan jobban mentek Ottokár, mint most Rudolf alatt, de ez a tény önmagában véve még nem magyarázza meg, vajon miért harcolt ilyen elkeseredetten, élete kockáztatásával Rudolf ellen, és miért volt továbbra is, feltétel nélkül hűséges a cseh királyhoz. Paltram vor dem Freithofe lankadatlanul agitált és levelezett, éjjel, titokban fogadta elvbarátait, és küldte el követét mentorához, Ottokár királyhoz, Iwan von Güssing grófhoz, egy öntörvényű magyar főúrhoz, valamint Heinrich von Kuenring osztrák tartományi marsallhoz. Amennyiben a cseh király hadba szállna Habsburg Rudolf ellen, így szólt az összeesküvők terve, akkor Kuenring szabaddá tenné előtte az osztrák hágókat, Bécsben Paltram embereivel együtt felkelne ellene, és Güssing erőnek erejével megakadályozná abban a stájerokat, hogy Rudolf király segítségére siessenek. Mekkora energiába került a bécsi kereskedőknek, hogy kiterveljék ezt a hatalmas összeesküvést, miközben szüntelenül készen kellett állniuk arra, hogy lelepleződnek, s hogy a római király emberei egyszer csak rajtuk ütnek! Az egész azonban nem érte meg Paltramnak a temérdek fáradságot és veszélyt. Kuenring, társa az összeesküvésben, időnek előtte kezdeményezett, mielőtt a többiek készen álltak a terv megvalósítására, és a cseh király abba a helyzetbe került volna, hogy hadai élén bevonuljon Ausztriába. Paltramnak lélekszakadva el kellett menekülnie Bécsből, Rudolf király pedig távollétében halálra ítélte.

Heinrichnél, Alsó-Bajorország hercegénél talált menedéket, és még jó egy évtizedig élt ennek udvarában, miközben napról napra jobban gyűlölte a Habsburgot. Soha nem adta fel a reményt, hogy egy szép nap visszatérhet szeretett szülővárosába. Száműzetésében még megérte, hogyan tiporják lábbal a Habsburgok saját ígéreteiket, hogyan fosztják meg Bécset az általuk ünnepélyesen adományozott szabad birodalmi város rangjától, továbbá, ami a bécsieket még mélyebben érinthette, hogyan juttatják lelkifurdalás nélkül a sváb kereskedőket kedvezményezett helyzetbe. A bécsiek hiába védték magukat a hátrányos megkülönböztetéssel szemben, Albrecht, Rudolf fia vasököllel verte le felkelésüket. Egészen a 19. század végéig nem volt képes a bécsi polgárság uralkodóháza gyámkodását magáról lerázni. S ha olykor mégis megkísérelte, véres megtorlás lett az osztályrésze.

Egyetlen emlékmű sem hirdeti a városban Bécs első szabadságharcosának tetteit. Persze, emlékműveket csak a győzteseknek szoktak állítani, Paltram pedig vesztes volt, magányosan halt meg bajor száműzetésében, egy birtokon, amelyet Heinrich herceg nagylelkűen hűbérbe adott neki. A Habsburgoknak természetszerűleg nem állt érdekükben, hogy Paltram példája iskolát teremtsen, s gondoskodtak róla, hogy emlékezete feledésbe merüljön. Senki nem képes megmondani, vajon Bécs története szerencsésebb és békésebb lett volna-e, ha a város sorsát nem Habsburg Rudolf, hanem Paltram vor dem Freithofe tartotta volna kézben.

A király atavisztikus kegyetlenséggel állt bosszút nemcsak az összeesküvés fején, hanem annak teljes családján is. Paltramot, fivérét és hat fiát távollétükben nyilvános ítélőszéken halálra ítélte, javaikat elkoboztatta, utódaikat pedig örök időkre megfosztotta valamennyi joguktól. ősrégi törzsi törvény alapján az ártatlan gyermekeknek kellett atyáik vétkeiért bűnhődniük, ez volt a győző embertelen, kegyetlen igazsága. Bécsben most Habsburg Rudolf egyeduralkodó lett és a helyzet ura volt, ámbár jól tudta, hányadán is áll valójában. Kuenring marsall Ottokár táborába ment, írta a palotagrófnak 1278 május közepén. Ottokár pedig most már nem sokáig leplezheti hűtlenségét, csellel és álnokul dolgozik az ő, mármint Rudolf megrontásán. A háború többé nem lesz elkerülhető.

A „cunctator”

Vessünk egy hevenyészett pillantást a római történelemre. A második pun háborúban, amikor Hannibál karthágói hadvezér Kr. e. 216-ban Róma kapui előtt állt, akkor egy római férfi, Quintus Fabius Maximus, akit a rómaiak konzullá és diktátorrá választottak, abban a reményben, hogy a megvert és elbátortalanodott hadsereggel meg fogja tudni menteni a hazát, felbecsülhetetlen érdemeket szerzett a „res publica”, a római állam jólétének helyreállításában. Megválasztása már abban az értelemben is helyesnek bizonyult, hogy Fabius Maximus remekül értett ahhoz, hogy kitért a túlerőben lévő karthágóiakkal folytatandó döntő ütközet elől, amivel időt nyert, és így képes volt újjászervezni szétzilált légióit. Hannibál hiába igyekezett az okos rómait csatára bírni, Fabius nyugalmát semmi sem rendíthette meg, így hát a karthágói hadsereg évekig tartó értelmetlen várakozás és egyik helyről a másikra történő menetelés után kénytelen volt elhagyni Itália földjét, anélkül, hogy Rómán döntő győzelmet tudott volna aratni. Óvatos hadvezetése miatt Fabius a „cunctator” jelzőt kapta, ami annyit tesz, mint „habozó”, „tétovázó”, jóllehet mi sem állt a név adományozóitól távolabb, mint elmarasztalni a hadvezért, ellenkezőleg, dicséretnek szánták Fabius Maximus sikereiért. Ugyanakkor a történelem elég példával szolgál arra, amikor egy tétovázó, nem eléggé eltökélt hadvezér nem hogy nem arat sikereket, hanem hadseregével együtt önmagát is egyenesen a pusztulásba taszítja. Egyik példa rá Ottokár, Csehország királya.

1278 tavaszán Ottokár szilárdan el volt tökélve arra, hogy még egyszer megkísértse a szerencséjét, és a fegyverekre bízza a döntést, miután azt két éven keresztül ütközet nélkül nem tudta elérni. A feltételeket kedvezőbbnek ítélte, mint 1276-ban. A római király épp azon igyekezett, hogy megvesse lábát Ausztriában, de békülékeny uralkodása ellenére sem örvendett valami nagy közkedveltségnek. Paltram összeesküvése azt mutatta, hogy alattvalói körében ellenségei vannak. Elmarasztalták magas adói miatt, amelyet – mivel állandó pénzhiányban szenvedett – egyenesen kizsarolt ebből az amúgy is nincstelenné vált országból, az adók miatti elkeseredés azonban nemcsak a szegény nép körében volt tapasztalható, hanem részben a nemesség és a papság körében is, akiknek ugyancsak mélyen kellett

belenyúlniuk a pénztárcájukba. Mindehhez járult még az a tény, hogy Habsburg Rudolf ebben az időben nem rendelkezett lényeges katonai erővel. A birodalmi hadsereg, amellyel ellenlábasát 1276-ban mesteri módon, csaknem kardcsapás nélkül kimanőverezte, réges-rég elszéledt a szélrózsa minden irányába, az a kevésszámú lovag és vitéz pedig, aki Ausztriában maradt a királlyal, csak arra volt elegendő, hogy a békétlenkedő bécsieket sakkban lehessen velük tartani. Ottokár esetleges támadása esetén Rudolf jelenleg nem bízhatott semmiféle tényleges, a birodalomból jövő segítségben. A választófejedelmek számára ez a király, akit saját teremtményüknek tekintettek, és úgy vélték, bábként tudják mozgatni, régóta túlságosan nagy hatalmú uralkodóvá vált. Tevékenységét, lépéseit gyanúval kezelték: a mainzi, aki két évvel ezelőtt Rudolf táborába tartozott, most pedig dühödten az eseményeken kívül állt, a kölni, aki nyíltan fellépett ellene, szász veje, aki úgy tett, mint akinek nincs köze apósa sorsához. A brandenburgi pedig amúgy is átnyergelt Ottokár táborába. Valamennyiüknek csak saját előnyük lebegett a szemük előtt, ezt a magatartást később eufemisztikusan a fejedelmek rendi szabadságának tekintették. Semmiképpen sem óhajtottak erős birodalmat erős Rudolf király alatt, korlátozott érdekeik ezt nem is tették volna lehetővé.

Rudolf tehát jól tudta, veszély fenyegeti Csehországból. Ennek az embernek józan, gyakorlati gondolkodásában nem volt helye a valóságtól idegen illúzióknak. 1277 nyarán is, amikor békülékeny hírek érkeztek Csehországból, Ottokárt ellenségének tekintette, „manifestum hostem imperii"-nek, aki csak a kedvező alkalomra vár, hogy nehezen megszerzett előnyétől megfossza. Nem lehet egy ember élete munkáját lerombolni, azt, amit évtizedeken keresztül kiharcolt és felépített magának, nem lehet tőle vagyonának több mint a felét elvenni – amiről azt hiszi, jogosan tekinthető az övének – abban a jámbor és hamis hitben, hogy békésen bele fog egyezni a vélt igazságtalanságba.

De még ez a körültekintő Habsburg sem volt képes idejekorán felmérni, mennyire ádázul óhajtotta Ottokár az 1276-os esztendő döntését megváltoztatni, s mennyire előrehaladott állapotban voltak háborús előkészületei, márpedig ez olyan hiba volt, amely végzetessé válhatott volna Rudolf számára, amennyiben Ottokár habozás nélkül ki is használta volna előnyét. Olybá tűnik továbbá, hogy Ottokárnak kezdetben az volt a szándéka, hogy meglepje Rudolfot. Szokatlanul korán, már 1278 májusában és júniusában Ottokár követeket küldött, akiknek az volt a feladatuk, hogy összetrombitálják a hadseregét. Június elején már Rudolf ellen akart vonulni, de ez az időpont mégis túl korainak bizonyult. Ottokár figyelmen kívül hagyta birodalma állapotát, a fuvarozási és élelmiszerhelyzetet, sőt túlbecsülte alattvalói abbeli elszántságát is, hogy életüket feláldozzák királyukért. Ezért Ottokárnak a tényekhez kellett igazodnia, kitolni a támadás időpontját, míg habókos csatlósainak végre megjön a kedvük, hogy engedelmeskedjenek a

királyi parancsnak. „Tudnotok kell, hogy annak érdekében, hogy valamennyi barátunkkal és hívünkkel sikeresen hadba tudjunk szállni, az indulási időpontot tizennégy nappal elhalasztottuk. Ezért felszólítalak Titeket, hirdessétek ki nyilvánosan birodalmunk valamennyi piacterén, hogy a nemesek, a lovagok, a szerzetesek és az összes többi ember lovakkal, szekerekkel és minden, a háborúhoz szükséges dologgal lehetőség szerint jól felfegyverkezve, valamint tizenkét heti élelemmel ellátva, a Keresztelő Szent János ünnepe oktávját követő tizennegyedik napon jelenjenek meg Brünn városában." Így hangzott Ottokár körlevele, amely azonban annyi következtetést megenged, hogy a király háborús tervei alattvalói körében meglehetősen lanyha fogadtatásra találtak.

1278. június 27-én Ottokár elhagyja Prágát, a fővárost. Hangos panaszok kíséretében a papság és a nép kíséri ki a városon kívülre, mintha csak gyanítaná, hogy soha többé nem fog visszatérni. A király azonban csak úgy duzzadt az önbizalomtól. Brünnbe ment, ahol seregének össze kellett gyülekeznie. A lovagok számos helyről odasereglettek: Csehországból és Morvaországból, Meißenből és Türingiából, Brandenburgból és Bajorországból, Lengyelországból és Sziléziából. Legtöbbjük persze nem idealizmusból vagy merő lelkesedésből szándékozott kockára tenni Ottokárért az életét, zsoldosok voltak, akiket a cseh király a hadjárat idejére megvásárolt, „amelyet mi Isten helyeslésével ezen évben viselni fogunk". Szerződésben kellett magukat kötelezni arra, hogy nem kiszolgált remondákat hoznak magukkal, hanem válogatott harci paripákat, „erősen páncélozva". Uruk parancsait éjjel-nappal gondosan végre kell hajtaniuk, és készen kell lenniük arra, hogy titkaikat hűségesen megőrzik, s minden embert feljelentenek, aki ezeket el akarná árulni.

Ottokárnak a maga részéről nem voltak aggályai a tekintetben, hogy felvilágosítást adjon haditervéről. Hitvesének azt írja, hogy július 15-én fog felkerekedni, és egyenesen Ausztria ellen indul. Kunigunde örvendhet, „mivel a római király Bécsben van, s ezúttal nem remélhet segítséget". Szegény, elvakult Ottokár! Még mindig nem fogta fel, hogy Rudolf teljességgel más ellenfél volt, mint a pogány poroszok és a szélkakasként viselkedő magyarok, nagy formátumú ember, akit negyven év háborús viszontagságai acéloztak meg, és rendelkezett azzal a képességgel is, hogy a legkényesebb helyzeten is úrrá tudjon lenni. Felületesen szemlélve a dolgokat Ottokár számítása korrekt volt. A német fejedelmek kívülállásukkal tüntettek, és nem voltak hajlandóak akár csak a kisujjukat is megmozdítani királyuk érdekében. A Habsburg-fennhatóság alatt álló tartományokból érkező segítséget Henrik, Alsó-Bajorország hercege sikeresen meg tudta volna akadályozni, a magyarokat pedig, akikbe Rudolf reményét vetette, már többször legyőzte, s úgy vélte, most újból legyőzné őket. Ottokár egyfajta katonai diadalmenetként képzelte el bevonulását Ausztriába, azt hivén, hogy a városok, emlékezvén korábbi jótéteményeire, készségesen ki-

nyitják előtte kapuikat, a stájer nemességet Iwan von Güssing gróf sakkban tartja majd, az osztrákok pedig, amennyiben arra vetemednek, hogy a római király pártját fogják, önmagukban túl gyengék ahhoz, hogy képesek lennének ellenállni egységes hadai erejének. Így szőtte terveit Ottokár Brünn melletti megerősített táborában, csakhogy ismét számításon kívül hagyott valakit.

Habsburg Rudolf 1278 kora nyarán valóban semmiképpen nem vehette fel a versenyt a cseh királlyal katonai erő dolgában. De egyetlen pillanatig sem hitte, hogy ügye el volna veszve. Hány, de hány veszélyt élt már túl életében, hányszor jutott a tönk szélére, de végül mindig győzedelmeskedett! Talán az adja a kulcsot sikerei titkához a kezünkbe, ha figyelembe vesszük, hogy soha nem adta fel, még a látszólag legkilátástalanabb helyzetben sem, Istenben, a Szent Szűzben és saját rátermettségében bízva.

Eljött az idő, amikor már egyetlen percig sem habozhat tovább. Ha nem kap hamar segítséget, és nem képes ütőképes haderőt felvonultatni, akkor Ausztria elveszett a számára, sőt kiteszi magát annak a veszélynek is, hogy ellensége karjába rohan. Gyorsküldöncök száguldanak ki Bécsből, iszákjukban sürgős üzenetekkel, melyeknek címzettjei osztrák és stájer lovagok, a hűséges Heinrich von Isny, a bázeli püspök, aki egyfajta Habsburg helytartóként intézi Rudolf tartományai sorsát, Lajos palotagróf, valamint a nürnbergi várgróf, továbbá László, a magyarok királya, fogadott fia, akit lendületes szavakkal szólít táborába. Mint írja, a dicsőséges magyar birodalom fényét szívén viseli. Elhatározása szilárd, hogy a dölyfös ellenség kevélységét győztes kézzel töri le. „Fel hát, nemes fejedelem, bátor ősök sarja, légy férfi, és övezd magad erővel! Istenben bízunk, aki megadja nekünk a győzelmet, mivel jó és igaz ügyért harcolunk majd."

Ezek az indulatos szavak termékeny talajra hullanak az ifjú magyar királynál, nem felejtheti, mit művelt Ottokár a népével. De hol maradnak a többiek, akiket Rudolf végveszélyben segítségül hívott, kedves barátja, Görz gróf, veje, a palotagróf?

Hiába szólította fel a wittelsbachit, tegyen ismét tanúságot régi hűségéről, s küldjön neki oly gyorsan, amint csak tud, 140 lovagot, mivel a legnagyobb veszedelemmel kell szembenéznie. Miért maradnak távol? Talán bizony úgy vélik, Rudolf szerencsecsillaga leáldozóban van? Mint hírlik, Görz grófját a trienti püspökkel való viszálykodása akadályozza. Albrecht, a király fia sem jön, hogy segítséget nyújtson apjának annak szorongatott helyzetében, de mi gátolja abban, hogy eleget tegyen a felhívásnak? Rudolf természetes fia, Albrecht von Schenkenberg, a fattyú, akit a király egykor Itának nemzett, egyetlen pillanatig sem habozik, hogy csatlakozzék apjához. Ausztria, Stájerország és Karintia nemessége is kész arra, hogy Habsburg Rudolf oldalán harcoljon, miközben nem annyira Rudolf személyét óhajtja támogatni, mint inkább a birodalom ügyét, melynek szabad vazallusai ezt a helyzetet most sokkalta jobban érzik, mint azt, hogy Rudolf

alattvalói. Jól ment a soruk a király kétéves lágyszívű uralma alatt, aki éppenséggel nem fukarkodott kiváltságok adományozásával. Azt pedig jelenleg még egyikük sem látja előre, hogy évek múltán Habsburg Albrecht nem egyet ezek közül a szép és méltán megszerzett kiváltságok közül lábbal fog tiporni. Stájerországban még mindig parázslik a gyűlölet Ottokár, a kegyetlen zsarnok ellen. „Bosszút Seyfried Merenbergért", hangzik a jelszó, bosszút ezért a derék, szegény, öreg emberért, akit a csehek királya halálra kínoztatott, jóllehet ártatlan volt; csontjait művészien megmunkált kőládában őrzik, őt magát vértanúként tisztelik, aki életét adta Stájerország szabadságáért. Jaj Ottokárnak, ha a stájerok keze közé kerül! Habsburg Rudolf nyugodtan bízhat bennük. Mint ahogyan a hűségesek között a leghűségesebben is, Heinrich Knodererben, az allgäui molnárlegényben, aki jártas a varázslat tudományában, s aki saját kiválóságának, valamint Rudolf pártfogásának köszönhetően egészen Bázel püspöki székébe emelkedett; Heinrich úr alighogy kézhez veszi a sürgető felszólítást, nyomban útnak ered Konrad Werner von Hadstatt-tal, Felső-Elzász intézőjével, valamint száz nehézpáncélos lovaggal, hogy segítségére siessen urának, királyának. A menet a Duna partján halad, Ulmon és Ingolstadton keresztül Straubingig. Ott Heinrich, Alsó-Bajorország hercege elállja a továbbvonulás útját. Mire dühükben agyonütnek egy ártatlan straubingi polgárt, aki rosszkor merészkedett a város kapui elé, majd délnek fordulnak, Salzburg irányába, akinek érseke változatlanul a római király egyik leghűségesebb támasza. Napokig nem veszik le a páncélt, kirabolják és legyilkolják a bajor herceg javait és embereit, így fizetve vissza neki, amit velük tett. Vajon még időben érkeznek Bécsbe?

Friedrich von Hohenzollern, a várgróf is bizonyságát adja annak, hogy mohó megalkuvásnál és felvágós szócséplésnél többre képes. Takaros lovagi haderőt gyűjt egybe, és elkerülve a bajor herceggel az esetleges csetepatékat, értékes seregével inkább a hosszabbik, Tirolon keresztül vezető utat választja, hogy elkerülje a bajorok csapatait és torlaszait, és még Heinrich von Isnynél is korábban érkezik Rudolf királyhoz. Nagyjából augusztus elejére Rudolf túl volt a krízisen, hadereje fokozatosan nő, annak ellenére, hogy még mindig meglehetősen szerénynek tűnik, és aligha veheti fel a versenyt a csehek túlerejével. De már magyar szövetségese is a közelben van. Augusztus 6-án László király Pozsonynál állomásozik. Rudolf nagy megkönnyebbüléssel fogadja ennek a hírét. A legnagyobb veszélyen legalább túl van, a továbbiakban már nem védtelen. De vajon Ottokár hol tartózkodik?

Ő július 15-én Brünnből indult. De nem délnek tartott, hogy könnyedén elfoglalja a csak gyengén védett Bécset, hanem délnyugatra, és három hétig ostromolta Drosendorf városát, mintha csak ez a jelentéktelen kisvárosi erődítmény volna a világ köldöke. Miért nem vonult Bécs ellen, melynek polgárai rokonszenveztek vele, hogy meglepje a római királyt, sőt talán

hatalmába is kerítse? Miért fecsérelte el az időt és az erejét egy poros fészek ostromával? A történészek csaknem egyöntetű véleménye szerint Ottokár nem volt valami nagy stratéga, az időtényezővel nemigen törődött haditervei során, és semmi érzéke nem volt az iránt, amint a sakkjátékban tempóelőnynek neveznek. Persze az utódok, akik magasabb szintről szemlélik a történelmi eseményeket, utólag mindig okosabbak azoknál, akik az eseményeket okozzák vagy sodródnak velük. Senki sem képes kielégítő magyarázattal szolgálni arra nézve, mi késztette arra Ottokárt, hogy Bécs helyett Drosendorfot ostromolja. Kritikusaival együtt fel kell tennünk azt a kérdést is, mit ért el vajon azzal, hogy háromheti ostrom után végre elfoglalta Drosendorfot, miközben időt hagyott ellenfeleinek, hogy összpontosítsák erőiket? Talán saját bátorságától rettent meg, vagy győzelme tudatában még további erősítésre várt, hogy annál erőteljesebben szálljon szembe Rudolffal? Ezek olyan kérdések, amelyekre senki sem tud egyértelmű választ adni. Nem láthatunk bele ezeknek az embereknek a gondolataiba. Meglehet, zavaros babona játszott ebben közre, fatalizmus és az a csalóka meggyőződés, hogy az, aki úgy véli, igazságos ügyért harcol, Istennek és szentjeinek segítségében bízhat, fontos döntések elhalasztásában olyan napokra, amelyekről azt hiszi, szerencsét hoznak neki; ezek azonban olyan képzelgések, amelyektől még az annyira józanul gondolkodó Habsburg Rudolf sem volt mentes. Aki, mint tudható, fontos csatáit különös előszeretettel pénteki napon vívta meg, mivel ezt a napot szerencsenapjának tartotta. Tehát akkor most Ottokár is egy ilyen, sikert ígérő napra várt, avagy tán ilyen hatalmas méreteket öltött volna dölyfös elbizakodottsága? Elvakultságában azt hitte, ezúttal könnyű dolga lesz Rudolffal? Levele inkább az utóbbit valószínűsíti. „A római király Bécsben van, s ezúttal senki sem siet a segítségére"; Ottokár végzetes vakságában a végtelenségig ragaszkodott ehhez az elképzeléséhez, egészen addig, amíg már késő nem lett.

A római király ugyanis már nem sokáig időzött Bécsben. Amikor meghallotta, hogy magyar szövetségese útban van hozzá, augusztus közepén az akkor még meglehetősen kisszámú lovagokból álló seregével elhagyta az osztrák főváros barátságtalan falait, hogy elébe menjen a magyar seregnek. A félig ázsiai származású kunok védelme alatt nagyobb biztonságban érezte magát, mint Bécs makrancos polgárai között. Hainburg bástyáiról már láthatta a távolban a magyar sereg tábortüzeit, amely még mindig Pozsonynál állomásozott, s várta a római király parancsait. Rudolf Hainburgtól nem messze kelt át a Dunán, és tábort ütött Marcheggnél. Egykor Ottokár alapította ezt a várost az okos hadvezér előrelátásával; a város a Dunán és a March folyón való átkelést felügyelte, most pedig ellenségének szolgált kiváló támaszpontul. Az említett stratégiai érzék ekkor kelt volna el igazán Ottokárnál, hiszen nem egyszer bebizonyította már, hogy van fogalma a hadművészetről, hajlandó és képes arra, hogy kemény támadásba

lendüljön, amennyiben alkalma nyílik rá. Ámde Ottokár most csupán árnyéka volt önmagának, elvesztette minden energiáját és elszántságát, habozó, „cunctator" lett, ami annál inkább hátrányára vált, mivel elvégre is ő volt a kihívó, s magához kellett volna ragadnia a kezdeményezést, megtámadnia a római királyt addig, amíg az seregei gyér létszáma miatt még gyengének minősült. Mindebből azonban semmi sem lett.

Miután Ottokár augusztus 4-e körül végre térdre kényszerítette Drosendorf városát, Laa felé fordult, keleti irányban, és hatalmas haderejét ennek az aprócska erődítménynek az ostromára használta. Mi, akik a cseh királynál kevésbé vagyunk járatosak a hadművészetben, csak találgathatjuk, mi volt ennek a különös elhatározásnak az oka. Vajon miért nem bízott magában annyira, hogy azonnal Bécs felé forduljon? Miért vesztegetett el újból időt és fáradságot, mialatt ellenfele napról napra erősödött? Talán azt hitte, hogy ami 1260-ban helyesnek bizonyult, most sem lehet téves? Akkor Drosendorfon és Laán keresztül vonult a March mezejére, és döntő csapást mért Béla magyar király seregére. Esetleg ezzel volna magyarázható Ottokár „lanyha hadviselése", amit már a kortársak is bíráltak? Olyan terepen akart Rudolffal szembeszállni, ami emennek ismeretlen volt, vagy tőrbe akarta csalni? Miért nem kísérelte meg legalább, hogy Marchegget hatalmába kerítse, hiszen okvetlenül ismernie kellett stratégiailag előnyös fekvését? Ellenfele, Habsburg Rudolf is ismerte, és percet sem késlekedett, hogy kihasználja a hely előnyét. Marcheggtől védve a magyar sereg előőrse akadálytalanul átkel a Marchon; alig néhány ezer emberről van szó, többnyire kun könnyűlovasokról, akik igazából nem sokat érnek a nehézfegyverzetű lovasokkal megvívandó ütközetben, de remek íjászok, nyilaik messzire hordanak, fürge paripákon száguldoznak, és rendkívül hasznosak saját seregüknek, illetve rendkívül kellemetlenek az ellenfél számára, amikor arról van szó, hogy portyára kell menni, vagy bele-belekapva bosszantani kell az ellenséget. Ennek a csapattörzsnek csak nemesekből álló elöljárói voltak jól felfegyverkezve, bár nekik sem voltak páncéllal borított csataménjeik, melyek felbecsülhetetlen szolgálatot tesznek a harcban.

A nehézlovasságot német és osztrák lovagok alkotják, akik fokozatosan bővülő számban érkeznek Rudolf táborába. A salzburgi érsek állítólag háromszáz lovasból álló kontingenst küldött, ami tiszteletre méltó haderőnek számított; amennyiben Ottokár győzne, úgy az érsek nem sok jót várhatna tőle. Személyesen számos sváb, elzászi, rajnai gróf és nemes jelent meg, majd nagyszámú osztrák és stájer birtokos, továbbá Ulrich von Heimburg, Friedrich von Ortenburg és Albrecht von Görz gróf. A nürnbergi várgróf is jelen volt, épp idejében érkezett, tekintetbe véve a kerülőutat, amelyre kényszerült, sőt megelőzve Heinrichet, a bázeli püspököt, lovagjaival együtt, akik sok időt elvesztegettek az Alsó-Bajorországon keresztül vezető véres odisszeájuk miatt. De ez csak az előőrs, jelentette fennhangon a ra-

vasz Heinrich, Albrecht herceg, a király fia, valamint Mömpelgard és Pfirt grófja még ötszáz lovast hoz magával. Urának és királyának aztán négyszemközt bevallotta, kénytelen volt hazudni, a katonák harci kedvét fokozandó. Több csapat ugyanis már nem érkezett, sem Habsburg Albrecht, sem a többi gróf, valamennyien otthon maradtak. Rudolf hiába várt a palotagrófra és annak 140 lovagjára, barátja, Meinhard von Görz sem fog megérkezni, mindketten fontos ügyletekre hivatkoztak, távolmaradásukat indokolandó.

A *Rímes Krónika* stájer költője beszámol arról, hogy Lajos palotagróf egészen az Enns folyóig nyomult, majd megállt, és innen, biztos távolságból várta ki a harc kimenetelét, hogy elfoglalja Ausztriát, amennyiben Rudolf vesztesként kerülne ki a csatából. Ha meggondoljuk azonban, hogy Otacher úr meglehetősen vitriolos tollal írt, némi kétségünk támad a tekintetben, hogy a wittelsbachi valóban képes lett volna ilyen mérvű gyalázatos viselkedésre.

Habsburg Rudolfot egy pillanatra sem zökkenti ki nyugalmából az a tény, hogy annyi fontos embere távolmaradásával tüntet. Mostanra már használható sereget gyűjtött, és Ottokártól eltérően esze ágában sincs ezt az értékes katonai potenciált értelmetlen várostromokra elaprózni. Azonnal magához ragadja a kezdeményezést, és „akaratának megfelelően irányítja a háborút”. Nehézpáncélosok tekintetében, azaz páncéllal borított paripák vonatkozásában gyengébben áll Ottokárnál, ezzel szemben rendelkezik a fürge kunokkal. Közülük kétezret Laa kifürkészésére küld, fedezetül Berthold von Emmerberg étekfogó vezetésével egy osztrák csapat szolgál. A portya sikeres. Foglyokat ejtenek, akik értékes felvilágosítással szolgálnak az ellenség erejéről, fegyverzetéről és szándékáról. Most már tudja Rudolf, hogy nem kell Ottokár azonnali támadásától tartania. Ottokár azonban felfigyel az akcióra. Egyszeriben már nem olyan fontos neki a Thaya menti Laa birtoklása, abbahagyja az ostromot, és délkeletre fordul, hogy elérje a March folyót. Augusztus 20-án Jedenspeigen falunál megerősített tábort üt, a hely egyébként is három oldalról védve van a folyó kanyarulata által, a negyedik oldalon pedig árkot ásat és földhányást emeltet. A krónikás szerint ezúttal elszánta magát a harcra.

„Mostan Ottokár király
Weidenbachnál tábort csinál.
Hosszúkást és széleset,
Árkot ásat – mélyeket.
Földhányások gyűrűként
Körbe veszik védműként.
És amely rész még nyitott
A March vize hömpölyög ott.
Így készül fel csatára …”

De Ottokár megint defenzívában marad, s kivárja, mitévő lesz ellenfele. Rudolfnak kapóra jön ez a passzív, ötlettelen várakozás. Zavartalanul egyesül a magyarok fő haderejével. Augusztus 23-án Marcheggnél magához öleli fogadott fiát, Lászlót, és haditanácsot ül vele. Nincs szándékában az erőd védelmét élvezve megállni. Még ugyanaznap északi irányba vonul, Ottokár ellen, aki riadtan várakozik, mint a nyúl a kígyó előtt, és megerősített táborában bízva álmában sem gondol arra, hogy magához ragadja a kezdeményezést. Előőrsöket ugyan állított, ezeknek az a feladatuk, hogy figyelmeztessék rá, ha veszély fenyegeti. Ezeket az előőrsöket augusztus 23-án megtámadják a kunok. Sebesen nyargalnak könnyű paripáikon, távolból lődözik ki nyilaikat, amelyek könnyedén átütik a vastag, szegecselt bőrpáncélokat is. A lovasok abban a pillanatban menekülésre fogják a dolgot, mihelyt feltűnnek a páncélos lovasok, ámbár nyilaik még ezek páncélingeit is képesek átszakítani. Azokat a lengyel és szász lovagokat Ottokár seregéből, akik kimerészkednek a táborból, a kunok hirtelen megtámadják, és lenyilazzák őket. Zsákmányt most nem szereznek, erre nem marad idejük, mivel túlságosan is veszélyes közelségben vannak az ellenséges földhányások. Sietve elvágják az elesettek torkát, a levágott fejeket pedig sisakostul elviszik saját táborukba. Ezek a szörnyű trófeák a két király lábainál tornyosulnak. Nincs róla tudomásunk, hogyan fogadta Rudolf király ezeket a borzalmas ajándékokat.

A kunok szilajságának és Ottokár érthetetlen passzivitásának köszönhetően a római király seregével augusztus 23-ának estéjén elfoglalhatja a stratégiailag fontos magaslatokat, amelyek Dürnkruttól délre kezdődően Stillfried felé egy óra járásra esnek:

„Innen nem messzire
Egy domb emelkedik.
Erre Rudolf király felkapaszkodik.
A March folyó túlpartján
Magyar és kun indulván
Lelkesen kap lóra
A királyt hogy megóvja...”

Ha Rudolf a magaslatról északra pillantott, megláthatta a síkságon lobogó cseh tábortüzeket. Ott ült Ottokár, pompás sátrában, arra várva, Rudolf vajon mitévő lesz. Elmulasztotta kihasználni előnyét. Most pedig újra keverik a kártyákat, úgy, hogy az ászok nagyjából egyenletes eloszlásúak. Az egyik játékos ugyan még mindig azt hiszi, addig fogja kézben tartani az ütőkártyákat, ameddig csak lehetséges, ezzel szemben ellenfele elszántan kijátssza a sajátjait, s mire partnere felocsúdik, meg is nyeri a játszmát.

A párviadal

Dürnkrut és Jedenspeigen között, Alsó-Ausztria északnyugati részén termékeny síkság húzódik, amelyet Kruterfeldnek hívnak. Nagyjából egy órai járás hosszúságú és fele akkora szélességű, formáját tekintve pedig ez a természeti képződmény hatalmas tornatérhez hasonlít. Északon a meredek Goldberg határolja, délen a Haspelberg szelíd lankái, amelyen át kis patak folyik a March folyóba, melyet akkoriban Weidenbachnak hívtak. Mai neve Sulzbach, de régebbi elnevezése még él Waidendorf tanya nevében. Ma a patak medre nyílegyenes lett, szélei ki vannak kövezve, s már csak nehezen elképzelhető, hogy hajdan mocsaras tájon, nádasok és lápos területek között kanyargott. Kruterfeld hosszanti oldalait nyugaton Hochfeld dombvidéke alkotja, keleten a March folyik, kacskaringós alakzatot öltve. A két ellenfél előtt óriási arénaként nyílt ez a térség. Ezt egyikük magaslati helyéről – miáltal némi helyzeti előny birtokába is jutott – jobban át tudja tekinteni ellenfelénél, aki lapos mélyedésben tanyázik. Itt fogják összemérni erejüket, itt kerül sor majd a döntésre, annak eldöntésére, vajon Ausztria Habsburg vagy Přemysl fennhatóság alá kerül. Erre kiválóan alkalmas ez a sík terület. Rudolf kunjai kifürkészték a területet, és azt adják hírül a királynak, hogy a talaj alkalmas a nehézlovasság fogadására is.

Most végre a fegyverek mondják ki a döntő szót ebben az évek óta tartó viszálykodásban. A csata elől egyikük sem térhet már ki. Két álló napon keresztül, szerdán és csütörtökön, augusztus 24-én és 25-én néz farkasszemet egymással a két sereg, anélkül, hogy bármelyikük is támadásba lendülne, a krónikás szerint az alábbiak miatt:

„Rudolf királynak szokása,
Csak akkor kerüljön sor csatára,
Ha az pénteki napra esik,
Mert neki az Úr e napon segít..."

Rudolf tehát pénteken szeretett csatázni, s így elképzelhető, hogy parlamentert vagy hírnököt küldött az ellenség táborába, azzal a javaslattal, tűzzék ki augusztus 26-át az ütközet napjává. Ottokár, a lovag és úriember,

nyilván elfogadta a javaslatot, még ebben az apróságban is ellenfele akaratának engedelmeskedve, talán azért, mert biztos volt győzelmében, és mindegy volt neki, ezt mikor aratja, talán azért, mert még további csapatokat várt, hogy ezekkel megerősödve annál biztosabban győzze le gyűlölt ellenfelét. Rudolf is a legnagyobb lelki nyugalommal készült az ütközetre. Augusztus 24-én szemlét tartott. A kunok tudomására hozták, hogy elég erős a serege ahhoz, hogy harcba bocsátkozzék. Habár nehézlovasság tekintetében bizonyosan lényegesen rosszabbul állt ellenfelénél, de ezt ellensúlyozta a könnyű fegyverzetűek számában megnyilvánuló fölénye; csak éppen taktikailag helyesen kellett őket alkalmaznia, Rudolf azonban vitathatatlan mestere volt a hadművészetnek.

A seregek erejét csak nehezen becsülhetjük meg, mivel a források túlságosan is pontatlanok és eltérőek. Állítólag csak a magyarok 40 000, sőt 50 000 fős haderőt képviseltek. A *Colmari Krónika* már közelebb áll a valósághoz: szerinte Habsburg Rudolfnak 15 000 kun harcos állt rendelkezésére, más források szerint Ottokárnak harmincezres serege volt, ebből kétezer nehézpáncélos-lovas. Néhány kutató szerint ezzel szemben Rudolfnak mindössze háromszáz nehézpáncélosa volt, az igazság valószínűleg ennek a kétszerese lehet. Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy Rudolf serege a magyar segédcsapatok jóvoltából nyilván nagyobb volt ellenfelénél, ámde nehézpáncélosok tekintetében, amelyek akkoriban eldöntötték egy csata sorsát, egy a három arányban alatta maradt Ottokárénak. Ennek ellenére Rudolf tábora derűlátó volt. Ezt egy levél tanúsítja, amelyet egy ismeretlen írt állítólag a csata előtti utolsó napok egyikén. A szerző kicsit dicsekedve azt írja, Ottokárnak nincs több embere hatezernél, és könnyedén le lehet majd győzni. Csupa félelemből vagy egy fél mérföldre még vissza is vonult, amikor megpillantotta a római király haderejét. Utóbbi megjegyzés azonban egészen biztosan tévedés. Ottokár nem volt nyúlszívű, jóllehet habozott, ami eléggé végzetessé vált számára. De vajon állítólag kis létszámú csapata esetleg nem ad mégis magyarázatot katonai értelemben vett tétovázására?

Rudolf kihasználja a csata előtti napot, hogy még jobban megerősítse hadállásait. Kis darabon előrenyomul, egészen a Kruterfeldet északon lezáró dombok pereméig, amelyhez Dürnkrut település parasztkunyhói odasimulnak. Előőrsei most már mindössze csak fél mérföld, azaz háromnegyed kilométer távolságra állnak az ellenségtől. Ezzel a manőverrel azt is elérte, hogy elébe került a Weiden patak nádasainak és mocsaras területeinek. A tapasztalt hadvezér tudja, hogy ez a patakocska adott esetben komoly akadályt jelenthetne nehézpáncélos lovasainak. Természetesen megmaradhatott volna defenzívában is a Weiden patak mögött, és kivárhatta volna az ellenség támadását. De Rudolf nem a védekezés embere. Siettetni akarja a döntést – aki mer, az nyer.

Rudolfnak már megvolt a haditerve: egymás után, három hullámban

veti seregét a harcba. Az elsőség dicsőségét átengedi a magyaroknak. A fürge kunok feladata lesz, hogy nyílzáporral borítsák el Ottokár hadrendjét, és lehetőség szerint szétzilálják. Második hullámban az osztrákok érkeznének, a harmadikat maga vezeti, legmegbízhatóbb stájer, svábföldi, elzászi, valamint karintiai és krajnai csatlósai élén. Abban a korban szokásos volt ez a taktika, maga Ottokár is három részre osztotta seregét. Az ütközetnek ugyanis nem az a célja, hogy fizikailag megsemmisítsék az ellenfelet, hanem annak bizonyítékául szolgál, ki az az ellenfelek közül, akinek valóban igazsága van. A harcnak megvolt az állandósult rituáléja, amelyet általában mindkét fél betartott. Akárcsak lovagi tornákon, a nehézpáncélos lovasok elnyújtott sorban rontanak egymás ellen, és igyekeznek hosszú, hegyes lándzsájukkal az ellenfelet kibillenteni a nyergéből. Aki lezuhan, azt – amennyiben nincs szerencséje – széttapossák és agyonütik, ha viszont szerencséje van, kegyelemért folyamodik legyőzőjéhez, amit többnyire meg is szokott kapni. Akit legyőztek, annak köteleznie kell magát arra, hogy a továbbiakban már nem fog újból harcba bocsátkozni, fogolynak minősül. Távolból szemléli a további öldöklést, és kivárja, hogyan alakul a hadiszerencse. A lovagi becsületkódex megtiltja neki, hogy például elmeneküljön, vagy ismét felvegye a harcot. Egy ütközet után, amelyik ritkán tart néhány óránál hosszabb ideig, az a győztes, aki a csatateret uralja.

Nagyjából ezek voltak a csata íratlan törvényei, és ilyen módon képzelhette el Ottokár király is az ütközet lefolyását. Nehézlovasságának fölénye bizalommal töltötte el. Rudolf persze nem tarthatta magát efféle merev szabályokhoz, mivel azok kezdettől fogva erősen csökkentenék győzelmi esélyeit. Éber szelleme réges-rég hátat fordított a lovagi hagyomány és szokások szűkös kereteinek, új utakra tért, amelyeken csak kevesen tudták őt követni. Ebben a helyzetben azt is tudomásul veszi, ha a bevált illemszabályok semmissé lesznek. Számára a siker a fontos, nem pedig megmerevedett és túlhaladott hagyományok további ápolása. Azt találta ki, hogy egy nagyjából hatvan lovagból álló különítmény ne viaskodjék az arcvonalban, hanem titokban kerüljön a dombok közé, ahol rejtve marad az ellenség elől, és ott várja ki, míg elkezdődik az ütközet. Majd a legkedvezőbb pillanatban törjenek elő a lovagok rejtekhelyükről, és váratlanul támadják meg az ellenség szárnyát. Az osztag parancsnokául Heinrich von Pfannberg grófot, stájer nemest jelölte ki. A gróf eddig hűségesen szolgálta a királyt, és minden parancsának engedelmeskedett. Ennek ellenére most habozik, hogy elfogadja ezt a megbízatást. Úgy véli, méltatlan hozzá, hogy elrejtőzzék, és csak szemlélje a harcot, hogy aztán hátba támadja a meggyengült ellenfelet, ez a taktika ellenkezik lovagi érzületével. Rudolf viszont elég okos ahhoz, hogy tiszteletben tartsa a gróf becsületérzését, és olyan rátermett embereket keres, akikre rábízhatja ezt a fontos feladatot. Végül az osztrák Konrad von Summeraura, valamint a stájer Ulrich von Kapellenre esik a választása, noha ezek sem boldogok a kétes megtiszteltetés-

től. Duzzogva rúgtatnak a táborban, felkeresik embereiket sátraikban, és elnézést kérnek tőlük azért, amiért meg kell szegniük a lovagi erkölcsöt. Jobb szeretnének a régi lovagi szokásoknak megfelelően küzdeni, ámde a királytól más parancsot kaptak, s ennek a parancsnak engedelmeskedniük kell.

Lassan leszáll az éjszaka a két ellenséges táborra, langyos, meleg nyári éjszaka, sokak számára az utolsó. A sátrakban elő vannak készítve a lovagok vértjei és fegyverei, a nehéz, bödön alakú vassisak, amelyet toll vagy címer ékesít, s amelyen csupán szűk rés biztosítja a kilátást. Mellette hever a sodronying, ezt több rétegből szerkesztették össze, s azt a célt szolgálja, hogy viselőjét megvédje a szúró és vágó fegyverek okozta sebektől, a kardcsapásoktól és a lándzsadöfésektől. Arra azonban nem elegendő, hogy a buzogány csonttörő csapásait is felfogja, ezért tetejébe vastagon bélelt bőrzekét húznak, az ellenséges csapások erejét csökkentendő. Az alsó végtagokat páncélharisnyák és lábvértek óvják. Az öltözéket vastag felsőrész és pajzs egészíti ki, utóbbin viselője címere látható. A teljes fegyverzet olyan nehéz, hogy a lovag képtelen önerőből lóra ülni, apródjai emelik nyergébe. A lóállásokban türelmetlenül kapálnak és nyihognak a nehéz harci paripák, amelyeknek ezt az irdatlan terhet majd hordaniuk kell. Sok múlik a minőségükön és kitartásukon, hiszen lovas ütközetről lesz szó, a gyalogságnak szinte semmilyen szerep nem jut benne.

Rudolf táborában napfelkeltekor ébresztik a harcosokat. A bázeli püspök misét mond, egyszerű, lélekbe markoló szavakkal prédikál, hogy felrázza az esetleg csüggedt lelkeket. Sokan magukhoz veszik az ostyát, ami a középkorban csak akkor volt szokásban, ha valaki halálveszélyben volt. A király világi vigaszt nyújt, a birodalom feje ebben az ünnepélyes-komoly órában egy sereg fiatal nemesi származású apródot üt lovaggá: lovagi sorba kerülve jobb bánásmódra tarthatnak igényt abban az esetben, ha fogságba esnének. Most pedig eljön a csatarend kialakításának, a harcosok felállításának az ideje. Az első hullámban a magyarok készülődnek, akiket körülrajzanak kun segítőik, a másodikban az osztrákokat látni, ék alakzatban, a háromszög közepén az öreg Haslauer áll, aki ugyan már megvan vagy nyolcvanesztendős, de ő tartja lobogót „a fehér csíkkal", Ausztria tiszteletre méltó vörös-fehér-vörös zászlaját. Mögöttük, a harmadik hullámban lobog a fehér kereszt vörös mezőben, a birodalom hadi lobogóján, amelyet Friedrich von Nürnberg várgróf tart szilárdan, körülötte pedig stájerek, salzburgiak, svábok és frankok csoportosulnak. Rudolf vitézei keresztet viselnek megkülönböztető jel gyanánt, vörös vagy fehér színben, mikor milyet. A csatakiáltás „Róma, Róma", illetve „Krisztus, Krisztus" lesz.

A király nyilván még egy utolsó szemlét tart csapatai felett, hogy aztán elfoglalja helyét a harmadik hullámban, ahol legjobb embereit gyűjtötte egybe. Most már nem sokat tehet. Amikor már javában dúl az ütközet, lehetőségei korlátozottak, hogy bele tudjon avatkozni annak menetébe.

A colmari krónikás szerint nagy gondban volt önmaga és övéi miatt, Ottokár ellenben biztos a győzelmében. A dominikánus szerzetes ebbeli véleményét azonban aligha osztjuk. Rudolf ugyan nem kereste ezt a harcot, ám most, amikor elkerülhetetlenné vált, egészen biztosan emberül megállja majd a helyét, és meg fogja kísérelni, hogy visszafizesse Ottokárnak mindazt a megaláztatást, amelyet el kellett szenvednie a cseh királytól. Gyűlöli ezt a fényűző, kevély embert, akit „aranykirály”-nak neveznek. 1276-ban a cseh király kitért a döntés elől. Most már nincs számára visszaút, most ki kell állnia. Rudolf állítólag azt mondta lovagjainak, hogy szívesebben hal meg, mintsem hogy eltűrje ezt az égbekiáltó igazságtalanságot, ezt az elképesztő erőszakot. Isten segítségében bízik, valamint haditervében. Hűvösen és racionálisan ötlötte ki, nem törődve a hagyományos hadviselés szabályaival. Ulrich von Kapellen épp eltűnik lovagjaival a lankás bozótosában. Ekkor Rudolf parancsot ad az első hullámnak a támadásra. Pénteki napot írunk, 1278. augusztus 26-át, nagyjából reggel kilencre jár az idő.

Manapság annak a képzeletbeli szemlélőnek, aki egy dombtetőn állva megkísérli gondolatban rekonstruálni az akkori véres eseményeket, a csata egészének olyan látképe tárul szeme elé, ahogyan azt a benne résztvevők sohasem láthatták, azok, akik vastag porfelhőbe burkolózva, észveszejtő csatakiáltások közepette, a lovak patáinak dobogása mellett, perzselő hőségben az életükért küzdöttek. A szemtanúk közül senki sem készített feljegyzéseket, többségük azon egyszerű oknál fogva, hogy nem tudott írni. Csak a Stájerországból származó Otacher uz der Geul lovag, a *Rímes Krónika* szerzője lehetett jelen, de ő is csak töredékesen ábrázolhatta a csata lefolyását, ráadásul a történelmi igazság megörökítése nem tartozott éppen erősségei közé.

Számtalan tévedést és félreértést követően, csak a kutatók fáradhatatlan szorgalmának sikerült ennek a véres infernónak a történetét megörökíteni, amennyiben a kortársi beszámolókban gondosan elválasztották egymástól az igazat a valótlantól, és igyekeztek az ellentétes nézeteket összhangba hozni. Ennek köszönhető, hogy ma már némileg pontos képet alkothatunk arról, mi történt 1278. augusztus 26-án. Tudjuk például, hogy a két király személyesen nem küzdött meg egymással életre-halálra, és szó sincs arról, hogy Rudolf saját kezével döfte volna le Ottokárt, ahogyan azt a tiroli Tratzberg kastélyában lévő Habsburg-családfán oly szemléletesen ábrázolták, s hogy nem Heibord von Füllenstein lovag volt az, aki Rudolfot a Weiden patak habjaiba taszította, s hogy egy bizonyos Franz von Kausler még a 19. század elején is alaposan melléfogott, amikor a *Figyelemre méltó csaták atlasza* című művében százezer egymás ellen harcoló katonáról beszélt. A hadművészet ugyanis abban az időben még korántsem volt olyan fejlett és állt azon a szinten, hogy egy ekkora hadsereget logisztikailag el tudott volna látni.

Az események nagyjából a következőképpen zajlottak le: reggel kilenc órakor Habsburg Rudolf kezdi meg a harcot. Az általa kijelölt első hullám támadásba lendül. Ezek magyarok és kunok, akik megszerezték maguknak az elsőként támadók dicsőségét. Királyuk nincs velük, 18 évével Rudolf túl fiatalnak tartotta, hogy részt vegyen a csatában. Lászlót papok vették körül, akik imádkozva és énekelve a távolból követték a hadi eseményeket. Henrich bázeli püspök pompás vértezetben lóhátról biztatja és vigasztalja az esetleg csüggedőket és kicsinyhitűeket, valamint buzdítja a bátrakat, és ha klerikusi mivolta, továbbá a királynak a pótolhatatlan barát iránti aggodalma nem akadályozta volna meg benne, maga is kardjához nyúlt volna. Így mindössze az marad számára, hogy rákezdjen az ősrégi Mária-himnuszra, amit valamennyien ismernek, s amelynek éneklésébe a többiek is bekapcsolódnak: „Sancta Maria, édesanya és szolgálóleány, minden keservünket neked panaszoljuk el".

Időközben a magyarok Dürnkrut mellett leözönlöttek Kruterfeld síkságára. Ott Ottokár első hadrendje elszántan várja támadásukat. Ottokár ide cseh és morva lovasokat állított fel, a németeket tudatosan a második hadrendbe sorolta, mivel korán akarja döntésre vinni a dolgot, amit az is bizonyít, hogy harmadik hadrendje lengyel és sziléziai harcosokból áll, akik rettenthetetlenség dolgában nem vehetik fel a versenyt az előbbiekkel. „Uram, irgalmazz nékünk", éneklik a csehek és a morvák, a dallam gregorián énekre emlékeztet, amelyet kisvártatva elnyom a kunok mindenünnen felhangzó ordítása, majd teljesen el is hal a nyílzápor alatt, amely a lovagokra van irányítva, akik nem képesek a nyilak ellen védekezni. Felhangzik a lovagok „Prága, Prága" csatakiáltása, s a nyilaktól elszenvedett veszteségük dacára felveszik a harcot a magyarokkal, akiket eleinte jól meg is szorongatnak: Mátyás nádor lebukik a lováról, és éppen csak hogy meg tudja menteni a bőrét. A magyar túlerő azonban fokozatosan kézbe veszi a harci események irányítását. A magyar nemesek ugyan gyengébben vannak felfegyverezve, ezt ellensúlyozandó azonban remekül értenek a kardforgatáshoz, mintha csak valamennyien Franciaországban tanulták volna a vívás mesterségét, amint ezt e harcművészet szakértője, a *Rímes Krónika* szerzője elismerően megjegyzi. A cseheknek és a morváknak nincs ellenszerük e pazar vívótudás ellen, menekülésre fogják a dolgot északnyugati irányban, Zistersdorf felé, a magyarok és a kunok pedig a győzelem biztos tudatában nyomukba erednek. Csupán a zsákmányszerzésen jár az eszük, a harci cselekményekben a továbbiakban jó ideig nem játszanak szerepet.

Ottokár most második hadrendjét küldi a csatába, az elitet, amelybe legnagyobb reménységét vetette, a „német vendégeket". Nehéz paripáikon, lándzsájukat szegezve robognak az osztrákok ellen, akik merészen felveszik a harcot a félelemgerjesztő túlerővel szemben.

Az igazi csata csak most kezdődik: a nehézpáncélzatú lovagok ádáz küzdelme. Akárcsak a tornatéren, úgy robognak egymás ellen hosszú sorok-

ban, rekedt csatakiáltásokat hallatván, amellyel önmagukat bátorítják a pillanatokon belül elkezdődő öldökléshez. Az összeütközés borzalmas: lándzsák törnek ketté, lovak borulnak fel, hátukon lovasukkal, a megriadt állatok nyerítése és nyihogása összekeveredik a sebesültek jajkiáltásaival. Az osztrákok, bármennyire is bátran vívnak, nem képesek hosszasabban ellenállni, túl kevesen vannak és túl nagyok a veszteségeik. Nem menekülnek, de visszaszorítják őket egészen Rudolf harmadik hullámáig, amelynek korán, túlságosan is korán kell harcba szállnia. A nürnbergi palotagróf szilárdan tartja markában a birodalmi lobogót, mivel elérkezett a döntés ideje. Amennyiben Rudolf harmadik hulláma is meginog az ellenség rohamától, akkor számára a csata elveszett. A küzdelem keserves lehetett. Németek csatáznak németekkel, svábok bajorokkal, bajorok elzásziakkal, elzásziak türingiaiakkal. Nem adják olcsón az életüket. Ottokár német vendégei pillanatig sem gondolnak arra, hogy annak a birodalomnak a királya ellen harcolnak, amelyhez maguk is tartoznak, nem ismerik a nemzeti összetartozás érzését. Ők a cseh királynak tettek hűségesküt, esküjüket pedig meg fogják tartani, utolsó csepp vérük árán is. Ha győznek, gazdag jutalomban lesz részük, márpedig ők győzni akarnak. Ezért közömbös számukra, hogy a birodalom fejét szorongatják, sőt kergetik halálos veszedelembe.

És csaknem valóban győznek is. Fölényben vannak, majdhogynem kétszer annyian vannak, mint az a nagyjából háromszáz stájer, elzászi és sváb lovag, akikkel meg kell küzdeniük. Elképesztő lendülettel törnek előre, az osztrákok elleni sikerük szárnyakat adott nekik, s feltüzelte harci kedvüket. Rohamuk alatt Rudolf harmadik hulláma is meginog, lassan el is kezd hátrálni, egészen a Weiden patakig. Ott aztán életre-halálra szóló kézitusa veszi kezdetét. A siker borotvaélen táncol. Az egyik fél, amelyik szinte már győztesnek látja magát, rettenthetetlen elszántsággal hadakozik, szúr, vág és üt, a másik oldal pedig, annak a tudatában, hogy minden elveszett, amennyiben nem képes ellenállni az ellenség előrenyomulásának, elkeseredetten és kétségbeesett vakmerőséggel védekezik. Ha egy lovagnak eltörik a lándzsája és nincs apród kéznél, aki újat nyújtana neki, akkor előkapja a kardot, és azzal vagdalkozik, akinek pedig a kardot is kiverték a kezéből, vagy eltört a pengéje, az kirántja övéből a „misencord"-ot, ezt a hosszú, tőrszerű kést, és azzal folytatja a harcot. A szó a latin „misericordiá"-ból ered, amely kegyelmet, könyörületet, együttérzést jelent, és valóban, könyörületre lesz is szüksége annak, akinek már nincs többé semmi más fegyvere, amivel megvédhetné magát. De vajon létezik még egyáltalán könyörület a csata hevében? Olybá tűnik, mintha a csatának ebben a fázisában még ejtettek volna foglyokat, később már nem került erre sor. Most azonban ez a harc, amely becsületes lovagi küzdelemnek indult, értelmetlen öldökléssé fajult, a véres halál apokaliptikus infernójává, messze távol kerülve mindenfajta lovagi eszménytől, amit a német trubadúrok, a minnesängerek dagályos és sokszor kissé együgyű módon megverseltek. A költé-

szetnek és a valóságnak immáron az égvilágon semmi köze nincs egymáshoz a háború eme rettenetes színpadán.

Rudolf király övéi között tartózkodik. Hatvan éve ellenére nem retten vissza a veszélytől, s úgy harcol, akárcsak egy közönséges lovag. A csata kellős közepén, az ellenfél sorából felismerik. Úgy hírlik, Ottokár felbérelt egy embert, hogy ölje meg Rudolfot. Az ismeretlen a harc forgatagában Rudolf közelébe nyomul, és lesújt rá. A király tapasztalt harcos, „miles emeritus"-ként sikerrel védekezik, lovát azonban halálos lándzsadöfés éri. Fejjel előre lebukik a nyeregből, bele a Weiden patak közepébe, ahonnan nehéz vértjében önerejéből már képtelen feltápászkodni. Pajzsával takarja magát a szerencsétlenül járt király, amennyire csak képes, hogy megvédje magát ellenfele csapásaitól és a hadi mének patájától, amelyek fölötte száguldanak. Helyzete talán még soha nem volt kétségbeejtőbb a mostaninál. Serege a kudarc szélén áll, ő maga közvetlen életveszélyben van, kitéve annak, hogy vagy halálos csapás éri, vagy a lovak tiporják agyon. Élete most is cérnaszálon függ, és megint csak szerencséje van. Walther von Ramswag, egy thurgaui lovag, látja, amint a király védtelenül fekszik a patakmederben. Odaküzdi magát Rudolfhoz, és sikerül neki a királyt kimenekíteni a harcolók forgatagából, majd pihent lóra ültetni, amelyen kisvártatva újból beleveti magát a küzdelembe. Rudolf sohasem felejti a lovag tettét, s mindvégig hálával emlékszik rá, aki – ahogy a király mondja – „kiemele minket a patakból, midőn tehetetlenül feküvénk ottan, imígyen életünket megmentvén".

A lovag bátor cselekedete azonban még korántsem döntötte el a csata sorsát. Rudolf és emberei még mindig kétségbeesetten harcolnak az ellenséges túlerővel, s amennyiben a cseh király képes lett volna arra, hogy reálisan felmérje a helyzetet, és harmadik hadrendjét is harcba küldje, akkor Rudolfnak vége lett volna. Ottokár azonban újból, most azonban végképp utoljára, habozik. A lengyelek és a sziléziaiak nem sietnek a német vendégek segítségére, akik lassacskán kifáradnak az órákon keresztül tartó bajvívásban, a tűző napon. Ezzel szemben a dombokról most lerobog Ulrich von Kapellen hatvan páncélos lovasával és az ennek a számnak a többszörösét kitevő könnyű fegyverzetű katonáival; összességükben ugyan kis csapatot alkottak, viszont frissek és kipihentek. Rudolf parancsának megfelelően nem szemből törnek az ellenségre, hanem oldalba kapják Ottokár lovagjait, jobbszárnyukat megtámadva és hatalmas zűrzavart keltve soraikban. A megtámadottak megszokták, hogy szemtől szembe álljanak az ellenséggel, azzal azonban nem tudnak mit kezdeni, ha hátba támadják őket. A lovagok sisakjának keskeny szemrése csak korlátozott kilátást tesz lehetővé, előre ezért nem képesek felismerni, mennyire gyenge Rudolf tartaléka, amely – ezt el kell ismerni – halált megvető bátorsággal rohamoz. Úgy haladnak előre, akárcsak kés a vajban, Ottokár hadsora pedig megnyílik, a lovagok pánikba esnek a nem várt, sőt láthatatlan ellenségtől, amely oldal-

ról és hátulról támad rájuk. Mire viszont harci paripáikat az új ellenség felé fordítják, akkor szárnyukat és hátukat azon nyomban kiszolgáltatják a stájeroknak és a sváboknak, akik Rudolf harmadik hullámát alkotják, és esélyüket hamar felismerve halált megvető bátorsággal csapnak le a tanácstalan és meglepett ellenségre. Ekkor a harcolók fájdalomüvöltése közepette egyszerre csak felhangzik egy kiáltás, amely túlharsogja a csatazajt, az egymást keresztező pengék szüntelen csengését: „menekülnek, menekülnek!". Ezt Rudolf kísérete kiáltja, mikor látja, hogy néhányan a „német vendégek" közül megfordítják csataménjüket, és észak felé, Jedenspeigen irányába rúgtatnak. Ezek bajtársai, meghallván a kiáltást, azt hiszik, társaik cserbenhagyták őket, és ugyancsak elkezdenek kereket oldani. A hatalmas porfelhőben, amely vastagon megüli a csatateret, erősen korlátozottak a látási viszonyok, Ottokár harcosai csak a közvetlen közelükben zajló eseményeket látják, azt, ami körülöttük történik, ahogyan jobb oldali küzdőtársuk hátulról és oldalról megtámadva lebukik a lováról, ahogyan apródja, akinek tiszte lenne urát kimenekíteni a harcból, inkább elszelel, hogy saját bőrét mentse, és ahogyan bal oldali bajtársuk, aki már vagy az ötödik lándzsáját törte, hirtelenjében megfordítja a lovát, és elvágtat.

„Menekülnek, menekülnek!" A kiáltás futótűzként terjed és betölti az egész csatateret, ámbár meglehet, hogy első elhangzásakor nem volt egyéb hadicselnél, mostanra azonban komor, véres valósággá vált. Ottokár sorai szétzilálódnak és felbomlanak, vad iramban észak felé törnek, a táborba, a menekülők hatalmas hulláma magával sodor mindent és mindenkit. Összetalálkoznak a harmadik hadrend lengyel és sziléziai harcosaival, friss, kipihent csapatokkal, valamint a dühödt Milota vezetése alatt álló csehekkel is – Milota egykor Stájerország tartományi főnöke volt. Ezek a csapatok csatlakoznak a menekülőkhöz, s ahelyett, hogy harcba bocsátkoznának, ők is belesodródnak a halál és romlás borzalmas örvényébe. A lovak megbokrosodnak, és képtelenség őket irányítani, vad vágtában hurcolják lovasaikat tova. A katonák északkelet felé veszik az irányt, mivel északnyugaton tudomásuk szerint a kunok tartózkodnak, nem beszélve arról, hogy a meredek Goldberg ott természetes akadályt is képez. Eközben fülükbe harsog az üldözők diadalittas rikoltozása. Talán sikerül biztonságba kerülniük a March túlpartján, hiszen a folyó vízállása ebben az évszakban meglehetősen alacsony. Lovaik azonban, amelyek teljesen kimerültek a csatában és nagyrészt meg is vannak sebesülve, ezt a megerőltetést már nem bírják. Összeroskadnak, ledobják hátukról lovasukat, akik nehéz vértezetükben kődarabként merülnek alá a vízben. Állítólag ezrével lelik halálukat a habokban, „akárcsak az egyiptomiak a Vörös-tengerben", legalábbis így írt erről egy krónikás, akinek ismernie kellett a Bibliát. A March folyó vörösre színeződik az elesettek és sebesültek vérétől. Akinek mégis sikerül elkerülnie ezt a borzalmas sorsot, annak aligha kevésbé rettenetesre kell számítania, mivel visszatérnek a kunok, mikor meghallják, hogy a cseh király

serege menekülésre fogta a dolgot. Számtalan foglyot ejtenek, megbilincselik őket, kegyetlenkednek velük, és sokukat Magyarországra fogják majd elhurcolni. A kunok másik része Ottokár táborát célozza meg, amelyben felbecsülhetetlen értékű kincseket találnak, a megvert királyt azonban nem lelik. Hol van Ottokár?

Lehet, hogy a cseh király nem jó hadvezér, de bátor ember. Nem menekül el azonnal, amikor látja, hogy a csata elveszett, hanem néhány hű emberével tovább harcol. Jóllehet, elkeseredett és bátor bajvívásának már nincs sok értelme, ha körülötte minden felbomlik, és a katonák elmenekülnek. Miért nem igyekszik biztonságba kerülni, amíg még van rá ideje? Nem gondol arra, hogy Rudolf emberei között számosan vannak, akik az életére törnek, és nem riadnak vissza egy esetleges királygyilkosságtól sem? A nem várt vereség feletti elkeseredésében talán önként keresi a halált? Erejét teljesen kimeríti heroikus, egyszersmind dőre kitartása a csatamező déli, perzselő forróságában, amelyre az augustusi nap ontja kegyetlen hevét. Mikor aztán a hívei által elhagyott Ottokár is bágyadtan, elbátortalanodva és a harctól megcsömörlötten menekülésre fogja a dolgot, már késő van. Nem jut messzire. A Nemezis őt is eléri. Kegyetlenül megbünteti mindazokért a kegyetlenségekért, amelyben ő maga részesített másokat, a Nemezis, a bosszú istennője, aki most felöltötte a stájer lovasok alakját.

Azt beszélik, már biztonságban tudta magát, megpihenve egy forrásnál, s levéve sisakját, hogy hűsítse magát ebben az irdatlan forróságban. Így tehát könnyedén felismerték Seyfried Merenberg rokonai, akik keresték, hogy bosszút álljanak az öregember haláláért, ami Ottokár lelkiismeretét terhelte. Más források szerint menekülés közben érték utol, és taszították le a lováról, ez a változat valószínűbbnek is tűnik. Hiszen a királyt egészen bizonyosan felismerhették pompás vértjéről, valamint arról a kettős farkú ezüst oroszlánról, Csehország címeréről, amelyet pajzsán viselt. Utolérték tehát, és letaszították nyergéből. Ekkor a lovak patájától széttaposott poros földön feküdt, védtelenül kiszolgáltatva ellenségei bosszújának. Nem tudjuk, vajon kétségbeesetten könyörgött az életéért, vagy büszkén és dacosan várta a halálos csapást, esetleg utolsó leheletéig védekezett. Sokan voltak körötte, közülük csak egyet ismerünk névleg, Berthold von Emmerberget, a pohárnokot, de valamennyien hallgattak, mint a sír, és senki nem beszélt az utókornak királygyilkosságról. Némán tették a dolgukat, kegyetlen gyűlölettel, amely elködösítette elméjüket és elfeledtette velük lovagi neveltetésüket. Nem kegyelmeztek, a zsarnoknak meg kellett halnia. Egyikük átdöfte lándzsájával a védtelen ember nyakát, a többiek karddal estek neki. Több mint egy tucat csapást mértek a sárban fetrengő, vérző, fájdalomtól nyögő és rángatózó emberi roncsra, aki nemrég még az „aranykirály" volt, majd egyikük még beléje merítette kardját, mintha az előző csapások nem lettek volna elegendőek. Aztán otthagyták, fekve. Ottokár,

Csehország királya, Morvaország őrgrófja, hosszú ideig Ausztria és Stájerország hercege, Karintia hercege és Krajna ura halott volt. Idenyargaló csatlósok kifosztották a meggyalázott véres holttestet, amelyet gyilkosai otthagytak, egészen ingre vetkőztetve zsákmányukat. A halott meztelenül és szörnyűségesen megcsonkított állapotban hevert a puszta földön, bámészkodók hadától körülvéve, kigúnyolva és becsmérelve azoktól, akik nemrég még térden csúsztak előtte.

A csata véget ért. Ami még hátra volt, nem volt egyéb mészárosmunkánál, gyilkosságnál, fosztogatásnál és öldöklésnél. Rudolf saját közlése szerint a cseh seregből tizenkétezren estek el és kerültek fogságba, nem beszélve a sebesültekről és a megcsonkítottakról. A győztes a szokással ellentétben nem maradt a csata színhelyén, még sok volt hátra a napból, és a győzelem mámora embereivel együtt elragadta, akárcsak az a racionális, megfontolt igény, hogy befejezze azt, amit elkezdett, és teljesen megsemmisítse az ellenséges haderőt, úgy, hogy írmagja se maradjon, és soha többé ne jelentsen veszélyt számára. A vad hajsza messzire vetette, egészen a kis morvaországi városig, Feldsbergig, amelyet ma Valticénak hívnak, és Dürnkruttól légvonalban jó 30 kilométerre esik. Egész délután maga előtt űzte a kimerült ellenséget, pontosabban szólva azt, ami még megmaradt belőle. Nyilván ő maga is halálosan kimerült lehetett a nap embertelen fáradalmaitól, de a győzelem mámora erőt adott neki, és tovább hajtotta előre. A győzelem, amely kettős értéket képviselt ama tény által, hogy legveszélyesebb ellenfele és ellenlábasa immáron halott volt.

Kruterfeld feltúrt, poros mezején e győzelem kárvallottjai hevertek, a sebesültek, üvöltve a kíntól és a fájdalomtól, akik mellett közömbösen mentek el a győztesek, s hagyták őket elpusztulni, anélkül, hogy orvos látta volna el vérző és tátongó sebeiket, vagy irgalmas szamaritánus nyújtott volna nekik vigaszt és segítséget. Ezek a szerencsétlenek elszórtan hevertek a kardcsapástól levágottak, buzogánycsapástól eltaláltak, nyíltól és dárdától átütöttek között, akik immáron meghaltak, s még talán jobban is jártak, mivel nem kellett mondhatatlan kínokat kiállniuk a csatamező porában fekve, kiszolgáltatva a kegyetlenül tűző nap perzselő sugarainak. Megcsonkolt lovak rángatóztak saját vérükben fetrengve, kutyák kóboroltak egy-egy véres emberi húscafattal fogaik között, és ragadozó madarak marakodtak egymással azon, melyikük csőre képes nagyobb darabot kitépni az elesett hősök teteméből kibuggyanó belekből, mert nem volt senki, aki eltemette volna a vitézeket. Borzalmas bűz terjengett Kruterfeld felett, ahol emberi és állati tetemek rohadtak ezen a forró augusztusi napon, úgyhogy Dürnkrut és Jedenspeigen lakói kénytelenek voltak sietve elmenekülni otthonaikból, ha nem akarták a dögvészt belehelni és maguk is elpusztulni. Éjszaka aztán a halottak szellemei kóboroltak a síkság felett, a harcosok lelkei, akiket csakhamar elfeled a világ, és bekerülnek a történelem szeméttárolójába. Közülük csak egyvalakit nem fognak elfeledni, Ottokárt, ezt a meg-

hasonlott, titokzatos, kegyetlen és részvétteli embert, aki „oroszlán a bátorságban és sas a jóságban", a „kereszténység pajzsa a pogányok és kunok ellen". Róla szól egy ismeretlen német költő szép és megható gyászdala:

„Mindenhol csak fegyver!
Siratja minden ember
Csehország királyát.
Elátkozom halálát,
Ó, senki nem talál rád,
Hogy fogná meg kezed.
Sirassuk Ottó urunkat,
Megölték gyámolunkat
A nemes király halott!"

Eldőlt hát a nagy párviadal, de a döntés, amelyet hozott, lehetett volna egyértelműbb is. Az egyik király élt, a másik halott volt, és soha többé nem jelentett már veszélyt az élőre. Rudolf nagy ellenlábasa, „nostreque salutis et vitae notorius persecutor", a gonosztevő, aki létében fenyegette őt, sőt életére is tört, mindörökre eltűnt a történelem színpadáról, és soha többé nem tudja már felütni fejét. Rudolf tulajdonképpen nem félt tőle, inkább gyűlölte, de azért mégis határtalan megkönnyebbülés vehetett most rajta erőt. Nem büntette meg a királygyilkosokat, nagy szolgálatot tettek neki, és eléggé becsületes volt ahhoz, hogy ezt közvetve el is ismerje. Azokból a győzelmi jelentésekből, amelyeket a csatát követő napon elküldött a pápának és a velencei dózsénak, még kihallatszik, mennyire becsületébe gázolt ez az ember, s mennyire megbántotta önbecsülését. „Gyalázatos sértegetésekről és szűnni nem akaró üldözésekről" ír bennük, melyekben Ottokár részeltette őt, majd tömören lefesti, hogyan kezdte el a cseh már húsvétkor a háborút, meghódítván erődöket és városokat, majd hogyan vette fel ő, Rudolf a harcot vele szemben, elébe vonulván, és augusztus 26-án csatára kényszerítvén, s végül hogyan pusztult el ellensége hadserege részben kard által, részben a March folyó habjaiban lelvén halálát. Ottokár „more gyganteo" és „virtute mirabili", gigászok módján, csodálatos vitézséggel védekezett, „rex magnificus"-ként, mielőtt halálosan megsebesülve elvesztette a csatát és az életét.

Elesett ellenfelétől Rudolf nem tudja teljesen megtagadni nagyrabecsülését és elismerését, bár nyilván ügyelnie kellett a Kúria hangulatára is, amelynek Ottokár hosszú éveken keresztül barátja és pártfogója volt.

Az viszont puszta legenda marad, hogy még a csatamezőn végtisztességben részesítette volna a halott királyt, sőt meg is siratta. A legenda persze felettébb közkedvelt volt a 19. század történeti festészetében. A bécsi Hadtörténeti Múzeum Győzelmi Csarnokában látható egy freskó, amely a következő jelenetet ábrázolja: a még igencsak fiatalos külsejű Habsburg Rudolf teljes vértezetben, kezét összekulcsolva komolyan és méltóságteljesen nézi Ottokár holttestét, aki mindössze egyetlen lágyéktakaróval befedve fekszik a poros harcmezőn. A jelenet Grillparzer fantáziáját is felkeltette, aki *Ottokár király szerencséje és bukása* című drámájában így írt:

„Rudolf:
Mezítelen, megfosztva ékességtől
Nyugszol nagy király, szolgád ölében főd;
Összes kincsedből s díszedből sem maradt
Egyetlen árva takaró sem már,
Mely lepelként befödné holttested.
Császári palástom, amelyre vágyódtál,
Ím leveszem, és rád terítem azt (megteszi),
Hogy császárként temessenek majd el,
Téged, kit kolduskként ért a halál ...
(leveszi sisakját és csöndben imádkozik)"

Költészet és valóság, időnként mekkora szakadék is tátong köztük! Álljon hát itt az igazság, jobban mondva kísérlet egy beszámolóra, kortársi források alapján, amely kissé közelebb áll a valósághoz: a halott cseh királyt meztelenül és csupaszon, „amely állapotban elhagyta anyja méhét", kordén Bécsbe szállították, és lerakták a skótok kolostora előtt; egy olyan királynak, „akinek uralma tengertől tengerig tartott, s másokat elhalmozott ajándékokkal", párna sem akadt feje alá, és nem találtatott semmi, amellyel mezítelenségét betakarták volna. A *Continuatio Vindobonensis* szerzője érzékletesen írja le ennek a hatalmas királynak holtában történő megszégyenítését: tegnap még nagyszámú előkelőségnek osztott parancsokat, ma pedig egyetlen valaki parancsol neki, a halál. Tegnap még hadserege ellepte a földet, ma pedig ez a föld takarja be őt, tegnap még másokat öltöztetett bíborba, mára pedig még egy vászonlepedője sem maradt.

Másnap kora reggel Ottokár meggyalázott holttestét elszállították a skótok kolostorától a minoritákéhoz. Bécs papsága némán kísérte a ravatalt, komor, hallgatag menet haladt a város utcáin, sem a lélekharang nem kondult meg, sem ünnepélyes énekek nem zengtek, hiszen egyházi átokkal sújtott ember holttestét kísérték. A minoriták templomának kerengőjében aztán nyilvános szemlére állították ki a tetemet. Ennek az volt a célja, hogy senki se mondhassa a továbbiakban, Ottokár nem halt meg, s egykor majd vissza fog térni, ahogyan ezt a nép Frigyes császárról hitte, a Stauf uralkodóról, aki a távoli Apuliában hunyt el az Úr 1250-ik évében, s akinek újbóli eljövetelét oly sokan forrón remélték. Rudolf visszafizette a halott Ottokárnak mindazt a megaláztatást, amelyben az élő részeltette őt, az egyház pedig, amely számtalanszor kapott gazdag adományokat Ottokártól, most megtagadta tőle, hogy szentelt földbe temessék el. Felnyitották a holttestet, kivették belső részeit, és az üres hasüreget kitöltötték hamuval, majd különféle kenetekkel bebalzsamozták a tetemet, és harminc héten át úgy hagyták, ami hallatlan eljárás volt abban a babonás időben, és még a világra oly nyitott Gutolf von Heiligenkreuz szörnyülködését („dictum est

horridum") is kiváltotta. Csupán Anna királyné tanúsított kegyeletet és részvétet, lepedőt és bíborszínű takarót adományozott, amelybe beburkolták a halott királyt, hogy ne legyen a továbbiakban csupaszon kiszolgáltatva a kíváncsiskodók bámész tekintetének.

Harminc hét elteltével, 1279 tavaszán, hazavihették a csehek elesett uralkodójukat, ámbár ők sem részesítették több tiszteletben ellenségeinél. Mivel a cseh klérus is vonakodott, hogy Ottokárt szentelt földbe temesse, a holttestet a znaimi minoriták kolostorában helyezték el. Temetetlenül hevert ott éveken keresztül, oszlásnak indulva. Tizennyolc év múltán aztán hazatérhetett Prágába, a fővárosba, ahonnan hajdan, a győzelem biztos tudatában indult Habsburg Rudolf elleni csatájába. Végső, méltó nyughelyet a Hradzsinban lévő Szent Vitus-templomban talált. Szép, kőből készült tumbában pihen, amelyet elülső részén kettős farkú oroszlán, Csehország címere, valamint a Přemyslek sasa és Ausztria szalagos címere ékesít, utóbbi azért, mivel Ottokár csaknem napra negyed évszázadon keresztül Ausztria hercege volt, mely tartomány az interregnum zűrzavaros időszaka után végső soron neki köszönhette, hogy nyugalmas időszakot élt meg békében és szerény jómódban. A tumba fedőlapján az ő életnagyságú kőszobra látszik fekvő helyzetben, fején a koronapánttal, merev tekintetét felfelé szegezve. Arcvonásainak egyöntetű szépségét, amely Peter Parler lenyűgöző alkotásaira emlékeztet, letört orra megbontja, a törzset karcolások, horpadások és írások csúfítják el. Ma már senki nem képes arra választ adni, vajon ezek a sérülések a kálvinista képrombolókra vezethetők-e vissza, akik a harmincéves háború alatt a Szent Vitus-templomban garázdálkodtak, vagy pedig mások számlájára írható az a barbár cselekedet, amellyel a sírt meggyalázták. 1976-ban felnyitották a szarkofágot, és egy koronát, továbbá egy jó állapotban lévő országalmát, egy jogart és egy ólomból készült táblát találtak benne, amelyen írás tanúsítja a halott kilétét. A beszámoló szerint maga a holttest „rendkívül rossz állapotban" volt. Az a minden kegyeletességet nélkülöző bánásmód, amelyben részesítették, továbbá az idő vasfoga alaposan kikezdte a tetemet. Sic transit gloria mundi!

Ottokár megítélése az utókor részéről erősen megoszlik, és széles skálán mozog: az érzelmekben képviselve van a döbbenet, az elégtétel, sőt a leplezetlen káröröm is, mindaz, amit ennek a hatalmas uralkodónak a halála kiváltott az emberekben. Némelyek szerint kiváló fejedelem volt, mások – gyűlölettől elvakulva – sötét zsarnoknak tartják, akit Isten segítségével elért méltó végzete. Mint általában, az igazság ebben az esetben is valahol középen lehet, sőt talán kissé közelebb áll azokhoz, akik mértéktartóbban igyekeznek róla nyilatkozni.

A kortársak csak nagyjából gyaníthatták, mi volt az, ami eldöntötte Ottokár csatavesztését és Rudolf győzelmét, s mennyire alapvető és következményekkel terhes volt ez a döntés, a legtöbb ember viszont egyáltalán nem

törődött ilyesmivel. Az akkori kor arisztokrata-feudális társadalmában kevesen voltak olyanok, akiknek szavuk volt, s még kevesebb embernek adatott meg, hogy részesülhessen egy katonai győzelem gyümölcseiből. Ennélfogva nem is igen érdeklődtek ilyesmi iránt. Elzászban, Rudolf szűkebb hazájában ugyan értékelték a király győzelmét, mindazonáltal szó sem volt lelkesedésről, nem beszélve a diadal érzéséről. Ezeknek az embereknek túlságosan szűk volt a látóterük, hiszen jóformán egész életükben nem hagyták el plébániájuk körzetét. Valójában mit is nyertek ezzel a győzelemmel, miért kellett volna megünnepelniük? Sokkal fontosabbak voltak számukra a mindennapi élet dolgai, hogy például miféle árut mennyiért lehetett beszerezni, többek között, hogy egynegyed mérő só 6 schillingbe került, ugyanennyi gabona mindössze 6 pfennigbe, azaz a só árának nagyjából egy tizenkettedébe. Érdekelhette őket továbbá az a tény, hogy Szent János nővérei konventjük épületét húsz láb magas fallal vették körül, hogy Werth grófja a másvilágra költözött, akinek ereiben a fáma szerint nem is igazi grófi vér csörgedezett, mivelhogy egy molnár fia volt, hogy egy boszorkány hat álló esztendeig nem adott életet gyermeknek, a hetedik évben aztán hármas ikreket szült, hogy Colmarban néhány disznó saját pásztorát falta fel, és Franciaország királya felakasztatta Petrust, hű tanácsnokát, mivel ez állítólag erkölcstelen szándékkal közeledett a királynéhoz. Persze hogy látták az emberek, amint a bázeli püspök lovagjaival együtt elindul Ausztriába, de nyilván mindenkinek megvolt róla a véleménye. A colmari dominikánusok úgy értesültek, hogy Ottokár 10 000 harcost gyűjtött össze, hogy elkergesse Rudolf királyt Bécsből, de hála Istennek a vezérek egymás közti viszálykodása eredményeképpen a had szétszéledt. Még a távoli Elzászban sem tudták az emberek mire vélni Ottokár béna taktikázását. Jól ismerték néhány német fejedelem erkölcsi értékét is. Ottokár, mint hírlett, sok pénzzel vesztegette meg őket, hogy támogassák őt Rudolf király ellenében. Majd jött a hír, hogy a cseh király elesett a harcban és Habsburg Rudolf nagy győzelmet aratott. Az emberek kommentár nélkül, sztoikus egykedvűséggel vették tudomásul a hírt, hiszen szerény életükön jottányit sem változtatott. 1278 őszén nem is annyira Rudolf győzelmének örültek, hanem a bőséges évnek, a gazdag aratásnak: „et fuit hic annus in omnibus abundans". Ez alacsony árakat ígért a jövő évre, és senkinek sem kellett éhínségtől tartania.

Voltak persze megértőbb emberek is, akik továbbgondolták az események várható menetét, éspedig nemcsak a gabonaárak vonatkozásában, hanem a birodalom állapotát illetően is. A *Salzburgi Évkönyvek* eszes írnoka például alaposan elmarasztalta a német fejedelmek lagymatagságát: ha már nem állt szándékukban szolgálni a királyukat, akkor legalább a birodalom ügyét szolgálták volna és védték volna meg azt. Most viszont a jó Istennek sem lehet tudni, hogy vajon Rudolf király fényes győzelme Németföld dicsőségének vagy gyalázatának minősül. Meglehet, nem az

egész német nemzet tüntetett távollétével, csupán a német fejedelmek, márpedig körükben ez a ragyogó győzelem örök szégyenfoltot hagy. Ez a hazafiúi érzelmű derék ember így hát nem győzött eleget mérgelődni, aki kenyéradó gazdájához, Friedrichhez, Salzburg érsekéhez hasonlóan Habsburg Rudolf lelkes híve volt, de dicséretes buzgalmában, mellyel Németföld jólétét tartotta szem előtt, megfeledkezett egy lényeges tényezőről, mármint arról, hogy Rudolf végül a német fejedelmek nélkül is győzelmet aratott. Amikor tehát a fejedelmek gyávaságból, közömbösségből vagy rosszakaratból cserbenhagyták, eljátszották mindenféle igényüket arra nézve, hogy szóhoz jussanak a hadizsákmány szétosztásakor. Ausztriában Rudolf a továbbiak során saját tetszése szerint fog uralkodni, és ebben egyetlen német fejedelem sem képes megakadályozni. 1276-ban arra kényszerítették, hogy visszakozzék, és egyezzen bele egy nyomorult kompromisszumba, amely végső soron mindössze azt a szándékot szolgálta, hogy hatalma ne növekedjék meg túlságosan. Mostantól kezdve azonban aligha tudják már megakadályozni abban a feltett szándékában, hogy családja számára biztosítsa az egykor a Babenbergek birtokában lévő területeket, s megalapozza saját hatalmát, amely a Habsburgokat minden más fejedelem fölé emeli. Aki képes volt arra, hogy elsöpörje útjából Ottokárt, ezt a hatalmas királyt, annak nem kell többé tartania önelégült helyi hatalmasságok sanda lépéseitől.

A győztes tehát uralta a helyzetet, a vesztes pedig fokozatosan feledésbe merült. Elnémultak a siratók, s azok panaszszava is szertefoszlott, akiknek fájdalmat okozott. Csak a történetírók emlékeztek meg róla még hébe-hóba. A 14. század elején aztán a stájer *Rímes Krónika* szerzője, Otacher uz der Geul, papírra vetette azt a dölyfös és komor képet, amely Ottokár királyról szólt, akit gőgje és elvakultsága végül romlásba döntött. A kép kontúrjai kétségkívül túl élesre sikeredtek, ennek ellenére számosan utánozták, kiegészítve olyan részletekkel, amelyek nem voltak valami hízelgőek a cseh királyra nézve. Csak a modern történetírás szolgáltatott igazságot Ottokárnak, annak az uralkodónak, aki megszokta, hogy kíméletlenül érvényt szerezzen jogainak, és vállalkozott arra a merész kísérletre, hogy különféle tartományokból „regnum"-ot hozzon létre, hatalmas, egységes államot kovácsoljon egybe, eközben konfliktusba keveredve a regionális feudális hatalmasságokkal, akik a maguk részéről zsarnokságnak tekintették ezt a kísérletet. Ottokárnak az a szándéka, hogy Ausztriából, Csehországból és Magyarországból hatalmas birodalmat alkosson, még nem érett meg arra, hogy valóra is lehessen váltani, a történelem még nem igazolta ennek létjogosultságát. A régi, egyetemes érvényű birodalmi eszme még túlságosan is elevenen élt, amelyet az osztrákok és a stájerok képviseltek annak érdekében, hogy saját tartományukat ne hagyják a cseh király koronájának függelékévé sorvasztani. Ottokár végső soron nem saját gőgjébe bukott bele, elképzelése ugyanis nem volt egyéb, mint nagyzási hóbort, ami akkor és ott

rossz időben és nem megfelelő helyen terebélyesedett ki. A Babenbergek egykori hercegségei Prágából csak nehezen lettek volna tartósan kormányozhatók.

A halott cseh király még egy alkalommal, több mint ötszáz esztendő elteltével újból zavart keltett, amennyiben neve felzaklatta a kedélyeket, és alapjaiban ingatta meg a Habsburg-monarchiát, anélkül azonban, hogy igazából megroggyantotta volna. A helyszín Bécs, az időpont 1823: a biedermeier látszólag nyugalmas korszakát éljük, a módos polgárok szalonjaiban Schubert zenéje csendül fel, és Ferdinand Raimund, a jeles bécsi színműíró dramatizált tündérmeséinek ártatlan álomvilágában gyönyörködtek a színházlátogatók, egyre újabb változatokban élvezve a valóság helyetti káprázatot. A bécsi Hofburgban a „jó" Ferenc császár uralkodik, Habsburg Rudolf 15. nemzedékbeli utóda, kedélyes, kényelmes ember, aki hagyja, hogy a dolgok saját törvényeik szerint folyjanak, de időnként energikus, sőt kegyetlen is tud lenni, ha bárki szabadságra és igazságosságra találna áhítozni. Európát a Szent Szövetség uralja, Ausztria, Poroszország és Oroszország reakciós uralkodóinak vezetésével, akik vasököllel sújtanak le birodalmuk bármilyen apró liberális rezdülésére, és azon nyomban csapatokat küldenek Európa azon részeibe, ahonnan haladó erők mozgolódásáról érkezik hír. A Szent Szövetség lelke Metternich herceg, Ferenc államkancellárja és mindenese. Metternich a Rajna mellől származik, ragyogó diplomata, a nők kedvence, akin nem látszik pesszimista és szkeptikus beállítottsága, nem hisz a különféle országok Európájában, amelyet a liberálisok és nacionalisták oly viharosan követelnek. Ezért minden rendelkezésére álló eszközzel igyekszik megtartani a fennálló rendet, amelynek kialakításában akkora szerepet játszott a Napóleon bukását követő Bécsi Kongresszuson. Másmilyen, igazságosabb Európát képtelen elképzelni. Annak érdekében, hogy elnyomja a népnek a szabadság, valamint az írott alkotmány iránti vágyát, a kancellár rest uralkodója jóindulatú egyetértésével Ausztriát rendőrállammá változtatja, amelyen, elmaradottsága miatt, felvilágosult szellemek úgy gúnyolódnak, mint „Európa Kínáján". Ebben a tompa légkörben, amelyben a szabadság a fő ellenség, a zenei és az irodalmi élet bámulatos módon kivirágzik. Franz Grillparzer császári hivatalnok, megírja nagy drámáját, az *Ottokár király szerencséje és bukása* címűt, a költő szándéka szerint hazafias érzelmű színpadi alkotást, amely azonban fennakad a kancellár szigorú cenzorainak szűrőjén. Ahelyett, hogy a művet a Burgtheaterben állítanák színpadra, eltűnik a cenzúra poros íróasztalfiókjaiban, ahol hosszabb időt kénytelen eltölteni. Bírálói szerint Ottokár túlságosan is középpontban áll, ezzel szemben jelentéktelennek tűnik az a szerep, amelyet az uralkodóház megalapítójának szánt a szerző, még annak ellenére is, hogy a költő, gondolva a cenzúra elébe tornyosuló akadályaira, Rudolf jellemét a legfényesebb és legrokonszenvesebb színekkel ruházta

fel. Ennél nagyobb baj talán, hogy a költő nem kizárólag a cseh király sorsát akarta megörökíteni, amikor papírra vetette nagy drámáját, hanem egyben egy másik uralkodó sokkalta aktuálisabb esetét, amelyre kortársai még jól emlékeznek: Bonaparte Napóleonét, a franciák császáráét, aki mindössze két évvel ennek előtte halt meg. A nagy korzikai jó egy évtizeden keresztül csaknem egész Európa felett uralkodott, sarokba szorítva ellenfeleit, beleértve azt is, mikor még a kényelmes Ferenc császárt is kétszer üldözte el szeretett schönbrunni kastélyából, hogy végül – Ottokárhoz hasonlóan – belebukjék túlságosan is becsvágyó és mértéktelenül eltúlzott elképzeléseibe.

Már a Napóleonra történő utalás is gyanút kelthetett egy szőrszálhasogató cenzorban „Európa Kínájában", aki azonban tudott a sorok között olvasni, számos egyéb olyan párhuzamot is felfedezhetett a drámában, amely szerfelett kínos lehetett a Habsburg-ház számára. Felmerül többek között egy feltűnő hasonlóság a drámabeli hatalomvágyó Kunigunde, Ottokár második felesége, aki férjét az intrikus Zawischsal megcsalta, valamint Napóleon második felesége, a Habsburg-házból származó Mária Lujza, az uralkodó Ferenc császár lánya között, aki, mint az köztudott volt, az elegáns Neipperg báróval vigasztalódott a napfényes Itáliában, mialatt száműzött férje Szent Ilona sziklás szigetén magányosan tengette élete utolsó napjait. A Szent Szövetség Európájában, ahol a különféle uralkodódinasztiák rabságban tartották a népeket és fegyverrel törtek le mindenféle lázadást, egy ilyen dráma könnyen felrázhatta a kedélyeket, mint ahogy valóban, a cseh nacionalisták Grillparzer színpadi műve ellen hevesen tüntettek is, mivel az ő olvasatukban arról szólt, hogyan vette kezdetét a cseh nép elnyomása a németek által. A színpad az akkori kor embere számára a politikai valóságot helyettesítette, amelynek szabad alakításában meg volt akadályozva, ezért előfordult, hogy a színpadi eseményeket elkezdték valóságként értelmezni: 1830-ban a flamandok és a vallonok egy mára már réges-rég feledésbe merült opera előadását követően leváltak a Németalföldi Királyságról, és megalapították saját államukat, Belgiumot. Ausztriában persze, ahol Metternich rendőri apparátusa kordában tartotta a liberális mozgolódásokat, nem kellett tartani ilyesfajta, az államhatalomra nézve felettébb kínos lépésektől. Legalábbis ezt a véleményt képviseli Ferenc császár, aki rendreutasítja túlbuzgó cenzorát, és személyesen engedélyezi Grillparzer remekművű drámájának bemutatását, sőt, amint hírlett, még rendkívüli módon élvezte is, nem utolsósorban azért, mivel a mű végén a viszályt szító Napóleon-Ottokár elnyeri jól megérdemelt büntetését. Mostantól fogva senki sem akadályozta meg Grillparzer Ottokár királyát abban, hogy elnyerje a közönség kegyét, s a darab annak ellenére vált szinte az osztrákok nemzeti drámájává, hogy abban egy sváb és egy cseh szereplő határozza meg a történelem menetét.

Ottokár bukását és Rudolf győzelmét a történészek differenciáltan értelmezték, és olykor olyan következtetéseket vontak le belőle, amelyek nem voltak teljesen támadhatatlanok. Kétségtelenül ez a csata volt annak a feltétele, hogy Rudolf hűbérbe adhatta fiainak az egykor a Babenbergek tulajdonában lévő hercegségeket. Az is igaz, hogy az ütközet kimenetele egyszer s mindenkorra megakadályozta, hogy Ausztria és Stájerország – Morvaországhoz vagy Sziléziához hasonlóan – a cseh korona másodrangú tartományának a szintjére süllyedjen. Az a tézis viszont puszta képzelgésnek tetszik, amelyet egy, a nacionalizmus tévútján tévelygő történetíró éppen abban az időben állított fel, amikor igyekeztek Csehországot és Morvaországot német protektorátussá tenni, és amely szerint Ottokár bukása és halála kifejezetten szerencsétlenségnek minősül a német nép számára, mert ezáltal lett megakadályozva a csehek elnémetesítése. Nyilvánvalóan nem érdemes részletesebben taglalni ilyen zavaros és a történelmi valóságtól rég túlhaladott gondolatokat. Helytelen, ha Ottokár személyiségét a nacionalizmus görbe tükrében vizsgáljuk, legyen szó annak akár szláv, akár német változatáról.

Ez a párviadal egészen biztosan nem szlávok és németek között zajlott, mint ahogyan semmiképp sem jelentette a régi birodalmi gondolat diadalát olyan hatalmasság felett, aki már régóta túlnőtt ennek a birodalomnak a keretein. Habsburg Rudolf, a személy győzött, nem pedig a birodalom reprezentánsa, melynek tartóoszlopai, a fejedelmek és kisebb feudális hatalmasságok szinte egyöntetűen cserbenhagyták. Ottokar Lorenz történész 1863-ban megjelent *Német történelem* című művében írja: „Ottokár helyére az új Habsburg-hatalom került, azzal a tendenciával, hogy nagy, számos tartományt egybeforrasztó házi hatalmat hozzon létre olyan, mind erőteljesebbé váló törekvések valóra váltásával, amelyek arra irányulnak, hogy felépüljön egy önmagában is megálló Duna menti birodalom." Ottokár Csehországgal mint középponttal akarta megalkotni saját nagy birodalmát, és kudarcot vallott, most Rudolf és utódai fogják megkísérelni, hogy ezt Ausztriából kiindulva hozzák létre, és – más és kedvezőbb történelmi konstellációknak köszönhetően – sikeresek is lesznek. Ennek a birodalomnak a Duna, nem pedig a Moldva lesz a tengelye, és még maga Habsburg Rudolf fogja megpróbálni, hogy kiterjessze hatalmát Csehországra és Magyarországra, mint ahogy előtte Ottokár volt az, aki a magyarországi viszonyokat több mint egyszerű érdeklődéssel kísérte figyelemmel. Elképesztő, hogy ez az egykori sváb gróf milyen széles látókörű, nagyra törő terveket forgatott a fejében! Vaskövetkezetességgel kapcsolta ki Ottokárt, nemcsak azért, hogy újból nyugalmat teremtsen a birodalom keleti szegletében, hanem hogy maga lépjen a helyére, s haladjon tovább azon az úton, amelyen egykori vetélytársa oly sok éven keresztül sikeresen haladt előre. Nem retten vissza attól, hogy magáévá tegye gyűlölt ellenfele elképzeléseit és

terveit, mint ahogyan józan, gyakorlatias gondolkodásával már egy következő történelmi korszakba nyúl át. Ez a tény is kulcsot ad a kezünkbe Rudolf sikereihez. Ottokár, amint ez habozó stratégiájából kiviláglik, még mélyen a középkor világképében gyökerezik, számos jellemzőjét tekintve a „vita contemplativa", a „szemlélődő élet" elvét testesíti meg, Habsburg Rudolf viszont, aki noha ugyanúgy hisz Istennek és az ő szentjeinek hathatós közreműködésében, amelytől jósorsa vagy balsorsa függ, már correntsem zárkózik el ama felismerés elől, miszerint az ember nagyon is képes rá, hogy a tettek mezejére lépve maga vegye kezébe sorsa irányítását.

Vakmerő tervek

A győztes most tehát azon volt, hogy birtokba vegye legyőzött ellenfele hagyatékát. Ilyen törvények uralkodtak a háborúban, ősidőktől fogva. Habsburg Rudolf négy pihenőnapot engedélyezett magának és kimerült embereinek a véres csata után, majd betört Morvaországba, célja azonban Csehország volt, sőt igazából Prága, a főváros. Fogadott fiára, Lászlóra és annak vad magyar csapataira ebben a hadjáratban azonban már nem tartott igényt. A zabolátlan kunok kielégíthetetlen mohóságukban nemcsak a legyőzöttek táborában kutattak zsákmány után, hanem megfordultak a győztesek sátrában is, használható dolgokat keresve, a meglopott német lovagokat pedig csak nagy üggyel-bajjal lehetett lecsillapítani, nehogy fegyverrel támadjanak ferde szemű pusztai szövetségeseikre. Ezért hát jobbnak találtatott, ha a pannon puszta fiai lehetőleg minél előbb szedik a sátorfájukat, nehogy még több zűrzavart keltsenek, Habsburg Rudolf pedig kétes támogatásuk nélkül is elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy Prága felé vonuljon. Azt a számos foglyot, akik után értékes váltságdíjban lehetett reménykedni – többségükben német lovagok, akik Ottokár táborában harcoltak – meghagyta szövetségeseinek, sőt még a gazdag zsákmányt is magukkal vihették, amelyet nem csupán a cseh táborban szereztek. Rudolf és László tehát a legnagyobb barátságban vált el egymástól, utóbbi nagyszámú kun hordájával hazatért a magyar alföld tágas térségére.

Rudolf ellenben északnyugatra tartott, Feldsbergtől Znaim irányába, melynek polgárai minden további nélkül megnyitották előtte városuk kapuját. Hatalmas győzelme tiszteletet ébresztett iránta. Znaim példáját a legtöbb morvaországi város – Brünn, Iglau, Olmütz – követte. Ott Brúnó püspök, aki egyértelműen Ottokár táborának legeszesebb embere volt, felajánlotta Rudolfnak szolgálatait. Rudolf értékelni tudta a gesztust, hiszen nagyon is tisztában volt ennek az okos embernek a képességeivel. Nem volt haragtartó, derék emberekre pedig mindenkor szüksége volt, még akkor is, ha előzőleg ellene voltak. Brúnót kinevezte Morvaország északi részének helytartójává, míg a déli rész egy Brúnónál alig valamivel is kevésbé kiváló egyházfejedelem, Heinrich von Isny fennhatósága alá került. Jobbakat a király aligha találhatott volna erre a posztra.

Rudolf nagyjából október elején léphette át Iglau hegyi városkánál a cseh–morva határt. Morvaország, az őrgrófság az ő kezén volt, ezt most Csehországnak, a királyságnak kellett követnie. Nem kellett azzal számolnia, hogy lényeges ellenállásba ütközik, ellenfele, a hétéves Vencel, Ottokár fia túlságosan is gyengének tűnt neki, hisz nem volt még képes önállóan cselekedni. „Jaj annak az országnak, amelynek királya kisfiú!" Ezt a szörnyű igazságot vetette papírra krónikájában azokban a napokban Heinrich von Haimburg gmündi plébános, aki Ottokár híve volt, de a király nem hozott neki szerencsét. Saját szemével kellett végignéznie, hogyan tomboltak városkájában, amely már egészen a cseh határon feküdt, a szomszédos országból kicsapó martalócok. Gmündben a plébániatemplomot felgyújtották a zsoldosok, a szomszédos Waidhofenben pedig valami kétezer embert agyonütöttek.

Mióta meghalt a szigorú király, Csehországban is lázadás és anarchia ütötte fel fejét. Borzalmas, erőszakos cselekedetekre került sor, mindenekelőtt a szegény papság ellen, amelyik sérelmeit krónikáiban panaszolta el, szomorú és megható szavakkal. Az Ottokár király halálával keletkezett hatalmi űrt rablók és viszályt szítók használták ki kétes üzelmeik céljára. A római király csapatai hasonlóképpen jártak el, gyalázatosan kifosztották Wilimow kolostorát, a környéket pedig gyilkosságaikkal rettegésben tartották. Habsburg Rudolf nem akadályozta meg ezeket a szörnyűséges cselekedeteket, vagy nem akarta őket megakadályozni. Éppenséggel kapóra jött neki, hogy Csehországban félelem és rettegés kapott lábra.

A Přemyslek régi, tiszteletre méltó dinasztiájának sorsa most egy gyenge nő vállán nyugodott: Kunigunde von Machovén, az özvegyén, a „végzet asszonyáén"; állítólag ő volt az, aki Ottokárt belehajszolta a Rudolf elleni háborúba, ami férje végzetévé vált. Vajon annyira megtört a büszkesége férje tragikus halála következtében, vagy annyira félt Habsburg Rudolftól, akit régebben mélyen megvetett, hogy beletörődött abba, Csehországot harc nélkül kell kiszolgáltatni ellenfelének? Segítségéért folyamodott ugyan sógorához, Brandenburg őrgrófjához, Nyurga Ottóhoz, de az őrgróf nem kapkodta el a segítségnyújtást. Mint ahogy az asszony megírta a brandenburginak, elhunyt hitvese őt szemelte ki gyermekei gyámjául és a birodalom kormányzójául. Így hát jöjjön olyan hamar, amilyen hamar csak tud, hogy megmentse a fenyegető romlás elől őt és gyermekeit. A római király ugyanis feltartóztathatatlanul közeledik, és meg akarja kaparintani fiától az örökséget.

Kétségbeesett segélykiáltása nem hal el megválaszolatlanul, ámbár temérdek időbe telik, amíg az őrgróf sereget gyűjt, hogy Csehország ellen forduljon. Ennyi ideig a királyné nem képes várakozni. Merész, váratlan lépésre szánja el magát. Elébe indul Habsburg Rudolfnak. 1278. október 16-án a Kuttenberg melletti sedletzi apátságban találkozik a királlyal. Réges-rég nem a hajdani kevély királyné már Kunigunde, aki Rudolf táborá-

ba érkezik, hanem megtört asszony, gyászruhában. Kézen fogva vezeti gyermekeit, Vencelt és Ágnest. A királynak és tanácsadóinak könnyű dolguk van a síró özveggyel. Önként beleegyezik mindabba, amit kérnek tőle. Habsburg Rudolf átveszi Csehország kormányzását „az örökösök helyett, valamint a királyi gyermekek javára és előnyére". Kunigunde 3000 márka jövedelmet élvez Troppau térségében, és utasítást kap arra nézve, hogy semmi módon ne támogassa ennek a szerződésnek az ellenzőit.

Egy ennyire egyoldalú szerződésnek nyilvánvalóan kell hogy legyenek ellenzői, hiszen túlságosan is azt célozza, hogy Csehország, Európa egyik leggazdagabb királysága, Habsburg-fennhatóság alá kerüljön. De ki keresztezhetné még Habsburg Rudolf szándékát? A választófejedelmek, akik kivonták magukat az események forgatagából, és csak magukban morognak, illetve kivitelezhetetlen összeesküvéseket szőnek a birodalom feje ellen, akit egyébként ők maguk emeltek trónra? A külföld, mindenekelőtt Franciaország, vagy Anjou Károly, akiknek tulajdonképpen közömbös Rudolf nyomulása, míg nem zavarja meg az ő köreit? A pápa, III. Miklós, aki saját céljaira akarja felhasználni a Habsburgot, és nem áll érdekében megbotránkoztatni? Amikor Csehország királynéja 1278 októberében lábához rakja országát, Rudolf úgy érzi, célhoz ért. Amennyiben meg tudja hódítani Csehországot és megszerezni a gazdag ezüstbányák jövedelmét, valamint a latifundiumokét, akkor legalább olyan erős, ha nem még erősebb, mint Ottokár valaha is volt. Felméri lehetőségeit, és bízik abban, hogy élni is tud majd velük. Ismerünk egy latin nyelvű szöveget, amelyet október 17-én küldött sedletzi táborából Anna királynénak, aki a bécsi várban várta a híreket távollévő férjéről; olybá tűnik, ez az egyetlen feleségének szóló levél, amelynek ismerjük a tartalmát, s akkor is, ha nem a király tollából származik és nem pontosan adja vissza a király saját szavait, hiszen Rudolf nem tudott írni, pláne nem latinul, a forrás mindezek ellenére mégis óriási értéket képvisel. Már csak azért is, mivel a történész Habsburg Rudolfról szóló ismereteit józan okmányokból vagy krónikákból és évkönyvekből meríti, melyek másod- vagy harmadkezű értesülésektől hemzsegnek.

A király tehát azt írja a királynénak, hogy most olyan bátor és nagy létszámú sereggel rendelkezik, amely még akkor sem volt neki, mikor döntő csatáját vívta a cseh király ellen. Ezért Anna legyen csak bizakodó, és száműzzön minden félelmet a szívéből, mivel senki sem képes férje hatalmát kérdésessé tenni, vagy merészel azzal szemben ellenállást tanúsítani. Vállalja Csehország régensi tisztét is, alig két évvel azután, hogy saját hatalmi szférájához csatolta Ausztriát és Stájerországot, formálisan ugyan a birodalom nevében, de facto viszont – mivel alig tett néminemű különbséget a birodalmi hatalom és saját házi hatalma között – legyen csak Habsburg domínium, szükség esetén akár fegyveres támogatással. Legkedvesebb emberei most megint nála időznek, a palotagróf, Meinhard von Görz a salz-

burgi érsek helyettesével, akik nyáron nem találtak arra időt, hogy támogassák, amikor sorsa borotvaélen táncolt. Csehország bekebelezésénél azonban jelen akarnak lenni, hiszen számukra is leeshet némi jó falat a zsíros zsákmányból. „Donec eris sospes, multos numerabis amicos", Rudolf nyilván nem ismerte Ovidiust, a római költőt, aki szép disztichonban énekelte meg azt a régi bölcsességet, amely szerint a boldog embernek sok barátja van, ezt az igazságot viszont most a saját bőrén érzékelhette. De éppen abban a pillanatban, mikor körülveszik barátai, mintha elhagyná a szerencse: Csehország sorsa más irányt vesz, mint ahogyan ő azt elképzelte.

Prágában ugyanis időközben megjelent Nyurga Ottó brandenburgi őrgróf, 400 lovaggal. Az őrgrófot szívélyesen fogadja a nemesség és a polgárság, elismeri a királyi gyermekek gyámjául, mialatt a római király még mindig a sedletzi kolostornál táborozik, „mohón arra vágyva, hogy darabokra tépje Csehországot", írja az *Annales Ottocariani* krónikása, megborzongva attól, amit leírt. A cseheknek azonban semmi kedvük nem volt ahhoz, hogy darabokra szakítsák az országukat, és most, hogy Ottokár igája végre lehullott, Rudolféba hajtsák a nyakukat. Rudolf felszólítása, fogadjanak neki engedelmességet, hiábavalónak és hasztalannak bizonyult. Igaz, királyukat ugyan ímmel-ámmal, de támogatták Ausztria esetében, most azonban Csehország sorsa forgott kockán, és Csehországot fenyegette az a veszély, hogy Habsburg-kézre kerül, ebben az esetben pedig határozottan és tettre készen fognak védekezni. A brandenburgi őrgróf vezetésével elébe mennek Rudolf seregének. Október végén a cseh sereg Kolinnál állomásozik, ott, ahol a még keskeny Elba északra veszi útját. Az ellenséges előőrsöket hét kilométer választja el egymástól. Ha kenyértörésre kerül a sor, akkor most a cseh bárók a kétségbeesettek vakmerőségével és bátrabban fognak harcolni, mint két hónappal ezelőtt Dürnkrutnál és Jedenspeigennél. Rudolf azonban nem támad. A hadművészetnek ez az elismert mestere, állítólagos nagy ütőerejű serege dacára, tétlenül rostokol, és arra vár, mitévők lesznek a csehek. Ez most már nem az elmúlt nyár Habsburg Rudolfja, aki mindent egy kártyára tesz fel, nem egy rámenős ember többé, hanem habozó, óvatosan kiváró stratéga, aki a jelek szerint túlságosan is bízott a gyenge Kunigunde királyné ígéreteiben, s ennélfogva elszalasztotta a legkedvezőbb időpontot, hogy nyílegyenesen Prágába vonuljon. Most pedig már túl késő van.

Általában véve azt mondják, hogy a középkor embere túl nagy félelemmel és szeméremmel viseltetett az olyan döntésekkel szemben, amelyeknek súlyos következményei voltak, és amelyek, ha már egyszer meghozták őket, visszafordíthatatlannak bizonyultak. Vajon ilyesfajta félelemről van szó akkor, amikor Rudolf habozik, hogy még egyszer kockára tegye az egyszer már elért eredményeket, és dicsőséges győzelmének gyümölcseit kiszolgáltassa a forgandó hadiszerencsének? Egy csata kimenetele nem látható elő-

re. S hogy mennyire közel van egymáshoz győzelem és vereség, azt Rudolf éppen legutóbb láthatta és a saját bőrén tapasztalhatta. Jól tudja, hogy nem tudná magát tartani Ausztriában a nemesek jóindulata nélkül. Akkor hogyan volna képes Csehországot birtokolni az ellenséges érzületű cseh bárókkal szemben, akik nem riadnának vissza semmiféle kísérlettől, amely azt a célt szolgálja, hogy lerázzák a gyűlölt Habsburg-igát? Nyilván nehezére esett a lemondás, az ésszerűség mégis ezt diktálta. A király férfiasan uralkodik bírvágyán, és belemegy olyan tárgyalásokba, amelyek hamar véget érnek, mivel váratlanul engedékenynek mutatkozik. Nagylelkűen lemond egész Csehországról, sőt a fiatal Vencel gyámságáról is, ami pedig anyagilag szerfelett kifizetődő vállalkozás volna, a gyámságot ezúttal Nyurga Ottó vállalja. Rudolf mindössze Morvaországot tartja meg ötéves időtartamra, a hadikiadások ellensúlyozása gyanánt. A Habsburg- és a Přemysl-ház közötti kölcsönös házasság – amely már két évvel korábban is tervbe volt véve – hivatott a szerződést megpecsételni, amit ezúttal szándékában áll meg is tartani. Barátai, Meinhard von Görz és Friedrich von Hohenzollern alkudták ki a szerződést, és mértékletességet kötöttek királyuk lelkére.

Habsburg Rudolf november elején lovagjaival délkeleti irányban vonult vissza, azon az úton, amelyen érkezett, útja azonban nem a vesztes visszavonulása volt, hanem a győztesé, azé, aki önmagát győzte le, mivel elég bölcs volt ahhoz, hogy ne feszítse túl a húrt. A morvaországi Iglauban, amely mostantól kezdve öt éven keresztül az ő városa, megpihen, itt kellene, hogy sor kerüljön gyermekei kettős esküvőjére, amely alkalomra gyorsan elhozták őket Bécsből. A nyolcéves Rudolf, legifjabb fia, elveszi feleségül a nálánál néhány évvel idősebb Csehországi Ágnest, a hétéves Vencel pedig nőül veszi Gutát, az ifjú Habsburg-kislányt. A bázeli püspök serénykedik a két ifjú pár mellett az egyház nevében, és adja a nászra áldását. Ágnes és Rudolf már együtt is alhat, ami tekintetbe véve zsenge korukat, meglehetősen kétes vállalkozás, erre a hétéves Vencel és az ő Gutája esetében nem kerül sor. Nekik még évekig türelemmel kell lenniük, mielőtt közelebbről megismerkednek a házastársi örömökkel.

A gyerekek ennek ellenére valószínűleg élvezték az esküvői látványosságokat és azt a színjátékot, amelynek ők álltak a középpontjában, körülvéve felnőttektől, akik elhalmozták őket szerencsekívánataikkal, jóllehet a felnőttek épp saját önös érdekeikből boronálták őket össze. Az ifjú házasok nem politikáról fecsegtek egymással, sőt még az (udvari) szerelem témája sem igen érdekelte őket, sokkal inkább szó eshetett solymászatról és babázásról. A stájer *Rímes Krónika* szerzője legalábbis ilyesfajta bájos részletekkel szolgál, és rendkívül részletesen számol be a házassági ceremóniáról. Otacher úr pompás lovagi tornáról és nagy lakomákról mesél, a szép Kunigunde királynétól pedig egyenesen el van ragadtatva:

„… a cseheknek királynéja,
pompás az ő cicomája,
mit ágyasházában rakott…”

Orcáját fehér lepel takarta, s mikor ezt nem minden kacérság nélkül fellebbentette, akkor sokan

„… ámulatba estenek,
Hogy ily csodák megeshetnek.
Ó hölgyek dísze virágja…”

Otacher uz der Geul úr is szemmel láthatóan ámulatba esett, hisz oly lelkesen számolt be az eseményekről. Mint arról olvasóit biztosítja, még Ottokár király, Kunigunde elhunyt ura is elámult volna csodásan felékszerezett királynéja láttán, akinek bájai nem tévesztették el hatásukat még a római királyra sem. Otacher élvezettel ecseteli, hogyan adott a hölgynek Rudolf kiadós csókot a megbékélés jeleként, s Kunigunde hogyan lobbant szerelemre a már hatvanadik életévét taposó Rudolf iránt, akitől – kortársai szerint legalábbis nem teljesen alaptalanul – nem állt távol némi csábíthatnék. Azonban Rudolf „állhatatosságán” megtört asszonyi praktikáinak minden bűvereje.

Ma már tudjuk, hogy a *Rímes Krónika* szerzője, aki egyebekben nagyon is hajlott a dolgok alapos kiszínezésére, nem is volt jelen az iglaui esküvőn, és hatásos ábrázolásához mástól kölcsönzött, éspedig a kor talán legnagyobb német eposzköltőjétől, Wolfram von Eschenbachtól. Így tehát bizonytalanok vagyunk abban, vajon a szép cseh asszony valóban megpróbálta-e az öregedő Rudolfot csábítani, mint ahogy tudatlanok maradunk annak a nem kevésbé érdekes, ámde az előbbinél sokkal lényegesebb kérdésnek a vonatkozásában, meg volt-e elégedve Rudolf azzal, amit elért, illetve megszerzett, vagy pedig csalódás mardosta amiatt, hogy Csehország kicsúszott kezei közül, éspedig abban a pillanatban, amikor már úgy érezte, szorosan a markában tartja.

1278 decemberében Rudolf bevonult Bécsbe. A mostani fogadás lényegesen különbözött a két évvel ezelőttitől: zúgtak a harangok, recsegtek a trombiták, a Szent István-székesegyházban ünnepélyes Tedeumot celebráltak annak a tiszteletére, aki legyőzte a büszke Ottokárt, a cseh királyt, akinek holtteste még mindig temetetlenül hevert a minoriták templomának kerengőjében. A papság különösen szívélyesen fogadta a megtérőt, a klérus felsorakozott a székesegyház hatalmas kapuzatának két oldalán, midőn az uralkodó belépett a templom belsejébe. Az urak megértették az idők jeleit. Egy évvel ezelőtt még zúgolódtak a Rudolf által kivetett borzalmas adók miatt, jóllehet akkor a Habsburg helyzete messzemenően gyengébb volt. Most pedig a klérus jobb belátásra tért, és úgy vélte, jó és hasznos lesz

megegyezni a győztessel. Aki persze tetszését lelte az alázatos hízelkedésekben, miközben szelleme újabb, fantasztikus tervekbe merült.

Rudolffal mostantól kezdve a politika lényeges tényezőjeként kellett számolni, tényleges nagyság lett az európai hatalmak egyenletében, akkora, akivel királyoknak és pápáknak is számolniuk kellett. Ez az egykori grófocska öntudatosan tárgyalt Európa vezetőivel, mint olyasvalaki, aki mindig is hozzájuk tartozott. A legcsekélyebb kisebbrendűségi érzés nélkül hódolt kedvenc foglalatosságának, hogy gyermekeit, akik még egyszerű sváb nemesként látták meg a napvilágot, összeházasítsa Európa legelőkelőbb családjainak sarjaival, s ebbeli minőségében, mármint házasságot szerzőként, aligha volt kevésbé sikeres, mint hadvezérként és politikusként. Egyetlen gyermeke sem maradt nőtlen vagy pártában – mármint azok közül, akiket nem ragadott el időnek előtte a halál. Boldogságuk azonban nem érdekelte. Gyermekeinek alá kellett magukat rendelniük az ő akaratának, magasabb cél érdekében, a Habsburg-ház javára. Fiait és lányait bábuként tologatta egy Európát jelképező sakktáblán ide-oda, és olykor szinte már kínosan hat abbeli törekvése, hogy sógorságba-komaságba kerüljön Európa legelőkelőbb királyi családjaival. A „homo novus”, a parvenü felfelé kapaszkodása, s az a vágya, hogy egyenrangúnak lássék a többiekkel, játszhatott ebben lényeges szerepet, mégis tévednénk, ha azt hinnénk, hogy ez volt a kizárólagos ok. Lányainál és vejeinél jobban érdekelték a hozományok és esküvői ajándékok, a birodalmi címek és idegen területek iránti igények, amelyeket ezekkel a házasságokkal kiegészítésképp még megszerzett, akkor is, ha első pillantásra meglehetősen üresnek és ködösnek tűntek. A jövő végül is őt igazolta.

A hatalmasoknak azokban a napokban rendkívül szerteágazó és fantasztikusan nagyra törő terveik voltak, habár azokról a helyekről, amelyekre szándékaik irányultak, csak meglehetősen gyér tudással rendelkeztek. Alig ismerték azokat az országokat, amelyekben ők maguk uralkodtak, hát még azoknak az alakját és mivoltát, amelyek felett ellenlábasaik uralkodtak. Egyáltalán nem léteztek mértékarányos térképek, s ma már rejtélynek tűnik, hogy ezek hiányában hogyan voltak az emberek képesek mégiscsak eligazodni a világban. Az akkori idők kartográfiai remekei általában kerekdedek voltak, rögtön az egész világot mutatták, s középpontjukban Jeruzsálem állott. Ennek ellenére a lovas küldöncök mégis célhoz értek, küldöttségek jöttek-mentek, olykor ezer és ezer kilométert megtéve, terveket kovácsoltak és ejtettek el, kicselezték a tárgyalópartnert, már ahogyan az a diplomáciában ősidőktől fogva mind a mai napig szokásban van. S ebben a játszmában Rudolf, ez a ravasz sváb, úgyszólván alaposan „odatette” magát, mintha csak egész életében mást sem cselekedett volna, mint hogy a diplomácia művészetében jeleskedett.

Az úgynevezett Arelati Királyság akkoriban a spekulációk és kombinációk közkedvelt tárgya volt. A Rhône, Saône és az Alpok között terült el ez

a figyelemre méltó birodalom, amelyet délről a Földközi-tenger határolt, s amely északon egészen a Jura-hegységig nyúlt. Egykori fővárosa, Arles (latin neve után Arelatiának hívták) annak aköztes birodalomnak, Lotaringiának volt a maradványa, amely hajdan Nagy Károly hatalmas Frank Birodalmából a nyugati és keleti frank birodalom mellett jött létre, s melynek nevét mind a mai napig őrzi Lotaringia francia tartomány neve. Virágzó, termékeny vidék volt, olyan gazdagodó városokkal, mint Lyon, Lausanne és Besançon, hogy csak a legfontosabbakat említsük. A hatalmasok egymás közti játékában Arelatia azonban csupán jelentéktelen szerepre lett kárhoztatva, a 13. század folyamán egyenesen Csipkerózsika-álmát aludta, mindig csak tárgya, sohasem alanya ama kor élénk történelmi eseményeinek; az egyre erősödő Franciaország zsákmánynak tekintette, az interregnum árnyékkirályai pedig gyalázatos módon cserbenhagyták. Arelatia névleg ugyan a Szent Római Birodalomhoz tartozott, utolsóként II. Frigyes gyakorolta az itteni uralkodói jogokat, ennek azonban már vagy negyven éve, azóta pedig feledésbe merültek a birodalom jogai és határai, senki sem törődött már velük, az egész már csak „füst és köd" volt.

Habsburg Rudolf Arelatiának ezeken a viszonyain óhajtott változtatni. Saját svábföldi területei innen nem messze feküdtek, és már grófi minőségében nemegyszer beleavatkozott az arelatiai ügyekbe. A *Limoges-i Krónika* szerint nem sokkal megkoronázását követően meghódított és lerombolt egy olyan kastélyt, amelyet Franciaország királya jogellenesen kerített hatalmába. Annak ellenére, hogy az értesülés valóságtartalma ma már nehezen kihámozható, annyi mindenesetre igaz, hogy már régóta szemet vetett erre a délnyugati, gazdag országra, és újból hozzá akarta csatolni a birodalomhoz. Amikor úgy viselkedett, mint aki a birodalom érdekében jár el, akkor egyszersmind családja érdekeire is gondolt, mivel fiát, Hartmannt szemelte ki a terület leendő fejedelmének. Az 1263-ban született Hartmann kétségkívül a király kedvenc fia volt. Apja neki szánta a birodalmi koronát is, nem pedig legidősebb fiának, Albrechtnek, aki bár derék ember volt és apjához hasonlóan egészséges bírvágyról tett tanúbizonyságot, Ausztria hercegének lett kiszemelve, ami felelősségteljes, ügyes diplomáciai érzéket kívánó poszt volt, jóllehet a rangsort illetően jóval alatta állt a római királyénak, hát még a császárénak. A történészek joggal kérdeztek rá arra a problémára, vajon Habsburg Rudolf miért nem tartotta be az elsőszülöttségi joggal járó hagyományokat, de csak egy félig-meddig elfogadható válaszra futotta részükről. Úgy vélik, hogy Ausztria az öreg Habsburgnak fontosabbá vált a birodalomnál is, ami természetesen nem azt jelenti, hogy ne törekedett volna mindkét célja elérésére. Ausztria hercegének aligha volt arra lehetősége, hogy király legyen. A választófejedelmek nem szívesen láttak volna erős embert a trónon, márpedig ebből a szemszögből nézve a dolgokat Albrecht nem tűnt éppen a megfelelő embernek az utódlás szempontjából. Ezzel szemben a gyanakvó választófejedelmek, akiknek minden

okuk megvolt rá, hogy féljenek egy Habsburg-dominiumtól, talán szívesebben adnák hozzájárulásukat a fiatal Hartmann megválasztásához.

Habsburg Rudolf fiának már egy rangjabeli menyasszonyt is kiválasztott, éspedig Johanna, Edward, Anglia királya kiskorú lánya személyében. Az utóbbi időben a Habsburg- és a Plantagenet-ház közötti kapcsolatok szemmel láthatóan barátságosabbak lettek. Anglia királya szemében Habsburg Rudolf használható szövetségesnek látszott. Edwardnak nem volt valami jó véleménye szomszédjáról, Fülöpről, Franciaország királyáról, kusza és zűrzavaros tulajdonjogokról folyt a vita provence-i birtokok ügyében, amelyek még mindig a birodalom hűbérének számítottak. Edward úgy vélte, hogy Rudolffal szövetségben sakkban tudja tartani a hatalomra éhes Capetinget, Provence vonatkozásában pedig kedvező döntést csikarhat majd ki. Ezért 1276/77 telén udvariasan szerencsekívánatait fejezte ki a római királynak ausztriai sikereihez, és szövetség megkötését javasolta. Rudolfra nézve a kínálat hízelgő volt, ezért rögvest egy lépéssel még tovább is ment: mi volna, ha a Habsburg- és a Plantagenet-házat a házasság szent köteléke is egybekapcsolná? Hartmann fia, a birodalmi trón várományosa, elvehetné a király kislányát, Johannát, ami óriási presztízsnyereség lenne Rudolfnak, akihez magasztos címe ellenére még mindig tapadt valami a „szegény gróf" képzetéből, mely elnevezéssel hajdan ősellensége, Ottokár az egész világ előtt kicsúfolta. Nem kisebb személyiséget küld el 1277 telén ez ügyben Londonba, mint a bázeli püspököt, s ez a férfiú, aki oly kiválóan fűzi a szót, most megmutatja, mennyire mestere ennek a tudománynak: 1278 tavaszán Heinrich püspök eljegyzési szerződéssel tér haza, amelyet Edward király írt alá és amelyben szent esküvéssel megfogadta, hogy még ugyanennek az évnek szeptember 8-ik napján megtartható az esküvő Londonban.

Csakhogy határidőket abban az időben ritkán tartottak be, főleg nem az 1278-as esztendő ama viharos nyárvégi napjaiban, mikor Rudolf Ottokár ellen harcolt. Angliában a legteljesebb megértéssel fogadták azt a tényt, hogy az esemény halasztást szenved. Ha a fegyvereké a szó, a szerelemnek el kell némulnia. Mikor Edward hírét veszi Rudolf dürnkruti győzelmének, ő is szerencsekívánatait fejezi ki, s továbbra is várja jövendő vejét, aki azonban még mindig nem mehet. Helyében a római király követe érkezik, Konrad Werner von Hadstatt királyi intéző, és elnézést kér az angol udvarban Hartmann késlekedéséért, aki azonban 1279 tavaszára egészen biztosan be fog toppanni. Edward király örvendezik. Megparancsolja hajóhadának, álljon készenlétben, hogy Hartmannt átkísérje a csatornán. Úgy egyeznek meg, hogy június 10-én a hajóraj a németalföldi Dortrechtben várja az ifjú Habsburgot, hogy Angliába kísérje. Edward király azonban ezúttal is fölöslegesen vár. Hiába küldte el csodás flottáját, annak dolgavégezetlen kellett visszatérnie. Az epedve várt jövendő vej helyett mindössze Rudolf király és Anna királyné udvarias levelét hozza, amelyben arról értesítik az

angol uralkodót, hogy fiúkat nehéz, változékony betegség támadta meg, s még lábadozófélben van.

Mostanra azonban már az egész esküvősdi kezd szerfelett kínossá válni, nem utolsósorban Heinrich von Isny számára, hisz elvégre is ő volt az, aki már vagy két évvel ezelőtt kialkudta az eljegyzést. A püspök tehát tollat ragad, és udvarias levelet ír királyi barátjának, amely azonban nem igen hízelgő Edwardra nézve: először valóban betegség jött közbe, később azonban a dolog restség és hanyagság miatt, „ex desidia et neglegentia" tolódott ki – így marasztalja el a szeleburdi királyfit s annak habozó apját a püspök. Inkább püspökségét veszítse el, jelenti ki ünnepélyesen, mintsem hogy álnokságot kövessen el Edward és leánya ellen. Végül még Hartmann is szót kér, na nem azért persze, hogy érkezését jelentse be, hanem hogy újabb kifogásokkal álljon elő. Ha az időközben 16 éves fiatalember először betegségre hivatkozott, úgy most állítólagos fontos ügyek adódtak, amelyek miatt nem tud Londonba utazni. Szemmel láthatóan nem a fiatalember ízlése szerint való lett volna egy örömtelen házasság egy hétéves gyermekkel, akivel még évekig türelmet gyakorolhat, míg élvezheti vele a házasélet örömét, Heinrich von Isny intő szavait pedig elengedte a füle mellett. Talán bizony a püspök még mindig nem értesült arról, hogy Hartmann sohasem megy Angliába, sohasem veszi el a kis Johannát, mert apjának hirtelenjében egyéb tervei támadtak vele és Arelatiával, mivel egyszeriben csábító kilátások adódtak? Heinrich von Isnyről pedig kiderül, hogy annyira azért ő maga sem vette komolyan az Edwardnak írottakat, tekintettel arra, hogy teljes lelki nyugalommal szemléli, hogyan lesz kijátszva Anglia királya.

Habsburg Rudolf mindig is reálpolitikus volt, a szó jó és rossz értelmében egyaránt. Nem feltétlenül kell őt ezért mindjárt gátlástalan tőzsdealkuszhoz hasonlítani, amint ezt egy nagy hatású 20. századi kultúrtörténész komolyan gondolva a dolgot, ilyenformán meg is fogalmazta. Politikai cselekedetei mögött mindvégig ott rejlik egy jövőre irányuló átfogó koncepció, bár az angol házassági terv halogatása, mely terv végül is kudarcba fulladt, éles fényt vet az azokban az időkben élt hatalmasságok szegényes erkölcsére, mely erkölcsöt természetesen akkor és ott mindenütt tisztelet és elismerés övezett. Anglia királya érdekes módon csak átmenetileg éreztette megbántottságát Rudolffal, elvégre az ember nem haragszik igazán hasonszőrűre.

Habsburg Rudolf tudva és akarva szegte meg az eljegyzési szerződést, mivel céljait világosan látta és esélyeit hűvösen latolgatta. Mit is jelent neki egy síró-rívó felsült menyasszony, valamint egy csalódott, kijátszott örömapa, ha ezzel szemben kilátás nyílik a császári korona megszerzésére, sőt egyenesen arra, ami egyébként is leghőbb vágya, nevezetesen hogy ezt a koronát örökletessé tegye a családjában. Ennek a célnak az elérése fejében pedig „cseretárgy" gyanánt szüksége van Arelatiára. Arra, amit most

Rudolf tervbe vett, később talán azt a kifejezést fogják használni, hogy állam-raison. Rudolfnak még nincs szava erre, de nincs is rá szüksége, nélküle is képes ésszerűen cselekedni. Vagy esetleg mégis csak találóbb volna a „családi raison" kifejezés arra az elképzelésre, hogy most egyszeriben hajlandó lenne Arelatiát a francia Capetingek kezére játszani. Ugyanis pontosan tudja, hogy ebből a körvonalazódó kétes ügyletből a birodalomnak semmiféle előnye nem származik.

Közép-Európában új rend van kibontakozóban, a terület óriási változásoknak néz elébe, politikai hazárdjáték színhelyévé vált, amelyben egyetlen ember a kezdeményező, a háttérből irányító, a döntőbíró, sőt a játékos is: III. Miklós pápa. Ez a főpap, aki az előkelő római Orsini-nemzetségből származik, hűvös, fölényes szellem, inkább jogász és államférfi, mintsem pap, de semmiképpen sem puha viasz Anjou Károly markában, mint számos elődje. Határozottan fellép ellene, ha úgy látja, Péter székét sérelem éri, Károly pedig, a dühös ember, aki a minap még abban a hiszemben ringatta magát, hogy egész Itália és az egyház uralkodója, most meghajol eme fölényes szellem előtt. Ellenállás nélkül átadja hivatalát, a birodalom vikáriusaként Toszkánában és Róma szenátoraként. „Szicília királyának helyére Itáliában a pápa mértékadó befolyása kerül."

Nagy államférfiúi bölcsességre vall helyére tenni az Anjou uralkodót úgy, hogy eközben ne váljék kiengesztelhetetlen ellenséggé, mindazonáltal még a pápai bölcsesség sem volt arra képes, hogy Károly lemondjon némi kártérítésről. ő, aki már Provence egy részén uralkodik, most szeretné megkaparintani a szomszédos Arelatiát, hűbérbe, unokája számára, aki a Martell Károly büszke nevet viseli, ugyanazt az Arelatiát, akit Habsburg Rudolf fiának, Hartmann-nak szánt. Úgy látszik, újabb viszály üti fel a fejét most a Habsburg- és az Anjou-ház között. Az utóbbi években kettejük kapcsolata amúgy sem volt a legjobbnak mondható. 1273-ban Károly szerette volna megszerezni a német koronát unokafivére, Fülöp számára, mikor azonban ez irányú ármánykodásával felsült, elkezdte lenézni Habsburg Rudolfot, és csaknem baráti viszonyt tartott fenn Ottokárral, Csehország királyával. Emellett a birodalmi vikáriusi titulust használta Toszkánában, éspedig Rudolf hozzájárulása nélkül, ráadásul Provence-ot is meghódította, ami pedig birodalmi hűbérnek számított, de a jelek szerint megfeledkezve arról, hogy a római királytól kérjen ünnepélyes beiktatást. Miklós pápának tetemes erőfeszítésébe kerül majd, hogy lecsillapítsa ezeket az ellentéteket. Ámde a Szentatya nem jön zavarba ilyen feladattól, fel fogja ajánlani Rudolfnak a császári koronát, ha Rudolf késznek mutatkozik, hogy átjátssza Arelatiát az Anjou kezébe. A pápai számítás korrekt, Habsburg Rudolfnak pedig nincsenek aggályai az „üzlettel" kapcsolatban.

Nem helytálló az a megállapítás, miszerint Rudolf valójában sohasem áhítozott a császári koronára, amit a ravaszdi rókáról szóló mesével is alátámasztott, aki állhatatosan ellenállt annak, hogy bemenjen az oroszlán

barlangjába, mondván, oly sok nyom vezet befelé, de egyetlen egyet sem lát, amely kifelé mutatna. Higgadtan és bölcsen – így jellemezték a 14. század krónikásai – kitért az útjából a „talján intrikának”, be kell azonban látni, hogy ez a vélekedés nem más tévedésnél. A tények ugyanis másról szólnak. Nem volt a középkornak szinte egyetlen más uralkodója sem, aki Rudolfnál forróbban óhajtotta volna megszerezni a császári koronát, mivel csak császárként jelölhette már ki életében a birodalmi alkotmánynak megfelelően az utódját, úgy hogy egyik fiát római királlyá választatta. Rudolfot nem önmagában véve a méltóság vonzotta, hiszen az már régóta nem volt valami látható dolog. A császárság, írja egy kortárs, „quasi ad nihil redactum”, úgyszólván semmi, Rudolf pedig túlságosan is realista volt ahhoz, hogy abban az illúzióban ringassa magát, képes volna ezt az ősrégi, tiszteletre méltó intézményt régi fényében felragyogtatni. Ennek ellenére a tisztség neki, aki megszokta, hogy a dolgokat gyakorlati oldalukról szemlélje, hasznos szolgálatot tehet. Habsburg Rudolf császár ugyanis nem átallaná megkenni a választófejedelmeket, hogy fiát, Hartmannt királlyá válasszák. Akkor célhoz érne, s megvalósulna élete álma. A pápa ismerte Rudolf intencióit, és a maga javára használta fel őket, melyek számos tekintetben, jóllehet nem minden téren, megegyeztek Anjou Károlyéval. Miklós már bíborosként levelezett a római királlyal, és a jelek szerint jó szolgálatokat is tett neki, amit szívélyes köszönetnyilvánítás is tanúsít, melyet igen udvariasan, de hűvösen válaszolt meg, mondván: a király olyan szolgálatokat köszönt meg neki, amelyek megtételére tulajdonképpen nem került sor, egyebekben pedig Rudolf tartsa mindvégig szem előtt, hogy hálásnak és alázatosnak mutatkozzék Isten, az Anyaszentegyház és a pápa iránt.

Rudolf pedig megszívleli ezeket az intelmeket, és Miklós pápa alkalmas partnere lesz. Ellenállás nélkül lemond a birodalom jogairól Toszkánában, elismeri, hogy Romagna az egyház befolyási területe, egyetért mindazokkal az engedményekkel, amelyeket Miklós már az elődeinek tett, és nem emel kifogást az ellen sem, hogy megszerezze a fejedelmek hozzájárulását ezekhez a szokatlan engedményekhez. A pápa pontosan ismeri a hatalmi viszonyok súlyának eloszlását Németföldön. Rudolf egyik okmánya, amelyet 1279. február 14-én állítottak ki, hajdani, rég feledésbe merült, meg nem valósult tervek és elképzelések eme elsárgult tanúja túlélte az idők ostromát a Vatikáni Levéltárban. Tanúként többek között Friedrich, a nürnbergi várgróf szerepel, aki, mivel nem ismeri a betűvetést, jegyzőjével íratja alá a dokumentumot, sőt Friedrich salzburgi érseknek is segítséghez kellett folyamodnia az aláírás nehéz tudományában, őt helyettese, a chiemsee-i püspök képviselte. Albrecht és Hartmann királyfi ellenben saját kezűleg írta alá a pergament, amit a későbbiekben szívesen emlegettek fel a két Habsburg-fiú magasabb műveltségét bizonyítandó, egészen addig, amíg az aláírásról ki nem derítették, hogy 16. századi hamisítványról van szó. Valamennyi előkelő tanú azonban azt bizonyítja, hogy a király még egyszer ün-

nepélyesen megesküdött az Evangéliumra, hogy be fogja tartani engedményeit, és mindenekelőtt Romagnát meghagyja a római egyháznak. Most végre meg volt elégedve a pápa. Semmi sem állt hát útjában a császári koronáról folytatandó tárgyalásoknak.

Azok az okmányok, amelyek az említett tárgyalásokat rögzítik, hihetetlenül zavarosak, és tele vannak homályos utalásokkal, valamint mindenféle titkolózással, minthogyha a felek megrettentek volna a nyilvánosság világosságától. Közhelyek és üres általánosságok rejtik a lényeget, amelyről szóbeli tárgyalások folytak. A téma túlságosan is pikáns volt ahhoz, hogy írásba lehetett volna foglalni. A pápa például 1279. június 3-án azt írja Habsburg Rudolfnak, semmit sem visel jobban a szívén, mint a királyi hatalom magasabb szintre emelését. Viseltessen iránta Rudolf a legteljesebb bizodalommal, és tudassa vele követei által legbelsőbb szándékait. Inteni fogja a német fejedelmeket is, mutassanak hajlandóságot Rudolf óhajai iránt, és álljanak készen azok megvalósítására. Mik voltak tehát Rudolf óhajai, melyekről a Szentatya olyan titokzatosan írt? Rómába akart menni, és el akarta nyerni a császári koronát, cserébe pedig hajlandó volt odaadni Arelatiát. Ezért húzta-halogatta az angliai esküvőt, hogy végül teljesen elálljon tőle, mihelyt konkretizálódtak kilátásai a császári hatalomra. Nem vehetjük tőle rossz néven. Üzletember volt, márpedig ez csábító üzletnek tetszett, az üzletfelek komolyak voltak, legalábbis egyikük, aki közvetítette, s ráadásul egy még ennél is csábítóbbat helyezett kilátásba. Arelatia átadása az Anjouk részére ugyanis, amit III. Miklós pápa kezdeményezett Rudolf egyetértésével, csupán része volt egy még nagyobb egésznek: meg kell valósítani a birodalom újjárendezését. Forradalmi legyen szervezetét tekintve, félelemgerjesztő a kortársak szemében, akik nem szoktak hozzá forradalmi újításokhoz, sőt az ördög találmányának és káromlásnak tekintik a tiszteletre méltó régi birodalom radikális átalakítását, amely nélkül el sem tudják képzelni a világot. Miről is volt szó tehát? A birodalom újjárendezéséről, felosztásáról négy részkirályságra: Lombardiára és Toszkánára, alárendelve ezeket a pápa unokaöccseinek, Arelatiára Martell Károly uralkodása alatt, aki Habsburg Clementiával lépne frigyre, s végül Németországra mint a Habsburgok örökös birodalmára, ami hajszálpontosan megfelelt Rudolf elképzeléseinek.

Nincs birtokunkban semmiféle egykori dokumentum, amellyel alá tudnánk támasztani ezeket a ténylegesen forradalmi elgondolásokat. Amennyiben valóban léteztek, úgy kiötlőiknek minden okuk megvolt rá, hogy lehetőség szerint hosszabb ideig titokban tartsák azokat. Azt, hogy egyáltalában tudomásunk van róluk, Luccai Tolomeo *Egyháztörténet*ének köszönhetjük, aki a kúriabeli viszonyok alapos ismerője volt, s ami talán még ennél is fontosabb, megbízható ember, aki általában véve ügyelt az igazságra, és semmi oka nem volt rá, hogy éppen ebben a kényes ügyben hazugságokat terjesszen. Mint Tolomeo művében írja, abban az időben, mikor

Martell Károly elvette Habsburg Clementiát feleségül, tárgyalások folytak III. Miklós pápa és Habsburg Rudolf között a birodalom felosztásáról. Néhány történész nem hajlandó hitelt adni a krónikásnak, mivel gondolatai túlságosan is merésznek és forradalminak tűnnek, ezek, habár nem végiggondolva, felbukkannak egy Humbert von Romans dominikánus generális által 1275-ben X. Gergely pápához intézett emlékeztetőben. Ebben arról van szó, hogy a császárság sok éve már több kárt okozott, mint hasznot hajtott. Ezért jobb volna, ha a német király saját országára szorítkozna, ennek fejében viszont hatalma ott örökölhető volna. Éles elmék bebizonyították, hogy passzusunk esetében utólagos betoldásról van szó, ami semmiképpen sem származhat a dominikánusok generálisának a tollából. Ennek ellenére bizonyosan folyt vita a birodalom felosztásának kényes problémájáról, éspedig már Rudolf életében, erről más megbízható források is szólnak. Azt persze nem tudjuk, milyen mértékben vonták bele a királyt ezekbe az eszmecserékbe. Amennyiben valóban létezett effajta terv, akkor az remekül illett az ő koncepciójába. Semmire sem vágyódott jobban, mint arra, hogy a német korona örökletessé váljék. Ezért könnyű szívvel lemondott volna Itáliáról, mivel nem vonzotta sem az, hogy uralkodjék felette, sem az, hogy szükség esetén megvédje, ezekhez ráadásul a megfelelő erővel sem rendelkezett. Dante Alighieri, a *Divina Commedia* hallhatatlan szerzője nem teljesen alaptalanul vádolta azzal, hogy hagyta elvadulni Itáliát, a „birodalom kertjét". Persze mit is érdekelte Rudolfot a kert, mikor mindkét keze el volt foglalva azzal, hogy saját házát, a Habsburg-házat biztos alapokra építse fel.

Eszes kortársaknak volt némi fogalmuk arról, milyen gondolatok rajzottak a hatalmasok fejében, féltek a birodalom felbomlásától, és felhívták a figyelmet az ezzel járó veszélyekre. Félelmük vajon alaptalan volt? Birtokunkban van egy Jordanus von Osnabrück nevezetű szerzetes által írott traktátus, amely ezekről a rejtett félelmekről szól. A szerzetes azt panaszolja fel, hogy az egyház imájában már egyáltalában nem emlékezik meg a császárról, az egyház maga pedig, Franciaországgal szorosan összefonódva, veszélyt jelent a dolgok öröklött voltára nézve. Gondolják meg a pápák, emeli fel figyelmeztető szavát Jordanus, gondolják meg a rómaiak és a németek, választófejedelmeikkel egyetemben, miféle kimondhatatlan balszerencsét jelentene ama állapot, ha a birodalom már nem létezne. Abban az esetben ugyan maga az Antikrisztus érkezne el, amint ezt valamennyi jövendölés tartalmazza. Nem szabad a régi, Istentől teremtett rendet megbolygatni. A sacerdotium, a pápaság a rómaiaknak van fenntartva, a studium, a tudomány a franciáknak, az imperium azonban a németek előjoga Nagy Károly napjaitól fogva, akitől, Jordanus állítása szerint, az a határozat származik, hogy a római császárokat és királyokat a fejedelmeknek kell megválasztaniuk. Szó sincs tehát örökölhető császárságról, állítja a szerzetes, a ránk hagyományozódott rend pedig megtartandó és megőrizendő,

azt jósolta, hogy az imperium feltámad legnagyobb lepusztultságából, a pápai hatalom ellenben, amely most érkezett el csúcspontjára, hanyatlani fog. Ezek egy becsületes ember vágyálmai, reményei és gondjai, aki kolostori védettségében elgondolkodik a világtörténelem folyásáról, miközben szép és nemes ötletei támadnak, csak az a baj velük, hogy még csak reménykedni sem lehet abban, hogy valaha is valóra váljanak. A világ ugyanis nem olyan volt, mint amilyennek Jordanus szerette volna, hogy legyen. A franciáknak nem igen fűlt hozzá a foguk, hogy tudományokra adják a fejüket, a pápaság messze távol volt attól, hogy lezuhanjon abból a magasságból, ahol volt, Habsburg Rudolfnak pedig hiányzott a hatalma és az eszköztára ahhoz, hogy a birodalmat újból régi fényében ragyogtassa fel, miközben még az is kétséges, vajon az említett eszközöket Jordanus elképzeléseinek megfelelően használta volna-e fel, amennyiben valóban rendelkezésére álltak volna. Rudolf szemében a császárság régi, egyetemes eszméje immáron korszerűtlennek tűnt, könnyű szívvel mondott le róla, hogy cserébe megszerezze a jogot a korona örökölhetőségére. Nem rajta múlott, hogy ez a csereüzlet végső soron nem jött létre.

A Szentatya „nuntius specialis"-aként 1279 őszén megjelent Ausztriában Paulus, Tripolis püspöke, aki híres volt arról, hogy bölcs és belátó ember volt, egyszersmind azonban hűvösen arrogáns és engesztelhetetlenül szigorú, amit Friesachban be is bizonyított, ahol nemes egyszerűséggel az egész klérust exkommunikálta, mivel az elmulasztotta neki megfizetni útiköltségeit. Habsburg Rudolffal is energikusan tárgyal. Megpecsételődik a kibékülés Anjou Károllyal. Engesztelő ajándékul Rudolf jövendő rokonainak hűbérbe adja Provence és Forcalquier grófságot, habár ezek jogállása vitatott. Mindazokat a szolgálatokat és fizetési kötelezettségeket, amelyekkel Anjou Károly és utódai tartoznak az említett grófságokért, elengedik, a hűbéri szolgálat és a személyes megjelenés hódolásra immáron nem kötelező a továbbiakban, sőt Szicília királyának elnéznek mindent, amit valaha is elkövetett a birodalom ellen. A Habsburg- és az Anjou-ház közötti új szövetség megerősítéseül Clementia, Rudolf lánya, feleségül megy Károly unokájához, aki, mihelyt Rudolf megszerzi a császári koronát, hűbérbe kapja Arelatia királyságát. Rudolfnak nyilvánvalóan semmilyen ár nem túl magas a császárságért, hajlandó érte egészen a megalázkodás határáig elmenni. Miközben a birodalomnak nincs engesztelhetetlenebb ellensége Anjou Károlynál. S ezzel az emberrel szűri most össze a levet. Hát még néhány évvel ezelőtt is nem azért hadakozott-e, mert valaki elmulasztotta a személyes hódolást, és elhanyagolta kötelességét birodalmi fejedelemként? Anjou Károly büntetlenül megteheti azt, amiért Ottokár az életével fizetett, díjazásul ráadásul még egy királyságot is kap. A megalkuvás nem az igazságosságon alapszik.

De még egy ilyen ravasz, dörzsölt, hűvösen mérlegelő politikus, aki

pontosan ismeri a hatalom mibenlétét, még ő is időnként elszámolja magát, mivel remekül felállított egyenlete tartalmaz olyan ismeretlent, amivel senki nem tud mit kezdeni. 1280. augusztus 22-ének éjszakáján Miklós pápa, akinek a jövendőmondók hosszú életet jósoltak, agyvérzést kap, és néhány órával rá meghal. A hír villámcsapásként érhette Habsburg Rudolfot. Egy pápa hirtelen halála immáron másodszor ébreszti fel brutális módon álmodozásaiból. Egyszeriben semmivé foszlott valamennyi szép reménye a császársággal és a német birodalmi örökösödéssel kapcsolatban. Rudolfnak voltaképp akadt ugyan még egy célja, amely, legalábbis némely történész állítása szerint, nem kevésbé volt fontos számára, mint császári tervei, éspedig Ausztria, a Babenbergek öröksége, amelyet elragadott Ottokártól. Ezt akarta most Habsburg-fennhatóság alá vonni és családja birtokává tenni, azonban semmiképp sem a birodaloméva, melynek reprezentánsaként Rudolf ez idő szerint az országot igazgatta.

A király Ausztriában

Újdonság a Szent Római Birodalom történetében: egy uralkodó letelepszik, legalábbis hosszabb időre. Habsburg Rudolf Bécset választotta székhelyéül. Csaknem öt évig élt „a birodalom ausztriai fővárosában", ha pedig háború vagy egyéb fontos államügyek máshová szólították, akkor legkésőbb néhány hónap elteltével visszatért a bécsi várba. „In castro Wiennensi", így keltezte okmányait, innen uralkodott, pontosabban szólva igyekezett közbeavatkozni, ahol szükség volt rá. Családja nála volt, nemcsak felesége és gyermekei, továbbá a többi rokon, hanem a „familiá"-n kívül mellette voltak a „familiares" is, meghitt barátai és tanácsadói, az előkelőségek, mint a nürnbergi várgróf, a bázeli püspök, Rudolf von Hoheneck kancellár, de alacsonyabb rendűek is, még osztrákok is, akiket a király jól használhatott. Familiares: a szó sokféleképpen fordítható, szolga, házi alkalmazott, barát, mindezeket a funkciókat ténylegesen be is töltötték Rudolf familiárisai. A bécsi várban elegendő hely volt mindannyiuk számára.

Semmi bizonyosat nem tudunk az épület külsejéről, amely még csak távolról sem igen hasonlít arra a szétterülő épületegyüttesre, ami ma a bécsi Burg, bizonyosra vehető azonban, hogy körbezárta a mai „Schweizerhof"-ot. Olybá tűnik, hogy exponált helyzeténél fogva a vár túlélte az 1276-os nagy tűzvészt, ami nem mondható el a szomszédos Szent Mihály-templomról.

A bécsi várban egy uralkodó rangjának megfelelően élhetett, olyasvalaki legalábbis, aki nem igen törődött a komforttal és a kényelemmel, mivel hozzá volt szokva ennél jóval szegényesebb viszonyokhoz és szállásokhoz is. Rudolfot azonban nem új szállásának viszonylagos kényelme tartotta Ausztriában, még csak nem is rokonszenve az ország és lakói iránt, akik iránt meglehetős közömbösséggel viseltetett, míg nem vehette őket igénybe katonaként vagy adófizetőként, s akik a maguk részéről többségükben alig vettek tudomást a vár új lakójáról. Mindenesetre kevesebb beszédtémát nyújtott nekik, mint a hamar egymás után az országra törő természeti katasztrófák, árvizek és szélsőséges időjárási viszonyok, melyek a lakosság életét és megélhetését fenyegették. Rudolfnak sokkal inkább azért volt szüksége Ausztriára, hogy hatalma bázisául szolgáljon, s addig szán-

dékozott ott tartózkodni, míg családja meg nem szilárdítja hatalmát az országban.

Vitatott kérdés, hogy Rudolf vajon már azzal a sziklaszilárd eltökéltséggel érkezett-e Ausztriába, hogy egy Habsburgot emeljen Ottokár utódjaként annak helyére, vagy pedig ez a terve csak sikerei következtében fogant meg benne. Ámbátor valószínűleg azoknak a történészeknek van igazuk, akik úgy vélik, már akkor vágyott ezeknek a szép területeknek a megszerzésére, mielőtt lábát még osztrák földre tette volna. Ennek a nézetnek a bírálói viszont azzal érvelnek, akkor vajon miért engedélyezte a lovagoknak és nemeseknek, hogy újból felépítsék váraikat, melyeket Ottokár leromboltatott, sőt még azokat is, melyeket egykor jogtalanul emeltek. Miért erősítette meg a városokat valamennyi valódi és vélt kiváltságukban, ami az ország jövendő fejedelme számára elvi döntésnek és súlyos jelzálognak bizonyul? Nyilván azért, mivel nem maradt egyéb választása. Ezek a baráti intézkedések arra voltak hivatva, hogy általuk újból elnyerhesse a nemesség és a városok kegyét és bizalmát, melyet eleinte elképesztő adókövetéléseivel eljátszott. Túlságosan okos volt, hogysem ne tudta volna, hogy a rendek jóindulata nélkül tartósan alig képes magát Ausztriában tartani. Aztán majd meglátjuk. Hiszen valamikor maga Ottokár is a nemesség és a városok jó szándékú egyetértésével szerezte meg az országot, és akkor vesztette el, mikor a legelőkelőbb rend, a tartományurak elfordultak tőle.

Rudolf igyekezett kitörölni Ottokár emlékezetét, és hajdani ellenfele valamennyi rendelkezését semmisnek nyilvánította, amennyiben azok erőszak, félelem vagy egyéb nyomás hatására keletkeztek, ami rugalmas és az osztrák tartományurak számára szerfelett előnyös meghatározás volt, hiszen végül valamennyien hihető módon állíthatták, hogy féltek az energikus cseh királytól. Baráti érzéseiben Rudolf azért nem ment túlságosan messzire. 1277-ben az uraknak hozzá kellett járulniuk ahhoz, hogy ő maga vagy az, „akit mi ennek az országnak urává jelölünk ki", mindent birtokba vehet, „amit Frigyes, Ausztria és Stájerország hercege, életében birtokolt és felügyelt, és ami halálával reánk hagyományozódott, legyenek azok várak, avagy falvak...". Az utolsó babenbergi hagyatékáról pontos feljegyzések, urbáriumok maradtak fenn, és nem egy tartományúrnak most épp elég félnivalója akadhatott könnyen szerzett birtoka miatt, amelyet az osztrák interregnum zűrzavaros időszakában kaparintott meg. Jól bevált módszerről van szó: mint ahogy Rudolf a birodalom ügyeiben II. Frigyes császárra hivatkozott, úgy támaszkodott Ausztriában és Stájerországban az utolsó Babenbergi rendelkezéseire, akinek jogát az osztrák hercegségre nem akadt, aki kétségbevonta volna.

Kisvártatva kiderült, mit takar ez a kifejezés: „akit mi ennek az országnak urává jelölünk ki". Biztosította magának a passaui egyházi hűbérbirtokot, ami már a Babenbergiek uralmának is egyik tartópillére volt, s átadta azt fiainak. 1277-ben aztán Linz, Enns, Krems városa, a Mautern

melletti dunai vám, Göttweignek és Sankt Floriannak, ezeknek a fontos kolostoroknak a felügyeleti joga immáron szilárdan Habsburg-kézben volt. Megtörtént az első, rendkívül fontos lépés, a király családja megvetette lábát Ausztriában. Ilyen hatalmi pozícióval egy nem Habsburg tartományi fejedelem nehezen vehette volna fel a versenyt, ilyennek kinevezése Habsburg Rudolfnak természetesen esze ágában sem volt, főleg nem 1278 után, amikor a tartományokat önerejéből megvédte a cseh királlyal szemben. Most viszont elkezdte bánni azokat az engedményeket, amelyeket hajdan, amikor még gyenge volt a pozíciója, a tartományi rendeknek tett. Nos, a nemesek csak örüljenek újjáépített váraiknak, a passaui és salzburgi egyházfejedelem a pallosjogának, a városok pedig megérdemelt vagy kialkudott kiváltságaiknak; újakat mindenesetre a továbbiakban már nem adományozott, sőt holmi fenyegetéstől sem riadt vissza, amelyek azt voltak hivatva elterjeszteni, hogy a már megadott kiváltságok sem feltétlenül tekintendők örök érvényűeknek. Ügye pengeélen táncolt: amennyiben ugyanis túlságosan mereven viselkedik a tartományurak és városok kívánságaival szemben, akkor szempillantás alatt elveszítheti jóindulatukat, s hogy mennyire veszélyes tud lenni egy effajta veszteség, azt jól példázta számára Ottokár esete. Ha viszont engedékenyen viseltetik valamennyi követeléssel szemben, akkor beleavatkozik a jövendő tartományi fejedelmek jogaiba, s ezáltal korlátozza annak a hivatalnak a lehetőségeit, amelyet fiainak szánt.

Ugyanakkor a király mereven elzárkózott egy hajdani szövetséges mindenfajta érdekérvényesítő törekvése elől, amennyiben Felső-Ausztriát, az Enns folyón túli hercegséget, amelyet 1276-ban kénytelen volt Heinrich von Niederbayernnek elzálogosítani, 1279 tavaszán visszaszerezte. A túlságosan ravaszdi bajor herceg 1278-ban cserbenhagyta, amiért most keserves árat kell fizetnie. Heinrich herceg fogcsikorgatva visszaadja ezt a szép tartományt, hiszen a király már fegyverrel fenyegette, a wittelsbachinak pedig engednie kell, hiszen megszűnt a cseh király biztosította fedezéke. Heinrich herceg számára Felső-Ausztria menthetetlenül elveszett, utódai azonban majd előszedik az elsárgult pergameneket a poros levéltárakból, hogy azokkal bizonyítsák igényüket a hercegségre, s mivel nem hisznek nekik, háború és ellenségeskedés támad, és sok ártatlan vért kiontanak addig, míg a hatalmasok meg nem egyeznek egymással.

1279 nyárutóján befejezett dolognak tűnik, hogy Habsburg Albrecht herceg hűbérben megkapja Ausztriát. Birtokunkban van az a levél, amelyet öccse, Hartmann szeptember 10-én írt Eduardnak. Ebben tudomására hozza a királynak, hogy Albrechttal Bécsbe utazik, ahol remélhetőleg sor kerül bátyja beiktatására Ausztria hercegeként. A remény azonban nem teljesült. Albrechtnak még jó ideig türtőztetnie kell magát. Átadni Ausztria hercegségét egy ifjú sváb grófnak, anélkül, hogy bárki is kifogást emelne az ügylet jogszerűsége ellen, nem megy máról holnapra, még akkor

sem, ha a gróf apja maga a király, aki katonailag megszállva tartja az országot. Meglehetősen nagy azoknak a száma, akik nem hajlandók beletörődni azokba az állapotokba, amelyeket Habsburg Rudolf a birodalom délkeleti szegletében létrehozott. Nem a stájerok és az osztrákok akadályozzák meg őt fia ünnepélyes beiktatásában. Szüksége van a választófejedelmek írásbeli beleegyezésére, főleg az egyháziakéra, akik, mint hírlik, az ármányos Siegfried von Köln mesterkedései következtében nemrég összeesküvést szőttek a király ellen. Még az erényes Werner von Mainz is, aki valaha segített pajzsra emelni Rudolfot, a király ellenfeleinek táborába tartozik. A választófejedelmek most éppen annyira félnek a Habsburg-hatalomtól, mint ahogy annak előtte féltek a Přemysl-hatalomtól. Aztán itt van még Meinhard von Görz, a király barátja, akire Rudolf Karintia igazgatását bízta, s aki végérvényesen meg is szeretné tartani ezt a szép tartományt, mivel annak névleges hercege, a rest Philipp von Sponheim időközben meghalt. Mivel azonban Rudolf Karintiát jobb szeretné fiai kezében látni, ezért „kedves barátjával" – akár tetszik neki, akár nem – még egyszer le kell ülnie tárgyalni. Az államférfiúi erények közül a türelem az egyik legkitűnőbb.

1279 őszén a király elutazott Stájerországba. Fia, Albrecht elkísérte útjára, kíséretében tartózkodott még veje, Albrecht von Sachsen, a nürnbergi várgróf, valamint Hohenberg és Katzenelnbogen grófja. Szeptember 29-én Grazban tartományi törvényszéket tartott, ahol püspökök, főpapok és tartományurak, de egyszerű emberek is előhozakodhattak kívánságaikkal és kéréseikkel. Azt elhallgatják a források, vajon teljesítette is őket. Rudolf állítólag kitűnően érezte magát Stájerországban: Sok szépet meséltek neki

„... a gazdag stájer földről
Hallván, repes örömtől,
Hát még ottjártakor..."

1279 októberében Rudolf a Mura melletti Judenburgba megy. A város három évvel ezelőtt Ottokár hű szövetségese volt, mielőtt Heinrich von Pfannberg, a rámenős hadastyán, merész huszárvágással elfoglalta volna. Most pedig a judenburgiak lojálisak Rudolffal, beletörődtek a megváltozott viszonyokba. A király több hetet tölt ebben a gyönyörű fekvésű városban. Tanácskozik a salzburgi érsekkel és helyettesével, a chiemsee-i püspökkel, meghallgatja a karintiai rendek panaszait, melyek többnyire rablólovagokról és útonállókról szólnak, és segítséget ígér nekik. Saját ügyével is törődik. Él még egy Babenbergi, Ágnes, másodunokahúga Civakodó Frigyesnek és leánya annak a Gertrúdnak, akinek egykor Veronában nőül kellett volna mennie II. Frigyes császárhoz. Ágnes a jelek szerint örökölte anyja dacos természetét. Mereven ragaszkodik jogaihoz a Babenbergiek ősi területén, ami általános vélekedés szerint „női hűbér". Követeléseivel egykor

Ottokár királynak is rágta a fülét, a király ezt a terhes kérdést sajátságosan oldotta meg, amennyiben arra kényszerítette Ágnest, a hercegnőt, hogy rangján alul menjen feleségül Heunburg grófjához, majd a továbbiakban kierőszakolta az ifjú házaspártól annak lemondását vélt vagy valódi jogairól. Most azonban, hogy a cseh király halott, a gróf és hitvese újra bejelenti igényét a Babenbergiek örökségének egy részére. Személyesen jelennek meg Judenburgban, és ügyüket Rudolf király elé akarják terjeszteni. Rudolfnak nem sikerül a terhes kérincsélőket egyhamar leráznia magáról, mint egykor Ottokár tette azt, holott ő maga jelentette ki ünnepélyesen, hogy mindaz semmisnek nyilváníttatik, ami a cseh király alatt kényszerből esett meg. Eleinte azzal kísérletezik, hogy kecsegteti nyakasan jogaikhoz ragaszkodó kérelmezőit. A királyi hivatalnokok kijelentik, hogy a lemondás annak idején jogszerű volt ugyan, mégis Rudolf, azokra a nagy hatalmú barátokra való tekintettel, akikkel Ulrich von Heunburg a stájer nemesek körében rendelkezik, ezt a számára oly előnyös jogvéleményt nem tudja érvényre juttatni. Csakhogy ezzel saját dugába dőlt. Fogcsikorgatva kompromisszumra szánja el magát. Egyszerűen kártérítést fizet Ágnesnek a jogaiért. A jó üzleti szellemmel megáldott hölgy 6000 márkát kér, ami nem semmiség, tekintettel arra, hogy igényei nem mások puszta fikciónál, és alig van rá esélye, hogy érvényesíteni tudná őket, ha már élesben menne a dolog. Rudolf azonban tanult Ottokár példájából, ám egy ilyen piszlicsár ügy miatt nem óhajtja maga ellen hangolni a stájer nemességet, főleg nem abba a gyanúba keveredni, minthogyha saját szája íze szerint igazítaná a jogot, vagy az említett jogokat egyenesen lábbal tiporná. A kért 6000 márkát persze nem hordja magánál a pénzes zacskójában, hiszen ennél lényegesen kevesebb összeget sem képes előteremteni – amint azt őszintén be is vallja –, ezért az elzálogosítás jól bevált módszeréhez nyúl, és a házaspár nevére birtokokat irat át Stájerország déli részén. Ez az áldozat ugyan nehezére eshet, de mégsem hiábavaló. A király ugyanis a jog hűséges őreként mutatkozott be, becsülete alaposan megnövekedett, amit nem szabad alábecsülni. A stájerok egészen másféle igazságszolgáltatáshoz voltak eddig szokva.

Mielőtt Rudolf Felső-Ausztrián keresztül visszatért volna Bécsbe, még eleget tesz Heinrich admonti apát meghívásának. Ez az „ad montes" bencés kolostor nem utolsósorban fáradhatatlan derék apátjának köszönhetően virágzó intézmény. Az Enns völgyének hegyek koszorúzta ölén fekszik, mielőtt a folyó belépne a Gesäusénak, zúgónak nevezett félelmetes szurdokba, ahová alig tette még lábát ember, szellemek és kísértetek tanyája az, ezekkel pedig nem szereti az ember, ha dolga akad. Habsburg Rudolf is elkerüli ezt a titokzatos völgyet. Az apátság erdeiben azonban bőven akad szarvas, őz és zerge, ami megdobogtatja a vadászember szívét. Rudolf pedig még elég erőt érez magában ahhoz, hogy őzbakra menjen, s kedvére vadásszon, amint azt ifjúkora óta megszokta.

Ha a király és az apát üzletről beszél, akkor túlnyomórészt pénzt ért rajta. A tapasztalt emberismerő ösztönös érzékével Rudolf az apátot, egyszerű emberek fiát tartományi írnokká nevezte ki, ami Stájerország legfelsőbb pénzügyi intéző tisztsége volt. Az apátnak az a feladata, hogy őrködjék a tartomány jövedelmein, és gondoskodjék arról, hogy teljes egészükben beleömöljenek a Habsburg pénzes zacskóba. Rudolf szempontjából a választás megfelelő emberre esett, a stájer tartományurak azonban másként vélekednek erről. Mostantól kezdve az admonti apát két évtizeden keresztül fogja ellátni hivatalát, kíméletlenül behajtja az adókat, a késlekedőket a legnyersebb módon kötelességük teljesítésére figyelmezteti, amennyiben leromboltatja váraikat és megfosztja őket javaiktól. Míg végül a stájer urak, akik már régóta nem tekinthetők a Habsburg-ház barátainak, leszúrják az apátot, mivel árulót látnak benne.

Az ilyesfajta hivatal kényes volt, néha kifejezetten életveszélyes, amint ezt Heinrich apát példája is bizonyítja. Ezt a felelősségteljes posztot Alsó-Ausztriában a Tullnból származó Konrád mester látta el, már Ottokár király alatt is ő kezelte a tartomány pénzügyeit. Felső-Ausztriában a Kremsből való, polgári származású gazdag Gozzo volt a tartományi írnok, szintén a cseh király egykori bizalmasa, aki ezt a nagy tudományú férfiút 1277-ben kellemes körülmények közötti fogságban tartotta, nehogy át kelljen engednie gyűlölt ellenfelének. Ottokár ugyanis nem volt kevésbé jó emberismerő Rudolfnál, és pontosan tudta, hogy a hatalmi viszonyok megváltozásakor általában a gazdagok az elsők, akik megkötik különbékéjüket az új urakkal, amennyiben utóbbiak késznek mutatkoznak rá, hogy ne nyúljanak előbbiek pénzéhez és birtokaihoz. Hogy a tartományi írnok állásában meg is lehetett gazdagodni, azt éppen Gozzo esete példázza, éspedig nagyon is erőteljes módon. Még ma is áll Krems városában a Gozzoburgnak nevezett palota, amely építtetője jólétéről és választékos ízléséről tanúskodik.

Ma persze már senki nem tudja megmondani, miből szerezte Gozzo a vagyonát: hivatalnoki képességeivel vagy kereskedőként. Egy tartományi írnoknak gazdagnak is kellett lennie, az összeadás és kivonás tudománya önmagában véve még nem bizonyult elegendőnek. Konrad von Tullnnak például elképesztő összegeket kellett előlegként adományoznia királyi ura részére, majd végtelen türelemmel kivárni, hogyan kapja vissza az adókból és egyéb illetékekből a pénzét. Ez a hivatallal járó kellemetlenség volt, mégis jövedelmező annak, aki tisztában volt a tartozik és követel jelentésével, és nem feszítette túl a húrt. Konrad von Tulln és Gozzo von Krems békés halállal haltak meg, miután felbecsülhetetlen szolgálatokat tettek Habsburg Rudolfnak és fiának, Albrechtnek, miközben persze saját magukról sem feledkeztek meg. 1277 és 1282 között Konrad von Tulln a „birodalmi kincstárnok" tisztségét is viselte, és évről évre hatalmas összegeket előlegezett meg a birodalom fejének. Amikor Habsburg Rudolf 1281 nyár

elején elhagyta Ausztriát, hű emberének pontosan 12 436 font bécsi pfenniggel és 606 márka ezüsttel tartozott, ami mindent egybevéve nagyjából 9000 márkának felelt meg. Ennek fejében ez a nagyvonalú pénzember önmagát Albrecht herceg „compater"-ének, azaz atyafiának nevezhette, és birtokolta a steini hídvám és a dunai vám mellett zálogban még a hercegi pénzverdét is Ennsben. Segített a királynak és fiának Ausztria kizsákmányolásában, ami busásan megtérült neki. A hercegség, mint azt az érdemdús Oswald Redlich kiszámította, tulajdonosának 18 000 márkát jövedelmezett, ehhez évente 6000 márka bevétel jött Stájerországból, ami tekintélyes összeg, kiváltképpen annak a fényében, hogy a Habsburgok saját birtokaikból származó bevételét évente 7000 márkára becsülték. A király viszont egy még egyszer ekkora összegben reménykedhetett, ami a birodalmi adókból folyt be. Ausztria és Stájerország megszerzésével Rudolf tehát készpénzbevételeit több mint megkétszerezte. Hát rossz néven lehet még ezután tőle venni, hogy ezektől a tartományoktól semmi szín alatt nem volt hajlandó megválni?

Rudolf tehát megtartotta Ausztriát és Stájerországot a birodalom fennhatósága alatt, és nem törődött azzal a hűbéri előírással, hogy egy, a birodalomra szállt hűbért a király köteles esztendő leforgása alatt továbbadni. Kinek is adta volna ezeket a szép hercegségeket, amelyek megszerzését egyedül magának köszönhette? Hadizsákmánynak tekintette őket, és úgy is bánt velük, mintha puszta zsákmányról volna szó. Az első Habsburgok kíméletlenül kizsákmányolták az országot, jelentős dolgoktól megfosztották, hogy beolvasszák sváb vagyonukba, vagy pedig háborúk finanszírozása céljából, melyeket nem Ausztria jólétéért folytattak, s melyekhez az országnak alapjában véve semmi köze nem volt. Mikor azt állítja egy történész, hogy ezeket a hercegségeket puszta gyarmatoknak tekintették, akkor tulajdonképpen nem is fogalmaz túl élesen. Habsburg Rudolf és fia messze távol voltak attól, hogy önmagukat osztrákoknak tekintették vagy osztrákként éreztek volna. Elsősorban nem az ország és lakói érdekelték őket, hanem az a pénz, amit ki lehetett belőle sajtolni.

Habsburg és Ausztria: viszonyuk kezdettől fogva meglehetősen ambivalens volt. Az osztrákok, pontosabban politikailag nagykorú nemesi vezetőik hívták az országba Rudolfot, hogy segítségével lerázzák Ottokár király zsarnoki igáját. Kezdetben ez a svábföldi ember meg is felelt minden várakozásnak. A stájerokról tudjuk és hasonlóképpen az osztrákokról is feltételezhetjük, hogy II. Frigyes egy régi kiváltságának értelmében a birodalom miniszteriálisainak tekintették magukat, közvetlenül a birodalomnak alárendelve, egyenrangú, ha nem a jövendő herceg fölött álló politikai hatalom képviselőiként, Rudolf első intézkedései Ausztriában pedig valóban ebbe az irányba is mutattak. Azt viszont nem gyanították, hogy Rudolf pusztán a szükségből erényt kovácsolt, és engedményei időben nagyon is korlátozottak és semmiképpen nem tartós jellegűek voltak. S mielőtt még

egyáltalán felfoghatták volna, miféle játék is folyik itt, már el is vesztették a játszmát, szép kiváltságaikat más söpörte be, a birodalomnak való közvetlen alárendeltség álma pedig szertefoszlott, helyébe a nyers valóság került, amelynek értelmében immáron szó sem volt arról, hogy a birodalom megbecsült rendjei lennének, hanem mindössze a Habsburgok szolgasorba taszított alattvalói voltak.

Ennek előtte a tartományok nagyurai persze még illúziókban ringatták magukat, a király pedig mindent megtett annak érdekében, hogy ezeket ne foszlassa szét túl korán. Családjával békésen élt Bécs várában, a város pedig még mindig hódolt előtte, jóllehet erősen megcsappant lelkesedéssel. Ulrich von Kapellen vásárjogot kapott a Mühlviertel nevezetű vidéken, egy liechtensteini pedig ugyanilyet a morvaországi Nikolsburgban. Az osztrák nemeseknek ünnepélyeket és lovagi tornákat rendezett. Birtokában vagyunk egy beszámolónak egy olyan lovagi tornáról, amelyen az öreg Haslauer, immáron nyolcvanadik életévén túl, unokájával mérkőzött. Maga a király, aki ugyan húsz évvel fiatalabb volt az imént említett öreg bajnoknál, többé már nem szállt nyeregbe, és – hasonlóképpen gyermekei iglaui esküvőjén tanúsított viselkedéséhez – inkább a tribünről követte a lovagi tornák eseményeit, miközben illendően tette a szépet a hölgyeknek. Hogy egyebekben milyen időtöltésnek hódolt akkor, amikor az államügyek épp nem vették igénybe, arról nincsenek ismereteink. Lehet, hogy sógorának, Albrecht von Hohenbergnek, aki trubadúr volt, szerelmes dalaiban gyönyörködött. Mindenesetre Rudolf udvarát semmiképpen sem lehet a múzsák lakának, a „gyönyörök udvarának" nevezni, ahogyan Bécset az utolsó Babenbergiek idején hívták, amikor nem kisebb ember volt az udvar sokáig állandó vendége, mint a középkor legnagyobb német lírikusa, Walther von der Vogelweide.

Ennek a királynak a józan elméjében nemigen volt helye a szépelgésnek, a művészeteknek. A költők nem egészen alaptalanul marasztalták el, mondván, Rudolf, akitől idegen volt a finomabb műveltség, semmit sem nyújt a számukra. Arról, amit manapság az „image" szóval jelölünk, a szerzetesek gondoskodtak, akik prédikátorként számos földet bejártak, és akiktől Rudolf nem sajnálta a nagyvonalú támogatást. Ez az egyszerű és igénytelen férfi erőt vett fösvénységén, ha arról volt szó, hogy hírnevét öregbítse. Állandóan magánál tartott egy tevét és egy papagájt, akinek 30 font ezüstért vásárolt ketrecet. A királyi udvartartás fényét továbbá egy sündisznó, „porcum spinosum" emelte, Anna királyné egy alkalommal büszkén mutogatta is a bázeli dominikánusoknak. Az egzotikus állatokkal való dicsekvést Rudolf felehetően II. Frigyes császártól leste el, habár az ő „készlete" lényegesen szerényebb volt dicső elődjénél, mivel tevéjét és papagáját nem lehet egy napon emlegetni azzal a tarka menazsériával, amelyet a Stauf császár magával hozott Németföldre.

Rudolf építtetőként sem szerzett magának maradandó nevet. Új építé-

szeti alkotások létrehozásához – lévén ezek a legköltségesebbek – egészen biztosan hiányzott a pénze, sőt a megfelelő érzéke is. Látta, amint a városokban a polgárok szorgalmának és nagyvonalúságának hála, a legcsodálatosabb gótikus városházák és templomtornyok emelkedtek, és talán még örült is magasztos szépségüknek. Az azonban, hogy ő maga is építtessen egy olyan csodás székesegyházat, mint azt egykor a Száliak Speyerben és Wormsban tették, már nem jutott eszébe. Ottokár feletti győzelme azonban megért neki egy kolostort. Mint azt az alapító okiratban szerényen megjegyzi, az ő és a birodalom üldözője – „nostrum et imperii persecutorem" – feletti győzelmet nem saját magának és fegyvereseinek köszönheti, hanem egyedül Istennek és a győzelmes keresztnek, melynek jelében harcolt. Annak a tudatában, hogy megtapasztalta a kegyelmet és az Úr megkönyörült rajta, amikor csak hajszálon függött az élete, a Szent Kereszt tiszteletére Tulln városában kolostort építtet a dominikánus szerzetesnők részére. Két éve már, hogy megsemmisítő győzelmet aratott Ottokáron, de még mindig éberen tudatában volt annak, hogy a harc kimenetele egészen másként is alakulhatott volna. Nem szülőföldjén, Svábföldön óhajtotta hálája jelét felépíttetni a mennyei hatalmak tiszteletére, hanem Tullnban, ebben az alsó-ausztriai városban, amit annak a jeleként is értelmezhetünk, hogy szándékában állt megakadályozni azt, hogy a Habsburgok tartózkodása Ausztriában ne csak tiszavirág életű legyen.

Ez az 1280. augusztus 31-én keltezett alapító okirat ünnepélyes hangvételű volt, mint ahogy a nagyszámú tanú is előkelő volt, kezdve a pápai nunciuson egészen az osztrák tartományi marsallig, Stefan von Maissauig. Nemcsak az egyházi, hanem a világi méltóságoknál is szigorúan ügyeltek a rangra és a társadalmi helyzetre, amennyiben a dokumentum először az „illustres"-t említi, a jelenlévő hercegeket, valamint Rudolf von Hoheneck kancellárt. őket követik a „spectabiles", a grófok, akikhez Habsburg Albrecht is tartozott, jóllehet épp kezdett felemelkedni az „illustres"-ek közé. A sort a „nobiles" zárták, az osztrák miniszteriálisok, mint például Otto von Haslau és Heinrich von Kuenring; érdekes módon Stefan von Maissaunak még a tartományi marsall büszke císme sem volt elegendő arra, hogy ne ebben a csoportban szerepeljen, hanem a „spectabiles", sőt az „illustres" között.

A tullni apácakolostor, Ausztria legrégibb Habsburg-alapítású építészeti emléke, évszázadokon keresztül tekintélyes jólétnek örvendett, mielőtt egy másik Habsburg, II. József parancsára 1782-ben megszüntették. A csodálatos gótikus templomot lebontották, a konvent épületének egynémely romját azonban még mind a mai napig fel lehet ismerni a tullni tartományi kórház falaiban. Ritka iróniája ez a történelemnek: nem egy olyan kolostort, amelyet Habsburg Rudolf hadjáratai során felégetett, újra felépítettek, és túlélte a történelem további viharait. Az egyetlen azonban, amelyet ő építtetett, egyik kései utódja csákányosainak esett áldozatul, az

utód ugyanis mit sem tudott kezdeni a „kegyelet” fogalmával, mivel teljesen racionális gondolkodáshoz volt szokva.

Habsburg Rudolf persze sokkal inkább a hatalommal élő politikus volt, mint építtető. 1280 őszén újból bevonult Csehországba. Úgy vélte, le kell vernie Nyurga Ottó „rebellió”-ját, aki valóban úgy uralkodott az országban, mintha ő maga volna a király: a csehek csak túl későn vették észre, hogy a Habsburgot, akitől úgy féltek, mint a testet öltött ördögtől, éppenséggel a brandenburgi Belzebubbal űzték ki. Nyurga Ottó ugyanis egyáltalában nem úgy viselkedett, mint a kiskorú király gyámja, hanem zsarnoki főnemesként, kegyetlen brandenburgi megszálló csapatai élén. Kunigunde királynét fogságba vetették, a kis Vencelt pedig Brandenburgba vitték. Az 1278-as törvényeket megszegték. Vencel király apósaként Habsburg Rudolfnak azonban elemi érdeke fűződött ahhoz, hogy a törvényeken ne essék csorba és továbbra is fennálljanak. Összegyűjtötte seregét, és 1280 októberében bevonult Csehországba. Ezúttal a dolog nem tűnt olyan veszélyesnek, mint két esztendővel ennek előtte, amennyiben kezdettől fogva számos herceg és nagyúr, aki 1278-ban hiányzott, csatlakozott a királyi haderőhöz. Számottevő serege ellenére Rudolf megelégedett fenyegetésekkel és kardcsörtetéssel. Nyomát sem találjuk már nála annak az elszántságnak, ami még két évvel korábban is jellemezte, és győzelme lényeges összetevője volt. A palotagróf közvetítésével körülményes tárgyalásokat folytat a brandenburgival, akit röviddel ezelőtt a lázadás komoly bűntényével vádolt. Nyurga Ottó azonban az 1278-as év tapasztalatainak birtokában nemigen tartott a király hatalmától. Részletekben ugyan enged, a lényeget tekintve azonban kemény marad és hajlíthatatlan. A kis Vencelt haza akarja hozni Prágába, Kunigunde királynénak 1600 márka nyugdíjat ajánl, cserébe azonban ennél jóval többet, kereken 15 000 márkát kap, és továbbra is birtokolhatja régensi hivatalát, ami olyan eredmény, amely nagy valószínűséggel nem teljesen felel meg Rudolf elképzeléseinek. Ennek ellenére a király elégedettnek mutatkozik, és elvonul hadával. 1280. december 17-én ismét Bécsben van. Ezúttal azonban mit sem hallani holmi pompázatos fogadtatásról, harangzúgással és trombitaharsogással, hiszen a hadjárat hozama inkább szegényesnek volt mondható.

1280 karácsonyát Rudolf a bécsi várban, családja körében ünnepli, utoljára vannak együtt ekkora számban, Anna királyné, fiaik, lányaik és vejeik. A fiatalabbak és a felnőttek között önfeledten játszik egy kisgyerek. A királyné ugyanis még egy fiút hozott a világra, de Habsburg Rudolf eme utolsó sarja, aki talán már Bécsben látta meg a napvilágot, sem fogja túlélni a zsenge gyermekkort. A lányok közül a kis Clementia, félig gyermek még, nemsokára Itáliába utazik, hogy feleségül menjen a számára teljesen ismeretlen Martell Károlyhoz. Anna királyné nem szívesen engedi útjára kedvenc lányát, ámde a politika mit sem törődik az anya érzéseivel. Rudolfnak eltökélt szándéka, hogy betartsa szerződését az Anjouval, jóllehet

ennek a paktumnak a kezese, II. Miklós pápa már nincs az élők sorában. Halála óta Péter széke elárvult. Egyelőre még senki nem tudja, ki lép az energikus Orsini-pápa helyére.

Clementia számára könyörtelenül közeledik az elválás napja. 1281. január 19-én el kell utaznia Bécsújhelyről. A szülők enyhíteni akarják a válás okozta fájdalmat, és elkísérik lányukat Schottwienig, ami a Semmering hegység lábánál fekvő település. Még egyszer, utoljára megöleli egymást anya és lánya, aztán eltűnik Clementia utazó batárja a Semmering hágó sziklás szurdokában. Az utazás az akkori időkhöz képest nem tart sokáig. Január 23-án már a karintiai Straßburgban van az ifjú Habsburg hercegnő, február 9-én Trevisóban, majd Padovával is megismerkedik. Március 3-án végül Bolognában átadják Anjou Károly követének, úgyszólván túszként és kezesként, hogy biztosítsa a római király jóindulatát és szerződés iránti hűségét.

Ekkor azonban Clementia édesanyja már nincs az élők sorában. Anna királyné 1281. február 16-án rövid, súlyos betegségben elhunyt Bécsben. Mint mondják, a leánya elvesztése miatti bánatba halt bele. Nem volt még idős, talán negyvenesztendős ha lehetett, ereje azonban fogytán. Csaknem egy tucat gyermeknek adott életet, néhányuk koporsójánál is ott állt, és elkísérte őket utolsó útjukra. Kitűnő, derék feleség és anya volt. Többet nem is vártak el tőle. Úgy tudni, szívesen látta volna, ha fia, Hartmann az angol király veje lett volna, a politika azonban nem tette lehetővé ennek az óhajnak a teljesülését. A politika nem Anna királyné dolga volt. Amennyire ma látjuk, sohasem ártotta bele magát férje ügyeibe, ismerte jól azokat a határokat, amelyeket a kor szigorú rendje szabott tevékenységének, jól tudván, hogy még a legelőkelőbb asszonyok is csak igen korlátozott szerepet játszanak a közéletben. Kivételek persze mindig akadtak, főként, hogy erősítsék a szabályt. Habsburg Anna mindenesetre nem tartozott közéjük. Hogy aztán Anna és Rudolf meghitt magányukban mit beszéltek meg egymással, arról nincs tudomásunk. Férje karrierjének hullámhegyeit és hullámvölgyeit a legnagyobb közelségből élte meg. 1275-ben jelen volt azokon a tárgyalásokon, melyeket Habsburg Rudolf folytatott a pápával a császárrá koronázásról, és egy évvel később saját szemével kellett látnia, hogyan szidalmazzák a zürichiek hitvese képviselőit a leggyalázatosabb módon, s hogyan ütlegelik őket. A dominikánusok rendjét mindennél jobban kedvelte, és szerette, ha pontos ismeretekkel rendelkezik a jámbor testvérek életkörülményeiről. Colmarban egy ízben ragaszkodott hozzá, hogy megszemlélje a szerzetesek celláit, ami nem rendtagok számára szigorúan tilos volt. Az atyák, ingadozván a rendi fegyelem és a kíváncsi királyné állhatatos kívánsága között, gyakorlati döntést hoztak, és beengedték a királynét a cellákba. Magas pártfogójuk kegyét csak nem akarták elveszteni. Aki időnként igencsak szerénytelen is tudott lenni, minden jámborsága dacára. Rudolf királytól 1000 prémet (mille pelles) követelt, amikor férje 1278

őszén hadjáratot vezetett Csehországban. Az óhajtott ezerrel most éppen nem szolgálhat, üzente neki vissza a férje kissé nyersen, egyebekben forduljon csak bizalommal Gozzo von Kremshez, aki majd előteremti neki a kívánt dolgokat.

Mindez csak néhány apróság, mégis mindaz, amit Anna királyné életéről tudni lehet, amelyet csendben, feltűnés nélkül élt le. Annál több ismerettel rendelkezünk a temetését illetően. Egy királyné halála nem mindennapi esemény, és felkelti a történetírók érdeklődését. Sírhelyéül a bázeli székesegyházat választotta, bűnhődésül azért, amit férje ez ellen a templom ellen és annak a püspökei ellen elkövetett. Rudolf király tiszteletben tartotta felesége végakaratát, a holttest átszállítása azonban Bécsből Bázelbe nem volt valami egyszerű dolog. A colmari krónikás részletesen és nem minden érdeklődés nélkül írja le Anna királyné utolsó útjának előkészületeit. Holttestéből kiszedték a belső részeket, a hasüreget homokkal és hamuval töltötték ki, az arcot bebalzsamozták. Majd körbecsavarták a tetemet viaszos kendővel, és pompás selyemruhákba öltöztették. Elfátyolozott fején aranykorona ékeskedett. Aztán a halott uralkodónőt bükkfából készült koporsóba rakták, karjait keresztbe téve a mellén. A király így láthatta hitvesét utoljára, mielőtt a koporsót vaskapcsokkal lezárták. Arról nem emlékeznek meg a források, hogyan búcsúzott el tőle, néma meghajlással, vagy úgy, hogy fájdalmát valamennyi jelenlevő észrevette. A halál túlságosan is gyakori vendég volt, a gyász megszokott dolog, mindennapi eset, s ezért az emberek nem vesztegettek sok szót rá.

Rudolf nem tudta elkísérni hitvesét utolsó útjára, mivel az államügyek nem tették lehetővé távollétét. Bécsben kellett maradnia, mivel nem fejezte még be azt, amit el akart végezni. Leghűbb emberének, Heinrich von Isnynek azt a megbízatást adta, hogy gondoskodjék Anna királyné méltó temetéséről. A halottaskocsit negyven ló vontatta, két-két dominikánus és minorita kísérte a komor menetet, amelyik 1281. március 20-án ért Bázelba. A halott királynét állítólag 1200 klerikus várta és kísérte tovább ünnepélyes menetben, fáklyával a kézben. A gyászmisét három püspök celebrálta, a koporsót hosszanti irányban felállították, tetejét levették, hogy a jelenlevők még egyszer megnézhessék a magas rangú elhunytat. Sokak panaszos jajszava mellett helyezték aztán el Anna királyné földi maradványait a székesegyház apszisában. A papság halotti torra gyülekezett, amelyet Heinrich von Isny püspök adott.

A tumba hatalmas fedőlapja megmaradt. A királyné életnagyságú faragványa látható rajta, vörös homokkőből, kisfiának, Károlynak az oldalán, aki anyja előtt halt meg és akit ugyancsak a bázeli székesegyházban temették el. A kő persze már régóta nem azt a helyet jelzi, ahol Anna királyné földi maradványai nyugszanak. Ezek kerülő úton ismét visszatértek Ausztriába, és 1809 óta a karintiai Sankt Paul im Lavanttal kolostorában pihennek.

Nem sokkal édesanyja után meghalt Rudolf király legifjabb fia is, aki-

nek nem ismerjük a nevét, az új tullni kolostorban temették el, feltehetően ő az első Habsburg, aki Ausztriában látta meg a napvilágot, de egészen bizonyos, hogy az első, aki osztrák földben talált végső nyughelyre. Az Anna királyné halálát követő napon Olmützben meghalt Bruno püspök is, „Morvaország második szeme", ahogyan Heinrich von Heimburg püspök hívta (az első Přemysl Ottokár király volt). A püspök egykor Ottokár király leghűségesebb és legderekabb híve volt, majd Habsburg Rudolf bizalmasa lett, és utolsó pillanatig Morvaország mértéktartó kormányzójának tisztségét töltötte be a király megelégedésére. Rudolfot a barátai és rokonai körében bekövetkezett halálesetek arra inthették, hogy ő maga is bizony halandó lény. Memento morira azonban nem volt ideje, túl sok mindent el kellett még végeznie ezen a világon, hogysem már arra a másikra gondolt volna. Nem Rudolf életformája volt a „vita contemplativa", a nagy szentekre jellemző szemlélődő, elmélkedő és bűnbánatot tartó élet. Ellenkezőleg, megkezdte az előkészületeket arra, hogy visszatérjen a birodalomba. Az a kulcs, amely véglegesen megnyitotta Ausztria kapuját családja előtt, a választófejedelmek kezében volt. A jelenlegi állapot ideiglenes volt, jogilag támadható és kompromittáló egy király számára, aki azzal az ürüggyel indult útjára, hogy érvényt szerezzen a birodalom jogainak. Csakis az úgynevezett hűbéri kényszer figyelmen kívül hagyása mellett – amely arra kötelezte, hogy egy hűbéres nélkül maradt birodalmi hűbérnek egy esztendő leforgása alatt új hűbérest keressen – volt képes a hercegségeket a saját kezében megtartani. Ugyanakkor senki sem vitatja azt az ősrégi bölcsességet, hogy a jogi kérdések mindenekelőtt hatalmi kérdések.

1281 tavaszán minden jel arra mutatott, hogy a király napjai meg vannak számlálva Ausztriában. Húsvét után még egyszer törvényt ült Bécsben, és egy borzalmas ítéletet hozott: egy zsidót megköveztek azért, mert állítólag sárral dobált meg egy papot, aki az oltáriszentséget vitte Bécs utcáin. Az igazság kedvéért azonban meg kell jegyezni, hogy a középkori igazságszolgáltatás ma már elképzelhetetlenül szörnyűséges volt, és Rudolf ítélete nem lépte túl a megszokott határát. Voltak uralkodók, akik még sokkal kegyetlenebb ítéleteket hoztak. A király azokat a bécsieket is szigorú büntetéssel fenyegette meg, akik a kor szokásának megfelelően elbámészkodtak a szerencsétlen bűnös kínjain, amennyiben kedvük támadna arra, hogy elutazását követően a Habsburg-uralom ellen lázadozzanak. Írásban kellett hűséget esküdniük Rudolfnak: életük elveszejtése és vagyonuk elkobzása mellett meg volt tiltva a bécsieknek, hogy a száműzött Paltrammal konspiráljanak, aki senkitől sem zavartatva karlsteini várában élt Bajorországban, amelyet Heinrich hercegtől kapott hűbérbe. Paltram a király számára elérhetetlen volt, sőt portyákkal és kisebb rablóhadjáratokkal adta tudtára a salzburgi érseknek, hogy még mindig számolni kell vele, mint ahogy a bécsi polgárok bizonyos megnyilatkozásaiból is arra lehetett következtetni, hogy a Habsburgok hatalma Ausztriában még korántsem tekint-

hető szilárdnak. Ennek érdekében a király megtett bizonyos intézkedéseket, amelyek azt a célt voltak hivatva szolgálni, hogy Rudolf házának hatalma továbbra is fennálljon Ausztriában. 1281 májusában egy nagy országgyűlésen megtette fiát, Albrechtet Ausztria és Stájerország „általános kormányzójává és erőskezű őrizőjévé". Az ifjú Habsburgnak a húsz legelőkelőbb nemesúr tanácsadói tisztségben állt rendelkezésére. Az uraknak ez hízelgett, és nem is sejtették, hogy Albrechtnek esze ágában sem volt, hogy tanácsaikra hallgasson. Rudolf esküjét vette az összes rendnek, a lovagoknak és a városoknak, sőt még az apródoknak is, hogy meg fogják őrizni az ország békéjét. A parasztoknak nem kellett esküdniük, nem voltak ugyanis jogaik. A gyülekezet ünnepélyesen elkötelezte magát arra, hogy a béke megvédésére „ezerötszáz páncélost" állít „a római király és az ő fia segedelmére, utóbbit a király az országban fogja hagyni". Ezzel Rudolf úgy vélte, rendezte az ország dolgait Ausztriában, már amennyire azok rendezhetők voltak. Ausztria de facto a kezében volt, de jure még nem, de sebaj, hisz ő maga volt a birodalom legfőbb tekintélye.

Visszatérés a birodalomba

Ezerkettőszáznyolcvanegy június elsején, Pünkösd vasárnapján Rudolf elindult Bécsből. Útja nyugatra vezetett, a Duna mentén Regensburgig. Mindössze hat napig tartott a menetelés. Jó négy és fél évvel ezelőtt csaknem két hónapra volt szüksége ahhoz, hogy ezen az útvonalon Ausztriába érkezzék, de mennyi minden változott meg azóta. Szegény királyként érkezett, akinek állítólag mindössze vacak öt schilling csörgött a zsebében, most pedig gazdag és hatalmas uralkodóként hagyta el az országot. Ennek nem mondott ellent az a tény sem, hogy Konrad von Tulln tartományi írnoknak 9000 márkával tartozott, mivel ausztriai bevételei bőven folytak. Egy esztendő leforgása alatt csaknem teljes tartozását megfizette. Az Ausztriában töltött évek sikeresek voltak, ennek ellenére nem vált számára az ország otthonossá, ezért a búcsú feltehetően nem eshetett nehezére. A birodalomba történő hazatérésről Rudolf esetében mégsem beszélhetünk, hiszen nem volt otthona ennek a nyughatatlan embernek. Nomádhoz hasonlóan egyik helyről vándorolt a másikra – székhely nélküli királyként. Útvonalát nemcsak a politikai követelmények szabták meg, és irányították lépéseit különféle helyekre, hanem az a kényszer is, amely arra késztette, hogy önmagának és kíséretének megfelelő megélhetést biztosítson. Ha valahol elfogytak a készletek, a tartalékok, akkor tanácsos volt továbbállni, hacsak az ember nem akart éhezni, márpedig nem minden városban volt a király udvartartásával együtt szívesen látott vendég. Rudolf többnyire szabad birodalmi városokban szállt meg, Hagenauban, Mainzban, Germersheimben, Oppenheimben, Augsburgban, Nürnbergben, Boppard am Rheinben. Straßburgban is szívesen tartózkodott, az ottaniak kedvelték. A város polgárai még nem felejtették el neki, mit tett egykor értük. Ugyanakkor Straßburgban sem volt palotája, még csak egyszerű háza sem. Burkard von Mülnheim polgár fogadójában lakott, és mint rendesen, most sem tudott készpénzzel fizetni. Zálogul a felgyülemlett királyi adósságért, mely időközben 20 márka ezüstre rúgott, a fogadós megkapta a wickersheimi halastavat.

Kényelmes bécsi rezidenciáját azonban okkal hagyta el. Rájött, hogy az osztrák kérdés nem oldható meg az országon belül. Az a kulcs, ami a Habsburgoknak az osztrák hercegi méltósághoz vezető ajtót nyitotta, a választó-

fejedelmek kezében volt, akiknek Willebriefjeire, írásos egyezségeire volt szüksége ahhoz, nehogy bárki is elvitathassa fiaitól a hercegséget. Ha valaki nem volt hajlandó szépszerével beleegyezését adni, akkor Rudolf el volt rá szánva, hogy erőszakhoz folyamodik. A birodalomban a béke ügye meglehetősen ingatag lábakon állott. Rég elmúltak azok az idők, mikor – hogy a krónikás szavaihoz folyamodjunk – „a kalmárok kordéikat és társzekereiket ott hagyták, ahol megszálltak éjjelre, hiszen senki nem merészkedett kezet vetni az árura". Rudolf azért is ment Németföldre, hogy helyreállítsa a nyugalmat és a rendet, Bécsből ezt csak üggyel-bajjal tehette volna meg.

Regensburgban Rudolf megáll udvartartásával, megerősíti a békét Bajorországban, amelynek betartására még az ingatag jellemű Heinrich herceg is megesküszik, mialatt persze titokban Siegfried von Kölnnel konspirál, és szövetség megkötését latolgatja a Habsburgok eme ősellenségével. A béke egyfajta rendőrállamot jelentett, a rendelkezéseket német nyelven rögzítették, hogy mindenki megértse őket. A bírák arra voltak kötelezve, hogy meghatalmazásukat német nyelven maguknál tartsák, amely feljogosította őket arra, hogy megállapítsák a kézművesek árait és őrködjenek a mértékek és súlyok felett. Célul lett még kitűzve az utak biztonsága, a Fehde jogának, azaz a feudális urak önbíráskodásának erőteljes korlátozása, amelyre bárki hivatkozhatott, akkor is, ha gonoszak voltak a szándékai. Viszonylag kisebb kihágásokért is a legszigorúbb büntetés járt. A szőlőhegyek szándékos rongálása, valamint a jogtalan vadászat és halászat kiközösítéssel toroltatott meg.

Rudolf vitathatatlanul szükséges és dicséretes gondoskodása az ország békéjéről azért nem volt teljesen önzetlen. Csak abban az esetben gondolhatott római utazásra, ami a császári koronát jelenthette neki, ha Németföldön félig-meddig rend uralkodott. Ezért ápolta a jó kapcsolatokat Anjou Károllyal is. Regensburgból azt írta legdrágább barátjának és rokonának, „amico suo carissimo et affini", hogy örül annak, hogy rokoni kapcsolatba került vele, amit eltökélt szándéka buzgón ápolni is; udvarias szavak, hízelgők az üzlettársra nézve, hiszen szerződésük megvalósítása még váratott magára. Károly barátja még nem szerezte meg Arelatiát, Rudolf pedig a császári koronát. Ezért tanácsosnak mutatkozott, hogy az ember megkülönböztetett tisztelettel bánjék ezzel a befolyásos és hatalmas férfiúval.

Ezzel szemben sokkal nyersebben bánt Rudolf a regensburgi zsidókkal, annak ellenére is, hogy néhányan közülük minden valószínűség szerint ugyancsak az ő üzleti partnerei voltak, tekintettel arra, hogy szüntelenül pénzzavarban volt. Királyi ediktum utasította őket rendre, mert a böjti időszakban az utcákon mutatkoztak, ily módon meggyalázva a keresztény hitet. Lesznek szívesek eztán a püspök úr parancsaihoz tartani magukat, és Krisztus szenvedésének időszaka alatt nem mutatkozni a nyilvánosság előtt.

Regensburgból a király északnak irányította lépteit, Frankföld felé. Nürnbergben szállt meg, a tágas királyi várban, amelyet elődei építettek és utódai tovább csinosították. Rudolf nem gondolt építkezésre, erre nem volt pénze, ezzel szemben máson sem spekulált, mint a Habsburgok hatalmi pozíciójának kiépítésére. Elhozta magával Hartmann fiát Ausztriából, hogy bevezesse a kormányzás rejtelmeibe. 18 éves fiát szemelte ki utódjául. Apa és fia közösen mentek szeptemberben Nürnbergből Svábföldre, nem siettek, mintha csak tudták volna, hogy otthonról nem lehet elkésni.

Rudolf a hazájában is vesztett a tekintélyéből, ezért erőszakos eszközökhöz kellett folyamodnia, hogy helyreállítsa azt. Október elején elkezdi régi ellenfelét, Egno von Freiburgot ostromolni, aki távollétében várakat és tanyákat vett el tőle, és állhatatosan vonakodott attól, hogy ezeket visszaszolgáltassa. A harcok során a király csapatai lerombolják Adelhausen kolostorát Freiburg im Breisgau városa mellett, amiért Rudolf szokása ellenére önként 320 márka bánatpénzt fizet. A kárvallottak dominikánusok, márpedig ennek a hatalmas rendnek a kegyét semmiképpen sem óhajtaná elveszteni. Ez a rövid hadjárat egyebekben is nagyon megterhelő a király krónikusan üres kincstára számára; a colmariak 1200 márka értékben szállítanak neki élelmiszereket. Az eredmény a nagy ráfordítás fényében gyér. Egno gróf nagy kegyesen beleegyezik, hogy visszaadjon néhány elrabolt javat, és azt is vállalja, hogy saját költségén helyreállíttat egy lerombolt várat. Egyebekben haja szála sem görbül a lázadó nemesnek, úriemberek közötti csereüzletről volt mindössze szó. Azok a dominikánusok azonban, akik ezt a csereüzletet lerombolt kolostorukkal fizették meg, a vétlenül rájuk szakadt bajból azonnal tanultak, és templomukat, valamint a konvent épületét Freiburg védelmező falain belül építették fel, ma is ott állnak, s róluk van elnevezve az Adelhauser Straße.

Miután a király saját hazájában némiképp helyreállította a tekintélyét, újból elkezdett utazgatni a béke ügyének megszilárdítása érdekében. Saját területeire, ahol családi birtokai feküdtek, az Aare és a Reuß vidékére azonban nem jutott el. Ott intézői gondoskodtak a rendről és nyugalomról. A Rajna mentén vonult északra. Straßburgban november 5-én járt, Hagenauban 16-án, 30-án pedig Wormsban volt. December első felét Mainzban töltötte. Ezeknek a városoknak is esküt kellett tenniük a béke megőrzésére.

A karácsonyt a király Oppenheimben üli meg, ebben a festői, állandóan nyughatatlan városban, amelynek hatalmas borpincéiben nemes nedűk érnek. Rudolfra azonban keserves csalódásokkal és gyásszal teli napok következnek. Fiával, Hartmann-nal akarta megünnepelni a karácsonyt, azzal a fiatalemberrel, akibe számos reménységét vetette. Az aggódó apa azonban hiába vár Hartmannra, fia nem jön, és soha nem is fog már megérkezni. Utoljára még Savoya grófja ellen harcolt, és igen derekasan viselkedett. Télen azonban nem lehet harcolni, főleg nem a hegyekben. A fiatalember

fel akarja keresni apját. 1281. december 21-én kíséretével hajóra száll Breisachban, amelynek Oppenheimbe kellene őt szállítani. Komor téli nap van, a Rajna vize jéghideg, a sodrás erős. Néhány órája már úton vannak, mikor bealkonyodik. De még nem akarnak kikötni, lefelé a folyó mentén jobb hely kínálkozik éjszakai szállásul. Nem veszik észre azt a hatalmas fatörzset, amelyik csak alig emelkedik ki a vízből. Hirtelen ütközés, az alkotmány rásiklik a fatörzsre és felborul. Hartmann kísérőivel együtt belefordul a Rajna jeges árjába, és megfullad.

A királyt valósággal letaglózta fia halálhíre, s ha még nyolc hónappal a szerencsétlenség után is emberfeletti fájdalmáról és nehezen gyógyuló sebeiről beszél, akkor ez több egyszerű szóvirágnál. Ezt az öreg, harcedzett embert is levette lábáról a gyász és az elkeseredettség. A halál borzalmas aratást végzett a családjában, egy év leforgása alatt elvesztette a feleségét és négy fia közül kettőt. Nem volt jelen, mikor Hartmannt a bázeli székesegyház szentélyében édesanyja mellett végső nyughelyére temették. Talán a szokatlanul fagyos tél akadályozta meg ebben, vagy egyszerűen csak képtelen volt elviselni azt a látványt és azt az érzést, mikor szeretett fiával együtt legnagyobb reménységei is sírba szálltak? Micsoda tervei és elképzelései voltak még esztendeje is, mára pedig valamennyi szertefoszlott. Hiába áldozta fel leányát az Anjounak. Valamit abból is gyaníthatott, hogy az új pápától hiába reméli a császári koronát. Az egész telet tétlenül tölti a Rajna középső folyása mentén, mint aki nem tudja, mihez is kezdjen. Kikeletre azonban visszatér régi tettvágya. Még mindig szálfaként áll megpróbáltatásai közepette, öreg, göcsörtös tölgyként, amelyik állhatatosan dacol szélvésszel és viharral, s még a villám is legfeljebb csak kettéhasíthatja, de ki nem vetheti a földből, amelyen szilárdan áll.

A császári korona, amely már kézzelfogható távolságban látszott, most ismét elérhetetlenül messzire került tőle. Megmarad azonban másik nagy célja, Ausztriát teljesen Habsburg-fennhatóság alá vonni, a Babenbergiek gazdag örökségét átjátszani fiai kezére. Ennek az esélye jónak tűnik 1282-ben. Németföldi megjelenése széttépte a rajnai választófejedelmek kötelékét, Werner von Mainz, ez az állandóan ingadozó ember, megint az ő oldalára állt, és Heinrich von Trier is inkább vele rokonszenvezett, mint másokkal. Siegfried von Köln magára marad, ereje nem ér fel a királyéval, már csak azért sem, mert összerúgta a port a szomszédaival, a brabanti herceggel, a hesseni tartománygróffal, valamint Jülich, Kleve és Berg grófjával. Valamennyien hajlandók őt megtámadni, és csak a király intésére várnak, aki Siegfriedtől Kaiserswerth várát követeli vissza, továbbá egyéb birodalmi javakat a Rajna és a Mosel mentén, és szemére hányja az állítólag túlságosan magas vámot a Rajnán, amelyet a herceg egyébként már évek óta beszedetett, anélkül, hogy ezzel magára vonta volna a birodalom fejének neheztelését. A hadtörténet joggal különbözteti meg egy fegyveres konfliktus kitörésének okait és indítékát, márpedig akinek oka van rá, hogy

fegyverhez nyúljon, többnyire megtalálja az indítékot is arra, hogy használja is azt. A király a hadseregét nem azért hívta fegyverbe, hogy megbüntesse a fösvény vámszedőt, hanem hogy észre térítse a fejedelmi szabadosság előharcosát, aki tudni sem akart Habsburg-királyságról, hiszen Rudolf terveit ott zavarta meg és ott keresztezte, ahol csak tudta. Amennyiben Rudolf legyőzi az érseket, úgy emennek még egészen másfajta engedményeket kell tennie, amelyeket Rudolf sokkal inkább a szívén visel, mint az andernachi vámtarifa ügyét.

A király az évnek viszonylag korai szakaszában kezdi meg hadi előkészületeit. 1282 júliusában Mainzban hívja fegyverbe seregét, a Rajna mentén szándékozik végigvonulni, hogy leszámoljon Siegfried von Westerburggal. A kölni érsek nyilvánvalóan tudja, hogy ütött az óra, s hányadán is áll. Sietve sok mindenre kiterjedő teljhatalommal felruházott követeket küld Mainzba, akiknek az a dolguk, hogy elhárítsák a veszélyt, melynek fellegei feje felett vészesen gyülekeznek. A király kemény feltételeket szab: Kaiserswerth átadása augusztus 5-ig, lemondás a megemelt vámokról Bonn-nál és Andernachnál, legfontosabb követelménynek azonban Siegfried ama beleegyezése számít, hogy a király fiainak bármely tetszőleges hercegséget hűbérbe adhatja. A király túlereje láttán és szomszédai ellenséges beállítottságát ismerve a kölni nem emelhet kifogásokat, és ha akarja, ha nem, kénytelen tudomásul venni a számára nem kedvező helyzetet. Fogcsikorgatva írásos beleegyezését adja ahhoz, hogy Rudolfnak szabad keze legyen Ausztriában. Most végre a király kezében van a legfontosabb kulcs a babenbergi hercegségekhez, a birodalmi hercegek súlyos vereséget szenvedtek, vezetőjüket, Siegfried von Kölnt pedig alaposan megalázták. Így már a többi választófejedelem sem fog vonakodni, hogy megadja írásos beleegyezését Rudolf üzelmeihez. „Valamennyi vállalkozásunkat siker kíséri", írja Rudolf néhány akkori levelében.

Hadseregét magánál tartja, mintha már sejtette volna, mi következik. Harcedzett kísérete Svábföldről rossz néven is vette volna tőle, ha dolgavégezetlen haza lett volna küldve. A harcra éhes lovagok és bárók mindjárt a közvetlen közelben találtak maguknak megfelelő célt: a király parancsára Sooneck és Reichenstein erődítményét, gonosz rablólovagok várát kezdték ostromolni. Ezek a helységek Mainz és Bingen polgárainak a szemében már réges-rég szemet szúrtak, mivel a vízi úton folyó kereskedelmüket érzékenyen zavarták. Rudolf vitézeivel Mainz és Bingen felfegyverzett polgárai eme két erőd alá vonultak, hogy kifüstöljék onnan a rablókat. A várakat bevették, a bennlévőket pedig, amennyiben túlélték az ostromot, fogságba vetették. A két ostromhoz véres mondák és rémtörténetek kapcsolódnak. A soonecki rablólovagokat – így szól az egyik monda – Rudolf király a trechtingshauseni Kelemen-kápolnát övező tölgyfákra akasztatta. Az illetők kegyelemért folyamodó könyörgését nyersen elutasította, az ilyenek nem lovagok, jelentette ki, hanem a legelvetemültebb rablók. Ezt az ara-

nyos kis templomot ma is látni Trechtingshausenban a Rajna partján, a román építészet egyik gyöngyszeme, amely külsejét ama véres események óta alig változtathatta meg. A tölgyek persze, amelyeken egykor a rablók himbálóztak, eltűntek. Helyettük nyárfák szegélyezik ma a folyó partját, a várak pedig békésen állnak az erdős dombok tetején, mint ahonnan sohasem tartották rettegésben a becsületes kereskedőket.

A reichensteini rablóknak nagyobb szerencséjük volt, mint soonecki társaiknak. Vezetőjüknek a király ördögi kegyelmet adott: lovagi szokás szerint kard által fog elveszni, ígérte meg neki Rudolf. Fej nélkül aztán próbáljon meg felemelkedni a vérpadról, és haladjon végig emberei arcvonala előtt, akiket utána fognak kivégezni. Akik előtt sikerül elhaladnia, azok életét megkíméli a bakó. Miután lesújtott a hóhér, a csonka törzs valóban még egyszer felegyenesedett, imbolyogva felsorakozott emberei felé tántorgott, és addig nem esett össze, míg el nem érte az utolsót, aki még kisfiú volt, s így valamennyiük életét megmentette. Korabeli forrásokban persze hiába keresnők ezt a szörnyűséges rémtörténetet, a két vár és Rudolf általi lerombolásuk esete azonban hiteles, a király eme tettének híre pedig, amely a békét veszélyeztetők megbüntetéséről szól abból a célból, hogy elejét vegye hasonló gazemberségeknek, a Rajna mentén egészen Straßburgig elkerült, és minden jóravaló ember örömmel fogadta és adta tovább. „Radicitus evulsit castrum Rienecke", írja Ellenhard, szőröstül-bőröstül kiirtotta Rheinecket, a krónikás pedig nagy elégtétellel számol be az eseményről. Ezért még azt is meg kell bocsátanunk neki, hogy Sooneck várának nevét alaposan elírta. Azt persze nem gyaníthatta Rudolf, hogy a várat később szebbé és erősebbé építették, mint annak előtte volt, és méltóságteljesen uralta egy meredek szikla tetején a Rajna bal partját. Amit azonban ma látunk Sooneck és Reichenstein várából, nagyrészt a 19. század romantikus műve csupán.

Sooneck ostromában Habsburg Rudolf maga is részt vett, ha nem is a legelső sorban harcolva. Mialatt vitézei a soonecki rablókkal verekedtek, a király árnyas sátrában üldögélt, és levelet diktált régi partnerének, Angliai Edwardnak, akivel kapcsolata a kudarcba fulladt házassági terv után érezhetően hűvösebbre fordult. Fiának, Hartmann-nak halála, közölte az angol királlyal, ugyan megoldotta köztük a rokoni köteléket, nem úgy azonban a barátságét. Emberfeletti fájdalma az oka annak, hogy már korábban nem írt Edwardnak. Elhihetjük Rudolfnak, hogy hosszan és mélyen gyászolta fiát, de hogy ez a gyász nyolc hónapig megakadályozta volna abban, hogy a halál hírét másokkal tudassa, az már nehezen hihető. Edward király viszont hitt neki, vagy mindenesetre olyan kísérletnek minősítette az irományt, amely azt célozta, hogy ismét felelevenítsék régi barátságukat. Ettől az időtől fogva a két király újból laza, ámbár rendkívül udvarias levelezésben állt egymással. Mint arról Rudolf rangjabeli kollégájának beszámolt, a birodalomban béke honol, a kölni érsek is újból élvezi kegyét.

Rudolf öröme azonban nem tartott sokáig. Siegfried von Westerburg egyáltalán nem gondolt arra, hogy teljesítse a király követeléseit, és visszaadja neki Kaiserswerthet. Azt a beleegyezést, amit az osztrák hercegségekkel kapcsolatban adott, elegendő engedménynek tartotta. Királyi ellenlábasa azonban pontosan tudta, hogy vége a jóságos egyezkedésnek. Bölcs előrelátással egybetartotta a seregét, megőrizve harcedzettségét néhány jelentéktelen és mellékes fontosságú koszfészek ostromával, ezért kezében volt a megfelelő eszköz arra, amivel a kölnit móresre taníthatta. Még augusztusban lefelé vonult a Rajnán, hogy szembetalálkozzék Siegfried von Westerburggal. Útján nem kellett ellenállástól tartania: Barcharachnál kezdődött Lajos palotagróf területe, még lejjebb pedig régi barátjának, Eberhard von Katzenelnbogennak az erődítményei és vámszedő helyei sorakoztak. Ez a két úr is szedett ugyanis vámot, csakhogy eltérően Sooneck és Reichenstein urától ezt teljesen törvényesen tették, a birodalom fejének baráti engedélyével, aki nem engedhette meg magának, hogy uralkodásának eme jól bevált támaszairól lemondhasson.

Katzenelnbogen grófja azonban kínosan pontosan számolt és könyvelt mindenfajta pénzügyi vonatkozásban, engedményeket pedig még a legjobb barátjának sem tett. Mint ahogyan pontosan kiszámította, a király kereken 12 000 márkával tartozik neki hű szolgálataiért, s közben vajmi keveset törődött a királyi hivatalnokok jajveszékelésével, miszerint a kincstár – mi egyéb is volna vele – ezúttal is kong az ürességtől, ezért Rudolfnak 1282-ben Eberhard gróf javára el kellett zálogosítania a boppardi birodalmi vámszedő helyet, ami még így sem tette ki ezt a hatalmas összeget, mindössze a kamatok fedezetéül szolgált. Az ügyletben részt vevő valamennyi személynek világos volt, hogy az állandó pénzzavarban szenvedő Rudolf soha az életben nem fogja tudni visszafizetni a 12 000 márkát. Óriási különbséget jelentett mármost, vajon az ember a király barátaihoz vagy ellenségeihez tartozott. Persze azoknak a szegény kereskedőknek és hajósoknak, akik a nyomasztó vámok terhét nyögték, meglehetősen közömbös lehetett, hogy valaki saját szakállára rabol, mint Sooneck és Reichenstein ura, vagy pedig a király barátja által lesznek felkérve mihamarabbi fizetség teljesítésére. Habsburg Rudolf tékozlóan bánt a birodalom javaival és jogaival, nem sajnálva azokat a barátaitól, segítőitől és kegyenceitől, miközben ellenfeleitől szigorúan megkövetelte azt, amivel tartoztak a birodalomnak, és erőszakos módszerektől sem riadt eközben vissza, amint azt Siegfried von Köln esete is nemsokára tanúsítani fogja. 1282 szeptemberében a király csapatai megostromolták a Mosel folyónál fekvő Cochem büszke erődítményét, mivel ez is azok közé a birodalmi javak közé tartozott, amelyeket az érsek jogellenesen birtokolt. Az érsek most végre rájött, hogy a király nem ismeri a tréfát. Duzzogva elment Boppardba, ahol Rudolf tartózkodott, hogy még egyszer ünnepélyesen lemondjon Kaiserswerthről, ami a királyi haderő láttán okos sakkhúzásnak bizonyult, hiszen Siegfried

pontosan tudta, hogy a király mást forgat a fejében. Délnek fog fordulni, haza Svábföldre, s ott szélnek ereszti lovagjait és vitézeit. Akkor pedig a kölni érseknek újból szabad keze lesz a Rajna alsó folyása mentén, és álmában sem fog arra gondolni, hogy Kaiserswerthet tényleg vissza is szolgáltassa. A számítás korrektnek bizonyult. Rudolf megelégszik az ünnepélyes ígérettel, amelyről azonban tudnia kell, hogy nem lesz betartva, mégis abban a tudatban hallgatja meg, hogy hadjárata elérte célját. A választófejedelmek írásos egyezségével a zsebében hazatér a Rajna felső folyásának vidékére. Bizakodó hangulatban van 1282 késő őszén. Mint ahogyan az angol királynak beszámol róla, az a szándéka, hogy fiait fejedelmi méltóságra emelje.

Házi hatalom

Azokban a régi korokban beletellett egy jó időbe, míg megértek a dolgok, az emberek türelme pedig nagy volt, csaknem végtelenül nagy. Nemzedékek hosszú sora építette a gótikus székesegyházakat, és senkit sem érdekelt, megéri-e vajon még a templom végleges elkészültét. A türelem és a kitartás a politikában is olyan erénynek minősült, amely nagyon is illett egy államférfihoz. Sok idő eltelt addig, amíg sikerült neki le is aratnia azt, amit elvetett. Habsburg Rudolf 1282 decemberében befejezte Augsburgban azt a művet, amelyet több mint hét esztendővel ezelőtt Přemysl Ottokár király kiközösítésével elkezdett ebben a városban. Fáradságot nem kímélve mennyi ellenállást és mennyi veszélyt kellett legyőznie, mígnem végre eljött az a nap, a Habsburg-házi hatalmi politika diadalmas napja, mikor a Habsburgokat az egyik leghatalmasabb német fejedelmi dinasztiává avathatta.

Házi hatalom: csak Habsburg Rudolf alatt kapta meg ez a kifejezés azt a rossz mellékzöngét, amely mind a mai napig sajátja; hisz ez jellemző a német királyokra, akik alig gondolnak a birodalom jólétével, hanem mohón csak azt fürkészik, honnan lehetne egy darab földet elcsatolni, hogy azzal is megerősödjék többnyire ingatag helyzetük a hatalmukban jól megülő fejedelmi dinasztiákkal szemben, melyek ugyanakkor csak azt lesik, hogy gyenge embert koronázzanak királlyá, aki nem jelent számukra veszélyt. Önzés, korlátlan bírvágy, kicsinyes alkudozás és apró sakklépések mutatják ennek a politikának a jellegzetességét és vezérlő eszméit. Ha valaki Rudolf törekvését a házi hatalom kialakítására és megvalósítására önzetlennek óhajtaná nevezni, az azt jelentené, hogy bizony alaposan félreérti és félreismeri Rudolf jellemét. Mindazonáltal ebben a mohó szerzési vágyban, amely nem tett kivételt a legszegényesebb parasztviskóval sem, mégis szerepet játszott egy konstruktív gondolat: amennyiben ugyanis Németföld sikerrel akarja megállni a helyét feltörekvő szomszédai között, akkor szüksége van erős központi hatalomra, erős királyságra, amely mindenekelőtt abban a helyzetben van, hogy a terjeszkedésre kiéhezett francia Capetingeket – úgymond – helyre tegye, akik a birodalom kárára lépésről lépésre kelet felé szándékoznak kiterjeszteni a hatalmukat. Ilyen óriási feladatot viszont képtelen volna megoldani egy elkeseredett érdekellentétek-

től és pártoskodástól szétszabdalt fejedelmi oligarchia erőtlen feje. A királynak olyan hatalmi alapra volt szüksége, amely függetlenítette őt a fejedelmektől, és abba a helyzetbe hozta, hogy érvényt szerezzen saját döntéseinek – ezt nevezzük házi hatalomnak. Nem úgy állt a dolog persze, mintha a korábbi uralkodói nemzetségeknek, a Száliaknak és a Staufoknak nem lett volna meg a házi hatalmuk, csakhogy nem kellett érte megküzdeniük, miközben nélküle aligha állták volna meg a helyüket a fejedelmek ellenállásával szemben, akik azóta csak sokkal nagyobb hatalomra tettek szert, és az interregnum zűrzavaros időszakában a királyság számos jogkörét és pénzügyi forrását magukévá tették. Amennyiben Habsburg Rudolf nem pusztán ezeknek a fejedelmi klikkeknek a játékszere óhajtott lenni, akkor óhatatlanul arra kellett törekednie, hogy kiszélesítse hatalmának alapjait. Nem szabad teljesen elítélnünk azért, mivel úgy vélte, hogy a Habsburgok érdekei messzemenőkig megegyeznek a birodaloméival, vagy mert arra törekedett, hogy fiaira hagyja házi hatalmát és királyi koronáját, hiszen a királyi hatalom konszolidálása még évtizedekbe beletelhet, élete napjai pedig meg voltak számlálva. Az örökletes királyság ellenben biztosította a folyamatosságot és függetlenséget a fejedelmi különérdekektől.

1282 decemberében hatalmas, fényes birodalmi gyűlésnek kellett volna lezajlania Augsburgban, ezzel szemben az esemény mindössze nagyobb szabású családi ünnepséggé sikeredett. Túl sokan voltak, akiknek szemében szálka volt a Habsburg-hatalom ilyetén módon történő erőteljes megnövekedése. Így csupán a legszűkebb baráti körhöz tartozók jöttek el, egyetlen választófejedelemként pedig Lajos palotagróf, Rudolf veje. A többiek távol maradtak. Willebriefjeiket, azaz írásos beleegyezésüket akarva-akaratlan megadták, mégis úgy gondolták, jelenlétükkel nem óhajtják az esemény jelentőségét még inkább kiemelni, mivel az semmiképpen sem az ő elképzelésük szerinti volt. Habsburg Rudolf életének egyik legfontosabb napja volt ez a mai, Ausztria története szempontjából egyike a következményekben legterhesebbeknek, melynek lefolyásáról azonban egyetlen krónikás sem emlékezett meg. Karácsony előtt, 1282. december 16. és 24. között a király átadta fiainak, Albrechtnak és Rudolfnak Ausztria, Stájerország, Krajna és a Windisch őrgrófság lobogóját. A történészek vitatják, vajon Karintiát is hűbérbe kapták-e, ennek azonban nincs tényleges jelentősége, mivel ez a hercegség Meinhard von Görz súlyos uralmát nyögte, és amíg ő uralkodott, a Habsburgok soha nem kerültek abba a helyzetbe, hogy a tartományban hercegi jogaikat gyakorolhatták volna.

Gyér számú azoknak a tanúknak a névsora, akiknek neve az 1282. december 27-én kiállított hűbéri okmányt díszíti. Köztük mindjárt négy püspök is szerepel, akik aláírták ezt a következményekkel terhes jogi aktust. Egyikük Wernhard von Seckau volt, aki még jól emlékezhetett hét évvel ezelőtti augsburgi szereplésére, mikor egy, a jelenleginél jóval fényesebb gyülekezetet követelőző-arrogáns magatartásával csaknem idegrohamba

kergetett. Most a wittelsbachi mellett mindössze egyetlen herceg volt jelen, valamint néhány gróf, az osztrák nemesek nevében pedig Liutold von Kuenringnek és Ulrich von Kapellennek, az 1278-as döntő ütközet bátor bajnokának volt szabad azt tanúsítania, hogy hazája immáron Habsburg-fennhatóság alatt áll. Márpedig Rudolf számára mindössze ez a tény számított. Ellenségei nyugodtan ökölbe szoríthatták a kezüket titokban, a hűbéri aktust nem tudták megakadályozni, ez viszont jogilag kifogásolhatatlan módon ment végbe. Nemcsak Albrecht, hanem az akkor mindössze tizenkét esztendős Rudolf is Ausztria hercegének nevezhette magát ettől fogva, és megillette őket valamennyi jog, ami ezzel a címmel jogszerűen együtt járt. A fiú apja segédletével hihetetlenül sokra vitte, ha meggondoljuk, hogy zsenge nyolcévesként királylányt vezetett oltárhoz, most pedig birodalmi herceg lett belőle.

A Habsburg fivérek hűbéri beiktatása „közösen" alemann jogszokás volt, az osztrákok és stájerok számára újdonság, ami ellen lázadozni is kezdtek. A király úgy vélte, bölcsen és körültekintően cselekedett. Az utóbbi években gyakran kellett szembesülnie azzal, hogyan terített le a gyors, kegyetlen halál életük virágjában álló embereket. Márpedig ha történetesen egyik fiát valami érné, akkor a másik, a túlélő, hivatkozhatott jogos beiktatására. A Római Birodalom uralkodójaként a király büszkén hirdette, hogy az arengában, a hűbéri beiktatás ünnepélyes bevezetőjében ugyan felette áll a polgári törvényeknek, melyeket nem tartozik betartani, „ab observantia legis absolutus", mindazonáltal a természeti törvénynek ő maga is alá van vetve, nevezetesen ama atyai kötelességnek, hogy gondoskodjék utódairól. Ennélfogva a választófejedelmek beleegyezésével Ausztria, Stájerország, Krajna hercegségét és a Windisch őrgrófságot szeretett fiainak hűbérbe adta, őket magukat hercegi joggal ruházta fel, cserébe esküjükért és hódolásukért. Nemigen akadt valaha is másvalaki, aki hivatalos állami dokumentumban nyíltabban, becsületesebben, hetykébben és brutálisabban feltárta volna cselekedete igaz motívumait. Nem volt kenyere a színlelés, és sok oka nem is volt rá, hogy élete vége felé elsajátítsa. A gondoskodó atyai szeretet volt az, ami űzte és hajtotta előre, úgy vélte, természeti törvénynek tesz eleget, ha összegyűjti a különféle nagyságú és jellegű tartományokat és uradalmakat. Nem saját magáért tette, utódainak akart örömöt szerezni azzal, amit rájuk szándékozik hagyni.

A hűbéri okmány magasztos szavai között akadnak olyanok, amelyek elégtételről, büszkeségről és arroganciáról tanúskodnak. „Szegény gróf"-ból a maga erejéből olyan uralkodóvá vált, aki véleménye szerint szuverén módon felette állt a törvényeknek. Az igazat megvallva valóban felette állt a birodalom rendelkezéseinek, amennyiben újra meg újra túltette magát rajtuk. Nem tudta viszont magát túltenni a politikai realitásokon, a birodalom kérlelhetetlen dologi kényszerein. A fejedelmek most a korábbinál jóval gyanakvóbban szemlélték minden egyes lépését. Rudolf családja ha-

talmát ugyan meg tudta sokszorozni, ennek megvalósításához eszközként használta királyi hivatalát, a királyi hatalom maga viszont – eo ipso – eljelentéktelenült, és arra kárhoztatott, hogy a továbbiakban még jelentéktelenebbé váljon. A birodalom feje a legjobb úton volt ahhoz, hogy puszta reprezentációs személyiség szintjére süllyedjen, függetlenül attól, hogy ezt történetesen Rudolf tudomásul akarta venni, vagy sem.

Az egyes területek urai („domini terrae"), a hercegek és a grófok a valóságos hatalom hordozói voltak, és erejüket Rudolf utódai sem a királyi és császári hatalomból merítették, hanem azokból az országokból, amelyeket ősük reájuk hagyományozott. Ez az augsburgi összejövetel 1282 decemberében a Habsburgokat és Ausztriát több mint hatszáz évre elválaszthatatlanul összefonta egymással, egyfajta szimbiózist alkotva. A dinasztia kétségkívül hasznot húzott ebből a közösségből, arra a kérdésre viszont, vajon az ország és az emberek más uralkodók alatt boldogabbak lettek volna-e, senki sem tudja a választ.

Ausztriában ez a közös beiktatás kezdettől fogva ellentmondást kavart, úgy a nemesség körében, mint a városokban. Küldöttség indult Svábföldre, amely Ausztria, Stájerország, Krajna és a Windisch őrgrófság képviselőiből állt, s büszkén „communitas ipsarum terrarum"-nak, ezen földek közösségének nevezte magát, hogy kicsikarja a királytól az augsburgi rendelkezések módosítását. Legerősebb érvük szerint elvégre senki sem szolgálhat két úrnak, mint ahogy az már Szent Máté evangéliumában is olvasható. Ma már nem lehet eldönteni, vajon olyan bonyodalmaktól féltek-e, amelyeket a két herceg közös uralkodása eredményezhet, vagy egyszerűen csak az abban az időben mindenütt megnyilvánuló félelemről tettek tanúbizonyságot bármiféle újítással szemben. Mindenesetre feltűnő, hogy az osztrákok, stájerek és a délkeleti őrgrófságok lakossága között valamiféle közösségi érzéknek kellett fennállnia, ami már a „communitas ipsarum terrarum" elnevezésben világosan kifejezésre jut, a kölcsönös elkötelezettség és összeforrottság egy nagyobb egész iránt, amely továbbért a saját korlátolt látókörnél, és szerény kezdetéül szolgált annak, amiből később az osztrák államiság gondolata kifejlődhetett. Persze az az egyszerű elgondolás is irányíthatta, hogy együttesen több mindent lehet elérni, mint hogyha minden egyes vidék külön kívánságaival hozakodik elő.

Ausztria és Stájerország Bibliában jártas urainak érvei elől Habsburg Rudolf nem zárkózhatott el. Rheinfeldenben 1283. június 1-jén kiadott egy pátenst, amit *Rheinfeldeni Házirend*nek neveznek, és számításba veszi a rendek kívánságait. Királyi hatalmánál fogva és a „patria potestas"-ra támaszkodva a Habsburg-ház fejeként úgy rendelkezett, hogy a továbbiakban Albrecht egyedül legyen azokban a tartományokban az úr, amelyek őt és utódait örökölhető hűbérként megilletik. Rudolfnak és az ő örököseinek az „esetleges szukcesszió" lett előirányozva, ami annyit jelentett, hogy csak abban az esetben jöhetnek majd számításba, ha Albrecht örökösei férfi-

ágon kihalnak. A küldöttség tagjai elégedetten vonultak haza. A rheinfeldeni alkotmány, mint azt az osztrákok a királynak szóló hálalevelükben kifejezésre juttatták, az ő, valamint hercegségeik dicsőségét és javát szolgálja, „commodum et honorem", s annak örvendenek, hogy a továbbiakban egyedül Albrecht herceg „szelíd igája" alatt szolgálhatnak. Hát ezt az állítólagosan szelíd igát a későbbiekben majd még alaposan meg fogják ismerni.

A 27 éves Albrecht apjától örökölte az energiát és tettrekészséget, nem örökölte viszont annak barátságos és szívélyes természetét. A herceg kemény, lobbanékony ember volt, érezhetően goromba modorú, komor, visszataszító arckifejezéssel, amely a későbbiek során még visszataszítóbbá vált, mikor egy méreggel történt gyilkossági kísérlet következtében fél szemét elvesztette. Hitvesével, Elisabethtel, Meinhard von Görz leányával, boldog házasságban élt az ifjú Habsburg, új alattvalóihoz fűződő viszonya azonban nemsokára kevésbé szerencsésen alakult. Albrecht nekifogott, hogy az apja által egykor bőkezűen adományozott kiváltságokat kíméletlenül magához ragadja és a hercegi hatalmat megszilárdítsa, persze a nemesség kontójára. Szó sem volt már szelíd igáról, helyette megsokasodtak a panaszok az országban idegen svábok elképesztő kivételezéséről, akik közül néhányan a herceg szolgálatában gyorsan óriási hatalomra és tekintélyre tettek szert, például Wallsee urai, akiknek kastélyát mint a mai napig meg lehet tekinteni a Duna alsó-ausztriai völgyében. „Per pedes", gúnyolódott egy osztrák krónikás, az apostolok lován érkeztek Ausztriába, ahol most adják az urat, és egyszeriben a herceg tanácsnokai lettek. Csakugyan, Albrecht szívesen hallgatott svábföldi tanácsadóira, az osztrákok szavára ellenben nem adott. Az a tanácsadói kar, amelyet Rudolf elutazása előtt életre hívott az ország nemeseiből, és amelynek az volt a feladata, hogy a herceggel együtt döntsön az ország sorsáról, tétlenségre volt kárhoztatva. Albrecht úgy szabadult meg ettől a számára terhes intézménytől, hogy egyszerűen nem hívta össze a tagokat. Nem csoda hát, hogy Ausztriában és Stájerországban nemsokára idegennek érezték a Habsburgok hatalmát, amelybe eleinte főleg a nemesség helyezte bizalmát, Albrecht herceg pedig semmit sem tett annak érdekében, hogy megváltozzék ez a vélemény. Nem fér hozzá kétség, hogy ügybuzgó Habsburg volt, talán valamennyi közül a legderekabb, de messze nem ő volt a legrokonszenvesebb, a hatalom merev, kevés érzelmű, egocentrikus politikusa volt, aki kíméletlenül érvényre juttatta érdekeit, melyek többnyire homlokegyenest különböztek az ország érdekeitől. Az országot arra a szerepre kárhoztatta, hogy azokkal az eszközökkel szolgáljon, amelyekkel a Habsburg hatalmi igények megvalósíthatók.

„Mohón sóvárgott a javakra", ezt a találó, leleplező mondatot akár apjáról is írhatták volna. Habsburg Rudolf soha nem volt megelégedve azzal, amije volt, s minél többje volt, annál többet akart. Az ő korában gyakran

dicsért „maze”, mérték erénye ismeretlen volt a számára, mint ez a *Rheinfeldeni Házirend*ből kétségkívül ki is derül. Ebben a király kötelezte magát arra, hogy második fiának, Rudolfnak, annak kompenzálásaként, hogy lemondott az osztrák hercegi méltóságról, négy év leforgása alatt egy királyságot vagy egy másik hercegséget fog szerezni. Amennyiben ez nem sikerülne neki, akkor a reményteljes ifjút tekintélyes pénzösszeggel fogja kárpótolni. Talán bizony azt hitte ez a Habsburg, hogy a királyságok és fejedelemségek csak úgy az utcán hevernek, arra várva, hogy valaki felszedje őket? Elvakították a sikerei, nagyzási hóbortba esett? Azok a zűrzavaros idők kétségtelenül számos addig nem gyanított lehetőséget kínáltak, Rudolfnak azonban kellett volna annyi tapasztalattal rendelkeznie, hogy felismerje, ha túlfeszítette volna a húrt. Vagy a természeti törvény sajátságos interpretációja űzte volna, amelyről az augsburgi hűbéri beiktatási okmányban esik szó, groteszk, túlzott apai szeretete, melynek következtében úgy érezte, köteles egy mindössze 13 éves fiúgyermeknek hercegséget vagy egyenesen királyságot biztosítani? S mi lett volna, ha mind az öt fia életben maradt volna? Akkor talán mindjárt öt királyságra lett volna szüksége? Kérdések tömkelege, amelyekre senki sem tudja a pontos választ. Tény viszont, hogy Habsburg Rudolf 1282 után még sokkal inkább családi érdekektől hagyta magát vezéreltetni, mint annak előtte. Használható receptje arra nézve, hogyan lehetne a birodalmat talpra állítani, nem volt, fáradozásai az ország békéjének megszilárdításáért nem hoztak teljes sikert, nem utolsósorban már annál az oknál fogva sem, hogy először saját nemzetségére gondolt, s csak azt követően arra az államra, amelynek királyi koronáját viselte. Így 1282 után a németek olyan birodalmi uralkodót éltek meg, aki többnyire azokkal a helyi sváb potentátokkal mérte össze az erejét, akik a Habsburgok házi hatalma kiépítésének az útjában álltak. A házi hatalom pedig korántsem eszköznek minősült egy cél érdekében, hanem mindenfajta törekvés tulajdonképpeni öncéljának, ami ínséges program egy uralkodó számára, aki hajdan azért szállt lóra, hogy megújítsa a birodalmat; nagy feladatokban nem lett volna hiány. Az állítólagos természeti törvényekre való hivatkozás és utalás, valamint az apai gondoskodás csupán fügefalevél, amivel a meztelenséget eltakarják. Ausztria megszerzése abba a helyzetbe hozta, hogy a továbbiakban törődjék a birodalom dolgaival. Nem tette meg, helyette elaprózta magát másodlagos fontosságú háborús csetepatékban, amelyek kísértetiesen hasonlítottak holmi rablóhadjáratokra. Fiának ennek ellenére sem sikerült hercegséget szereznie, hát még királyságot. Hatalma tetőpontján állott, és nem látta, magasabbra már aligha kerülhet, minek következtében mostantól kezdve fokozatosan lefelé vezetett az útja.

Franz Grillparzer drámájában a hübrisz, a gőg buktatta meg Přemysl Ottokárt. Ennek a hübrisznek haszonélvezője Habsburg Rudolf volt, aki azonban nyilvánvalóan ugyancsak ennek a bűnébe esett. A *Rheinfeldeni*

Házirend kompenzációs rendelkezése hübrisz volt, eszközei és lehetőségei elvakult túlértékelése, a Habsburg-ház jelentőségéről és nagyságáról alkotott eltúlzott elképzelések, melyek egy éretlen 13 éves fiatalembernek királyságot ígérnek csak azért, mert egy hercegség odaítélésekor a rövidebbet húzta.

A történelem néha szeret utólagosan bosszút állni. A rheinfeldeni rendelkezések átkot és romlást hoztak a Habsburg-házra, melynek éppenséggel előnyére ötlötte ki őket Rudolf. A sors kegyes volt hozzá, és megkímélte attól, hogy megérje, hogyan öli meg tulajdon unokája tulajdon fiát. 1308. május elsején Habsburg Albrechtet a régi Habichtsburg közelében gyilkolták meg: unokaöccse, Johann, fivérének, Rudolfnak a fia, akinek egykor az osztrák hercegség odaítélésekor önmérsékletet kellett gyakorolnia, hidegvérrel leszúrta. Johann hiába követelte nagybátyjától a hajdan a királytól Rheinfeldenben előirányzott kárpótlás kifizetését, nyersen el lett utasítva. Ekkor határozta el magát az orvgyilkosságra. Johann Parricida (apagyilkos) néven vonult be Habsburg Rudolfnak ez a félresikerült unokája a történelembe.

Mars és Vénusz

swald Redlich történész szerint „Rudolf csaknem tizenkilenc esztendős uralkodása nagyjából ennek az időszaknak a közepéig felfeléívelő tendenciát mutat az erő és a tekintély vonatkozásában, amit egy szélcsendes periódus követ, hogy aztán élete alkonya alárendelt szerepben teljék". Elérte sikerei zenitjét, most nyilván azt a kérdést tette fel magának, hogyan tovább, és nem talált rá megfelelő választ. Nem volt tanácsos a császári korona után kapaszkodni. IV. Márton pápa a németek engesztelhetetlen ellensége volt, egyszer még arra az ízléstelen kijelentésre is ragadtatta magát, legszívesebben gólya szeretne lenni, hogy kiirthassa a német békákat. Ilyen pontifexszel nem lehetett tárgyalni a császárrá koronázásról. Anjou Károly, a „barát", sem hallatott magáról újabban, Arelatia körül meglepően elcsendesedett minden, ennek a sötét alaknak mintha az itáliai problémák a fejére nőttek volna. Népfelkelés, a „szicíliai vecsernye" vetett véget az Anjouk zsarnoki uralmának ezen a szigeten. Károly pápai üzlettársa azt tervezte, hogy keresztes hadjáratot szervez, ennek céljára a birodalom egynémely egyházmegyéjében buzgón gyűjtést is rendeztek. A vállalkozás azonban korántsem arra volt hivatott, hogy felszabadítsa a szent helyeket, hanem büntetőexpedíciót jelentettek a lázadó szicíliaiak ellen.

1283 tavaszán Rudolf is háborúra készülődött, céljai azonban szerényebbek voltak, mindössze Reinald von Burgund grófja ellen vonult hadba. A királynak tulajdonképpen semmi köze nem volt a dologhoz, hanem barátja, Heinrich von Isny vonta bele az ügybe, ami egyfajta örökösödési háború volt az elhunyt Mömpelgard gróf hagyatékáért, amelyre Reinald gróf állítólag jogellenesen tette rá a kezét. Heinrichet, Bázel püspökét azonban nem lehetett egykönnyen kész tények elé állítani, amennyiben bejelentette püspöksége igényét Elsgaura, arra gondolván, hogy királyi barátja támogatásával érvényt is szerez neki. Rudolf beleegyezett, jóllehet ezen az ügyön nem sokat kereshetett, de a barát az barát, segíteni kell rajta. Így hát olyan hadjárat kerekedett belőle, mint a régi szép időkben, amikor Habsburg Rudolf gróf szomszédai ellen kelt hadra.

Elsgau vidéke a svájci Jura északi lejtőjén terül el, Bázeltől délnyugatra, a berni kantonban. Azokban a napokban központját Pruntrutnak hívták (mai neve Porrentruy), amely festői kisváros. A kastély egy város feletti

magaslaton helyezkedik el, az öregtorony messze kiemelkedik a többi épület közül. „Tour refous"-nak, menedéktoronynak hívják még ma is, és menedéktoronyként szolgált 1283-ban is, mikor öt héten keresztül eredményesen állt ellen a Habsburg-csapatok ostromának. Ekkor Reinald gróf megelégelte az ostrommal járó vesződségeket, és átadta a várost, az erődöt, valamint a környező vidéket Heinrich püspöknek, akinek még arra sem volt ideje, hogy szemügyre vegye a szép zsákmányt, mivel április 20-án Itáliába indult a király követeként; több volt egyszerű szolgánál, mint azt Habsburg Rudolf maga is nemegyszer megerősítette.

A csetepaté Burgund grófjával a királynak csak bevezetésül szolgált egy nagyobb szabású vállalkozáshoz, egy olyan hadjárathoz, amelyet régi ellenségei ellen indított, éspedig Savoya grófjai ellen. A Habsburgok és a Savoyaiak közti ellentét már vagy jó húsz éve fennállott, időről időre rövid, többnyire jelentéktelen összecsapásokban merült ki, amelyek során kétségkívül a Habsburgok voltak aktívabbak. A két dinasztia közti viszály oka a Genfi- és a Neuenburgi-tó közötti terület volt. A Habsburgok ott Freiburg városának megszerzésével fontos támaszpontra tettek szert, amennyiben a várost nevetséges 3000 márkáért csalták ki a nagyfokú pénzzavarral küszködő Eberhard von Habsburg-Laufenburg unokafivérüktől, kiváltva savoyai ellenlábasaik dühét, akik szívesen fizették volna érte akár a háromszorosát is. Mindazonáltal Savoyai Fülöp gróf, aki egy krónikás szarkasztikus megjegyzése szerint elhunyt Péter fivérétől hatalmat igen, tehetséget ellenben nem örökölt, még néhány támaszpontot kézben tartott, Murten városát, valamint a birodalomhoz tartozó Gümmingen és Peterlingen helységeket, ami elég indoknak bizonyult Habsburg Rudolf számára, hogy visszakövetelje ezeket a településeket, de iure a birodalomnak, de facto persze saját magának. Ha nem közvetlenül a saját érdekeiről volt szó, akkor Rudolf nem viselkedett olyan szigorúan. 1276-ban Orval birodalmi apátságot és 1281-ben pedig az egész touli püspökséget Fülöp francia királynak ajánlotta fel, mivel „a birodalom szívétől oly nagy távolságra fekszenek", ami még a 19. században is kiváltotta a német népnemzeti érzületű történészek éles kritikáját. Egyikük így panaszkodott: nem túlságosan örvendetes azt látni, „hogyan bízza a pásztor a bárányt a farkasra". Teljesen alaptalannak azonban mégsem minősíthetjük ezt a bírálatot. Rudolf hivatali idejére esik, hogy Lyon és Avignon végleg elvesztek a birodalom számára, s hogy a francia királyok fontos pozíciókat szereztek a Saône, Schelde és Maas környékén, anélkül, hogy ez ellen Rudolf komolyabban felemelte volna akár csak egyetlen szavát is. Ugyanakkor javára kell írnunk, hogy a német királyság akkori állapotában aligha lett volna képes a Capetingek agresszív és expanzív nyomásának hatékonyan ellenállni. De hogy miért éppen Murtenben és Gümmingenben kellett a birodalom jogait oly energikusan védelmeznie, míg Lyon esetében egyetlen árva sor erejéig sem protestált? Nos, erre nem derül fény.

1283 elején Peterlingen ostromával megkezdődött a háború Savoya ellen. Ezt a kisvárost, amelyet ma franciául Payerne-nek hívnak, néhány kilométerre Fribourg-tól nyugatra találjuk, nem messze a Neuenburgi-tó partjától. A művészettörténészek jól ismerik román kori apátsági temploma miatt, amely már Habsburg Rudolf idejében is állt, hasonlóan néhány toronyhoz, amelyek egy erős erődítmény maradványai voltak. Ezek mögött sáncolták el magukat Peterlingen lakói, mikor megpillantották a közeledő Habsburg-csapatokat, mivel inkább meg akartak maradni savoyai fennhatóság alatt, mintsem a Habsburgok igáját nyögni. A király személyesen vezette az ostromot, segítségére volt a gazdag háborús tapasztalatokkal rendelkező palotagróf, Friedrich von Nürnberg, sikeresebb idők régi harcostársa. Rudolf átfogó hadműveletekbe kezdett, hogy megtörje az ellenállást, hatalmas ellenerődítményeket emeltetett, amelyek a kisvárost teljesen körülvették. Majd arra vártak, hogy Peterlingen megadja magát. Eltelt a július, az augusztus és a szeptember is, a város pedig még mindig derekasan tartotta magát. Habsburg Rudolf, a mozgó hadműveletek mestere, tanácstalan volt. A hatalmas Bécset egykor hat hét leforgása alatt bevette, az apró Peterlingen azonban hat hónap elteltével is még mindig dacolt vele, és ellenállt ostromművészetének. Az élelmiszer fogytán volt, mind az ostromlóknál, mind az ostromlottaknál, előbbiek persze könnyebben segíthettek magukon. Rudolf portyára indult Waadtba, hogy élelmiszert szerezzen; 5000 márkára rúgott a kár, amelyet Savoya grófja emiatt szenvedett, ezalatt a lausanne-i püspök szép húga sikerrel kérte a királyt, kímélje meg tulajdonát, miközben ebből az alkalomból állítólag testi bájaival az illendőség határán is túlmenve kábította az öregedő uralkodót. Habsburg Rudolf úgy érezte, még nem túlságosan öreg a szerelemre, mindazonáltal leginkább a fantáziadús Otacher uz der Geul számlájára írható ez a gáláns epizód a Genfi-tó bűvös Kirkéjével.

Peterlingen ostroma hét hónapig húzódott el, hét értékes hónapot fecsérelt el a Szent Római Birodalom feje egy jelentéktelen hadjáratra, hagyva, hogy a dolgok Németföldön menjenek a maguk útján, mintha köze sem volna hozzájuk. Peterlingent akarja, bármi áron. 1283 december végén aztán meg is kapja végre, egy félig lerombolt, kiéhezett, nyomorult kisvárost, ráadásul bizonytalan békét a Savoyaiakkal, valamint 2000 márka háborús kárpótlást, ami tekintélyes összeg, figyelembe véve azt a kárt, amelyet maga okozott. Fülöp hercegnek Murtent és Gümmingent is át kell adnia, a többi birodalmi javat Waadtban azonban megtarthatja. Megérte vajon a siker a ráfordítást? Rudolf életének utolsó éveiben kénytelenek leszünk még többször feltenni ezt a kérdést. Arról hallgatnak a források, vajon ő maga is feltette-e saját magának.

65 éves volt, az aggastyánkor küszöbén állott. Ekkora életkort nem sokan értek meg akkoriban. Évről évre számos viszontagságot kellett elszenvednie; a nyúlánk, inas, aszketikus testet ezek a csaknem emberfeletti

megerőltetések alaposan megedzették ugyan, mégis, az öregkor kérlelhetetlenül megkövetelte a magáét. Olykor úgy érezte, beteg, „törődött", ezzel együtt járt a melankólia is, a fekete epe, ami már a régi görögöket is gyötörte. Ilyenkor az ember szomorúvá és leverté lesz, búskomor gondolatok gyötrik, nem élvezi többé az élet örömeit, a napok pedig végtelen lassúsággal, tompán vánszorognak. Számos, egész életében energikusan cselekvő emberhez hasonlóan Rudolf sem bírt tudomást venni arról, hogy az öregkor kérlelhetetlenül kopogott nála is, és amikor nem volt épp melankolikus hangulatban, akkor állítólag tüzes ifjúként csókolgatott leányt és fiatalasszonyt, aki csak az útjába került. Még udvartartása férjes asszonyainak is szívesen tette a szépet. Az ily módon kitüntetett hölgyek férjei meg beletörődtek a szerelmes természetű király udvarlásába, jól tudván, hogy gonosz hátsó szándék nélkül történik. Tényleg azt hitte Rudolf, hogy meghosszabbíthatja életét, ha szüzek édes leheletét szívja be, amint azt még a 16. században is állította Johann Cuspinian (Johannes Cuspinianus), a bécsi egyetem rektora és kiváló humanista?

A kortársak a király különös viselkedését az orvosok tanácsainak tulajdonították, akik közül kettőnek a nevét is ismerjük: Landolf von Mailandot és Peter von Aspelt bingeni prépostot, aki később a Habsburgok egyik kérlelhetetlen ellenfelévé vált. A mainzi dómban, ahol érsekként 1320-ban temették, mai napig is látható a sírköve, a fejedelmi öntudat kőből készült jelképe. Három király között áll az érsek, kimagasodva az uralkodók közül, és a hozzá képest apró termetű „kiskirályok" fejére rakja a koronát, láttatva, hogy nem csupán Isten kegyelméből királyok az illetők, hanem a mainzi érsek jóvoltából is, aki hajdan jobbfajta borbély volt mindössze.

Nem tudjuk, Habsburg Rudolf mikor határozta el magát kései újranősülésére. Nemcsak az orvosok, hanem a választófejedelmek is hosszasan rábeszélték őt Anna királyné halála után arra, hogy vegyen feleségül egy szép fiatal nőt, aki majd elűzi tőle a gyászt és a búskomorságot. A kiválasztott, Izabella, Burgund Róbert herceg testvére, csakugyan nagyon ifjú volt, „etate 14 annorum", mindössze 14 éves, a herceg pedig a francia királyi házzal állt sógorságban. Izabella vagy Erzsébet, ahogyan Németföldön hívták, virágzó szépség volt, „pulchra nimis", csaknem gyermek még, akit magas rangú emberek gyermekeihez hasonlóan a politika oltárán szándékoztak feláldozni. A házassági alku hátterét nem ismerjük pontosan. Rudolf, a házassági üzletág tapasztalt menedzsere ebben az üzletben nem tett szert látható előnyökre. Persze az, hogy Róbert herceg a birodalom felségjogait többé-kevésbé elismerte, mégiscsak szerény sikernek számított a tartományokra éhes Habsburg szemében. Lehetséges vajon, hogy ezt a serdülőkorban lévő ifjú hölgyet mégis csak mindössze elkomorult lelke vigasztalására óhajtotta felhasználni? Erre a célra megtették volna a szolgálók és szüzek, akiket hajkurászott, ha történetesen éppen szerelemre vágyott. Eben az egoizmus uralta korban senki sem tette fel azt a kérdést,

hogy áll a dolog a szerelemmel és a vonzalommal, csupán a cél volt érdekes, az meg végképp senkit sem érdekelt, milyen a lelke a kis Izabellának, akit arra kényszerítettek, hogy egy öregember játékszere legyen, annak ágyában. Amennyire tudható, Izabella a rászabott szerepet bámulatosan jól játszotta, és elképesztő befolyást gyakorolt idős férjére, ami meglehetősen gyakran előfordul olyan házastársak között, akiknél nagy a korkülönbség.

A házasságot 1284. február 5-én tartották Remiremont-ban, a Mosel felső szakasza mentén, „magna sicut decuit sollempnitate", illő pompával, ahogyan a források szűkszavúan beszámolnak róla. A fösvény hírében álló királynak elég sokat érhetett az ifjú lélekvidító hölgy, mivel 3000 márkát kapott házassági ajándék gyanánt. A koros-ifjú pár a mézesheteket Colmarban töltötte, ahol a helybeli papság és polgárság a jövevényeket ünnepélyes fogadtatásban részesítette. A szép királynénak a colmariak 100 márkát ajándékoztak, hogy ékszert vehessen magának belőle. Az elkövetkező időkben Rudolf a jelek szerint többet foglalkozott ifjú hitvese bájaival, mint uralkodói ügyletekkel. Áprilistól júniusig Fribourg-ban élt, és semmi különösebbet nem cselekedett ott. Júliusban Bázelban találjuk fiának, Albrechtnek Agnes von Bolandennel kötött esküvőjén. Július végén a Rajnán leutazott Speyerbe és Germersheimbe, ahol néhány hetet töltött egy várban, amelyet maga építtetett. Ekkor azonban az öreg harcfi nem bírta tovább hitvese bájos karjai között. Vénusz istennőnek öreg napjaiban még egy áldozatot hozott, most azonban Mars, a háború istene követelte a jogait, márpedig ez esetben nem használhatta a kis Izabellát. Rudolf fia ugyanis, aki nagyjából azonos korú volt mostohaanyjával, várta a neki beígért királyságot vagy hercegséget. Időközben azért az aggódó apa belátta, hogy királyi koronával belátható időn belül nem szolgálhat serdülő gyermeke számára. Kézenfekvőbbnek tűnt, hogy próbálkozni kell a Sváb Hercegséggel, ami már a Staufok idejében is fennállt. A Staufok eltűnése után azonban írmagja sem maradt a hercegségnek. A helyi hatalmasságok dögkeselyűk gyanánt vetették rá magukat, kihasználva az idők jeleit, darabokra szaggatták, és az egyes darabokat saját területeikbe bekebelezték. Ennek megvolt már vagy húsz vagy harminc esztendeje. Helyesen cselekedett-e vajon a király, mikor annak idején elsiklott ezek felett a kész tények felett? Számolnia kellett azok elkeseredett ellenségeskedésével, akik meggazdagodtak a csődtömegen, és most annak a veszélynek voltak kitéve, hogy egy emberöltő által felhalmozott nyereségeiket újból el fogják veszteni. Évtizedek alatt kialakult helyzeteket nem lehet egyetlen tollvonással semmissé tenni, akkor sem, ha azok sohasem voltak teljesen jogszerűek. Ha Rudolf a Sváb Hercegség holttestébe életerőt akart lehelni, akkor ez háborút jelentett, márpedig szilárdan el volt tökélve rá, hogy ennek érdekében háborúzni fog.

1284 szeptemberében Waldeck urai ellen fordult. Pusztán az a tény, hogy rablólovagok hírében álltak, önmagában még nem tette volna őket ki-

rályi büntetőexpedíció célpontjává. Rablólovagok fölös számban garázdálkodtak máshol is, anélkül, hogy a királyi igazságszolgáltatás lecsapott volna rájuk. A waldeckiek területei ellenben szerencsétlenségükre a Habsburgok házi hatalma kiépítésének útjában álltak, akik most már a Fekete-erdőtől keletre is támaszpontokat kerestek. Hatalmas erővel, „cum magna potentia" vonult Habsburg Rudolf a waldeckiek ellen, és két hónap leforgása alatt öt rablófészket a földdel tett egyenlővé, ez a szám annyira tekintélyes volt, hogy még a kortársak elismerését is kivívta. A teljesítményt kétségkívül az a tény is fokozza, hogy az ostromlók helyzete az ostromlottakéhoz képest sokkal súlyosabb volt, mindent egybevetve mégis csak szerény sikernek számított. Ha Rudolf megvonta az 1284-es év mérlegét, akkor be kellett vallania saját magának, hogy szép ifjú hitvesén kívül mindössze néhány sváb rablóvárat nyert. Ellenségei száma viszont tetemesen megnövekedett. Nyilván nem vette észre azokat a viharfelhőket, amelyek fenyegetően gyülekeztek a feje felett.

Növekvő ellenállás

Régóta elillantak, semmivé foszlottak mindazok a remények, amelyeket nemesek és közrendűek egyaránt tápláltak Habsburg Rudolf királyságával kapcsolatban, véget ért az ujjongás, a diadalmenetek, a király békéről, jólétről és jobb életről szóló ígéreteinek rövid ideig tartó időszaka is. Elkövetkeztek a mindennapok, mikor a reménység kisvártatva csalódásra váltott, az elégedetlenségből engedetlenség és ellenségeskedés lett. Egy békétlen poéta szavai szerint „el vele, hisz a királytól nem kaptok semmit! El vele, mivel nem táplál titeket, hadjárataiból nem lesz semmi, és bármit is parancsol, az üres szóbeszéd marad."

Meg kell hagyni, nem volt éppen a múzsák kegyeltje az az esslingeni iskolamester, aki a fenti sorokat írta. Közönségének tetszésére azonban bizton számíthatott. „El vele!" A pamflet minden egyes sora ezzel a hetyke, hallatlan, ellentmondást nem tűrő követelménnyel kezdődik, amihez szemrehányó, de nagyon is érthető indokolás csatlakozik, mely szerint a király nem alattvalói jólétét tartja szem előtt, mivel mindent csakis utódainak akar adni, akik „egyre többre" vágynak, „nemzetsége szegény, túl szegény", s hogy gazdaggá tegye, „mindent rajtunk akar megtakarítani". „El vele – követeli a megoldást –, mielőtt nemzetsége teletömi a hasát, el vele, különben végünk, s csak az éhkoppot nyeljük!"

Azok a körök is elégedetlenek voltak Habsburg Rudolffal, akiknek nem kellett félteniük a pecsenyéjüket, de éppen közöttük volt a kenyérharc általánosan elterjedt vétek. A német fejedelmek, mind az egyháziak, mind a világiak, tették meg királlyá a „szegény" grófot, hogy névleges vezérük legyen, olyan bábu, aki úgy táncol, ahogy ők fütyülnek neki, és vakon teljesíti parancsaikat. Ezzel szemben most olyan uralkodóval álltak szemben, aki féltékenyen hivatkozott királyi előjogaira, főleg az anyagi természetűvel összefüggőkre, igazolt visszakövetelések ürügyén gondolkodás nélkül egybemosta és azonosította családja érdekeit a birodaloméival, és ráadásul alig néhány év leforgása alatt olyan házi hatalmat épített ki, amely a többi fejedelem tulajdonában lévő javak mértékét lényegesen meghaladta. A házi hatalom további kiépítéséért a továbbiakban sem szűnt meg fáradozni. A fejedelmek ferde szemmel nézték, hogyan „tömték tele a hasukat" a Habsburgok, hogy az esslingeni oskolamester szemléletes példájával éljünk.

Mialatt Rudolf a fejedelmeket házi hatalma növelésével riogatta, a városokat adóköveteléseivel gyötörte. A két dolog persze egymás feltétele volt: ha nem volt pénze, nem tudott csapatokat gyűjteni, hogy erőszakkal valósítsa meg szigorú házi hatalmi politikáját. A híres öt vacak schillinggel a zsebében – állítólag mindössze ennyije volt, mikor harcba szállt Ottokár ellen – már régóta nem ért volna el semmit. Utóvégre a sváb és az elzászi lovagság – nem beszélve az olyan előkelő urakról, mint a nürnbergi várgróf vagy Katzenelnbogen grófja – nem pusztán a Habsburg-ügy iránti rokonszenvtől vezéreltetve hadakozott, hanem azzal a szándékkal, hogy a zsákmány egy részét majd zsebre vágja, és mielőtt még bárki a kardjához nyúlt volna, már előlegért nyújtotta a markát. Raimondo Montecuccoli gróf, a Habsburgok hadvezére, ugyan csak a 17. században alkotta meg híres szellemességét, miszerint a háborúhoz három dolog szükséges, úgymint pénz, pénz és pénz, de a probléma azóta fennállt, mióta háborúztak, Rudolf pedig saját keserves tapasztalatából ismerte, és nem volt válogatós, mikor arról volt szó, honnan töltse meg hadipénztárát.

1284-ben a városoktól vagyonuk harmincadát követelte. Mire fel kitört a felháborodás vihara, a polgárok többsége vonakodott fizetni, a würzburgiakat a királynak fegyverrel kellett megfenyegetnie, másutt azonban, Colmarban vagy Bernben még az erőszakkal történő fenyegetés sem segített. A harmincad valamivel több mint három százalék; milyen nevetségesen alacsonynak tűnik ez az adóösszeg, és milyen heves volt az érintettek reakciója. Vajon valamennyien fösvénységben megvénült, zsugori urak voltak, önző különutasok, akiknek több közük volt mammonhoz, mint az ország jólétéhez? Azért ennyire nem voltak egyszerűek a dolgok. A királynak formálisan igaza volt, mikor a városoktól illetéket óhajtott kapni, tekintettel arra, hogy ez még a harmadát sem tette ki annak, amit az egyház tized formájában gyakrabban beszedett. A városok a király krónikus pénzéhségét talán még egy további alkalommal is kielégítették volna, ha nem akarta volna nehezen kivívott szabadságjogaikat megnyirbálni.

Habsburg Rudolf módszeresen azon mesterkedett, hogy a régi, némiképpen feledésbe merült birodalmi váralkotmányt megújítsa, amennyiben a városokban a réges-rég romlásnak indult vagy a polgárok által lebontott egykori birodalmi várakat újraépíttette. Ezeknek a váraknak hajdan megvolt a létjogosultságuk. Számos város, gondoljunk csak Hamburgra, Grazra vagy Magdeburgra, csakis egy erődítmény védelme alatt virágozhatott fel, amely biztonságot nyújtott lakóinak az ellenséges támadások ellen. Rudolf idejében persze a polgároknak már nem volt többé szükségük ilyen védelemre, mivel városaikat réges-rég erős fallal vették körül, és hajlandók, valamint képesek is voltak arra, hogy megvédjék önmagukat. A városok közepén magasodó várak, amelyek többnyire emelkedőn álltak, egyszerű fellegvár szerepére lettek kárhoztatva, amelyek a polgárok városi szabadságát és életét többé már nem védték, hanem éppenséggel fenyegették azt.

Az interregnum korában számos birodalmi vár tönkrement, vagy a polgárok rombolták le őket, mivel teljesen haszontalanná váltak. Rudolf azonban, alighogy király lett, helyreállíttatta a régi falakat, és ellátta a várakat helyőrséggel. Erre könnyen talált jelentkezőket, nemesurak fiait vagy kóbor lovagokat, akik garmadával kószáltak az országban, és örültek annak, ha évi öt márka fizetség fejében a birodalom hűbéreseiként alkalmazták őket ezekben a várakban. Még az olyan módos nemesúr, mint amilyen Katzenelnbogen gróf volt, sem vetette meg az effajta hivatalokat, jóllehet tízszeres zsoldot kért, és kötelességei teljesítését helyettesre bízhatta.

Nem lehet pontosan tudni, vajon mi volt a király szándéka a birodalmi várak alkotmányának megújításával, hacsak nem az, hogy kordában akarta tartani a városokat, hogy jobban kizsákmányolhassa őket, vagy talán egyfajta újjászervezett katonaságra gondolhatott, amely függetleníthette a fejedelmek amúgy is hiányzó jóindulatától és jóakaratától. Még ha szándéka becsületes volt is, maga a kivitelezés számos kívánnivalót hagyott maga után, és mind a városoknak, mind pedig neki magának lényeges kárt okozott.

A birodalmi várak kisvártatva a viszály és nyugtalanság fészkeivé lettek. A papsághoz hasonlóan a birodalom hűbéresei is szabadok voltak mindenféle tehertől és beszolgáltatástól, mint ahogyan ki voltak véve a városi törvénykezés hatálya alól is. Nem volt olyan soltész vagy városparancsnok, aki felelősségre vonhatta volna az urakat, ha a fogadókban lármáztak vagy randalíroztak, összetörték a fogadós edényeit vagy berendezését, súlyosabb kihágásokról már nem is beszélve. A várurak, akik idejüket leginkább semmittevéssel töltötték, a „vita contemplativa" sajátságos formájának hódolva, a városi közösség finoman kiegyensúlyozott rendszerében idegen test voltak, viszályaikkal és verekedéseikkel zavarták a derék polgárokat a megélhetésért folytatott küzdelemben, mivel nem is olyan ritkán előfordult, hogy ha a viszályban álló felek egyike ellenfelét nem találta meg birodalmi várában, egyszerűen a polgárok javaival kárpótolta magát, akik persze mit sem tehettek az urak viszálykodásáról, de még arra sem volt lehetőségük, hogy kártalaníttassák magukat az elszenvedett rablásért. Voltak olyan közösségek, akik másként nem tudtak segíteni magukon, minthogy falat emeltek a birodalmi vár és a polgárok otthonai közé, hogy megvédjék magukat a birodalmi hűbéresek, valamint a tisztségviselők túlkapásaitól. Habsburg Rudolf verbálisan igyekezett gátat szabni ezeknek a kínos eseteknek, amennyiben például Oppenheim polgárainak írásba adta, hogy a csupán a hűbéreseket illető viszályokban nem lehet őket sem elfogni, sem elzálogosítani, sem pedig bármilyen más módon megkárosítani. Ezek azonban csak üres szavak voltak, melyek alig izgattak valakit.

Nem törődött a városok jogos panaszaival, néhányukat fegyverrel fenyegette, amennyiben nem voltak hajlandóak fizetni, érdeklődése elfordult a svábok ügyeitől, és a cseheket vette célba, akiket az utóbbi években némi-

képp szem elől vesztett és elhanyagolt. A csehek királyukat, Vencelt diadalmenetben vitték 1283-ban Prágába, mikor tizenkét éves korában felszabadult Nyurga Ottó gyámsága alól. Csehország valódi urát azonban nem Vencelnek hívták, hanem Zawisch von Falkensteinnek, ez az a Zawisch volt, aki hajdan, Rudolf és Ottokár konfliktusában zavaros, álnok szerepet játszott. Időközben ez a ravasz és hataloméhes ember meghódította a forróvérű Kunigunde királyné szívét, aki annak ellenére, hogy ez a Witigon meghalt hitvese egyik legveszélyesebb ellenfele volt, mégis intim viszonyba került vele, sőt titokban még a felesége is lett. Amit a Witigonok Ottokár idejében nem értek el fegyverrel, az most úgyszólván az ölükbe hullott, éspedig egy szenvedélyeitől elvakult asszony könnyelműsége következtében. Nem sok időbe telt, és Csehország legnagyobb befolyással rendelkező hivatalai a titkos hercegi férj és rokonai kezében voltak, míg a névleges király, a kis Vencel, a kormányzati ügyekből teljesen kirekesztve, teljes tétlenségre lett kárhoztatva, foglalatosságát mindössze karvalyaival és sólymaival való játékokban, illetve Guta nevű hitveséről szóló álmodozásokban lelte, akit már vagy hat éve nem látott, s aki időközben vonzó nővé serdült.

1285 januárjában Habsburg Rudolf leányával Egerbe, a Csehország nyugati határszélén álló nagyvárosba érkezett. Itt kellett volna megülni a nászt. A vőlegény az ünnepségre a cseh lovagok színe-javával érkezett, valamint édesanyja, Kunigunde kíséretében. Zawisch von Falkenstein, a mostohaapa is eljött, viszont nem lépett be Eger városának területére, inkább a falak előtt várakozott, mivel már nem volt többé Rudolf király barátja. Ellene és a Habsburgok ellen irányultak mostantól fogva démoni tervei, mint ahogyan egykor Ottokár volt a célpontjuk. 1285. január 25-éről 26-ára virradó éjjel Vencel végre nászi ágyába vihette Gutát, de az ifjú pár házastársi örömei nem sokáig tartottak. Másnap reggel az ifjú király apósával együtt misét hallgatott a minoriták újonnan felszentelt templomában, majd újfent búcsút kellett vennie hitvesétől. Állítólag „fizikai elégtelenség" késztette arra Rudolfot, hogy leányát magával vigye, de elképzelhető, hogy egyszerű elővigyázatossági rendszabályról volt csak szó. Elég ravasz volt ahhoz, hogy Gutát ne hagyja úgyszólván kezesként az agyafúrt és alattomos Zawisch von Falkensteinre.

Január végén tehát a király lányával együtt újból nyugatra tart. Nürnbergben szándékozott némi időt eltölteni. A város körüli, jövedelmező birodalmi javak biztosították az ő és kíséretének bőséges megélhetését, mialatt terveket kovácsolt az elkövetkező tavaszra. Bizonyára el kellett, hogy gondolkodtassa az általános ellenszenv, a nyílt ellenségesség, amivel őt, az egykor ünnepeltet a nép széles rétegeiben illették, főleg a városok részéről, amelyek el voltak szánva az erőszakos ellenállásra is, nem beszélve a sikertelenség éveiről egy egykor oly sikeres ember életében. A nürnbergi várba egy nap váratlan vendég állított be: Siegfried von Westerburg, Köln érseke, Rudolf kibékíthetetlen ellenfele és a fejedelmi előjogok élharcosa jelen-

tette be érkeztét. Ha az érsek személyesen tette tiszteletét a birodalom nem kedvelt uránál, akkor bizonyára olyan ügy vezette, amely rendkívüli fontossággal bírt. Az a hír, amit az érsek hozott, valóban fontos volt, jóllehet Habsburg Rudolf nem ismerte fel azonnal a jelentőségét. Neussban, így az érsek, felbukkant egy férfi, aki önmagát Frigyes császárnak nevezi, követőinek száma pedig napról napra nő. Hiába ostromolta meg a várost, hogy felelősségre vonja a sarlatánt, a neussiak vonakodtak kiadni neki ezt az embert, erőteljes ellenállást tanúsítottak, mivel úgy vélik, az igazi császárt tisztelhetik falaik között. Nincsen rá lehetőség, hogy több időt elvesztegessenek, sürgette az érsek a királyt, az ál-Frigyes fellépésének sürgősen véget kell vetni, mielőtt még valami nagyobb szerencsétlenség támadna az ügyből. Rudolf meghallgatta a kölni intelmeit, mindazonáltal nem hozott döntést. Siegfried von Westerburgnak üres kézzel kellett távoznia. Nos, vélte Rudolf, az a fickó ott a távoli Neussban csak játssza kisded játékait, a birodalomra vagy az ő érdekeire nézve semmiféle veszélyt nem jelent. Siegfried már túlságosan is sokszor okozott neki csalódást, sokszor ültette fel, sokszor hagyta cserben, most aztán lássa, hogyan lesz úrrá az eseten a maga erejéből.

Jóllehet Rudolf megfontolásai talán nem voltak teljesen indokolatlanok, okosnak azért semmiképpen sem nevezhetők. Hát nem látta, hogy ez az ál-Frigyes képes arra, hogy óriási vihart kavarjon? Nem értesült arról, hogy a birodalom jelentős városai ezt a különös fickót törvényes uralkodónak tartják, és mit sem akarnak tudni választott és felkent királyukról, sőt egyenesen ettől az állítólagos császártól remélik, hogy véget vet a Habsburg-uralomnak, amelyet zsarnokságként éltek meg, mivel Rudolf egyre újabb és újabb adókat követelt tőlük? Miért is fizetnének, mikor semmiféle befolyással sem bírnak arra, mire használják fel a pénzeket. Ha a király arra használja fel a pénzt, hogy azon új fejedelemséget vásároljon a fiainak, nos az még hagyján. Ellenben ki kezeskedik azért, hogy nem újra hadseregre gyűjt, s ennek érdekében a városokat anyagi áldozatokra akarja kényszeríteni? A polgárság hatalmas dilemmában vergődött: ha nem fizetnek, félhetik a király bosszúját, ha ellenben megteszik, el kell rá készülniük, hogy saját elnyomásukat pénzelik. Ezért sokan erős ellenérzéssel fizettek, Augsburg például és Würzburg, mások dacosan vonakodtak eleget tenni a felszólításnak: Bern, Zürich, Frankfurt am Main, Oppenheim, a boráról híres város, amelynek polgárai egyszer már Rudolf uralkodásának idejében, 1275-ben lerombolták a falaikon belül álló birodalmi várat. Colmar sem akart fizetni, a büszke, feltörekvő Colmar, amelyet hajdan Habsburg Rudolf egy merész huszárvágással elragadott a straßburgi püspöktől. Az akkori felszabadítóból mostanra elnyomó lett. Néhány évvel korábban a colmariak még „vivat rex”-et kiáltoztak, mikor a király sógora, Otto von Ochsenstein tartományi intéző elűzte a birodalmi soltészt, Siegfried von Gundolsheimet. Ez a városbíró többek között azzal tette magát gyűlöltté,

hogy eltiltotta a colmariakat legkedvesebb szórakozásuktól, a bőséges lakodalmi lakmározástól, valamint a halotti tortól. Walter Rösselmannt, annak a Johann Rösselmannak a fiát, akit Rudolf egykor boroshordóban csempésztetett be a városba, nevezték ki soltésznak, s ő a szegényebb néprétegek érdekeit képviselte. Gúnyos csúfolódás közepette kergették ki a városból Siegfried von Gundolsheimet és embereit.

Az új városbíró vezetése alatt Colmarra beköszöntött a gazdasági fellendülés, vagy négyszáz új házat építenek. Még 1283-ban a colmariak nagyobb kölcsönt folyósítottak az állandó pénzzavarral küszködő királynak. Mikor azonban Otto von Ochsenstein a király nevében követeli a harmincad megfizetését, a polgárok már nem akarnak többet fizetni, hasonlóan Hagenau polgáraihoz, akik a tartományi intézőt, mikor az fizetésre szólítja fel őket, szitkozódások közepette egyszerűen kikergetik a városból. Habsburg Rudolf túlságosan is hosszú ideig tette próbára a városok türelmét, most ezek közül a legbátrabbak igencsak tüzesen védekeznek. 1285 májusában Frankfurt, Wetzlar és Friedberg tízéves időtartamra szövetséget köt egymással, éspedig mindenki ellen, beleértve a birodalom fejét is. A colmariak azonban még tovább mennek, és úgy cselekszenek, ahogyan azt a fejedelmek egymás közti viszályából megtanulták. Fegyveresen kivonulnak, és felperzselik a Habsburg-fennhatóság alatt álló Deinheim falut, s mivel a lázadásnak még ez a látványos eseménye is nyilvánvalóan túlságosan enyhének tűnik a számukra, ezért felégetnek még egy sor környező helységet is, olyanokat, amelyek Habsburg Rudolf tulajdonát képezik. A király tudja, mi a dolga. Sietve összetrombitálja fegyvereseit. 1285. június 14-én hadaival Colmar előtt áll. A város azonban vonakodik bocsánatot kérni, kapui erősen el vannak sáncolva. Egy kis soltész és emberei nyíltan ellenállást merészelnek tanúsítani a birodalom fejével szemben, igaz, olyan uralkodóval, aki réges-rég elvesztette alattvalói rokonszenvét, s akinek tekintélye immáron ingatag alapon áll. Habsburg Rudolf túlságosan sok embernek okozott csalódást, ellenben túlságosan kevés embert nyert meg a maga számára.

Az ál-Frigyes

Vásári komédiának indult, és véres tragédiába torkollt: 1284-ben, Köln városában fellépett egy ember, azt hirdetve, ő Frigyes császár, az a Stauf, aki 1250-ben Apuliában meghalt, és akinek csontjai a palermói dómban nyugszanak. Ezt a kölniek persze tudták, és ki is nevették a fura figurát, aki azonban nem hagyott fel balga beszédeivel. Láncra verték, de még a tömlöcben is csak mondta a magáét, váltig állítva, ő a császár. Bűnbánatot gyakorolt és rejtve élt, magyarázta, most viszont visszatér a világba, amelyben – akárcsak régen – uralkodni akar. Az emberek kivitték a szélhámost a húspiacra, s létrára állították, hogy mindenki láthassa. Szakállát levágták, ócska, értéktelen koronát raktak a fejére, amelyet jóformán csak farsang idején használtak jelmez gyanánt, a szerencsétlen meg a bámészkodók nagy gyönyörűségére azt hajtogatta szellős emelvényéről, hogy Frigyes császárként fog meghalni, mit sem zavartatva magát a csőcselék vaskos csúfolódásától és gúnyos röhögésétől. A kölni igazságszolgáltatás viszont – érdekes módon – emberséget tanúsított egy meglehetősen embertelen világban. A poroszlók leszedték az ál-császárt magas trónusáról, és kikergették a városból. Ha kevésbé emberségesen bántak volna vele, és mint ahogyan ez szokásban volt, a fickót hagyták volna senyvedni a tömlöcben, vagy egyenesen máglyára küldték volna, nos, akkor az igazi királynak sok mérget és vesződséget takaríthattak volna meg. Ezt azonban az események eme korai szakaszában senki sem láthatta előre.

Az állítólagos Frigyes császár ugyanis most Neussnak vette az útját. Ennek a kis vidéki városkának a lakói, akik kölni társaiknál kevésbé voltak járatosak a világ dolgaiban, felettébb megörültek a magas látogatónak, és barátságosan fogadták a kéretlen vendéget. Hisz' mikor is időzött máskor egy valóságos császár Neuss falai között! Az persze eszükbe sem jutott, hogy utánaszámoljanak: a valódi Frigyes császárnak, ha még egyáltalán életben volna, éppen kilencvenéves aggastyánnak kellene lennie. Senki sem volt közülük, aki valaha is látta volna a császárt. Nagyjából talán még azt tudták, hogy valahol Svábföldön létezik egy bizonyos Rudolf király, na de mit is jelentett egy távoli király egy valóságos itteni császárhoz képest, aki megtisztelte Neusst a látogatásával. A derék neussiak, hiszékenységük nem ismervén határokat, lépre is mentek ennek a csalónak, de el kell ismernünk,

nem ők lesznek az utolsók a német történelemben, akik balszerencséjükre sorsukat életre-halálra egy sarlatánra és politikai kalandorra bízzák. Avagy talán az illető mégis csak több volt ennél?

A források beszámolói, amelyek jórészt inkább másod- és harmadkézből származnak, meglehetősen kevés tényt tartalmaznak és zavarosak. Állítólag „rusticus", azaz vidéki ember, „perniciosus homo", romlott ember, „homo perfidus", álnok férfi volt, akit elvakított a gyalázatos tévtan. Voltak, akik kézművesnek tartották, aki valóban hasonlított az egykori császárra, minek következtében a tömegek minden fenntartásuk ellenére is hajlamosak voltak hitelt adni annak, hogy magát a császárt látják itt ágálni. Kezdetben vonakodott szerepét játszani, és szívesebben foglalkozott volna saját dolgaival, minthogy ezt a méltóságot bitorolja. Végezetül azonban mégiscsak engedett a csábításnak. A mai történetírók szerint elmeháborodottról lehetett szó, akinek valamiféle személyes emlékei lehettek az elhunyt császárról, s ezeket, valamint a babonákat használta fel, hiszen a kortársak minden további nélkül készek voltak elhinni mindazt, ami zavaros, hihetetlen, különös és a valóságtól elrugaszkodott, és semmilyen módon nem áll összhangban a mindennapok nagyon is józan tapasztalataival. Például egy korabeli író, aki ráadásul még a papi rendhez is tartozott, teljes komolysággal állította, hogy saját szemével látta, amint egy asszony oroszlánt szül, a párizsi egyetem teológusai meg késhegyig menő vitát folytattak arról, vajon Ádámnak volt-e köldöke, vagy sem. A homályos és titokzatoskodó jóslatoknak nagy keletje volt, ezek mondákban és mítoszokban mind a mai napig fennmaradtak. Még ma is él a történet Rőtszakállú Frigyes császárról, aki a türingiai Kyffhausen puszta várában vagy a salzburgi Untersberg mélyében várja az idők végezetét.

Nyakasan tartotta magát az a vélekedés is, II. Frigyes császár nem halt meg, és egyszer vissza fog még térni:

„Nincs ám annak megmondhatója,
Hol rejti a császárt ez óra,
S vajon meghalt-e ő valóban;
Ki tudná ezt nálánál jobban
Széles e földtekén?"

Ezeket a verseket Jans Enikel bécsi polgár írta 1270-ben, s megtalálhatók *Világkrónikájá*ban. A holt császár állítólagos létezéséről eleinte a nem német tartományokban beszéltek csak, majd onnan átkerült a hír a német tartományokba is, ahol futótűzként terjedt el, melyet aztán Habsburg Rudolf csak a legnagyobb üggyel-bajjal tudott eloltani. Rajongók és őrültek, de józan és fegyelmezett gondolkodású emberek is osztoztak a Staufok iránti nosztalgiában. 1270-ben például felbukkant egy ál-Konradin, akit valójában Stöcklinnek hívtak, s egy kovácsmester fia volt. A sváb Ochsen-

furt városából származott, ráadásul mindannak alapján, amit tudni lehet róla, egyáltalában nem volt őrült. Stöcklin a szóbeszéd szerint Itáliában folytatott tanulmányokat, ahol általános feltűnést keltett az igazi Konradinhoz való kísérteties hasonlatossága révén. A fiatalember elhatározza, hogy kihasználja a természet tréfáját. Búcsút mondott tanulmányainak, és vándorútra kelt. Zürichben Konradinnak adta ki magát, és hagyta, hogy a mit sem sejtő, gyanútlan zürichiek pompásan megvendégeljék. Zürichből Konstanzba ment, ahol a nép ujjongva fogadta. Eberhard püspök azonban az igazi Konradin bizalmasa volt, és nem hagyja magát megtéveszteni. Azonban ő sem merészelte elfogatni a szélhámost, mivel félt a felbőszült tömeg rettenetes haragjától. Ezért hagyta, hogy a szemtelen fiatalember távozzék a városból. Stöcklinnek aztán elkezdett derengeni, hogy nagy veszélynek teszi ki magát azzal, ha még a továbbiakban is játssza fura szerepét. Egy alkalommal még Bázelban is szerencsét próbált, majd eltűnt az emberek szeme elől, hogy soha többé nem bukkanjon fel aztán.

A kíváncsi-szemtelen Stöcklin csak tiszavirág-életű epizód volt, de már ez a futólagos, önmagában véve jelentéktelen esemény is megmutatta, milyen veszélyesek lehetnek ilyesféle ál-királyok az igazi uralkodókra nézve. 1284-ben Elzászban is felbukkant egy ál-Frigyes császár, aki annak előtte remetéskedett, s a világtól elrugaszkodott ember volt, de annyira azért nem volt bolond, hogy fölösleges veszélyeknek tegye ki magát. Mikor ugyanis Rudolf király Elzászba érkezett, az állítólagos Staufnak nyoma veszett, és többé ő sem bukkant fel.

Az emberek nagy kísértéseknek voltak kitéve, hogy kitörjenek abból a merev társadalmi rendből, amelybe tartoztak, és új, jobb önazonosságra tegyenek szert, mivel a régi, nyomorúságos többé már nem elégítette ki őket. Biztos, hogy voltak közöttük elmeháborodottak is, különös agyrémek megszállottai, de akadtak józanul gondolkodók is, akik egyszerűen csak megpróbálták, hogy embertársaik tudatlanságából és hozzá nem értéséből tőkét kovácsoljanak maguknak. Az embereket akkoriban könnyen megnyerhette olyasvalaki, akinek voltak ötletei, vagy legalábbis úgy tett, mint akinek vannak. Erre jó például szolgálnak az „ál-Frigyesek", mivel a középkori császári eszme, amely évszázadok alatt fejlődött és kristályosodott ki, a nép gondolkodásában, az alsóbb osztályok gyermeteg lelkületében nemcsak hogy továbbélt, hanem központivá vált, még akkor is, amikor az uralkodó osztályok réges-rég elfordultak ettől az eszmétől, és tudomást sem óhajtottak róla venni többé. Az öregek bánatos nosztalgiával idézték vissza azokat a régi időket, amikor még élt Frigyes császár, ez a titokzatos ember, akit a világ csodájának tartottak. Arra persze alig néhányan emlékeztek már, hogy ez alatt a Stauf uralkodó alatt is viszály bomlasztotta a birodalmat, hogy ő maga szégyentelenül kivételezett helyzetbe hozta a fejedelmeket, mely helyzetnek a városok itták meg a levét, hogy Frigyes maga csak alig néhány évet töltött Németföldön; az emlékezet ugyanis jóteko-

nyan fátylat borított az egykor oly keserves tényekre. És ennek a különös emlékezetnek köszönhető, hogy a Stauf és birodalma mennyire fényesnek és pompásnak tűnt, szemben a mostani szegényes és erőtlen királlyal, aki minduntalan összetűzésbe kerül a városokkal, hogy megkaparintson magának néhány nyomorult fillért. Már annak a kornak az embereiben is élt a vágy a régi szép idők iránt.

Neussban azonban a kezdetben városi komédiának tűnő ügy szép lassan kezdett komolyra fordulni. Az ál-császár ugyanis szabályos udvartartást tartott. Ha valóban zavaros fejű buta ember volt, akkor el kell ismerni, kiválóan tudta elmeháborodottságát palástolni. Csináltatott magának egy olyan pecsétet, amilyet hajdan az igazi császár használt, kancelláriájából pedig temérdek dekrétum és kiáltvány indult útjára, olyanok, amelyekkel Habsburg Rudolf kancellistái is meg lehettek volna elégedve. Közelről s távolról ideseregleltek az emberek, hogy lássák az állítólagos Frigyes császárt, és senki sem volt közöttük, aki leleplezte volna a csalást. Még néhány felső-itáliai város, valamint Este őrgróf is küldöttséget menesztett Neussba, hogy megtudja, mi igaz a dologból. Az ál-Frigyes udvarába hiszékeny előkelő birodalmi rendek is elzarándokoltak, hogy megerősíttessék kiváltságaikat. Nem létezett hiteles képmás az elhunyt császárról, ezért emberünknek nem kellett attól tartania, hogy esetlegesen eltérő arcvonásai el fogják árulni őt. Gondtalanul élt Neussban, élvezte a polgárok vendégszeretetét, és magas rangú kérelmezőket sem küldött el, ha ügyes-bajos dolgaikkal hozzá fordultak, így például az esseni birodalmi apátság apátnőjét, aki úgy érezte, intézője, Siegfried, Köln uralomvágyó érseke, alaposan meg akarja nyirbálni az őt megillető jogokat. Az ál-uralkodó kegyesen megengedte neki, hogy a jövőben tetszése szerint választhatja meg intézőjét, ami a jámbor asszonynak bizonnyal könnyebbséget okozott, a kölniből viszont neheztelést váltott ki, aki eddigelé inkább jóindulattal követte az ál-Frigyes ténykedését.

1285 elején Siegfried von Köln úgy határozott, hogy véget vet ennek a fura kísértethistóriának. Sereget gyűjtött és megindult Neuss ellen, a város kapuit azonban zárva találta. A neussiak semmi áron nem voltak hajlandók kiadni császárukat, Frigyest, akinek a város amúgy a hírnevét köszönhette. Hosszadalmas ostromhoz azonban az érseknek nem fűlt a foga. Dolgavégezetlen vonult el a város alól, és Nürnbergbe sietett, hogy jelentést tegyen a királynak. Habsburg Rudolfnak azonban esze ágában sem volt, hogy a Rajna alsó folyásához induljon, és harcba szálljon az ál-Frigyessel, hanem Elzászba ment, hogy megostromolja Colmart. A neussi eseményeket nem tartotta veszélyesnek. Ha Rudolftól függött volna a dolog, akkor az ál-császár még jó ideig űzhette volna kisded játékait a Rajna mentén.

Ennek az embernek azonban nyilvánvalóan fejébe szállt a dicsőség. Ő, aki még egy érsekkel is dacolni mert, most elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy provokálja a birodalom fejét, aki, mint azt hírül vitték neki, je-

lenleg meglehetős nehézségekkel küszködik. Az ál-Frigyesnek már nem akarózott a továbbiakban Neussban maradnia, közelebb akart kerülni a tűzfészekhez. Frankfurt, Gelnhausen, Friedberg és Wetzlar elismerte őt császárnak. Ezért most ezeket a városokat akarta felkeresni. Wetzlarban ütötte fel székhelyét, ahol a polgárok a különös vendéget vegyes érzésekkel fogadták, mintha csak megérezték volna azt a balszerencsét, amely érkeztével nemsokára rájuk köszönt. Egy zavaros származású és kétséges jogállású császár laza elismerése más volt, mint őt testi mivoltában a város falai között tudni, főleg akkor, ha ez az ember idővel egyre szemtelenebbé vált: 1285 június közepén Habsburg Rudolf Colmar előtti táborába különös írás érkezett. Ebben fel lett szólítva, hogy haladéktalanul menjen Wetzlarba, hogy megerősíttessék hűbéri birtokaiban az igazi császár által. Most végre tudta Rudolf, hányadán is áll ezzel az emberrel. A szemtelen levél kiváltotta felháborodását, olvassuk a krónikában. Dühösen kifakadt: elég sokszor látta az igazi Frigyes császárt a saját szemével és beszélt is vele, ezért most megnézi magának, hogy ez a wetzlari ember vajon tényleg maga a császár-e.

Talán ez az ál-császár Wetzlarban annyira biztos volt a dolgában, hogy a királyt ennyire pimaszul provokálhatta? Tán azt hitte, a városok Rudolf elleni gyűlölete akkora, hogy az ő kedvéért fegyverhez fognak nyúlni, a Habsburg-igát lerázandó? Persze teljesen azért nem lehetett az élettől elrugaszkodott az ál-Frigyes számítása, hiszen még Habsburg Rudolf jó barátai is meg voltak arról győződve, hogy nagy veszély van készülőben, mivel „Rudolf király hajója", hogy egy kortárs szavait használjuk, „elgondolkoztatóan elkezdett inogni". Amennyiben az ál-Frigyesnek sikerült a városok integráló alakjává válnia, melyek közül többen – őszinte meggyőződésből vagy politikai megfontolásból, nos ez maradjon a történelem talánya – nem kevés hajlandóságot mutattak arra nézve, hogy támogatásukban részesítsék őt, akkor valóban nem volt teljesen kizárható, hogy Rudolf uralmának egyszeriben vége szakad. Ebben az értelemben érveltek a király barátai is, Leiningen és Katzenelnbogen grófja, akik saját szemükkel látták a kísértetet, és most minden erejükkel azon voltak, hogy rábírják Rudolfot, kényszerítse harcra az ál-Frigyest, mielőtt késő nem lesz.

Rudolf nem hitt a kölni érseknek, hű embereinek azonban annál inkább, nem utolsósorban azért is, mert a veszélyforrás erősen közeledőfélben volt. Kipróbált segítőire, a bázeli püspökre és a nürnbergi várgrófra bízza, hogy békét kössenek Colmarral. A város számára ez igencsak kedvező béke lesz, s az ál-Frigyesnek köszönheti, hogy a rosszabbtól megmenekedett. A harmincadot persze meg kell fizetnie, némileg kedvező formában, ehhez járul még a jelképszerű bűnbánati pénz, úgyhogy a ténylegesen fizetendő összeg nagyjából megegyezett a királytól eredetileg megkívánt adóval. A falvak után viszont, amelyeket nagy bátran felégettek, nem kellett kártérítést fizetniük a colmariaknak. A király most tekintélyére nem

fordíthat figyelmet, nagyobb dologban kell győzedelmeskednie. Mit is jelentene számára a berzenkedő Colmar városa, a lázadás mindössze kicsinyke fészke, ha máshol valóságos futótűz van terjedőben. Speyer, Worms, Mainz püspöki városa még hű hozzá, és addig kell cselekednie, amíg ezek megőrzik hűségüket iránta. Még a colmari békekötés napján összeszedi lovagjait és vitézeit, és elindul északra. Leiningen és Katzenelnbogen grófját előreküldi, kössenek egyezséget Wetzlarral: büntetlenség harmincad fizetése fejében. A wetzlariak eszes emberek. Mikor hírül veszik, hogy a király fegyveresei élén a város felé tart, titokban megegyeznek a küldöttekkel, mialatt az ál-Frigyes a város falai között még mindig császárként teszi-veszi magát, mit sem sejtve arról, micsoda viharfellegek gyülekeznek a feje felett.

Június 26-án Habsburg Rudolf Mainzban van, amit csapatai gyülekezőhelyéül jelölt ki, és 28-án nem más toppan be hozzá, mint Siegfried kölni érsek, vitézeivel együtt, akiknek elküldését eleddig mindig megtagadta a királytól. Az érsek erőteljesen képviselt érdeke, hogy véget vessen az ál-császár garázdálkodásának, egy időre feledteti vele neheztelését a királyra. Így hát egyesült erővel menetelnek 1285 júliusának első napjaiban Wetzlar felé. Most ismét megmutatkozik, hogy a jól bevált hatalom még mindig sokkalta erősebb az ál-Frigyes hatalmánál, mivel ez utóbbi nem más agyaglábakon álló óriásnál. Senki nem vetemedik arra, hogy felemelje a kezét a védelmében, emberei szétszóródnak a szélrózsa minden irányába, ezzel szemben maga kitart, jól gyanítva, mi vár rá az elkövetkezőkben. Miért nem menekült el? Annyira rögzültek volna benne saját agyrémei, hogy most talán tényleg elhitte, hogy valóban ő a császár? Nem sok időbe telik, és már csak nyomorult nyöszörgő emberi roncs marad belőle. A wetzlariak elfogják, és kiszolgáltatják ellenségeinek. Von Pappenheim birodalmi marsall lova nyergéhez kötözve Rudolf táborába vonszolja a szerencsétlent. A győztesek szörnyű bíráskodást csapnak. Büntetlenül nem lehet velük kikezdeni. A képzelt császár kimondhatatlan kínok közepette állítólag bevallotta becsületes nevét: „Tile Kolup", Dietrich Holzschuh, Facipős Detre. Egy másik forrás szerint azonban állhatatosan ragaszkodott ahhoz a változathoz, hogy ő Frigyes császár, és amikor kivezették a vesztőhelyre, azt kiáltotta övéinek: „Bármit is tesz velem a király, holnap Frankfurtban láttok engem!" Szekérhez kötözve lángokba vetették, a királyi törvénykezés borzalmas logikájának megfelelően, hiszen az igazi Frigyes császár is eretneknek minősült, márpedig az eretnek büntetése az elégetés.

A wetzlari vesztőhely lángjai különös férfi életének vetettek véget. Vajon mindössze őrült volt, vagy józanul számító, hatalomvágyó ember, aki embertársai együgyűségét használta ki saját céljaira? Esetleg tényleg meg akarta jobbítani a dolgokat, mint ahogy abban oly sokan reménykedtek, őt ismerve? Sohasem fogjuk már megtudni. Követői az alacsonyrendűek soraiból, a deklasszáltak közül kerültek ki, a városi proletariátusból, akik

igazságosságra szomjaztak és jobb életre vágytak. De hogy vajon Dietrich Holzschuh vagy bármi is lett légyen az igazi neve, valaha is képes lett volna valóra váltani ezeket a reményeket, felettébb kétséges. Mindenesetre az elégedetlenkedőkre és azokra támaszkodva, akik változásban reménykedtek, kihívást intézett a megállapodottak ellen, s emezek jól tették, ha nem vették a dolgot a könnyebbik végéről, mivel a békétlenek száma szerfelett magas volt. Új idő volt kibontakozóban. A feltörekvő polgárság alapos kihívást jelentett a régi feudális hatalmak részére, akik persze képviselőik többségének nyilvánvaló elégtelensége ellenére is még mindig elég erősek voltak ahhoz, hogy mások emberükre találjanak bennük. Minden olyan esetben, amikor meginog egy régi uralkodói rendszer, mivel újfajta hatalmak rázzák meg gyökereinél fogva, összetűzésekre kerül sor, amelyek gyakran nem múlnak el véres összecsapások nélkül.

Ebben a konfliktusban Rudolf segítségére voltak azok a körülmények, amelyek egyébként tevékenységét erősen korlátozták, nevezetesen birodalma lazasága és a kommunikációs eszközök elégtelen volta. Ha az ál-Frigyesnek sikerült volna híveit mozgósítani, akik kétségkívül a birodalom számos városában elszórtan megtalálhatók voltak, akkor ki tudja, vajon a király oly hamar rátehette volna-e a kezét. Rudolf katonai erejének akkoriban ugyanis nem volt meg a megfelelő ütőképessége. Képtelen volt egyidejűleg egy dacos fejű soltésszal és egy jöttment sarlatánnal felvenni a harcot, abba kellett hagynia Colmar ostromát ahhoz, hogy szabad kezet kapjon wetzlari kalandja számára. Hogy is lett volna képes az alapvető birodalmi kérdéseket ily csekély haderővel megoldani?

Mindössze ahhoz volt még épp elegendő haderereje, hogy az ál-Frigyest fizikailag képes legyen megsemmisíteni, magukat az okokat azonban nem tudta megszüntetni, amelyek ezt a férfit kalandos, káprázatos életéhez segítették. A nép hiedelemvilágában a kivégzett továbbélt. Az elégetését követő napon a máglya parazsában kotorásztak az emberek, hogy rábukkanjanak bálványuk maradványaira. Nem sokat találtak, Rudolf hóhérlegényei alapos munkát végeztek. Csak egyetlen apró csontot sikerült kimenteniük a hamuból, azt a szegény ördögök égi jelként értelmezték arra vonatkozóan, hogy még életben van, hogy elűzze a csuhásokat. Az emberek benne látták megtestesült reménységüket, mindazonáltal csupán mítosz volt, aki Habsburg Rudolf alakjának realitásával nem ért fel. Mégis, ezt a mítoszt sem lehetett teljesen megsemmisíteni. Olyanok is akadtak, akik Tile Kolup nyomába léptek. Németalföldön elkaptak egy ál-Frigyest, aki szilárdan és kitartóan ragaszkodott abbeli állításához, hogy a Wetzlarban elégetett ember hamujából harmadnapra feltámadott, és még 1295-ben, Esslingenben is annak rendje-módja szerint eretnekként, máglyán égettek el egy további ál-Frigyest. Ebben az időben az igazi Frigyes, akiről ez az illető azt állította, hogy ő maga lenne, pontosan 101 éves lett volna.

Meghiúsult remények

Ezerkettőszáznyolcvanöt március 29-én meghalt Perugiában IV. Márton pápa, a „balsors embere", ahogyan egy híres történész nevezte. „A népe iránti szeretettől vezéreltetve Isten egyházát romlásba döntötte, mivel az egész világot francia módra akarta kormányozni", hangzik egy kortárs ítélete a pontifexről. Ami azt illeti, IV. Márton nem is érdemelt jobbat. Kedvelt és egyszersmind rettegett vazallusa, Anjou Károly röviddel őelőtte, 1285. január 7-én halt meg. Krisztus szerencsétlen földi helytartója mérhetetlen módon támogatta Károlyt, és eget-földet megmozgatott annak érdekében, hogy visszahódíthassa Szicíliát, mialatt a Szentföldön az utolsó keresztény pozíciókat is fokozatosan fel kellett adni. Nem feltétlenül szolgált az egyház hátrányára, hogy Márton pontifikátusa mindössze négy évig tartott.

Habsburg Rudolf nagy valószínűséggel nemigen hullajtott túl sok könnyet ezért a pápáért, aki mereven elzárkózott az elől, hogy Rudolf elnyerhesse a császári koronát. Közönyösen fogadhatta Anjou Károly halálhírét is. Hozzá fűződő kapcsolatai furán ambivalensek voltak, vérbeli testvérének nevezte, holott sohasem találkoztak személyesen. Az elnevezés feltehetően inkább diplomáciai szóvirág volt, mintsem valós rokonszenv kifejezése. Szövetségük merőben érdekszövetség volt, ami különös módon egyikük számára sem hajtott túl nagy hasznot.

Rudolf célja a császári korona megszerzése volt, amit most az új pápától remélt elnyerni. IV. Honorius koros ember már, sem járni, sem állni nem tud, szelleme azonban éber és éles, akarata töretlen, szelíd, jóindulatú aggastyán, és főleg nem francia, következésképpen nem Szicília, hanem a Szentföld a szívügye. Ebben az időben Habsburg Rudolf is felismerte a veszélyt, amelyben a keresztény Palesztina volt. 1285 nyarán a király küldöttséget menesztett az egyiptomi szultánhoz, akit a keresztes lovagok legdühödtebb ellenségének tartottak, és aki röviddel ezelőtt hódította meg Szíria két erős keresztény erődítményét. A szultán tetszését elnyerték ugyan a csodás menyét- és cobolyprémek, valamint a selyemkelmék, melyeket a római király küldöttei vittek neki, hódító terveitől azonban Rudolfnak eme elismerésreméltó áldozata kedvéért sem állt el. Még a Habsburg-uralkodó

életében, 1291-ben elesett az utolsó keresztény fellegvár, Akkó erődítménye is Palesztinában, és a hitetlenek kezére került.

Rudolfnak nem volt ideje arra, hogy saját maga is a Szentföldre vonuljon. Fenyegetően függött a feje fölött a maga készítette Damoklész-kard a *Rheinfeldeni Házirend* képében. A határidő már igencsak rövid volt, és még semmi kilátása nem volt bármiféle fejedelemségre Rudolf fia számára, királyságról már nem is szólva. A „regnum Ottocarianum" csődtömegéből itt lett volna még a Karintiai Hercegség, de erre a szép vidékre Meinhard von Görz barátja határozott igényt tartott, következésképpen szóba sem jöhetett az, hogy a hercegséget Rudolfnak ajándékozza. Nem kizárólag a király hibája volt, hogy Meinhard még nem neveztethette magát Karintia hercegének, hanem kénytelen volt megelégedni a sokkal egyszerűbb „capitaneus" titulussal. A feudalizmusnak szigorú szokásai voltak. Birodalmi herceg nem lehetett egy másik világi hatalmasság vazallusa, Meinhardról ellenben azt állították, tiroli területei révén hűbéri viszonyban áll Bajorországgal; ezen híresztelések hátterében nyilvánvalóan Heinrich von Wittelsbach állt. Évekig tartott, míg Meinhard képes volt megcáfolni ezt az állítást. 1286 januárjában királyi barátja aztán végre birodalmi hercegi rangra emelte, és hűbérül a Karintiai Hercegséget adományozta neki.

Rudolf a saját személyét illetően most még egyszer nagy terveket szövögetett. IV. Honorius pápával a kapcsolatai messze barátibbak voltak, mint annak ellenszenves elődjével. Rudolf most újból megalapozott reményeket kezdett el táplálni a császári koronával kapcsolatban, amelynek megszerzése legfontosabb feladata volt, mióta tudta, hogy Albrecht fia szilárdan megvetette a lábát Ausztriában. 1285/86 telének közepén hűséges barátját, Heinrich von Isnyt a Kúriába küldte. A bázeli püspök feladatát a megszokott bravúrral hajtotta végre, még a császári koronázás határidejét is sikerült kitűznie: 1287 gyertyaszentelőjére esett. A király határozott sürgetésére a pápa beleegyezett egy legátus, azaz pápai küldött elküldésébe is, akinek segítségével Rudolf remélte, hogy a német fejedelmek berzenkedését a terv ellen sikerül majd legyőznie. Teljes a siker a király és Heinrich von Isny szempontjából, akit valamennyi kortársa legnagyobb meglepetésére, beleszámítva királyi barátját is, egyszerre csak kineveztek Mainz érsekévé.

Heinrich von Isny, a kézműves fia „theologus et nigromanticus", teológus és feketemágus egy személyben, akiről az a hír járta, magával az ördöggel cimborál, aki fekete macska képében gyakorta megjelenik neki. Különös szerzet, szabad, hajlékony szellemű ember, aki nem átallotta nyilvánosan is figyelmen kívül hagyni a király által hozott böjti előírásokat, s ami még feltűnőbb volt, egy fehér ruhába öltözött mórt és egy törpét tartott, akivel vaskos tréfákat űzött. Heinrich von Isny, Bázel püspöke önmaga teremtette feltörekvő ember, „homo novus", akárcsak királya, de felettébb ügybuzgó férfiú, amivel sok ellenséget szerzett magának, akik

lényegesen tehetségtelenebbek voltak nálánál, és emiatti mérgükben mindenféle gonosz rágalmakat és hazugságokat terjesztettek róla, melyek azonban nem tudták kikezdeni vagy megrendíteni Rudolf beléje vetett bizodalmát. A bázeli püspök úgyszólván az ő jobbkeze, írta Rudolf ez idő tájt egy levelében Como városának, vele tartja kézben a dolgokat és irányítja őket, s ez az ember ismeri az ő szíve legrejtettebb titkait is.

A *Colmari Krónika* egyik jegyzetében olvashatjuk, hogy „tria miracula", három csoda történt Honorius pápa pontifikátusa alatt: egy „comes pauper", szegény gróf római király lett, egy elkergetett prédikáló rendbeli szerzetes, bizonyos Ludwig nevezetű rendfőnök lett a vilhelmitáknál, végezetül pedig Heinrich von Isny, a hitehagyott minorita, az „apostata Minorum" Mainz érsekévé lett. Valóban bámulatra méltó ennek az allgäui kézművesfinak a mesés karrierje, de már sokkal kevésbé bámulatra méltó ama irigység, melyet ez a pályafutás számos kortársból kiváltott, akik kevésbé voltak eszesek és ügyesek ennél a káprázatos jellemnél, aki mindazok alapján, amit tudunk róla, feltétlenül megérdemelte magas méltóságát, amihez valószínűleg nemigen volt szüksége az ördög mesterkedéseire, mellyel az őt ért vádaskodások alapján gyakorta élt volna.

Még az okmány józan szövegéből is kiviláglik, mennyire szívébe zárta Habsburg Rudolf, ez a kemény katona a szellemes és ügyes, rendkívül dörzsölt „új embert". Alapjában véve rokon lelkek voltak, hiszen maga a király is „új ember" volt, aki sokkal inkább saját rátermettségének, mintsem idegen protekciónak köszönhette magas méltóságát, és akit nem azzal ajnároztak gyermekkorában, hogy egykor majd király lesz. Védence sikere egyszersmind az ő sikere is volt. Nem kívánhatott volna jobb várományost Mainz érseki székére, már csak azért sem, mivel az egyházfejedelmek táborában is elgondolkodtató módon megnövekedett ellenségei száma, akik ráadásul komolyan az életére is törtek. 1285 nyarán állítólag Speyer püspöke, Heinrich von Bolanden merényletet követett el a király ellen. Ennek háttere rendkívül homályos. Nem tudni pontosan, vajon csak politikai motívumok, vagy pedig személyes szenvedélyek is szerepet játszottak ebben. Az a hír járta ugyanis, hogy ezt az érzéki egyházfejedelmet több mint plátói szerelem fűzte a szép ifjú királynéhoz, amennyiben egyszer Heinrich, kihasználva a kedvező alkalmat, csókot rabolt tőle, midőn gálánsan kisegítette hintajából, ezenközben olyan helyeken fogva meg a hölgyet, ahol egy illedelmes lovagnak nem illett a nyilvánosság előtt egy magas rangú hölgyet érintenie. A sértett királyné felháborodásában hitveséhez fordult, büntesse meg illendően ezt a szemtelen főpapot. Nos, bármi is állt a király magatartásának hátterében, akár az, hogy meg akart szabadulni a felesége kegyeiért esengő terhes vetélytársától, vagy csak egy egyszerű rendbontótól, tény az, hogy 1286 tavaszán ostrom alá vette Heinrich von Bolanden Elzász északi területén fekvő Lauterburg nevű erődítményét. Hat hét elteltével bevette a várat, elfogta a püspököt, és száműzetésbe küldte, ami

szokatlanul kemény ítéletnek számított egy ilyen magas rangú főpappal szemben. Heinrich von Bolandennek csak a király halála után volt szabad visszatérnie püspökségébe.

A speyeri püspök csak egyike volt azoknak, akik akkoriban a király halálában reménykedtek, „de morte ipsius Rudolphi regis plusquam de vita ipsius sperantes"; mint köztudott volt, Rudolf öreg és törődött, és nemsokára ütni fog az utolsó órája. Ennek ellenére nem lustult el, s ha köszvénye megakadályozta abban, hogy nyeregbe szálljon, akkor kétfogatú utazókocsiján fáradtságot nem ismerve zötykölődött birodalma úttalan útjain, helységről helységre, az egyik városból a másikba. Mindössze két hónap leforgása alatt, 1286. június 13. és augusztus 11. között megfordult Hagenauban, Bázelben, Ulmban, Konstanzban, Schaffhausenban, ismét Bázelben, Straßburgban és Mainzban, ámbár nem ismerjük ennek a sűrű utazgatásnak az okát. Mainzban talán részt vett barátja, Heinrich von Isny érseki beiktatásán. Szeptemberben újból Svábföldön találjuk, ama állítólagos természeti törvénytől űzve, amely szerint az apának kötelessége fiairól gondoskodni, fittyet hányva ugyanakkor egy másik természeti törvényre, amely viszont önmérsékletet tanácsol az erősebbnek. Egy vadállat például nem az ölés kedvéért ejti el áldozatát, hanem csupán azért, mivel éhes. Ha jóllakott, a többi állatot futni hagyja.

Habsburg Rudolf viszont nem ismerte a megelégedettség, a jóllakottság szép és kellemes érzését. Mérhetetlenül sóvárgott arra, hogy új földeket szerezzen, csillapítatlan mohóságot érzett új szerzemények iránt. Olykor túlságosan fáradt volt ahhoz, hogy felkapaszkodjék lova hátára, a háborúskodás fáradalmait azonban, a nedves, huzatos sátrakban való szállást minden további nélkül elviselte, mivel a Habsburgok ügyét szolgálta vele. El akarta igazítani a Sváb Hercegség dolgát, hogy aztán hűbérbe adja Rudolf fiának, akit korabeli források időnként „dux Sueviae"-nek, Svábföld hercegének neveznek. Teljesen új hercegséggé kellett volna válnia, nem olyannak, mint amilyet egykor a Staufok birtokoltak, s amely aztán az interregnum zűrzavaros időszakában tönkrement. A hercegség egykori keleti vidékén, a Lech és az Iller folyók mentén Lajos palotagróf, a király barátja és veje terpeszkedett, Rudolf pedig nehezen vehette volna vissza a területet legfontosabb és leghűségesebb szövetségesétől. A kisebb hatalmasságokat ellenben felszólította, szolgáltassák vissza az egykori birodalmi javakat, melyeket már egy emberöltővel korábban kisajátítottak a maguk részére. Nem átallotta követeléseit a birodalom nevében előterjeszteni, holott valójában a Habsburg-ház volt a kedvezményezett. Ez válthatta ki azt a kétségbeesett elkeseredést, amivel a sváb urak a király ellen harcoltak, s azt a gyűlöletet, amivel üldözték az újabb területekre áhítozó Habsburgot, aki az állítólagos igazságosság ürügyén létüket fenyegette, mialatt a közvetlen szomszédságban a királynak olyan hívei és rokonai, mint Albrecht von Hohenberg és Fürstenberg grófja zavartalanul örülhettek birtokaiknak, melyeket jottá-

nyival sem kevésbé ízléstelen és kifogásolható módon szereztek. „El vele, mielőtt még nemzetsége teletömi a hasát!” Félelmükben és elkeseredésükben akadtak néhányan, akik az esslingeni oskolamester faragatlan versét elkezdték szó szerint értelmezni.

A mindössze húszesztendős Eberhard von Württemberg gróf személyében a Habsburg-ellenes pártnak Svábföldön erőteljes, félelmet nem ismerő vezetője támadt. Ellene vezeti a király 1286-os svábföldi hadjáratát. A harci cselekmények nemsokára egy Neckar-völgyi kis várra összpontosultak, melyet „Stuotgart”-nak hívtak, s „quid situm est prope Esslingen”, Esslingen mellett feküdt, ahogyan a krónikás kényszeredetten hozzáfűzte, mivel nyilván senki nem volt abban az időben, aki ennek az aprócska helységnek a hollétét biztosan ismerte volna. Csak sokkal később emelték Württemberg hercegei Stuttgartot székhelyükké, úgy hogy a jelentéktelen váracskából az évszázadok során pompás nagyváros lett.

A koncentrált Habsburg-hatalomnak nem sikerül az akkori Stuttgartot meghódítania. Eberhard gróf és vitézei bátor ellenállást tanúsítottak. A grófnak az életéről volt szó, Rudolf szempontjából mindössze egy darab földről, valamint hadvezéri és birodalmi elöljárói tekintélyéről, mely azonban a stuttgarti eset kapcsán inkább megcsappant, hogysem növekedett volna. Az ostrom hetekig elhúzódott, és egész október hava eltelt, bármiféle kézzelfogható siker nélkül. A fokozatosan egyre barátságtalanabbá váló időjárás természetesen inkább az ostromlókat sanyargatta, mint az ostromlottakat, akik visszahúzódtak falaik mögé. Novemberben aztán a király megcsömörlött a terméketlen hadakozástól. Tartsa csak meg egyelőre a nyakas württembergi vitatott birtokait, elvégre az embernek a birodalom fejeként fontosabb dolga is akad. 1286. november 11-én a status quo alapján dicstelen fegyverszünetet kötött az ifjú gróffal, és elvonult a seregével. Ismét értékes időt pazarolt el, anélkül, hogy tapodtat is közelebb került volna a céljához. Ellenkezőleg: Svábföldön most legalább mindenki tudta, hogy a királyi hatalom messze nem annyira legyőzhetetlen, mint hírlett.

„Tedio affectus”, undor, csömör fogta el a királyt Stuttgart falai előtt, vélekedik a *Colmari Évkönyvek* krónikása, és Rudolf nyilvánvalóan valóban megelégelte, hogy makrancos sváb grófokkal hadakozzék. Ha felelevenítette magában az elmúlt évek eseményeit, akkor be kellett vallja magának, hogy sokat tett, de keveset ért el, s a ráfordítás nem érte meg a fáradságot. Most még egyszer megkísérli a dolgot a császárrá koronázással, minden erejével azon lesz, hogy kihasználja a lehetőséget, amely egy jóindulatú pápa révén, no meg hűséges Heinrich von Isny barátja tárgyalási tudománya folytán megnyílt előtte. Mikor felszedte sátrát Stuttgartnál, már pontosan tudta, hogy nem fogja tudni betartani az 1287. február 2-ai koronázási időpontot, mindazonáltal mégis olybá tűnt, hogy leghőbb vágya beteljesülése kézzelfogható közelségbe került hozzá.

1286. november végén Speyerben találkozott Johannes von Tusculum pápai legátussal, akinek a feladata lett volna, hogy egyengesse Rudolf római utazását. A király akkoriban szilárdan el volt tökélve, hogy a „hegyeken keresztül megy a koronához", a feltételek pedig még soha nem voltak ennyire kedvezőek. A választófejedelmek közül, akiknek ellenállásán már többször kudarcot vallott, a világiak kivétel nélkül a vejei voltak, Mainz érseki székén bizalmas barátja, Heinrich Knoderer ült, Trier nem volt betöltve, Siegfried von Köln, a fejedelmi kiváltságok eltökélt élharcosa pedig magára maradt. Kibékülésük nem volt tartós, mindössze időszakos véd- és dacszövetség volt a közös ellenség, az ál-Frigyes ellen. Mikor azonban elmúlt ennek a veszélye, a régi ellentét kisvártatva újból fellángolt közöttük. Az érsek most inkább, mint valaha el volt arra szánva, hogy elfogadja a kihívást, s megakadályozza Rudolfot abban, ha történetesen valóban „a hegyeken keresztül megy a koronához". Siegfried von Westerburg sohasem lett volna képes erre anélkül a forradalmi hangulat nélkül, amely a nép széles rétegeiben el volt terjedve, anélkül a gyanakvás nélkül, amit a városok tápláltak a királlyal szemben, akit egykor körülujjongtak, valamint a legátus ostoba kevélysége nélkül, aki úgy viselkedett, mintha személyesen ő lett volna a Szentatya, ami által többet ártott, mint használt Rudolf ügyének.

Johannes Boccamazzi, a pápa rokona és Tusculum bíboros-püspöke éppenséggel mindannak a dölyfnek a megtestesülése volt, amely felgyülemlett a Kúriában az elmúlt évtizedek sikereinek következtében, s amelyek során a pápák a Staufok „kígyófajzatán" diadalmaskodtak, kiharcolták az uralmat Közép-Itáliában, és „super gentes et regna" legfőbb földi hűbérúr gyanánt viselkedtek, gátlástalanul kihasználva spirituális hatalmukat világi célokra. Johannes von Tusculum, a legátus, a pápai küldött, „a nagy sárkány, aki átkelvén az itáliai hegyeken, mérgezett farkát egész Németföldön kiterjesztette, és a simónia pestises döglesztő leheletével megmérgezte az embereket", ahogyan Gottfried von Ensmingen straßburgi klerikus írta, aki Ellenhard megbízatásából megírta azt a krónikát, amelyik Habsburg Rudolf élettörténete szempontjából az egyik legjelentősebb kortársi forrásnak minősül. A legátus Straßburg városát is felbőszítette elképesztő követeléseivel, melyeket prokurációs pénzeknek nevezett. Ez a kevély férfi válogatás nélkül dobálózott a legszigorúbb egyházi büntetésekkel, kiközösítésekkel; az egyházból való kizárással természetesen mindenki számolhatott, aki vonakodott fizetési kötelezettségének eleget tenni. A felháborodás vihara söpört végig egész Németföldön, klerikusok és világiak egyaránt fenyegetve érezték magukat. Salzburg érseke, Rudolf hajdani kancellárja helyetteseivel együtt tiltakozik, még Gniezno érseke és Krakkó, Wrocław és Poznań püspöke is védi magát ezen „teljesíthetetlen követelésekkel" szemben, egy kis bajor kolostor pedig arról panaszkodott, hogy utolsó malmát is el kell adnia, hogy elő tudja teremteni a pokolian magas prokurációs összeget.

Az emberek felháborodása nem volt alaptalan. Hát nem fizették meg évről-évre a keresztes hadjáratok tizedét, nem vándoroltak borzalmas összegek a pápai adószedők ládáiba, hogy aztán ezek a ládák meg átvándoroljanak az Alpokon? Németföldön pontosan tudták, hogy ezek a pénzek semmiképpen sem a Szentföld felszabadítására voltak szánva. IV. Márton pápa eltékozolta őket Romagna leigázására és Anjou Károly támogatására. Toul és Verdun püspökségében ráadásul még az úgynevezett „aragóniai" tizedet is beszedték, hogy ezzel támogassák az Anjout abbeli tervében, hogy visszahódítsa Szicíliát. Hogy jött ahhoz Németföld, hogy pénzelje területén kívüli hatalomés potentátok háborús kalandjait? Még Habsburg Rudolfnak is – akit egyébként még mindig rokoni kötelékek fűztek az Anjouhoz – el kellett viselnie a szemrehányást, miszerint semmit sem tesz, amivel leállítaná ezeket az égbekiáltó visszaéléseket. Rudolf ugyan némi langyos tiltakozással élt Honorius pápánál, aki ellenben energikus „non possumus"-t mennydörgött neki vissza, Rudolf pedig szemmel láthatólag meg volt ezzel elégedve. Az alattvalók csak fizessenek továbbra is, a király pedig semmiképpen sem rúghatja össze éppen ebben az időszakban a port a Szentatyával, hiszen a császári korona a tét. Az alattvalók persze úgy védekeztek, ahogy tudtak. A pápai adófizetőknek, akik évről évre bejárták az országot, nem volt valami gyöngyéletük. Egyiküket Lippében megtámadták, elfogták, és csak horribilis 1000 márka váltságdíjért engedték szabadon. Annál magasabbra csaptak aztán a felháborodás hullámai, amikor a Kúria nagyképű küldötte megjelent Németföldön. Követelései felértek egy szikrával a felgyülemlett indulatok és ellenszenvek puskaporos hordójában, aminek romboló, ellene is irányuló erejét Habsburg Rudolf nyilvánvalóan csak túlságosan későn fogta fel; ezeknek az indulatoknak és ellenszenveknek a létrejöttében nem volt épp teljesen ártatlan, s ezeket most kibékíthetetlen ellensége, Siegfried von Köln mesterien tudta fel- és kihasználni.

A kölni érsek tiltakozó iratot juttatott el a pápához, amire megérett az idő. Lángoló tiltakozás volt ez a legátus garázdálkodása és ama égbekiáltó visszásságok ellen, amelyek elterjedésén természetesen maga az érsek buzgólkodott leginkább. Itt valaki szavakba foglalta azt, amit sokan gondoltak, és amitől sokan rettegtek. A kölni egyházmegye, panaszkodott az érsek, nem kevésbé Németföld többi egyházmegyéje az ezekben a nyugtalan időkben folyó szüntelen károkozás következtében a legsúlyosabb szenvedéseknek van kitéve. Mindehhez járul még a X. Gergely pápa által megkövetelt tized, amely a Szentföldnek szánva valójában teljesen más célokat szolgált és szegénységbe taszította a kölni egyházmegyét. Ettől függetlenül a legátus most még hallatlanul magas prokurációs pénzeket is követel, amelyeket embereivel kíméletlenül behajtat. Ráadásul Németföld összes püspökét és főpapját az elkövetkező Oculira, azaz a nagyböjt harmadik vasárnapjára, ami gyalázatosan rövid határidő, Würzburgba hívatta; mindez a klérusnak előteremthetetlen költségeket jelent, főleg pedig a kölni érseket

teszi ki nagy veszélynek, mivel Würzburg legfőbb ellenségei területén fekszik. A legátus állításával szemben – panaszkodik az érsek –, miszerint csupáncsak a császári hatalom megerősítése céljából érkezett légyen, általános vélekedés szerint Németföldet, ami a császári birodalommal mindig is közvetlenül össze volt kapcsolva, örökletes birodalommá óhajtja tenni, leválasztva a császári birodalomról, és ezáltal a világ másik lámpását, a császári méltóságot eloltani akarja, a választófejedelmek jogait a leggyalázatosabban csorbítva (mely jogok az érsek számára nyilvánvalóan elsődleges fontossággal bírtak).

A Siegfried von Köln által igencsak mértékletes szavakkal előadott érvek és félelmek sokak szívéből szóltak. Ügyesebben már nem érvelhetett volna az érsek. Formálisan az írás persze csak a legátus ellen irányult, valójában azonban harsány tiltakozás volt Habsburg Rudolf elképzelései ellen; bár neve még csak meg sem említődött a dokumentumban, ő azonban, mint ez köztudott volt, egy gyékényen árult a legátussal. Két kibékíthetetlen elv ütközött itt egymással, ezeket két céltudatos férfi képviselte. Egyikük a választófejedelmek kreatúrájaként került hatalomra, minden eszközzel azon volt, hogy aláássa a fejedelmek létének alapjait, a szabad királyválasztás jogát, amelyet a másik persze minden rendelkezésére álló eszközzel védelmezett. A würzburgi gyűlésen majd megmutatkozik, melyik elv kerül ki győztesen a vetélkedőből. Siegfried von Westerburg bízott érvei erejében, Habsburg Rudolf a legátus tekintélyére hagyatkozott, mivel a sajátja – amint ezt nyilván jól tudta – alaposan meggyengült és megtépázódott.

Nem tudjuk, hogyan készült fel a király a würzburgi zsinatra, bizalommal tekintett-e a gyűlésre, vagy jól megalapozott szkepszissel. Sógoránál, Albrecht von Hohenbergnél ünnepelte meg a karácsonyt Rottweilben, majd nyoma vész a régi idők homályában. Senki sem ismeri tartózkodási helyét 1282 januárjában és februárjában. Csak márciusban lép újfent színre, a würzburgi zsinat döntő kihatással lesz császári tervei sikerére vagy kudarcára. Számosan érkeztek, mindenekelőtt az egyházi hatalmasságok, Köln, Mainz, Bréma és Salzburg érsekei, csaknem valamennyi dél- és középnémet püspök és apát, és még északról is jelentős számban jöttek méltóságok, mivel mindenki tudatában volt az esemény jelentőségének. 1287. március 26-án került sor a würzburgi dómban a nemzeti zsinat döntő ülésére. A gyűlésben kezdettől fogva nyugtalanság uralkodott, feszült figyelemmel párosulva, amikor a kölni egyházmegye prokurátora még egyszer felolvasta a tiltakozó irat szövegét. Egyszerre csak a touli püspök a minoriták szerzetesi ruhájában felugrott a keresztelőkőre, és gyújtó hatású beszédet tartott ama égbekiáltó igazságtalanság ellen, amelyet a Kúria a németeknek okozott. Egyházmegyéjét az aragóniai tized még jobban sújtotta, mint a többieket. A jelenlevőkön végigsöpört a felháborodás hulláma, és mérhetetlen gyűlölet lobbant fel bennük a Kúria mesterkedései mi-

att: rég felgyülemlett indulatok törtek most fel a mélyből. Fogvicsorgatva, „fredentes dentibus” vetették rá magukat néhányan a legbőszebbek közül a legátusra, aki csak a legnagyobb üggyel-bajjal, valamint a király hathatós segítségével tudta menteni az irháját. Kíséretéből két embert így is agyonvertek. A zsinatot szétrobbantották, és csak a király határozott közbeavatkozása mentette meg a gyűlölt legátust a legrettenetesebbtől. Johannes von Tusculum személyében Habsburg Rudolf ügye a lehető legrosszabb pártfogójára talált. A bíboros rohanvást hagyta el a várost, és nyugatra, a francia határ felé tartott. Saját hibájából egész Németföldet kihívta maga ellen, mint azt az okos Jordanus von Osnabrück megállapította.

Abban az időben csakugyan alig akadt olyan német ember, aki ne helytelenítette volna a legátus mesterkedéseit, és ne viszolygott volna tőlük. Elsöpörte őt a „furor Teutonicorum”, a németek dühe. Ha összehasonlítjuk azoknak a napoknak a hangulatát a sorsterhes 1517-es évével, mikor Luther Márton 95 tézisét kiszögezte a wittenbergi kastély templomára, akkor bámulatra méltó párhuzamokat fedezhetünk fel: tompa, szótlan gyűlöletet a pénzéhes Rómával szemben, üvöltő, alkudozó búcsúcédula-kereskedőket, akiknek ocsmány módszerei semmiben sem különböztek a Rudolf korabeli pápai adószedőkéitől, egy uralkodót, aki sokkalta inkább törődik saját háza jólétével, mint a birodaloméval és állandóan anyagi nehézségekkel küzd. Ennek ellenére sem találtatott 1287-ben egy Luther, aki ezt az égbekiáltó, gyalázatos helyzetet történelmi lépésre használta volna fel. A legátust ugyan elkergették, az új tized kiírását megakadályozták, egyéb viszont nem történt. És, bár lehetett az akkori kor hangulata éppen olyan forradalmi, mint 1517-ben, az idő még nem érett meg korszakos változásra. Nem létezett könyvnyomtatás, amelynek segítségével az új eszmék szélsebesen terjedhettek volna, a Bibliát pedig, amelynek szövegéből Luther forradalmi ismereteit merítette, akkoriban sem a király, sem pedig Sankt Gallen apátja nem tudta volna olvasni, nem beszélve az egyszerűbb emberekről. Egyelőre még vaspántként ölelte körül a középkor statikus, mindenféle újítást mereven elutasító és lebecsülő rendje az embereket, egy olyan embert pedig, mint Wittenberg nyakas-keményfejű szerzetesét, mindenféle teketória nélkül máglyára küldtek volna, elvégre az ál-Frigyessel is rövid úton végeztek.

A sokat idézett „furor Teutonicus”, amire több krónikás is utalt a würzburgi események kapcsán, nemsokára elcsitult; Rudolf császári terveit persze elsöpörte, az ezekről szóló eszmecsere Würzburg mérgezett levegőjű „tárgyalótermében” agyrém lett volna. Nem először mentek füstbe a császári koronával kapcsolatos tervei, s hogy teljes legyen a kudarc, 1287. április 3-án meghalt a barátságos IV. Honorius pápa is. Habsburg Rudolf már nem fog többé a „hegyeken keresztül a koronához menni”, bármennyire is sóvárgott rá, nem volt többé ravaszdi róka, aki tudatosan kitért a nem német területek intrikáinak az útjából, egyszerűen olyasvalakiről volt szó, aki számára a szőlők elérhetetlen magasságban függtek.

Az öreg harcos

Az egykor oly sikeres embert elhagyta a szerencséje. Véget értek azok az idők, mikor még európai ügyekbe is beleavatkozott. Gondolatai már régóta nem jártak Arelatián, alig gondolt Itáliára és Ausztriára, kizárólag azzal foglalkozott, hogyan tudna még sváb szomszédjaitól egy-egy darab földet megszerezni. Öregkorában visszatért kezdeteihez.

Sikertelenek maradtak azok az erőtlen kísérletei is, hogy némi tekintélyt szerezzen magának Itáliában. Kancellárját, Rudolf von Hohenecket kinevezte birodalmi helytartóvá Toszkánában, ennek lagymatag igyekezete azonban, amellyel a hiányzó birodalmi adókat akarta behajtani, csúfos kudarcba fulladt. Voltak olyan települések, ahová be sem engedték a birodalom képviselőjét. Mivel Rudolf von Hoheneck nem rendelkezett kellő hatalommal feladata végrehajtásához, ezért el kellett tűrnie az efféle megaláztatásokat is, melyekért azonban királyi pártfogója bőven kárpótolta azzal, hogy 1284-ben hozzásegítette a salzburgi érsekséghez. Utóda a birodalmi helytartói tisztségben a Percival von Lavagna hangzatos nevet viselte, elődénél sikeresebbnek azonban ő sem volt mondható. A józan gondolkodású Habsburg Rudolf, aki nem sokat adott elavult, poros hagyományokra, pontosan tudta, miért törekszik örökölhető német birodalomra, de ebbeli elképzelését sem kísérte szerencse. Az öregember legutóbb körültekintés nélkül vetette magát a Sváb Hercegségért folytatott küzdelmekbe, mialatt Franciaország Flandriában és a Rhône mentén egyre gyarapította területeit a birodalom számlájára.

1287. június elején a király megostromolta a Colmartól északra fekvő Rapoltstein kastélyát. Nem volt ez más, mint kissé nemtelen örökösödési vita több, egymással ellenséges viszonyban álló fivér között, akiknek egyike, Anselm von Rapoltstein, egészen biztosan nem volt valami dicső jellem, aki ellenfeleit gyilkossággal és gyújtogatással félemlítette meg, sőt még azzal a gondolattal is eljátszadozott, hogy megnyitja a mennyország kapuját a gyűlölt Habsburgnak. Rudolf kíséretében talált is segítőkre, akik hajlandók voltak arra, hogy a tábort mind a négy oldalán felgyújtják, majd az általános kavarodásban leszúrják a királyt. Még idejében sikerült ezt a gyalázatos gyilkossági összeesküvést leleplezni, Rudolf pedig menekülésszerűen hagyta el a helyszínt; a szerencsétlen uralkodó élete a saját tábora-

ban sem volt már biztonságban. Túlságosan mélyen belekeveredett a sváb pártoskodások útvesztőjébe, túlságosan elhatalmasodott rajta a szerzés mohósága, a bírvágy, hogysem tartósan kimaradhatott volna ezekből a gusztustalan marakodásokból, s ilyen minőségében inkább volt sváb helyi hatalmasság, mintsem király, utóbbi minőségében hagyta a dolgokat a maguk útján menni Németföldön, erejét meg jelentéktelen csetepatékra tékozolta, egyre kevesebb sikerrel.

Rudolf uralkodóként és diplomataként is csődöt mondott, ez akkor is igaz, ha kudarca inkább a körülmények számlájára írható, mint saját elégtelenségére, katonaként azonban sokáig szerencse kísérte lépteit, lévén, hogy más mesterséget nem tanult, a hadművészetet pedig úgyszólván az anyatejjel szívta magába, „militia a juventute nutrius". Egyéb eszközzel nem tudott bánni, mint karddal. Karddal a kezében győzte le Ottokárt, és szerezte meg Ausztriát. Most pedig nem akart tudomást venni arról, hogy fegyvere tompává, karja erőtlenné vált, ellenségeinek száma pedig megszaporodott, közülük sokan egyenesen a halálát kívánták, „de more ipsius Rudolphi regis plusquam de vita ipsius sperantes".

1287 őszén a király Herwartstein kastélyát ostromolta, ami Ulm és Dinkelsbühl között félúton feküdt, és Helfenstein grófé volt. Rudolf tanult korábbi tapasztalataiból. Az erődöt a helyet ismerő bányászok hathatós segítségével foglalta el, akik beástak ama szikla alá, amelyen a vár épült, és egyszerűen beomlasztották az erődítményt övező falat.

Eme hősi tett után, amely azonban majdhogynem semmit sem változtatott Svábföld zavaros viszonyain, olybá tűnt, hogy a király egy időre megelégelte a hadakozást, és a Rajna felé vette az útját. 1287–88 fordulóján Speyerben, Wormsban és Mainzban találjuk. Mainzban régi barátjánál, Heinrich von Isnynél február végéig maradt, hiszen hideg időben lehetetlenség volt harcolni, márpedig ez a tél kemény fagyokkal járt. A király nem érezte jól magát mainzi szállásán, nagyon szenvedett a hidegtől. A mainzi polgároknak lényegesen jobb dolguk volt, szénnel fűtött kályháik szüntelen égtek. Egy nap a király belép egy polgár házába, hogy megmelengesse elgémberedett ujjait. A ház asszonya nem ismerte fel az uralkodót egyszerű szürke zekéjében, és nem örült különösképpen a váratlan vendégnek, már csak azért sem, mivel Rudolf azt füllentette, hogy ő a király kíséretének egyik lovagja. Erre dühödött be igazából a jóasszony. Átkozódni kezdett: „Szóval Rudolf király kíséretéhez tartozik kegyelmed, hát az öreg vak kurafi kegyelmed gazdája, aki az egész világot tönkre akarja tenni, és elnyomja a szegényembert? Alaposan kirabolt minket, kik egykor gazdagok voltunk." Habzó indulattal ajtót mutat a vendégnek, aki kezdetben még vonakodik, hogy ily dicstelenül hagyja el a színhelyet, mire a dühös asszony felkap egy éjjeliedényt, és mielőtt még a nyakas látogató bármit is tehetne, annak teljes tartalmát rálöttyenti a király zekéjére, aki ezek után mégis jobbnak látja menekülésre fogni a dolgot. El kell viszont ismerni, hogy

nem vette zokon a felháborodott asszony viselkedését, sőt, magához rendelte, megajándékozta egy tál hússal meg borral, s a szegény asszonynak az egész egybegyűlt udvartartás előtt meg kellett ismételnie azokat a gyalázkodó szavakat, melyekkel az imént elhalmozta az állítólagos lovagot, majd általános derültség közepette útjára bocsáttatott.

Számos effajta anekdotát ismerünk, amelyek Rudolfot a nép embereként és a polgárok barátjaként állítják be. Arról szólnak, hogyan elegyedik beszédbe tiszteletre méltó polgárasszonyokkal, és leli gyermeki örömét abban, ha viseltes zekéje miatt nem ismerik fel; hogyan teszi lóvá a szorgos mesterembereket, ezek feleségeinek meglehetősen egyértelmű bókokat mondván; hogyan tanácsolja gazdasági ügyekben jártas emberként egy straßburgi kereskedőnek, hogy a szokottól eltérően ne gabonát szállítson Kölnbe, hogy ott halat vásároljon az árából, hanem próbálja meg a dolgot egyszer fordítva, mivel Kölnben épp hiánycikk a hal, ami persze óriási nyereséget hoz a kalmárnak; hogyan önt egy feldühödött fogadósné egy korsó sört a felséges úr szürke zekéjére, mivel a szegényes külsejű vendégnek nincs pénze, s nem tudja megfizetni fogyasztását, viszont hiába esküdözik égre-földre, hogy ő a király. Mindezeknek a többnyire vidám történeteknek feltehetően van némi valóságmagvuk, mivel Rudolf még királyi minőségében is mindvégig megmaradt vidám, közvetlen sváb kópénak, aki még akkor sem veszíti el humorát, mikor a zürichi polgárok vaskosan kicsúfolják némiképp hosszúra növekedett orra miatt. De már ez az anekdota is azt jelzi, hogy szó sincs arról, miszerint mindenütt egyforma közkedveltségnek örvendett volna, főként nem a városokban, melyek igencsak rossz néven vették adóköveteléseit.

Így hát a mainzi pékné ama bizonyos éjjeliedénye talán bizony nem teljesen ártatlan ember zekéjét csúfította el – már ha egyáltalán egy szó is igaz ebből a tanulságos történetből. A *Colmari Krónikának* eme elbeszélése valós történelmi alapokon nyugodott, a derék polgárasszony kirohanásai tehát nem voltak teljesen légből kapottak. Nemrég Mainz városának 6000 márka büntetést kellett fizetnie a királynak, mert üresen álló zsidóházakat jogellenesen vett saját tulajdonba. Szomorú, komor történetet kell itt elbeszélnünk, amelyik a legkevésbé sem illik a pékné vidám esetéhez. Az antiszemitizmus nem korunk találmánya, a középkorban is gyakran borzalmas pogromokká fajult el. Meghaladná történetünk kereteit, ha ki akarnánk kutatni ennek mélyebb okait is. Ne szépítsük a dolgot, az igazság az, hogy a zsidók a középkor társadalmában idegen testnek minősültek. Az egyház a zsidókat istengyilkosoknak tartotta, keresztény embertársaik a pénzkölcsönzés megvetett mesterségének gyakorlására mint egyedüli megélhetési forrásra kényszerítették őket. A zsidók gettókban élték a biztonságot nélkülöző életüket, királyi szolgák gyanánt, akik ugyan a birodalom fejének védelmét élvezik, ám emez jobbágyainak tartotta őket, akiknek személyével és vagyonával tetszés szerint rendelkezhetett. A banküglet mindig is

nyereséget hozó foglalatosságnak minősült, amelynek űzése a hozadékhoz viszonyítva nem került különösebb fáradságba. A keresztények a kánoni kamat-tilalom miatt el voltak tőle tiltva, a zsidók ellenben meggazdagodtak rajta, kiváltva ezzel keresztény szomszédaik irigységét, akikkel a legszorosabb közelségben éltek a városokban. A zsidók különös, idegen vallási előírásai csak még jobban elmélyítették a köztük és a keresztények közötti szakadékot, kiváltva az utóbbiak gyanakvását. A király védelme nem ért túlságosan sokat. 1283-ban Mainzban megkezdődött a zsidók véres üldözése, akiket azzal vádoltak, hogy megöltek egy keresztény kisfiút. A nép haragját bizonyítatlan feltételezések váltották ki. A keresztények minden további nélkül elhitték, hogy a zsidók kutakat mérgeznek és rituális gyilkosságokat hajtanak végre. Úgy hírlett, hogy a Rajna menti Oberwesel városában a Mózes-hitűek 1287 nagypéntekjén egy kisgyereket, a jó kis Wernert, kegyetlenül lemészárolták, mire Boppardban és Oberweselben több mint száz zsidót megöltek, és házaikat lerombolták. A gyermek Werner halálának körülményei nem tisztázódtak, és nem tudni, valójában ki is ölte meg őt. A nép mindenesetre rögvest elkezdte szentként tisztelni. Még ma is láthatók a Werner-kápolna karcsú romjai, amint a gótikus építészet mesterművekent a Rajna menti Bacharach városának házai közül kiemelkednek, igaz, úgyszólván senki sem akad már, aki ismerné létrejöttük körülményeit.

A Mainzban és Oberweselben történtek híre szélsebesen elterjedt egész Németföldön, és messze több rokonszenvet, mint elszörnyedést váltott ki; a király tetszésével azonban nem találkoztak ezek a borzalmas pogromok. Az persze semmiképpen sem állítható, hogy Habsburg Rudolf a zsidók nagy barátja lett volna, viszont legitim tulajdonának tekintette őket, egyfajta ingóságnak, minek következtében nem szívesen látta, ha illetéktelenek, megfeledkezve magukról, bántalmazzák az ő szolgáit. Boppard, Mainz és Oberwesel polgárait súlyos pénzbüntetés megfizetésére kötelezték, Mainzban ráadásul még Heinrich von Isnynek a király parancsára nyilvános prédikációban kellett közhírré tennie, hogy igazságtalanság történt a zsidókkal. Werner holttestét elégették, hamvait szétszórták. A colmari dominikánus beszámolója szerint az érsek prédikációja alatt több mint ötszáz, állig felfegyverzett zsidó ült a szószék körül, készen arra, hogy karddal levágja azt a keresztényt, aki ellenkezni merészelne. Ezt azonban csak erős fenntartással fogadhatjuk. Mindazonáltal jó példa arra, hogy a „zsidóprobléma" mennyire foglalkoztatta a kortársak lelkületét.

A zsidók mint a király szolgái, akiknek tulajdonosuk csak részbeni védelmet nyújtott, az állandó ellenséges hozzáállás és üldöztetés miatt az elmenekülésben látták a megoldást. Azt remélték, hogy a távoli Perzsiában megtalálják boldogulásukat, ahol egyik hitsorsosuk a nagykán legelőkelőbb tanácsadója volt. 1286-ban 54 mainzi zsidó család úgy határozott, vállalja a nagy megpróbáltatásokkal járó utazást Keletre. Vezetőjük Meir rabbi

volt, híres, tekintélyes tudós. Ámde épp hírneve vált a rabbi végzetévé. Meinhard von Tirol gróf területén a kivándorlók véletlenül épp Heinrich von Isny társaságába botlottak, aki Rómából tért vissza. A kíséret egyik tagja, egy hitehagyott zsidó, felismerte Meir rabbit, és elárulta kilétét. Heinrich von Isny elfogatta és kiszolgáltatta őt Rudolf királynak, aki fogságban tartotta a nagy tudóst, először a mainzi várban, majd az elzászi Ensisheimben. Tisztelt mesterükért a zsidók 20 000 márka váltságdíjat ajánlottak fel, Rudolf azonban kemény maradt, feltehetően már csak azért is, mivel ezt a szörnyűséges összeget még a gazdag bankárok is alig tudták volna felhajtani. Meir rabbi fogságban senyvedett, egészen 1293-ban bekövetkezett haláláig, holott még IV. Miklós pápa is közbenjárt a hírneves tudós szabadon bocsátása érdekében. Rudolfot még a sürgető pápai intelem sem volt képes jobb belátásra bírni. Aki lecsapta kezéről az ő szolgáit, annak bűnhődnie kellett, amin még az illető legmagasabb rangú pártfogójának közbeavatkozása sem segített. Miklós pápa, az új pontifex, szemmel láthatólag emelkedett szellem, nemesen gondolkodó ember volt. Habsburg Rudolf megkoronázása óta hat pápa váltotta már egymást Szent Péter trónján. Miklós volt a hetedik, aki túl is fogja élni Rudolfot, annak ellenére, hogy az ő pontifikátusa is mindössze csak négy évig tartott.

Rudolf talán gyanította, hogy nem sok ideje van már hátra, élete nyolcadik évtizedébe lépett. Még mindig duzzadt a tetterőtől, úgy érezte, nagy célok elérése van még előtte, mialatt a környezetében bőven aratott a halál. Memento mori, ehhez a parancshoz vagy jobban mondva intelemhez számosan tartották magukat már kora ifjúságuktól fogva, és bár a király is jámbor hívő volt, mégis bőven volt még mit tennie itt, ezen a világon, amiért is nemigen foglalkoztatta a másvilág, noha egynémely szomorú eset épp gondolkodóba ejthette volna: 1288-ban részt vett azon a pompás gyászmisén, amelyet Heinrich von Isny a mainzi dómban celebrált az elhunyt Adelheid von Nassau lelki üdvéért. Elképzelhető, hogy az elhunyt fia, Adolf von Nassau, a becsvágyó, kalandra éhes gróf is jelen volt a ceremónián. Rudolf halála után a választófejedelmek majd őt választják királlyá, ezzel megsemmisítve Habsburg Rudolf valamennyi tervét és vágyálmát, amelyet egész életén keresztül dajkált magában. Az embernek azonban oly nagy a szerencséje, hogy épp saját érdekében nem lehetséges a jövőbe pillantania. Amikor a király február végén búcsút vett Heinrich von Isnytől, még nem tudja, utoljára szorított kezet a barátjával. Néhány hét elteltével azonban megbizonyosodhatott róla. 1288. március 18-án meghal Heinrich von Isny, a birodalom egyik oszlopa; ennek a derék embernek a halála nem pusztán személyes vesztesége Habsburg Rudolfnak, hanem egy fontos hatalmi pozíció elvesztését is jelenti a király szempontjából. Bizalmasa mindössze két évig igazgathatta a mainzi érsekséget.

Az elhunytat azonban nem csupán a dicsőségét zengő nekrológokkal illették, ehhez túlságosan is sok volt az ellensége. Egyikük gonoszkodó sír-

feliratot gyártott: „Hic iacent in fossa Heinrici mendacis ossa", azaz „itt nyugszanak a hazug Heinrich csontjai". Vajon már életében is hazugnak nevezték? Régóta feledésbe merült, valójában hol is nyugszanak Heinrich von Isny csontjai. Hiába is keresnénk a síremlékekben oly gazdag mainzi dómban az ő síremlékét. Az allgäui molnár fia nyilván nem igen illett a mainzi érseki széken egykor ült főrendek közé, melyet néhány nemzetség egyenesen örökölhető egyházi javadalomnak tekintett, például az Eppensteinek. Heinrich von Isny utóda Gerhard von Eppenstein lett. Nem ő volt a király jelöltje. IV. Miklós pápa Rudolfot kész tények elé állította. A királynak a Kúriához fűződő kapcsolatai korrektek, de hűvösek voltak. Igazából egyik fél sem tudta, mit tartson a másikról. Bosszúból a mainzi érseki szék hirtelenjében történt betöltéséért Rudolf a maga részéről azzal a hírrel óhajtotta meglepni a Szentatyát, hogy nemsokára Rómába megy, a császári koronáért. A jelek szerint nem sok ideje volt már arra, hogy taktikázzon és alkudozzon. A Kúriában nem voltak hozzászokva a Habsburg-tábor ilyen kemény hangvételéhez, ezért kissé megbántva, de némi fensőbbséges nyugalommal fogadták a hírt. A pápa eleinte tudni sem akart Rudolf császári terveiről. Tudatta vele, hogy elhamarkodott lépésnek nincs helye ebben a kérdésben.

Rudolf pedig most ismét kedvenc foglalatosságának szentelte magát, amennyiben hadra kelt. 1288 nyarán Bernt óhajtja bevenni, ezt az Aare menti nagy, népes várost, amelyik megtagadja tőle a harmincad megfizetését, és inkább Amadeus von Savoyen grófot tekinti pártfogójának, aki nem támaszt vele szemben oly szigorú anyagi követeléseket. Igencsak feltűnő az a tény, hogy Habsburg Rudolf megint ott igyekszik a birodalom érdekeit a legerőteljesebben védelmezni, ahol ezek egybeesnek a saját érdekeivel. Ha futó pillantást vetünk a térképre, nyomban észrevesszük a turpisságot: Murten Habsburg, továbbá Habsburg Peterlingen is nyugatabbra, valamint Fribourg délnyugaton, Bern pedig, akárcsak a húsba vájó karó, nyúlik bele a Habsburg-területekbe.

1288 tavaszán Rudolf összegyűjti a csapatait. Áprilisban Ensisheimben találjuk, amit elzászi kormányzati központtá épített ki, majd Bázelbe tart, és Kyburgba megy. Ennek hatalmas, teljességgel bevehetetlen várában tartja a birodalmi ékszereket, királysága attribútumait, hiszen csak az tekintheti magát törvényes uralkodónak, akinek a birtokában vannak ezek a kincsek. Rudolf június 1-jén Bern alá érkezik, állítólag 30 000 emberrel. A berniek harcias emberek, akiket nem félemlít meg még ez a rettenetes számú haderő sem, amelyik falaik előtt tanyázik. Nemcsak a férfiak értenek kiválóan a fegyverforgatáshoz, hanem a nők is, csak nemrég esett meg, hogy egy berni amazon párviadalban simán legyőzte hites urát. Bernt még az Aare is védi, amelyik a várost hatalmas meanderként folyja körül, s a város erődítményei is kitűnő állapotban vannak. Akkoriban is állt már a híres harangtorony, persze nem volt olyan pompás, mint manapság. Felada-

ta akkor az volt, hogy bástyaként álljon ellen Rudolf ostromának. Rudolf pedig szokásával ellentétben ezúttal nem óhajt időt vesztegetni, hanem merész huszárvágással akarja elfoglalni a várost. Még négy napot sem tölt el Bern előtt, s máris rohamot vezényel. Csapatai két oldalról kísérelnek meg a városba hatolni. A kórházat és a leprások ispotályát, melyek nyilván higiéniai okoknál fogva a város előtt állnak, felgyújtják. Az erős szél a tűzszikrákat a város fölé hajtja. Ha most a zsindelytetők tüzet fognak, akkor vége a városnak. Mialatt a berniek kétségbeesetten igyekeznek megakadályozni egy esetleges tűzvész kibontakozását, az ostromlók egyidejűleg megtámadják a város felvégén és alvégén álló kaput. A megtámadottak bátran és sikeresen védekeznek. Bernnek nincs szüksége arra, hogy Habsburg Rudolf legyen a pártfogója, a betolakodókat elkergetik, a későbbi harangtorony pedig kiállta a tűzkeresztséget.

A király fő seregével, amelynek alaposan ellátták a baját Bern alatt, visszavonul, egy osztagot azonban hátrahagy. Vissza akar térni. Időközben kibontakozik az ellenállás Rudolf hódító szándékaival szemben. Régi ellenfelei, a Savoyaiak és Burgundia grófjai megint színre lépnek. Szövetséget kötnek egymással, amelyik mindenki ellen irányul, különösen azonban a németek ellen, „specialiter contra Alemannos". A király nem várja be, amíg a szövetség hatékonnyá válik. Június 20-án még Bázelben van, július 1-jén azonban már Mömpelgard (Montbeliard) előtt áll, hogy régi ellenségét, Reinald grófot térdre kényszerítse. A hadjárat nem eredményes, eltekintve attól, hogy a várost környező vidéket gyalázatosan elpusztítják, és Reinald grófnak számos bázeli lovagot szabadon kell bocsátania. Majd a király újból szerencsét próbál Bernnél. 1288. augusztus 10-én ismét megostromolja a sokat szenvedett várost, amelyik semmi áron nem óhajt Habsburggá válni. Ezúttal kevésbé vehemensen fog neki a dolognak. Az elhamarkodott rohamok úgysem jellemzők rá, habár kevésbé megfontolt bírálók még a saját táborában is a szemére hányják, hogy a túlságos óvatoskodás túl sok időt és ráfordítást vesz igénybe. A tapasztalt harcos azzal szereli le őket, hogy a rajtaütésszerű rohamok csak emberéletet követelnek, ő viszont katonái életét a lehetőség szerint kímélni akarja, ami tiszteletre méltó nézet, és elismerést érdemel.

Annak ellenére, hogy szívén viselte emberei életét, Rudolf mégis „maximus desolator et destructor castrorum" gyanánt vonult be a történelembe, ezt a titulust Johannes von Winterthur, a krónikás adományozta neki elismeréseképpen. Bern esetében azonban a „nagy várromboló"-nak nem volt szerencséje. Még az egyebekben nem nagyon kedvelt rajtaütésszerű roham sem segített, sőt az interdictum egyházi fegyvere sem, amelyet a királyhoz hű lausanne-i püspök mondott ki a városra. Már csak azért is, mint azt Rudolf felpanaszolta, mivel még a berni dominikánusok is fittyet hánytak a kiközösítésre; az atyák ugyan rokonszenveztek Rudolffal, életüket azonban nem voltak hajlandók kockára tenni érte. Inkább vitték kenyértö-

résre a dolgot a falak előtt tanyázó királlyal, mint a polgárokkal a falakon belül, akiknek adott esetben védtelenül ki lennének szolgáltatva.

Bármihez kezdett is Habsburg Rudolf, a szerencse nem szegődött mellé, és nem tudta bevenni Bern városát. A Kereszt felmagasztalásának ünnepén, szeptember 14-én, még egyszer a nyers erőszakhoz folyamodott. Égő kóccal megrakott fatörzseket úsztatott le az Aarén, hogy lerombolja a hidat és a városi malmot, a berniek azonban résen voltak, és életük kockáztatásával partra vonszolták ezeket az úszó tüzes veszedelmeket, mielőtt még kárt okozhattak volna. Bern falai előtt véget ért királyi hatalma, de ez ebben az időben már nem csupán Bernre vonatkozott.

Eme „félsiker" ellenére – ahogyan egy egyébként igencsak realistán ítélkező történész a Bern meghódításáért folytatott terméketlen igyekezetet jóindulatúan nevezte – az öreg Habsburg erre az évre még mindig nem elégelte meg a hadakozást. Ha már Bernt nem tudta bevenni, akkor legalább Sankt Gallen gazdag kolostorában szerette volna, ha az ő kedve szerint folynak a dolgok, mivel a kolostor apátja, Wilhelm von Montfort önálló tárgyalási elképzeléseivel alaposan magára haragította Rudolfot. A király mindenképpen ellenőrzése alatt akarta tartani a Boden-tó körül zajló eseményeket. 1288 őszén súlyos harcok után elkergették Wilhelm von Montfortot, s a király személyesen nevezett ki új elöljárót, Konrad von Gundelfingen személyében. Az a sajnálatos tény, hogy Konrad apát sem írni, sem olvasni nem tudott, cseppet sem zavarta Rudolfot. Csak az volt számára fontos, hogy Sankt Gallen sorsát egy neki elkötelezett ember igazgassa az ő szája íze szerint, és ebben a vonatkozásban pártfogoltja nem okozott neki csalódást. Az elűzött Wilhelm von Montfort azonban még nem adta fel. Grófi rokonai segítségével, akiknek számos birtokuk volt a mai Vorarlberg területén, folytatni akarta a harcot, de a Habsburgok erősebbeknek bizonyultak. A szerencsétlen Montfortnak várról várra kellett menekülnie az ifjabb Habsburg Rudolf és hívei üldözése elől, akik Wilhelm egyik szövetségesét, Chur püspökét elfogták, és egy világtól elzárt hegyi kastélyban tartották fogságban. Mikor a püspök megkísérelt elmenekülni, fejjel előre lezuhant egy meredek sziklafalon, és nyakát szegte. Nagy veszélyeknek volt kitéve akkortájt az olyan ember, aki szembeszállt a terjeszkedő Habsburg-hatalommal.

Ezekben a sváb csetepatékban és összetűzésekben az öreg király már aligha vett részt, az ilyesmit fiára bízta, akiről tudta, feladatát jól fogja ellátni. 1288 közepén átkelt a Boden-tavon, úti célja Speyer volt. Lindau szabad birodalmi városban megpihent. Ennek a kisvárosnak festői a fekvése az óriási „sváb tenger" egyik kis szigetén. A lindauiak barátságosan fogadták a királyt, és nem vették tőle rossznéven, hogy évi birodalmi adójukat 100 márkáról 150 márkára emelte fel. Különös ajándékként átnyújtottak neki egy pompás halat, amit Rudolf azonnal átadott a szakácsnak elkészítés céljából. Ámde hiába várt kíséretével együtt az ízletes ételre. Tü-

relmetlenségében a király odahívatta a szakácsot, és megkérdezte tőle, mi a késlekedés oka. A sápadt szakács valami bocsánatkérés-félét dadogott, mondván: a hal gyomrában óriási békát talált, és undorában mindkettejüket, a halat és a békát is egyszerűen eldobta. A király nem fogadta el ezt a bocsánatkérést, mivel már túlságosan is megörült annak, hogy étrendjében némi változatosság fog mutatkozni. Úgy okította a szakácsot, hogy „a béka a hal tápláléka volt, a hal pedig az én táplálékom lesz, meg a híveimé. Menj, és készítsd el!" Az anekdotát Johannes von Winterthur hagyományozta ránk, aki még személyesen ismerte a királyt, és éppen az ilyen apró történetek talán jobban világítják meg Rudolf személyiségét és jellemét, mint akár néhány tucat oklevél.

Innen Habsburg Rudolf útja északra vezetett; mellékesen elfoglalja a Sankt Gallenhoz tartozó Neu-Ravensburg erődítményét, amely még az elkergetett Wilhelm apátnak engedelmeskedett, és Biberachban összetalálkozik fiával, Albrechttal. Most inkább, mint valaha „pater familias"-nak érzi magát, aki gondoskodik a fiairól, ott, ahol tud, de az elmarasztalással sem fukarkodik, ha netalántán nem hallgatnának rá. Épp nemrég szidta össze alaposan Albrechtot, mivel az a passaui püspöknek durva, goromba levelet írt. Talán bizony Albrecht nem tudja, korholta őt Rudolf, minő érdemeket szerzett Gottfried püspök a Habsburg-ügyletekkel kapcsolatban, s vajon nem gondolta-e Albrecht, hogy – s itt Rudolf a passaui egyházi hűbérre utalt – nem utolsósorban ennek a püspöknek a segítségével emelkedett a hercegi rang magasságába? Tettei alapján azonban úgy látszott, hogy a herceg nem túlságosan izgatta magát a szigorú apai intelmek miatt.

A király továbbutazott a Rajnához, miután rövid ideig Ulmban tartózkodott és díszvendég volt Schwäbisch Gmündben unokahúga, Margarete von Hohenberg esküvőjén. A karácsonyt Speyerben töltötte. A hatalmas román székesegyház altemplomában pihentek a dicső uralkodók, a Száliak, akiket elődeinek tartott. Egy évszázadon keresztül, 1024-től 1125-ig uralkodtak, és hatalmas dinasztia voltak; egy évszázadon keresztül a korona egyetlen család kezében volt, éspedig a birodalom javára. Ezzel szemben a Habsburgok ki voltak téve annak a veszélynek, hogy a királyi hatalomnak ezt a jelvényét már egyetlen nemzetség után elveszítsék. Az öreg Rudolf még mindig bízott benne, el fog tudni még menni a koronáért, hogy egyengesse az utódlás útját fiai előtt. Legyenek a Habsburgok is hatalmas dinasztiává, mint egykor a Száliak, ne legyenek tiszavirág életű nemzetség, amely egyhamar feledésbe merül, mert elmossa a történelem mérhetetlen áradata. Nyilván érezte, hogy nem sok van már hátra.

Élete nyolcadik évtizedében állt, de nem nyugodott, mert úgy vélte, túl sok elintézendő vár még reá. Weißenburg, Straßburg, Bázel, Nürnberg azok a helyek, ahol az 1289-es év első hat hetében megfordul. Február végén birodalmi gyűlést tart Egerben, ahol vejét, Csehországi Vencelt kifejezetten „princeps et picerna"-ként, a birodalom fejedelmének és pohárno-

kának ismer el, ezzel visszaadva neki a választófejedelmi méltóságot, melyet egykor apjától elvett. Nem veje iránti merő szeretetből teszi, szüksége van a szavazatára, mikor arra kerül a sor, hogy egyik fiát utódjává kell majd emelni. Kényszeredetten elismeri, hogy Vencel nagy hírű apja nyomdokaiba lépett, és – feltehetően Zawisch sugallatára – bejelentette igényét a Karintiai Hercegségre. Zawisch von Falkenstein persze időközben elvesztette Vencel kegyeit. Ez az intrikus, ravasz ember, akinek démoni természetétől a kis Habsburg Guta is tartott, most épp rabságban senyved, mivel álnok mesterkedései felkeltették a király gyanakvását. Guta, Vencel hitvese, nyilván szintén jelen volt Egerben, de az ő és apja viszontlátás feletti öröme nem tartott soká, mivel túlságosan is hamar került sor búcsúra.

Rudolf visszatér a birodalomba; útja Rothenburg ob der Tauberen keresztül – amely középkori idilli városképét mind a mai napig megőrizte –, továbbá Esslingenen és Germersheimen át vezet. Április 28-án Colmarban van; a colmariakkal, akikkel hajdan komoly, véres háborút vívott, mint most Bernnel, már régen kibékült. A derék colmariak kedélyét azonban nem Bern sorsa indította meg, hanem a királyi udvartartás egy egzotikus tagja: „4. Kalendas Maii venit Rudolphus rex Romanorum in Columbariam et duxit secum camelum, animal trium annorum, altitudinis inconsutete”. Május 4-én tehát egy szokatlanul nagytestű, hároméves tevét hurcolt magával, amit a colmariak alaposan megcsodáltak. Nem maradt ránk, hol szerezte ezt a különös hátasjószágot, hogy esetleg egy napkeleti fejedelem ajándéka volt-e. A teve, úgy tűnik, szerencsét hoz neki, mivel Colmarban éri őt annak a híre, hogy Bernt bevették, hadicsel folytán érték el azt, amire a nyers erőszak nem volt képes.

Habsburg Rudolf herceg 1289. április 27-én, a reggeli szürkületben egy kis csapat válogatott lovaggal megjelent Bern előtt. Inkább portyának indult a kaland, mintsem komoly ostromkísérletnek. Az ifjú herceg előreküld néhány vitézt, derítsék fel a terepet, a többiek a sűrű vadonban rejtőznek el. A berniek meglátják a Habsburg-előőrsöt, és nyomban le akarják verni azt. Harcias kedvvel kizúdulnak a városból a hídon keresztül az Aare jobb oldali síkságára, amelyet Schoßhaldénak neveznek. El akarják kergetni a gyűlölt Habsburgokat. Ezeket azonban nem oly könnyű most legyőzni, bátran védekeznek, jól tudva, hogy közeledik az erősítés. És máris megjelenik az ifjú Rudolf vezérletével az erdőből előtörő fősereg, a vértesek gyorsan körülzárják a meglepett bernieket, és kegyetlenül levágják őket. Vagy százan a helyszínen vesztik életüket, csaknem kétszer annyian fogságba esnek, a maradék páni félelemben menekülésre veszi a dolgot. A Habsburg-csapatoknak csekély a veszteségük, köztük van Homberg grófja is, akinek a halálát Rudolf állítólag kegyetlenül megtorolta, amennyiben parancsot adott volna több fogoly kivégzésére.

Eme szerencsétlen veszteség okozta sokk alatt Bern az ellenség kényére-kedvére megadta magát. Az ifjú herceg diadalmámorában megparan-

csolta, rombolják le a város falait, apja azonban ezt nem engedélyezte. Az öreg király egészen bizonyosan büszke volt a fiára, aki bebizonyította, méltó arra, hogy a nyomába lépjen. Ifjúkori hevességét és szertelenségét azonban az ifjú hercegnek persze még meg kell tanulnia megzabolázni. Az öreg Habsburg viszont, akit erre élettapasztalata tanított meg, nem akarta a végsőkig feszíteni a húrt a berniekkel kapcsolatban, ezért mértékletes békefeltételeket diktált, „jó békét" akart szerezni, elismerve az ellenfél bátorságát is, amely több mint egy éven át keményen ellenállt neki. A kivérzett Bernnek meg kellett fizetnie a harmincadot, ebben nem ismert tréfát, nehogy az esetleges nemfizetésből precedens kerekedjék, azonfelül el kellett ismernie a birodalom fennhatóságát, egyebekben azonban a várost nem érte méltánytalanság. Az a két plébánia, amelyet a bernieknek bűnhődésül Ludwig von Homberg haláláért meg kellett alapítaniuk, nyilván nem különösebben terhelte meg a pénztárcájukat.

Az elesett gróf méltó sírt kapott a wettingeni kolostorban. Ezzel Rudolf meg is elégedett, úgy érezte, ez elegendő az ő szolgálatában elesett vitéznek, annak özvegyével már nem törődött. A szegény Elisabeth von Homberg hiába könyörög a királynak, az Isten szerelmére, ne hagyja már gyámolítatlanul, többször a király után utazik, kérését előadandó. De Habsburg Rudolf rá se hederít. Ha valaki az ő vagyonát akarja megkurtítani, ott az illető minden alkalommal süket fülekre fog találni, még egy érdemdús lovag özvegye is. Ez a szomorú epizód némiképp elővételezi későbbi korok híres-hírhedt mondását a „Habsburg-ház hálájáról". Ezúttal azonban Rudolf hosszú habozás után mégis enged. Fél év elteltével úgy szabadul meg az állhatatosan könyörgő özvegytől, hogy kelletlenül megajándékozza hat falu hűbérével.

Javára kell persze írnunk, hogy 1289 nyarán fontosabb dolga is akadt, mint egy szegény özvegy emberi veszteségének anyagi kárpótlásával törődni. Még egyszer, utoljára, nagy hadjáratot tervez. A Bern fölött aratott győzelem szemmel láthatólag felbátorította arra, hogy most Burgundiában próbáljon meg sikert elérni. Arra akarta kényszeríteni Ottó palotagrófot, Szép Fülöp francia király rokonát, hogy ismerje el a birodalom felsőbbségét. A vita ezúttal Besançon virágzó városán folyt, amelyik a palotagróf védelme alá helyezte magát, holott jogszerű pártfogója tulajdonképpen a római király lett volna. Utóbbi azonban – ezt el kell ismernünk a város becsülete érdekében – eme birodalmi város sorsával egészen eddigelé nemigen törődött. Most Rudolf felszólítja a büszke palotagrófot, vonja ki kétszáz fegyveresét Besançonból, s vegye át a birodalomtól Burgundia szabad grófságát hűbérbe. Ottó azonban, bízva a francia támogatásban, vonakodik. Erre Rudolfnak fegyverhez kell nyúlnia, hogy megvalósítsa követelését, amellyel egyebekben igaza van.

Ha egy a „welschek", tehát a nem németek ellen teendő lépésről volt szó, a királynak nem volt azzal gondja, honnan szerezzen erre a célra kato-

nákat. Akkoriban magasra csaptak a nacionalista indulatok hullámai a sváb és elzászi lovagok körében, s ez megörökítődött a kortársi történetírásban is. Háború, nem kizárólag Burgundia ellen, hanem „generaliter contra omnem Galliam", egész Franciaország ellen, ez volt erre a háborúra jellemző, jelenti hazafias túlzásokkal Ellenhard *Krónikája*, melyet „causa rei publicae", államérdekből folytattak, visszaállítandó egész Németföld becsületét és jó hírét. Németföld becsületén állítólag folt esett. 1287-ben a bázeli püspök és Freiburg gróf lovagjaikkal együtt ellenséges szándékkal túlságosan is mélyen merészkedtek burgund területre, de az odaérkező palotagróf miatti félelmükben nyakra-főre elmenekültek. Ennek a nyilvánvalóan gyalázatos vereségnek az emléke tüskeként sajgott lovagban, közemberben egyaránt. A gyalázatot le kellett mosni, minél korábban, annál jobb.

A féktelen bosszúvágy a gonosz welschek ellen volt az, amire Habsburg Rudolf bizton számíthatott, mikor sorakozót fúvatott a palotagróf ellen, és ez a számítása be is vált. Ez a tapasztalt hadvezér még sohasem rendelkezett ekkora haderővel, mint 1289 nyarán. 2500 nehézfegyverzetű páncélos lovagot vezetett a csatába, továbbá állítólag 100 000 gyalogost, 18 300 szekérrel és kétfogatúval. Még ha az utóbbi két szám egészen bizonyosan túlzás is, mégiscsak óriási haderőre következtethetünk, amelyik 1289 júliusában Burgundia ellen indult, és borzalmas pusztítást hagyva maga után lassan nyugatra hömpölygött. A háború molochja felégetett és kiirtott mindent, ami az útjába került: a szőlőtőkéket kitépték, a vetést széttaposták, a falvakat felégették, a lakosságot lemészárolták. A straßburgi krónikás büszkén jelenti, hogy „divina clementia", isteni jóság folytán Habsburg Rudolf megrendszabályozta Galliát. Eme megrendszabályozás következménye szörnyűséges éhínség lett, ami nemcsak a grófság szegény sorsú lakosságát érintette, ha még egyáltalán életben voltak, hanem Rudolf felduzzadt seregéből is tetemes támadó energiát vont el. Még a gyengén védett Besançont sem sikerült elfoglalni. Körös-körül azonban az élelmiszerek ára csillagászati magasságokba emelkedett. Egyetlen tojás kilenc pfennigbe került, ezért a pénzért az invázió előtt két juhot lehetett vásárolni. Még a király is szükséget szenvedett. Olykor azt lehetett látni, hogy leszáll a lováról, és a közeli szántóföldön puszta kézzel igyekszik kiásni egy répát, éhségét csillapítandó; példáját vitézei is követték. Egyebekben Rudolf a szerénység és kisigényűség mintaképe volt. Este a sátrában sámlin ülve egyetlen gyertya pisla fényénél szakadt zekéje bélését tömködte. Arról hallgat a krónikás, hogy esetleg nem volt másik ujjasa, vagy csak takarékoskodni akart.

Ezeknek a napoknak aztán egyszeriben végük szakadt, mikor Ottó palotagróf válogatott lovagjai élén megjelent. Rudolf elcsigázott csapata sietve biztonságba helyezte magát a közeli Mont Bregille magaslatán, mialatt a palotagróf Doubs völgyében foglalt helyet, elvágva a németek visszavonulási útját. Rudolf szellős haditáborában, fenn a hegytetőn haditanácsot tartott. Megkérdezték a királyt, hogyan szándékozik a seregét a továbbiak-

ban ellátni, elvágva minden utánpótlástól. Az öreg harcosnak azonban ez nem sok fejtörést okozott. Az izgatott kérdezősködést azzal csillapította le, hogy másnap amúgy is csatára kerül sor. „Amennyiben győzünk, elfogyasztjuk az ellenség készleteit, ha viszont legyőznek bennünket, akkor nemes emberként csak nem hagynak minket éhen veszni!"

Persze nem került sor csatára. Rudolf és kortársai ódzkodtak az efféle végleges és visszavonhatatlan döntésektől, és alapjában véve Rudolf egész életében mindössze egyetlen csatát vívott, jóllehet ifjú korától kezdve állandóan belekeveredett valamiféle konfliktusba. Viszályát a palotagróffal nem 2500 nehézpáncélosa, de végképp nem az állítólagos 100 000 talpasa döntötte el, hanem néhány száz, a hegyekben járatos schwyzer, azaz svájci, akik Rudolf segédcsapatait alkották. Az éjszaka leple alatt ezek az ügyes hegymászók leereszkedtek a meredek hegyoldalon, megtámadták Pfirt grófjának táborát, megölték néhány emberét, rohanvást összeszedtek még némelyes szép zsákmányt, majd gyorsan visszakapaszkodtak saját magaslati táborukba. A burgund seregben óriási zűrzavart okozott ez a merész rajtaütés, amihez hozzájárult az öreg Habsburg Rudolf óriási tekintélye is, amelyet háborús tapasztalatával és lebírhatatlan támadókedvével kivívott magának. A legmókásabb a dologban, hogy a svájciak még csak nem is Rudolf parancsára cselekedtek, hanem egyéni kezdeményezésből. A burgund táborban olyan vélekedések kaptak lábra, miszerint „ha négykézláb kellene is másznia, akkor is megtámadna bennünket". Még a palotagróf is óvakodott megkísérteni a hadiszerencsét, mivel rá is nagy hatást gyakoroltak a merész svájciak, akik mostantól fogva vagy jó két évszázadon keresztül csaknem valamennyi európai harcmezőn döntően hozzájárulnak majd a csata kimeneteléhez. Besançon előtt alapozták meg hírnevüket, merészségüknek és harci lelkesedésüknek ez a viszonylag csekély próbája Rudolfot nehéz helyzetből mentette meg. Mindazonáltal nem volt már messze az idő, mikor a svájciak katonai rátermettségüket a Habsburgok ellen fordították.

Ottó palotagróf kész volt a kompromisszumra. Fegyverszünetet kötött, majd Bázelba utazott, ahol letette a hűbéresküt a birodalom büszke feje előtt. Ez persze mit sem változtatott a valóságos hatalmi viszonyokon, csak a látszatnak tettek eleget. Most tehát Habsburg Rudolf volt Burgundia legfőbb ura, bármit jelentsen is ez. „Diadalmasan és ujjongás közepette tért vissza a király a háborúból, és hálát mondott Istennek, hogy vérontás nélkül minden oly szerencsésen megoldódott", írja Johann von Viktring karintiai történetíró. Valóban akkora siker lett volna ez a hadjárat? Inkább Oswald Redlich figyelemre méltó véleményéhez csatlakozunk: „Ha szabad így mondanunk, inkább csak erkölcsi siker volt, mintsem tartósan valódi." A sváb lovagok bemocskolt becsülete azért helyreállt. Besançon státusa azonban nem vált egyértelművé, holott leigázása Rudolf lényeges hadi célja volt.

A 19. század végi és 20. század eleji történetírásban, mikor a német–francia ellenségeskedés úgyszólván az európai politika axiómája volt, ami végül véres világháborúba torkollott, Rudolf és a burgundiai palotagróf viszálykodásában az említett ellenségeskedés kezdetét és előképét akarták látni. Még Oswald Redlich, céhe korifeusa is csatlakozott ehhez a nézethez: „Olyan háború volt, amelynek nem az eredményei jelentették a következményeit, hanem a nemzeti lendület és érzület miatt vált emlékezetessé, aminek révén azt Németországban nem olyannyira Burgundiai Ottó és Besançon ellen folytatott harcnak tartják, mintsem »egész Gallia elleninek«, ami azért is figyelemre méltó, mivel burgundiai-francia oldalról is ugyanezt a nacionalista mozzanatot érzékelték és fejezték ki."

Egészen biztos, hogy „nacionalista elem" is közrejátszott, ennek ellenére olyan német–francia háborúról, mint amilyen a későbbi évszázadok során ténylegesen előfordult a két nép között, az 1289-es események kapcsán semmiképpen sem beszélhetünk. Már csak azért sem, mivel Németföld, a birodalom, kívül állt az eseményeken. Egyetlen rangos német fejedelem sem vett részt a hadjáratban, ezzel szemben ott volt Chalon grófja, aki viszont nem volt német. Az a tény sem igazán illett a későbbi évszázadok nemzeti háborúról alkotott klisséjébe, hogy Walther von Geroldseck, valamint Konrad Werner von Hadstatt, Rudolf egykori vitéze a burgundiaiak hadsorait erősítette. Persze némely német lélekben már akkor tompán mozgolódni kezdett ama gyűlölet és rövidlátó ellenszenv, amely később a két nép kapcsolatát megmérgezte. Ellenhard *Krónikája* habzik a „welschek" elleni gyűlölködéstől, és a szerző nem képes véka alá rejteni afeletti kárörömét, milyen rengeteg borzalmas dolgot műveltek Rudolf hadai Burgundiában, „Isten beleegyezésével, és ahogyan az ellenség gonoszsága megérdemlette". Jókora adag felelősséget varrtak a „welschek" nyakába az egykor oly hatalmas Imperium Romanum hanyatlásáért, mivel semmiképpen sem akarták magukat arra a „studium"-ra korlátozni, amit a bölcs Jordanus von Osnabrück javasolt nekik. Az ok és az okozat gyakran fel lett cserélve. A birodalom gyengeségének aligha a franciák voltak az okai. Mindössze kihasználták ezt a gyengeséget, valamint a németföldi zilált helyzetet, hogy kiterjesszék saját hatalmuk határait.

Franciák: bizonytalan fogalom, helyesebb azt mondani: „Franciaország királya". Ő, mármint IV. Szép Fülöp örült az országa keleti határán létrejött hatalmi vákuumnak, és bolond lett volna, ha nem használja ki. Habsburg Rudolf, akinek az lett volna a feladata, hogy megóvja a birodalom határait, lagymatagon és félszívvel reagált ezekre a terjeszkedési törekvésekre, mivel hiányoztak azok a hatalmi eszközei, melyekkel megakadályozhatta volna őket. Olyan kiutat talált hát, amely nyitva áll mindenki előtt, aki nem tudja, mitévő legyen. Létrehoztak egy bizottságot, azzal a feladattal, állapítsák meg a birodalomtól elidegenedett területeket, és számoljanak be erről a királynak. ő pedig tiltakozott Szép Fülöpnél. Bizonytalan,

vajon a Capeting figyelemre méltatta-e a tiltakozó jegyzéket. Nem több puszta feltevésnél az a nézet sem, amely szerint Rudolf háborúja a palotagróf ellen lényegében nem volt más, mint a francia király ellen folytatott háború. Pusztán Besançon meghódításával pedig, ami amúgy sem sikerült, nehezen lehetett volna ráijeszteni Szép Fülöpre.

Rudolf utolsó nagy hadjárata „erkölcsi sikere" ellenére is a „félresikerültség és terméketlenség" stigmáját viselte. Amennyire sikeres volt hajdan a birodalom délkeleti részén, annyira sikertelenül szerepelt most annak nyugati határán. Szép Fülöp terjeszkedési törekvései ellenszerének nem volt birtokában. A Habsburg oroszlán megöregedett és elfáradt, karmai tompává váltak. Rég elmúlt a nagy rablóhadjáratok ideje, a kisebbekről azonban most sem tudott lemondani. Október elején a várszikla aláásásának segítségével elfoglalta Giersberg rablólovagvárát. 1900 márkát kellett a bányászoknak fizetnie, akik ezt a keserves és egyáltalában nem veszélytelen feladatot elvégezték a számára. Helyi csetepatékra és rendőri akciókra vesztegette az erejét, mialatt Itáliában, Burgundiában és Flandriában lábbal tiporták a birodalom törvényeit. Alapjában véve Rudolf egész életében megmaradt annak a kis grófnak, akiként pályafutása elindult.

Erfurti benyomások

Rudolf, az öregember változatlanul élte nyughatatlan nomádéletét, kínkeservesen vonszolta magát egyik helyről a másikra, időnként azonban figyelemre méltó gyorsasággal keresztbe-kasul beutazta a tartományokat. Többnyire már ismerte az utakat, amelyen batárja zötykölődött, valamint a várakat és fogadókat, amelyekben megszállt. Mindig ugyanazok a városok voltak, amelyeket gyakran látogatott. Straßburgban 1289. október 12-én időzött, Nürnbergben október 23-án, november 4-én már ismét Augsburgban volt, 13-én Esslingenben, 29-én Wormsban és december 1-jén Oppenheimben. Ekkor elhagyta az ismert vidéket, és északkeletre fordult. December 9-én Gelnhausenban, a Staufok egykori várában szállt meg, ahol még nem járt. Azonban itt is csak rövid ideig tartózkodott. Célja Türingia volt, mivel 1289 karácsonyára Erfurtba birodalmi gyűlést hívott egybe.

Erfurt, ez a gazdag és virágzó kereskedőváros a Gera folyó széles völgykanyarulatában fekszik, és a mainzi választófejedelem fennhatósága alá tartozott. A város körül az érsekség szépszámú birtokai feküdtek, amelyek még Luther idejében is szerepet játszottak. Erfurt már a középkorban is Németföld egyik legnagyobb és legnépesebb városa volt. Több mint kétszáz asztalos, bognár és kádár, azonfelül állítólag ezer kereskedő tevékenykedett a városban. Az üzleti és kereskedelmi tevékenység központja a híres Krämerbrücke volt, a szatócsok hídja, amelyen – a firenzei Ponte Vecchióhoz hasonlóan – számos bódé és bolt állt, úgyhogy inkább hasonlított utcára, mintsem egy, a Gera folyón átívelő egyszerű hídra. Mindent, mit szem, száj megkívánt, meg lehetett ott vásárolni, ha az ember pénzes zacskója tartalmát nem akarta történetesen inkább a környező számos vendéglőben, fogadóban és fürdőben megkönnyíteni, amelyekben a nappal és az éjszaka minden órájában vidám élet nyüzsgött, és az erkölcsök meglehetősen lazák voltak. Erfurt utcáinak már önmagukban véve is vidám, hullámzó forgatagát még vagy ezer egyetemi hallgató tarkította, ezek szüntelenül készek voltak bármiféle tréfára, nem ritkán meglehetősen vaskosakra is. Jámborabb lelkek ájtatoskodhattak a város összesen kilencven templomában és kápolnájában, ezek közül a legtöbb ma is áll, és különösen a dóm és a Severin-templom kettősségének látványa nyújt maradandó élményt.

Heinrich Raspe ellenkirály ideje óta, aminek csaknem fél évszázada már, egyetlen német uralkodó nem tette a lábát türingiai területre. Habsburg Rudolf is meglehetősen mostohán bánt az egész északnémet területtel, amely valamikor a szász királyok uralkodásának idején az imperium központja és alapja volt. Jordanus von Osnabrück jó okkal panaszolta, hogy „a sváb császárok a birodalmat csupán svábokkal, bajorokkal és elzásziakkal kormányozták, úgyhogy ezt nemsokára már nem német vagy római birodalomnak nevezték, hanem nemes egyszerűséggel Alemanniának", s ez időtől fogva, emelte fel intő szavát a szerzetes, a birodalom hatalma és tekintélye alaposan megcsappant. Habsburg Rudolf persze nemigen ismerhette Jordanus írásait, ellenben tisztában volt azzal a kötelességével, hogy Németföld északi részét is figyelmére kell méltatnia, jóllehet az elmúlt 17 esztendőben nem talált rá időt, hogy eleget tegyen ebbeli kötelességének is. Alig van arra példa, hogy Rudolf korábban ennyire északra ment volna. Legyen a földrajztudósok dolga annak eldöntése, vajon Erfurt avagy pedig Aachen volt a legészakibb fekvésű város, ahol megfordult.

Türingia valóban igényelte a birodalom fejének határozott közbeavatkozását. Több mint egy évtizede ugyanis borzalmas anarchia állapotában leledzett. A fejedelmi ház, a Wettinerek családja, több ágra bomlott, akik véres harcot vívtak egymással, különös emberek, különösen hangzó nevekkel: Örömteli Frigyes, aki 1273-ban rövid ideig potenciális királyként is szóba jött, Friedrich Tuto, Meißen őrgrófja, Albrecht Apitz és Dietrich Diezmann – valamennyien önös érdekeiktől vezérelt harcokban és összecsapásokban élték ki energiájukat. Eme szomorú állapotokat természetesen a szegény emberek szenvedték meg leginkább, de még a kolostorok sem voltak biztonságban. A türingiai események egyik szemtanúja szerint „a fegyveres bandák ide-oda vonulnak az országban, betörnek a kolostorokba, és azt szerzik meg ott maguknak, amire csak vágynak. Elhajtják a parasztok marháit, és felgyújtják a tanyákat és a falvakat. Maga a fejedelem is szélvészként tarol lovagjaival az országban, kikövetelve, hogy kolostorban szállhasson meg, majd annak költségére dőzsöl, lakmározik és vedel. A régi grófok nem így viselkedtek, hová lettek a régi szép idők?"

Most Habsburg Rudolf király ment Türingiába, hogy megkísérelje visszahozni a régi szép időket. Mellékesen azért birodalmi javakat illető követelésekkel is előállt, mely javakat a Wettinerek az interregnum zűrzavaros időszakában jogellenesen kisajátítottak maguknak. Az erfurtiak örültek a magas vendégnek, 1289. december 14-én, egy szerdai napon, elébe mentek. Köszvénye dacára a 71 éves király még egyszer nagy erőfeszítések közepette nyeregbe kapaszkodott, mivel egy zötykölődő, csikorgó úti batáron érkező király nevetséges lett volna az emberek előtt. Erfurt polgárai kivonultak a király elé, lobogókkal és szentek üdvösséget hozó ereklyéivel, majd a Mária-templomban csodálatos Tedeumot tartottak. Néhány nappal rá a király morbid, de hasznos ajándékkal mondott köszönetet. A nép ujjongá-

sa közepette, december 20-án, Erfurt falai előtt nyilvánosan felakasztottak 29 elfogott rablót és rablólovagot. Talán Keferburg urának emberei is köztük voltak, akiket lovak farkához kötözve és a földön vonszolva borzalmas halálra kárhoztattak, vagy egyéb szörnyűséges módon kellett bűntetteikért lakolniuk. Keferburg ura ugyanis az uralkodó felkent személyével vaskos tréfát űzött. Városának, Ilmenaunak a falain egy bábu volt látható, egyfajta madárijesztő, amelyik a királyt ábrázolta, és ennek a szalmából készült szörnyetegnek a lovagok a körülállók általános derültsége közepette úgy hajbókoltak, mintha az igazi király előtt állnának. A tréfás kópé vidámsága azonban nyomban elpárologhatott Rudolf fentebb ismertetett energikus lépései következtében.

A köznemesek és bérenceik gaztetteikért tömlöcben vagy halálbüntetéssel lakoltak, míg a nagyobb urak, akik valójában a főkolomposok voltak, és akiket a legnagyobb felelősség terhelt a tartományban uralkodó borzalmas állapotokért, jóval olcsóbban megúszták. A Wettinerek harcias fejedelmeivel folytatott hosszú, szívós tárgyalásokat követően a király olyan békét szerzett, amelyben amazok ugyan némi birodalmi területekről kénytelenek voltak lemondani, egyebekben azonban nem esett bántódásuk. Sőt tisztelt és elismert beszélgetőtársaknak minősültek azon a birodalmi gyűlésen, amelyet Habsburg Rudolf 1289 karácsonyán megnyitott, és amely nagy részvételi aránynak örvendett, sőt olyan volt, hogy hozzá hasonló ünnepélyességű még nem is fordult elő a király életében. Elegendő, ha szemügyre vesszük a résztvevőket, illetve társadalmi állásukat, azaz rangjukat. A Wettinerek mellett megjelent Szász Albrecht, Rudolf veje, továbbá a hesseni őrgróf, Braunschweig, Lüneburg és Mecklenburg hercege, utóbbit időnként még „Szláviá"-nak nevezték, valamint Boroszló, Krakkó és Oppeln hercege. Ott volt Nyurga Ottó brandenburgi őrgróf is, Rudolf jó egy évtizeddel ezelőtt ellene kétszer is hadba szállt. Szinte már fölösleges is megemlíteni, hogy a király leghűségesebb kísérői, a nürnbergi várgróf és Katzenelnbogen gróf is megjelentek Erfurtban. Rudolf, a király fia is itt volt, őt a fejedelmek jelenlétében a király jelöltjeként mutatják be a királyi koronára. A számos egyházi hatalmasság élén Mainz, Bréma és Magdeburg érseke állott. Az imponáló rendű és rangú látogatók ellenére a birodalmi gyűlés azonban mégsem volt teljes siker Rudolf számára. Az urak ugyan esküt tettek arra, hogy megőrzik a békét – ezt az esküt természetesen az első adandó alkalommal meg fogják szegni –, egyébként azonban a tárgyalások nem igen akaróztak előrehaladni. A fejedelmek tudni sem akartak az utódlás szabályozásáról, amit Rudolf annyira a szívén viselt.

Ennek ellenére a király jól érezte magát Erfurtban, különösképpen az erfurti sört élvezte. Egy városi sétája alkalmával Siegfried von Buttstädt tanácsúr meghívta egy kupa frissen erjesztett árpalére. A király igen élvezte a habzó „cervisia Erfordensis"-t, és Buttstädt úr kérdésére, hozhat-e neki még egy kupával, talpraesetten ezt válaszolta: „Az ilyesmit csak a betegek-

től és a gyengéktől kérdezik, az egészségeseknek rögvest adnak még egyet!" A tanácsúr tüstént hozott még egy korsóval, amelynek tartalma azonban nemcsak hogy ízletes, hanem jóval erősebb is lehetett az előzőnél. Rudolf ugyanis virágos jó kedvében nyeregbe szállt, s kupával a kezében, a város utcáin fel-alá rúgtatva szüntelenül ezt hajtogatta: „Hű de jó, hű de jó, de milyen remek erfurti sört hozott Siegfried von Buttstädt nekem." Az erfurti Péter-kolostor krónikása, akinek ezt a vidám történetet köszönhetjük, ámuldozva hozzáfűzte: „Mira res, quod rex Romanorum dignatus est proclamare cervisiam Erfordensem": csakugyan, aligha akadhatott a történelem folyamán még egy király, aki ennyire eredeti módon reklámozta volna az erfurti sörfőzdék termékét.

A Péter-hegyen lévő bencéseknél gyakran vendégeskedett a király, onnan remek kilátás nyílik a városra, a dóm és a Severin-templom kettős csodájával egyetemben. A Péter-hegyet később erődítménnyé alakították át, a napóleoni háborúk idején pedig, 1813-ban borzalmas ágyútüzet kellett kiállnia. Egyedül a román kori templom maradt meg mára érintetlen állapotban, Habsburg Rudolf korabeli külsején alig valamit módosított az idő. A mellette levő kolostori kertben, amelyet a szerzetesek nagy gonddal ápoltak, Rudolf szívesen fogadta embereit, és időnként pompás ünnepségeket is tartottak benne. A bencés krónikás szorgalmasan feljegyezte az összes magas rangú vendég nevét, aki megtisztelte a Péter-kolostort jelenlétével és a konvent költségére jól érezte magát. A kolostor hangulatos kertjében estebédelt a király 1290. április 9-én lányaival, Szászországi Ágnessel és Csehországi Gutával. Guta férje, Vencel is megjelent Erfurtban, aki azonban súlyos bánatot okozott az öreg királynak, mivel szüntelenül veszekedett Ausztriai Albrechttel, vitájuk pedig oly hevessé vált, hogy félő volt, akár párbaj is lehet a dologból.

Vencel viszonya a fiatal Habsburg Rudolffal barátibb volt, mivel emez aligha veszélyeztette ambícióit. Ennélfogva a ravasz öreg Habsburgnak nem került valami nagy fáradságába, hogy cseh vejéből lényeges engedményt csikarjon ki: amennyiben még megkapná a császári koronát, akkor bírja Vencel beleegyezését ahhoz, hogy az ifjú Rudolfot római királlyá nevezzék ki, amennyiben viszont a császári korona elnyerése előtt találna elhalálozni, akkor Szász Albrecht van arra felhatalmazva, hogy Vencel nevében Rudolf herceget válasszák utódul. Különös egyezség, amely egyébként is elméleti értékét alig hogy megszáradt a tinta a pergamenen, máris elvesztette. 1290. május 10-én meghalt Prágában Habsburg Rudolf herceg, aki mindössze 20 esztendős volt. Nővére és sógora vendégeként érkezett Csehországba, rejtélyes betegség döntötte le a lábáról, néhány napra rá halott volt. Nyakasan tartotta magát az a híresztelés, amely szerint megmérgezték volna. Természetesen nem létezett semmiféle konkrét bizonyíték erre a rettenetes vádra, ami amúgy is csak Vencel király ellen irányulhatott. Halott férje ravatala mellett állt gyászolva hitvese, Ágnes, aki terhessége

utolsó időszakában volt. Kisvártatva megszülte János nevű fiúkat, aki Johann Parricidaként nagybátyja, Albrecht gyilkosaként fog majd kísérteni a Habsburgok történetében.

Rudolffal, akit a prágai Szent Vitus-székesegyházban helyeztek végső nyugalomra, a királynak legnagyobb reményeit kellett eltemetnie. Már csak egyetlen fia maradt, Albrecht, egyedül az ő kezében van letéve a Habsburgok jövendő sorsa. A fia tragikus elvesztése feletti bánat, akit élete virágjában, reményekkel övezve ragadott el a halál, az öregembert meggörnyesztette, de nem törte meg. Ez az aggastyán nem akart visszafelé pillantani, a boldogtalan, komor múltba, hanem előre, egy bizonytalan és nehéz jövőbe. Rudolf halott volt, most tehát Albrechtnek kell az utódjává lennie. A király tudatában volt annak, milyen nehezen lehet ezt a célt elérni.

Csaknem az egész 1290-es évet Erfurtban töltötte, Bécs kivételével egyetlen más városban sem bírta ki ez a nyughatatlan ember ilyen hosszú ideig. Erfurtból kormányzott, már ahogy tudott, békét szerzett ellenségeskedő pártok között, kiváltságokat osztott, intett, fenyített, bocsánatot hirdetett. Mühlhausen és Nordhausen birodalmi városokat, melyek lakosai a falakon belül álló fellegvárakat lerombolták, visszafogadta kegyeibe. Besançon is, amely miatt az előző évben háború folyt, visszakerült a birodalom védőpajzsa mögé. Erfurtban megjelentek a város polgárságának képviselői egy nagy kiváltság hitelesített másolatával, amelyet állítólag még VI. Henrik császár adományozott volna a helységnek száz évvel korábban. Különös, hogy ez a hírhedten szigorú uralkodó mennyire elhalmozta jótéteményeivel a várost, önkormányzatot engedélyezett számára, idegen hatóságok nem törvénykezhettek a polgárok felett, a helységnek joga volt pénzt verni, s az adófizetést is elengedte neki. Az a nagyon is aktuális kitétel, miszerint a király a városon belül és annak környezetében nem építhetett várakat, a küldöttek keze által – nyilvánvalóan saját szakállukra – az utolsó percben még oda lett biggyesztve az okmányba. Habsburg Rudolf ezt a csinálmányt is jóindulatúan elismerte, nem tudjuk, vajon gyanította vagy egyenesen át is látta a szélhámosságot. A hamisítvány mindenesetre Besançon javát szolgálta, s a város ennek a hamis kiváltságnak az alapján, amelyen mindesetre valódi királyi pecsét díszelgett, egészen a 17. századig meg tudta őrizni bizonyos szabadságát és önállóságát.

A Rajna mentéről elgondolkodtató hírek érkeztek Erfurtba. A három érsek véd- és dacszövetséget kötött egymással mindenki ellenében. Szóvivőjük Siegfried von Köln volt. Mint eddigelé, a választófejedelmi szabadságjogoknak ez az önjelölt ügyvédje most is állandóan intrikált és konspirált. Gyorsan magához tért abból a kudarcból, amelyet 1288-ban néhány flamand gróf okozott neki a kölni polgársággal egyetértésben. A Worringen mellett elvesztett csata ugyan még a szabadságába is került a becsvágyó érseknek, amennyiben egy teljes esztendőt kellett tömlöcben sínylődnie. Ez a feltehetően enyhe fogság sem tudta azonban kikezdeni tetterejét és el-

szántságát. Az olyan szövetség, amelynek Siegfried von Westerburg a szóvivője, nem sok jóval kecsegtetett a Habsburgok szempontjából.

Északról már örvendetesebb híreket hoztak a követek Erfurtba. Lübeck birodalmi város önként küldte el nyolcéves birodalmi adóját előre, éspedig 6000 márkát, ami csinos összeg volt, és alaposan hozzájárult a király időtlen idők óta gyalázatosan rossz pénzügyi helyzetének megjavításához. A lübeckiek egyébként játszva megengedhették maguknak rendkívüli bőkezűségüket. A Hanza vitán felül álló legerősebb tagjaként a teljes keleti-tengeri kereskedelmet a kezükben tartották. Németföld északi részén mozgásban voltak a dolgok, erőteljes, önálló dinamikával, amelyekre az „Alemanniából" származó királyok a legcsekélyebb befolyást sem voltak képesek gyakorolni. Létrejött a Hanza, ez a hatalmas városszövetség, egyfajta állam az államban, csakúgy, mint a Német Lovagrend, amely kegyetlen gyarmatosító politikával kiterjesztette hatalmát az egész Baltikumra, és mialatt Habsburg Rudolf többé-kevésbé kedélyes körülmények között múlatta az időt Erfurtban, még Semgalen lett tartományt is meghódította. Rudolf kapcsolata a lübeckiekkel hagyományosan jó volt, már csak azért is, mert készségesen fizettek és a legcsekélyebb mértékben sem zavarták a király köreit. Még azt sem vette tőlük zokon, mikor saját szakállukra, anélkül, hogy előzetesen körülményesen engedélyért folyamodtak volna, háborúba kezdtek a norvég királlyal. Tényleges segítséget persze nemigen várhattak el a birodalom fejétől, és egészen biztos, hogy nem is számoltak ilyesmivel. Mindazonáltal a király annyit megtett, hogy levelet írt az angol királynak, amelyben felkérte Edwardot, ne engedélyezzen a háború ideje alatt angol élelmiszerexportot Norvégiába.

Hogy pedig különben mi zajlott birodalma távoli részeiben, melyek tulajdonképpen éppen úgy az övéi voltak, mint a többi terület, az édeskeveset érdekelte Rudolfot. Flandriában megnövekedett a francia befolyás, ez ellen semmit sem tehetett. Hiábavaló volt titkára, Andreas von Rode udvarias, de sürgető intelme, amit Rudolf tudomására hozott: „Gallia, a többi nemzet igazságtalan szorongatója, Kegyelmed királyi tekintélyét a leggyalázatosabban igyekszik aláásni, amennyiben arra hivatkozik, hogy a birodalom pallosa eltompult azokon a területeken." Nemhogy eltompult, nem is létezett már. Flandria grófjai, egymás halálos ellenségei nem a római királyt kérték fel közvetítőnek, hanem Szép Fülöpöt, Franciaország királyát. A birodalom pallosa eltompult, nemcsak Franciaország vonatkozásában, hanem Itáliában is, mindössze annyira volt még éles, amennyire lezüllött rablólovagok vagy sváb grófok megrendszabályozásához lennie kellett.

Itáliában az öreg király tevékenységét arra korlátozta, hogy alkalomadtán helyi hatalmasságok fattyait legitimálja. Birodalma túlságosan nagy volt, eszközei túlságosan korlátozottak, az összeköttetés pedig rossz, hogysem egyetlen ember hatékonyan uralkodhatott volna, akkor sem, ha az

uralkodó és alattvalói az alá-fölérendeltségi viszonyban több jóindulatot tanúsítottak volna egymás iránt. A király oly módon űzte az uralkodás mesterségét, mint ahogyan azt sváb grófként megtanulta. Fáradhatatlanul szorgoskodott a béke fenntartása érdekében – csak erfurti tartózkodása alatt Türingiában összesen 66 rablólovagvárat romboltak le –, és időnként rendkívül hasznos és áldásos törvényeket is hozott. 1290. szeptember 10-én megszüntették a párviadalt mint az istenítélet formáját, ami bölcs intézkedés volt, amely az archaikus középkori bíráskodást a jövő jobb és igazságosabb útjára vezette; előképe már megvolt a melfi határozatokban, melyeket még II. Frigyes hozott. Alkalmasint ifjúkorának erre a bálványára emlékezhetett Rudolf, mikor Erfurtban Albrecht fiának hűbérbe adta a Magyar Királyságot, melynek királyát, Lászlót egykor fiának fogadta. Azt követően nem sokkal szem elől tévesztették egymást, a köztük levő kapcsolat pedig hűvössé vált. Miután közös ellenségüket, Ottokárt legyőzték, nem volt már többé szükségük egymásra. Csak nemrég történt, hogy László dicstelen, erkölcstelen kihágásoktól szétzilált életének véget vetett egy féltékeny kun fejedelem, aki agyonütötte az éjjel a felesége ágyában talált Lászlót.

A birodalom magyarországi igényei, melyeknek Habsburg Rudolf fia hűbéri beiktatásával szerzett érvényt, természetesen csupán elméleti jellegűek voltak, a király ama kijelentése pedig, miszerint immáron 49 évvel ezelőtt tanúja volt annak, mikor IV. Béla király követei felkínálták Magyarországot a császárnak hűbérbe, mit sem változtatott ezen a tényálláson. Mindazonáltal Albrecht mostantól fogva rendelkezett jogi titulussal, ami ugyan több mint kétséges volt, ugyanakkor azonban, amint azt Besançon kiváltságainak példája is igazolja, nem annyira az igények eredetisége számit, hanem az a rámenősség és ravaszság, amellyel ezek képviselve lesznek. Tehát nem Albrecht magyarországi hűbéri kinevezése érdekes önmagában véve, hanem az, ami ebből következik, nevezetesen az a tézis, miszerint ezek a korai Habsburgok, igényüket Csehországra és Magyarországra bejelentve, talán bizony már annak a dunai monarchiának az ősformáját hordták a fejükben, amelyet utódaik néhány évszázaddal később ténylegesen meg is valósítottak.

Az alatt az idő alatt, amíg Habsburg Rudolf Erfurtban tartózkodott, megélénkült az ottani, egyébként is meglehetősen nyüzsgő élet. Közelről, távolról érkeztek a vendégek, előkelők és kevésbé előkelők, Geldern grófja és a Német Lovagrend nagymestere, Ausztriai Albrecht herceg és Vencel, Csehország királya. Ez a Gera folyó menti virágzó kereskedőváros csaknem egy álló esztendőn keresztül volt a birodalom középpontja és fővárosa, ha akkoriban egyáltalában létezett volna már ilyen fogalom. Magas rangú egyházi személyiségek is érkeztek, Gerhard von Eppenstein például, Mainz érseke, és mint ilyen Erfurt legfőbb ura, igaz, nem maradt sokáig, valamint Salzburg metropolitája, Rudolf von Hoheneck, egykor a király kitűnő kancellárja és a birodalom boldogtalan vikáriusa Toszkánában. Távol-

ról a nálánál lényegesen jelentősebb egyéniségű kollégájára, Becket Tamásra emlékeztet, aki Canterbury érsekeként királyával, II. Henrikkel – akinek egykor a kancellárja volt – vitába keveredett, s akit bérgyilkosok székesegyháza lépcsőin gyilkoltak meg. Rudolf von Hoheneck is kancellárként és birodalmi vikáriusként királya hű szolgája volt, akinek a salzburgi érsekséget is köszönhette. Ebbeli tisztségében azonban féltékenyen őrködött egyházmegyéje vélt és valós jogai felett, és ezért Ausztriai Albrecht herceggel súlyos konfliktusba keveredett, amely nyílt háborúskodássá fajult, s amelyben a két fél a legnagyobb kíméletlenséggel járt el egymással. A salzkammerguti só vagyonjogi ügyében döntőbírául hívott királynak sikerült végrehajtania azt a varázslatot, hogy úgy döntött fia javára, hogy közben nem bántotta meg az érseket és kiérdemesült kancellárt, aki az Erfurti *Péter Krónika* szerint jóságos és barátságos ember volt.

Az erfurti Péter-kolostor kertjében a király és az érsek valószínűleg gyakrabban találkoztak, elcsevegve az elmúlt években közösen végzett munkáról, és elmélázva az egykor sikerekben oly gazdag éveken. Nyilván az Albrecht herceggel történő kibékülés is szóba került, akinek érkeztére nemsokára számítani lehetett. A herceget azonban Rudolf von Hoheneck már nem látta meg. 1290. augusztus 1-jén, a reggeli misét követően agyvérzést kapott, és három napra rá meghalt. A *Péter Krónika* morbid beszámolója szerint a holtesten a húst leválasztották a csontokról, és a dómban, a Mária-oltár mögött temették el. A csontokat azonban az érsek paptársai magukkal vitték, hogy otthon, Salzburgban helyezzék őket végső nyugalomra. Így Rudolf von Hoheneck még holtában is meghasonlott maradt, akárcsak élete utolsó esztendeiben, a királya iránti lojalitás és ama meg nem szeghető kötelesség között ingadozva, amely szerint a rábízott egyház jólétén kell őrködnie.

Néhány héttel az érsek halálát követően vidám nyüzsgés forgataga élénkítette Erfurt házait és utcáit. Megérkezett Albrecht herceg és Lajos palotagróf nagyszámú kíséretükkel, továbbá Vencel, Csehország királya, sőt, az idős Rudolf kedves jó barátját, Meinhard von Görzöt is karjába zárhatta, aki immáron Karintia hercege volt. Valamennyien a Péter-kolostorban szálltak meg, aminek következtében a szerzeteseknek meg kellett elégedniük a hálóteremmel és a téli refektóriummal. A máskor oly csendes kolostor falai tizennégy napon keresztül visszhangoztak a fegyvercsörgéstől és az ünnepségek zajától. Habsburg Albrecht fejedelemtársai tiszteletére óriási iványzatokat rendezett, melyeken részt vett az öreg király is, aki csak nemrég kísérte egyik leghűségesebb szolgáját utolsó útjára. Azokban az időkben öröm és bánat gyakran váltogatták egymást.

Politikai tekintetben ezek az összejövetelek nem sok újdonsággal szolgáltak. Még a legvidámabb borozgatások sem voltak képesek megszüntetni az Ausztriai Albrecht és Csehországi Vencel közötti ellentéteket. Vencel kereken elutasította, hogy részt vegyen Albrecht esetleges királlyá választá-

sán. Ama valószínű esetre, ha az öreg Rudolf nemsokára meg találna térni őseihez, már megvoltak a saját tervei, amelyek jórészt Zawisch von Falkenstein sugallataira mentek vissza. Az intrikus tanácsadó ugyan megbukott, az egykori cseh nagyhatalom restaurálását – melynek hanyatlásában ugyan semmiképpen sem volt vétlen – célzó elképzelései azonban még mindig tetszést arattak a gyanakvó és becsvágyó Vencel királynál. S mialatt az erfurti Péter-kolostorban patakokban folyt a bor, a távoli Csehországban beteljesedett Zawisch sorsa. Augusztus 24-én lefejezték a budejovicei Frauenburg falai előtt, mivel fivére, Witigo megtagadta az erőd átadását a királyi csapatoknak. Így végezte az az ember, akiről az a hír járta, hogy maga szeretett volna Csehország királya lenni.

Időközben azonban végéhez közeledett Rudolf erfurti tartózkodása. Ez alatt a szűk esztendő alatt számos sorscsapást volt kénytelen elviselni, igaz, közben vidám órákat is megélt, és alaposan hódolhatott a remek erfurti sör iránti szenvedélyének. Jó lelkiismerettel vehetett búcsút, a tartományban béke honolt, a wettini fejedelmek ki lettek békítve egymással. Saját, az utódlással kapcsolatos terveivel jottányit sem haladt előre, sőt, megvalósulásuk Rudolf fia halálával csaknem elérhetetlen távolságba került. Türingia szempontjából azonban egészen bizonyosan jó munkát végzett. Az év már meglehetősen előrehaladt, amidőn szedte a sátorfáját, hogy újból Németföld déli részére menjen. November elején járhatott, az éjszakák már hidegek voltak, a napok nedvesek és ködösek. A környező magaslatokról azoknak a rablólovagváraknak a romjai meredeztek, amelyeket a tartomány jóravaló emberei segítségével leromboltatott. Amikor a király elvonult innen, „Osterland"-ból, azaz a kelet országából, számol be az erfurti Péter-hegy szerzetese hálatelt szívvel, „a tartományt szilárd békében hagyta hátra".

A Halál lovasa

Tevékeny élet érkezett utolsó szakaszába, valamint egy csaknem 19 esztendős uralkodás, amelyik egy jóindulatú történész szerint „a fele időszakig emelkedő tendenciát mutatott erő és tekintély dolgában", a hátralevő idő azonban „alárendelt tevékenységekben" telt el. Ennek ellenére Rudolf, ez az idős ember még mindig fáradhatatlanul buzgólkodott a Habsburgok érdekében, továbbá annak a birodalomnak a jólétéért, amelynek királya volt, és való igaz, ebben a tekintetben az utolsó években igencsak örvendetes eredményeket ért el. Persze, a nagy, látványos tettek, a lélegzetelállító hadjáratok és hódítások időszaka egyszer s mindenkorra elmúlt. Türingiában azonban békét szerzett, mielőtt 1290 őszén elhagyta volna Erfurtot, és még ugyanebben az évben sikerült neki a városokkal modus vivendit kialakítania és azt a tartós ellenségeskedést megszüntetnie, amely még néhány esztendővel ezelőtt is fegyveres felkelésekbe torkollott a birodalom feje ellen.

1290 novemberében Nürnbergben találkoztak a városok képviselői és az agg király, és megegyeztek a még be nem fizetett birodalmi adókban, úgyhogy a továbbiakban már nem kellett közvetlen vagyonadót fizetni, hanem minden egyes várossal megállapodtak egy meghatározott összegben, amelynek elosztása a polgárság feladata volt. Mostantól kezdve tehát a városok szabad akaratukból fizették meg azt, amit eddig makacsul megtagadták. Konstanz pontosan 1209 márkát, Colmar 500-at, Zürich ennek a háromszorosát, amelyből azonban ezret rögvest Erfurtba kellett átutalnia, ahol a király a jelek szerint némi adósságot halmozott fel. Hálából a király két évre mentesítette az adakozó kedvű zürichi polgárokat mindenfajta adó és illeték megfizetésének kötelezettsége alól, kivéve azt az esetet, ha császárrá koronázásra Itáliába menne, mivel ezt a tervét még mindig nem volt hajlandó kiverni a fejéből.

Nürnberg nagy, életteli birodalmi város volt a Pegnitz partján: Rudolf gyakran élvezte vendégszeretetét, és szállt meg a hatalmas császári várban, messze a házak meredek teteje és a város épületeinek oromzata felett. Sok fontos döntés született itt. Nürnbergből indult egykor útjára, hogy kiszakítsa Ausztriát Ottokár fennhatósága alól; akkor bizakodó és reménykedő volt. Most gyászba borult, mikor búcsút vett a várostól. Lovagi tornát tar-

tottak, amelyen Rudolf unokája, a palotagróf fia is részt vett, aki még nem volt tizenhat esztendős. Merészen belevetette magát az összecsapásba, és nem törődött azokkal a veszélyekkel, amelyek ilyenkor az emberre leselkednek. Schecklingen grófja azonban leszúrta; voltak, akik azt állították, nem a véletlen műve volt, hanem szándékosan történt. A fiatal Wittelsbachot tehát halálos találat érte, és az aréna homokján lehelte ki életét. A halál a király négy fiát ragadta el időnek előtte, az utolsót csak fél évvel ezelőtt, most pedig unokáját sem kímélte. De mit is ér, ha az ember a balsorsnak tesz szemrehányást, amelyik vak, és válogatás nélkül, nemre és rangra való tekintet nélkül ragad el mindenkit, öreget és fiatalt is egyaránt? Az ószövetségi Jóbhoz hasonlóan hittel kell beletörődni Isten kifürkészhetetlen akaratába.

A gond és a bánat éles barázdákat szántott Rudolf arcára. Birtokunkban van egy kőből készült arckép a speyeri dóm sírkövén, amelyet még életében készíttetett. Nem valami vidám ember fogadja a látogatót, ráncokkal teli homloka bánatos, tekintete gondterhelt, szája szöglete szomorúan lefelé biggyed, mintha csak elvesztette volna minden életkedvét. Ezen az arcon nyomát sem látjuk annak a humornak, amelyet oly sok krónikás emelt ki dicsérően egyénisége ismertetése során, sem annak a derűs nyugalomnak, amely őt jellemezte és hozzásegítette ahhoz, hogy a legszövevényesebb helyzeteken is úrrá legyen. Ez már nem az a tetterős, kalandokra éhes Habsburg Rudolf, aki fiatalos hévvel ment neki ellenfeleinek, hanem megfáradt, bánattól megtört aggastyán, akin lélekbemarkoló tapasztalatok hagyták ott a nyomukat, amelyeket élete során kénytelen volt felhalmozni. A fáradt tekintetet szomorúság és beletörődő lemondás fátyolozza.

Hát nem voltak tán sikerei, példátlan sikerei, neki, aki egyszerű tartományi grófból Németföld leghatalmasabb emberévé küzdötte fel magát? Nem alakított tán ki magának tekintélyes nagyságú házi hatalmat, amely a Habsburgokat a leggazdagabb családokkal egy sorba emelte? A fia tán nem tartotta hercegi székhelyét Bécsben, birodalmi fejedelemként? Ámde igencsak törékeny ez a hatalmas erőkoncentrátum, és sebezhető is, hiszen éppen olyan gyorsan képes semmivé foszlani, mint amilyen hamar összekovácsolódott. Mindezt az öregember is tudta. Tudta, hogy a Habsburgok ellenségének és irigyeinek száma légiónyi, s csak arra várnak, hogy végső álomra hajtsa a fejét, hogy aztán rátámadjanak utódaira. Csak abban az esetben lesz képes Albrecht az ellenzékben lévő fejedelmeket sakkban tartani, ha királyi korona ékesíti a fejét. Ezt azonban a fejedelmek elutasítják, mereven elzárkóznak az elől, hogy királlyá tegyék őt, akiről már most könnyedén kiszámíthatják, hogy következetesen apja nyomdokaiban fog haladni, megerősítve a királyság intézményrendszerét a választófejedelmek oligarchisztikus törekvéseinek számlájára. Az öreg Habsburg pontosan ismeri azt az ellenállást és azokat a fenntartásokat, amelyek ebben a döntéshozó testületben állnak fenn Albrechttel szemben, és görcsösen igyekszik

eloszlatni a gyanakvást, legyőzni az ellenkezést. Egészen komolyan eljátszadozott azzal a gondolattal is, hogy leteszi hivatalát annak érdekében, hogy egyetlen megmaradt fia előtt egyengesse az utódlás útját. Ismerjük egy apokrif írás szövegét, amelynek címzettje Siegfried, Köln érseke. Ebben Rudolf azt hozza ősi ellensége tudomására, hogy „az öregség terhe alatt meggörnyedve" már nem tudja többé rendesen kormányozni a birodalmat, s ezért le akarja tenni a koronát, majd választás útján fiára, Albrechtre ráruházni. Ezért felkéri az érseket, szavazza meg a többi választófejedelemmel egyetemben Albrecht megválasztását. Fia, teszi még hozzá, hogy a mohó kölnit jobb belátásra bírja, ezt a szolgálatot a későbbiekben busásan honorálná neki. Az írás eredetiségét azonban kétségbe vonták. Nincs kétség azonban afelől, hogy az öreg Habsburgnak még ezt a változatot is mérlegelnie kellett, mivel a többiek nem vezettek célhoz.

Rudolf kétségbeesett, mézes-mázos viselkedése a Habsburg-ház legelkeseredettebb ellenfelével persze hiábavalónak bizonyult, ha egyáltalán ténylegesen valaha is ilyenre vetemedett, mint ahogy hiábavalónak bizonyultak azok a kísérletek is, hogy megnyerje a többi választófejedelmet Albrecht ügyének. Nem igazságos, hangzott nyakas álláspontjuk, hogy a fiú közvetlenül kövesse az apját. Hiszen nem óhajthattak Habsburg-dinasztiát, semmiféle olyan folyamatosságot, amely az interregnum zűrzavaros időszakában megszerzett jogaikra és hatalmi pozíciójukra veszélyes lehetett volna. Nem ismerték el Rudolf ama posztulátumát, hogy az ő megválasztásával a Habsburgok királyi nemzetség lettek, a Száliakkal egyenrangúak, akik a birodalom koronáját egykor nemzedékről nemzedékre örökítették.

Hogyan hívhatta volna Rudolf a gyanakvó fejedelmeket a Habsburgok lobogója alá, ha még a saját családjában is veszekedés és viszály uralkodott, úgyhogy életműve komoly veszélybe került? Albrecht, a fia, és Vencel, a veje ki nem állhatták egymást, és egymásnak estek. A jelek szerint Vencel nagy kedvet mutatott arra, hogy visszaállítsa apja hatalmas birodalmát, illetve hogy lerombolja az inkább félt, mint kedvelt após keservesen kiküzdött és véres eszközökkel megszerzett hatalmi pozícióját. Először fegyverrel akar Albrechtre támadni. Az öreg király igyekszik menteni a menthetőt. Megesketi zabolátlan vejét arra, várjon még egy darabig a csatabárd kiásásával, és személyesen óhajt még egyszer elmenni Ausztriába, hogy békét szerezzen a felek között. De erre már nem került sor.

Ausztria helyett a király 1290 decemberében Ulmba megy, és ha az okmányok dátumai helyesek, az úthoz mindössze két, legfeljebb három napra volt szüksége. Köszvénytől gyötört teste annyit még kibírt, hogy a lassacskán zötykölődő úti batár helyett még egyszer lóháton járja birodalmát. Ulmban ünnepli a karácsonyt, életében az utolsót. Csak január vége felé megy tovább, 1291. január 25-én Konstanzban találjuk, a Boden-tó mellett, február 2-án Badenban, miután ifjú hitvesét a rheinfeldeni erődben

hagyta. Elisabeth nyomai meglehetősen elmosódottak. Vajon megosztotta urával annak űzött nomád életét, elkísérte a birodalmi gyűlésekre vagy akár hadjárataira is, avagy pedig a két házastárs csak nagyritkán találkozott egymással, nem tudjuk. Férje életének utolsó hónapjaiban azonban ifjú felesége feltehetőleg gyakran lehetett férje mellett, és megoszthatta vele azokat a fáradalmakat, amelyeket amaz kénytelen volt szüntelen utazgatásai révén magára vállalni, hiszen ennyit a király jóformán még fiatalabb éveiben sem utazott, mint most.

Bázelt 1291 márciusában látogatja meg, azt követi Colmar, Straßburg és Speyer. Úgy rendelkezett, hogy ebben a városban, a Száliak nagyszerű székesegyházában helyezzék majdan örök nyugalomra. A síremlék már el is készült, ügyes kőfaragó készítette elzászi homokkőből; a márványt nyilván drágállotta a takarékos megbízó. Ennek ellenére az emlékmű királyhoz méltó. A mester lelkiismeretesen formálta meg Habsburg Rudolf magas, szikár termetét, s miután megtudta, hogy az uralkodó barázdált ábrázatába újabb árok vésődött, egészen Elzászig ment, hogy szemügyre vegye a király orcáját, majd visszatért

„Speyer városába,
Ott menvén dolgára,
Szoborba metszé Rudolf királyt
Oly hűen, mint az neki kijárt."

Az öreg Habsburg azonban most meghalni sem ér rá, habár síremléke már elkészült. Mikor azt a hírt hozzák neki, hogy Károly, Szicília királya, leányának, Clementiának az apósa beszélni szeretne vele, akkor nem őt rendeli magához Speyerbe, hanem még egyszer megteszi az egész utat, amin eddig jött, visszafelé. Április 24-én ismét betoppan Bázelba, és rögvest megragadja az alkalmat, hogy mellesleg a murbachi apáttól megvegye Luzern városát. A hónap végén aztán találkozott az Anjouval Cudrefin mezővároskában, a Neuenburgi-tó mellett, miközben csak épp hogy elkerülte a savoyai herceg emberei által készített csapdát. Csak gyaníthatjuk, mi késztette arra, hogy Speyerből idáig utazzon, ráadásul még annak a veszélynek is kitéve magát, hogy esetleg elfogják. A két király alkalmasint a magyar örökség dolgát hányta-vetette meg egymással, amelyre a Habsburgok is bejelentették igényüket, ámde a magyar nemesség kegyeiért folytatott versengésben az energikusabbnak bizonyuló Anjoukkal szemben a rövidebbet húzták. A tárgyalások mindössze egyetlen napig tartanak, mivel Rudolf ideje szűkre szabott. Három hét múlva már ismét Frankfurtban kell lennie. Május 20-ára birodalmi gyűlést hívott oda össze, és semmiképp nem akar elkésni, lévén hogy Albrecht utódlásáról folyik majd az eszmecsere.

Rudolf érzi, ez lesz az utolsó esélye arra, hogy elérje fia utódlásának el-

fogadtatását. A választófejedelmek is tudatában vannak az esemény jelentőségének, csaknem teljes létszámban megjelennek Frankfurtban, csak Szász Albrecht van akadályozva. Még Siegfried von Westerburg sem sajnálta az úti fáradalmakat, mivel pontosan ismeri a tétet. Már csak egyetlen egyszer kell a Habsburg-számításokat keresztülhúzni és Albrecht közvetlen utódlását meghiúsítani. Ezúttal az öreg Habsburg Rudolf is alaposan kitett magáért a királyi pompát illetően, amiről egyébként le szokott mondani. Fényűzéssel akar benyomást gyakorolni a választófejedelmekre, akiket képtelen meggyőzni. Díszes ornátusban ül trónusán, kezében jogarral, fején koronával. De még ezeknek az ősrégi, tiszteletre méltó birodalmi jelvényeknek a titokzatos-mágikus ereje sem képes jobb belátásra téríteni a választófejedelmeket. Nyakasan ragaszkodnak álláspontjukhoz. Csak Lajos palotagróf pártfogolja Albrecht megválasztását, de Rudolf halála után még őt is rá lehet bírni némi csúszópénz ellenében, hogy más jelöltre adja szavazatát. Siegfried von Köln bízvást útnak indulhat időnek előtte, mivel az, ami még tárgyalásra kerül a birodalmi gyűlésen, már nem érdekli.

Rudolf most már bizton érzi, hogy minden erőfeszítése hiábavaló volt. Csalódás, lemondás, keserűség keríti a hatalmába. Az élet ragyogó sikerekkel halmozta el, de most keserves árat kell értük fizetnie. A Habsburg-házat naggyá és hatalmassá tette, túlságosan is naggyá a választófejedelmek sanda szemében, akik semmitől sem tartottak annyira, mint egy erős királytól, mégis túl kevéssé erőssé, hogy a birodalmi alkotmányt erőszakkal a saját szája íze szerint alakíthassa. A választófejedelmi intézményt Habsburg Rudolf ugyanis soha sem kérdőjelezte meg.

Tudta, hogy az útja immáron a végéhez közeledik. Kockajáték közben, amely egészen élete végéig kedvenc időtöltése volt, orvosa állítólag a tudtára adta, hogy napjai meg vannak számlálva. Az aggastyán még egyszer összeszedte minden erejét, hogy keresztülutazzék Elzászon. Nyolc napot töltött szeretett Straßburgjában, Erwin von Steinbach csodálatos katedrálisának tövében, melyet az ő szobra díszített és melyet királyi székesegyházának tekintett. A templom most még torzó volt, elkészültét Rudolf nem is fogja már megérni, mint ahogy teljes életműve is töredékes maradt, ami a székesegyháztól eltérően nem nyúlt égi szférák felé, hanem az emberi közönségesség és elégtelenség lapályán terjeszkedett. Mégis a Habsburg-ház, amelyet eltervezett és amelynek alapját ő rakta le, szorgos keze munkája nyomán tiszteletet ébresztő építménnyé emelkedett. Nyilvánvalóan léteztek irigyei és olyanok, akik nem rokonszenveztek vele, sőt szívesen lerombolták volna munkáját, hogy sajátjukat állítsák a helyére. Ő azonban meg volt róla győződve, hogy utódai tovább építik azt, amit ő elkezdett, mint ahogyan a straßburgiak is tovább építik csodálatos székesegyházukat, nemzedékről nemzedékre, jól tudván, hogy a dóm végleges elkészültét egyikük sem fogja már megérni.

Az agg király elérzékenyülten búcsút vett Straßburgtól. „Isten veled –

szólott –, Isten veled, városom, Isten veletek, szeretett polgáraim!"; „Et turbido ab eis recedebat vultu" – majd feldúlt arccal távozott tőlük. A Rajna menti Germersheim várában, ami az övé volt, családja körében, várta a halált. Mellette volt a felesége, továbbá menye, Csehországi Ágnes, a hű Lajos palotagróf és annak fia, aki nagyapja nevét viselte, sógora, Albrecht von Hohenberg és Katzenelnbogen gróf, Rudolf egyik legbizalmasabb familiárisa. Rudolf, aki immáron a végét járta, fáradhatatlanul látta el továbbra is uralkodói feladatát, gondoskodott övéiről, és elbocsátotta lovagjait, valamint cselédeit, akik sírva vettek tőle búcsút. Mindazonáltal nem Germersheimben akart meghalni, hanem Speyerben. Szombaton, július 14-én úgy érezte, ütött az utolsó órája. Megparancsolta, hozzák elő a lovát, mivel mindenáron Speyerbe akart még lovagolni. Kínkeservesen emelték nyeregbe. „Nos hát – szólott –, fel Speyerbe, ahol több ősöm van, aki szintén király volt!" Két pap imádságot mormolva mellette lovagolt, elkísérte fiatal hitvese is, valamint Lajos palotagróf. A nép összecsődült, hogy utoljára láthassa a királyt. Az öregember elképesztő, emberfeletti erőfeszítéssel még megtette lóháton a csaknem egyórás utat Germersheimből Speyerig. Így hát elérte végcélját. Most már rohamosan hagyta el összes ereje, lovaglása a sírba, a Halál lovasának megpróbáltatásai túlságosan nagyok voltak a legyengült, élethossziglani lemondásoktól elgyötört szervezet számára. A johanniták kolostorában készítették el fekvőhelyét. Az agg hős utolsó pillanatáig tudatánál volt, halk hangon szólt a körötte lévőkhöz. Július 15-én szállt el belőle a lélek; Habsburg Rudolf római király halott volt. Háborús életvitele ellenére békés halállal halt meg, ami a 14. században a krónikás számára felettébb különösnek tűnik, hiszen azokban a vad időkben a királyok többnyire „aut veneno aut gladio", vagy méreg, vagy pedig kard által szoktak meghalni.

Meglepő sietséggel temették el a halottat, éspedig már hétfőn, július 16-án, a speyeri dómban, a királyok szentélyében, Sváb Fülöp, az utolsó Stauf mellé, aki német földben nyugszik. Sírhelyét Rudolf maga választotta ki. Még halálában is dokumentálni akarta azt az igényét, amelynek életében soha nem volt képes érvényt szerezni, nevezetesen, hogy a Habsburgokkal új királyi dinasztia támadt, mely arra volt hivatva, hogy folytassa a Száliak és a Staufok ősi és nemes hagyományait.

Összegzés

Az elhunyt királyt magasztaló nekrológok méltatták. Megfogalmazásukban „gloriosus rex” volt, dicsőséges király, aki jól végezte a dolgát. S ha a császári koronát végül nem is nyerte el, amit Németföldön végzett, az „mirifica opera”, bámulatos volt. Több győzelmet aratott ésszel, mint puszta erővel, miközben persze szerencséje is volt. Időnként még a nagyvonalúságát is dicsérték, mindenekelőtt lovagjait ajándékozta meg gazdagon. „Jó békét” is képes volt szerezni. Elismerték fáradozását, amellyel Németföldön többé-kevésbé rendezett állapotokat akart maga után hagyni, bár természetesen eltúlzott az az állítás, miszerint uralkodása alatt olyan tartós és biztos béke uralkodott volna, mint még soha annak előtte. Az a tény persze, hogy grófi, sőt majd még királyi minőségében is épp ő volt az, aki merészen, jóllehet valóságos jogi indítékok nélküli fegyveres konfliktusokat robbantott ki, nemsokára feledésbe merült, és senki sem varrta a nyakába többé, hogy hadi vállalkozásai folyamán kolostorokat perzselt fel, sőt olykor egész vidékeket változtatott sivár pusztasággá. Fennkölt emlékezetén az sem ejtett foltot, hogy ellenségeire alkalomadtán vadállat gyanánt, „bestiali more et indomito” vetette rá magát. Egyszerűen ilyen volt a világ, az effajta nyers erőszak hozzátartozott az azokban az időkben élt stratégák eszköztárához.

Még ha vitatott is az állítás, hogy az ember környezetének produktuma, Rudolf jellemét mégiscsak a környezete formálta, márpedig ez minden volt, csak nem jó. Páratlan anarchia korszakában, az ököljog korában nőtt fel, mikor az döntött, ki az erősebb. Valójában az interregnum „legvalódibb fia” volt, amelyben csak annak volt esélye, aki rátermett, erőszakos, elszánt volt, aki habozott, aki gyenge volt vagy szorongott, az már eleve vesztesnek minősült. Aközött a számos nagy formátumú és kisebb kaliberű egoista között, aki az akkori történelem színpadán nyüzsgött és tartósan rányomta bélyegét a sivár kor jellegére, Habsburg Rudolf egészen bizonyosan egyike volt a legnagyobbaknak. Csakhogy ez a gátlástalan, brutális egoizmus szorgalommal, bátorsággal, kitartással és bámulatra méltó öntudattal párosult. Ez a szikár, semmiféle feltűnést nem keltő férfi, aki szívesen mutatkozott viseltes ujjasban, tökéletesen meg volt róla győződve, hogy Istennek magasabbra törő tervei vannak vele, hogy őt és nemzetségét arra szemel-

ték ki, hogy a Római Birodalom régi intézményének új arculatot és jelleget adjon.

Ez a birodalom most alaposan megszenvedte a köztes időszak sokszor emlegetett zavaros voltát, ebek harmincadjára jutott, ereje elszállt, már csak árnyéka volt önmagának. Csupáncsak az a tény, hogy mindig is megvolt, hogy nélküle a világ immáron aligha volt elképzelhető, tartotta egybe ezt a kísérteties képződményt. Még mindig „Római Birodalom"-nak hívták, ámbár nincs már messze az idő, mikor a tényeknek adózva kiegészítést fognak hozzáfűzni, és úgy nevezik majd: a Német Nemzet Szent Római Birodalma. Már Habsburg Rudolf alatt is úton volt ahhoz, hogy a német nemzet birodalmává váljon, bár korántsem csupán az ő tevékenysége által. Hiszen mit sem tehetett azokról a történelmi adottságokról és fejleményekről, amelyekkel akarva-akaratlan számot kellett vetnie, és amelyekbe belė kellett törődnie, a pápaság mindenekfelett álló uralmáról és a francia királyság terjeszkedő törekvéseiről. Alapjában véve nem volt sokkal több, mint a Stauf birodalom és a rákövetkező köztes időszak csődtömegének gondnoka. Szemére hányják, hogy fontos birodalmi jogokat szolgáltatott ki Itáliában, hogy elnyerhesse cserébe a császári koronát, ami formálisan teljesen megállja a helyét. De facto azonban az említett jogok réges-rég hatályukat vesztették, semmissé váltak az interregnum sötét időszakában. Hogyan kellett volna hát őket helyreállítania? Pusztán azt eresztette szélnek, ami amúgy is már rég elveszett, a fikciók világa nem az ő világa volt.

Ez a civilizáció túlságosan amorf volt, lehetőségei és kommunikációs eszközei túlságosan korlátozottak voltak, hogysem egyetlen személy – még ha messzebbre tekintő is, mint Rudolf élete utolsó esztendeiben – ne vallott volna kudarcot ama titáni feladat végrehajtása során, hogy megóvja ezt a széteső birodalmat, amely amúgy sem volt egyéb a császár vagy a király személye által összetartott különféle területek laza halmazánál, a logikusan bekövetkező összeomlástól. Abszurd egy, a 19. század nacionalista táborából származó történész szemrehányása, miszerint Rudolfból hiányzott az energia, a körültekintés és a kitartás. Hogy igenis rendelkezett velük, azt, főleg uralkodása kezdeti éveiben, a szükségesnél jóval alaposabban is bebizonyította. Legfeljebb azt lehet a szemére vetni, hogy több energiát és kitartást pazarolt házi hatalma kiépítésére, mint a rábízott birodalom ügyes-bajos dolgainak kezelésére. E téren viszont igen egyszerű képlethez folyamodott, a képletben ugyan akadt némi hiba, de nem volt teljesen híjával a logikának. Ami ugyanis jó egy Habsburgnak, az jó a birodalomnak is. Amennyiben a német királyságnak nem sikerül kiszabadulnia a választófejedelmi választási és konszenzusi jog bilincseiből, akkor agresszív, mohón terjeszkedő szomszédaival, főleg Franciaországgal szemben reménytelenül hátrányos helyzetbe kerül. Hiszen már Ottokár példája is azt bizonyította, hogy a választófejedelmek soha az életben nem választanák meg a legjobbat, nem beszélve a legerősebbről, hanem mindig csak azt,

akiről feltételezhetik, hogy túlságosan erőtlen lesz ahhoz, hogy hozzá merészelne nyúlni az ő előjogaikhoz, ennek következtében viszont túlságosan gyenge, hogy külső hatalmakkal szemben megállja a helyét. Ezért törekedett Habsburg Rudolf arra, hogy örökölhető királyságot hívjon életre és megerősítse házi hatalmát, noha el kell ismerni, hogy ez az igencsak érthető és tiszteletre méltó motívum bizony kevésbé tiszteletet érdemlő motívumokkal is keveredett. Nem szabad tehát ezt a leplezetlen, olykor közönséges eszközökhöz folyamodó, tulajdonra való törekvést pusztán öncélként, a hatalom és a gazdagság ész nélküli harácsolásának és felhalmozásának felfogni. Oswald Redlich találó megfogalmazása szerint „a territórium most az utolsó ötven év történéseit követően az egyetlen forma volt, amelyben még létrejöhetett valódi királyi hatalom". Rudolfnak abbeli kísérlete, hogy azokat a kisebb fejedelmeket, „domini terrae", akik úgyszólván mások sem voltak, mint kakasok a saját szemétdombjukon, saját eszközeikkel győzze le, azaz tulajdonképpen „territóriumot territóriummal", a birodalmi alkotmány sajátosságain, valamint azok kitartó ellenállásán bukott meg, akik nem akarták elveszíteni a birodalom egésze szempontjából káros előjogaikat.

Rudolf halála után megmutatkozott, micsoda borzalmas, féktelen erőket tartott kordában saját puszta létezésénél fogva. Alighogy elterjedt halálhíre Stájerországban, máris vad felkelés tört ki ott Albrecht herceg ellen. A stájer tartományi urak réges-rég megcsömörlöttek már a Habsburgok uralmától, akiket egykor ők maguk hívtak be az országba. Csak nagy erőfeszítések árán sikerül az energikus hercegnek a lázadó Stájerországot ismét rávenni az engedelmességre. Másutt is mozgolódni kezdtek a Habsburgok ellenségei: az Uri-tó komor és meredek partja mellett elterülő távoli Rütli-réten 1291. augusztus elején egybegyűltek Schwyz, Uri és Unterwalden képviselői, és megkötötték örök szövetségüket, amelyből később létrejött Svájc, és amely a következő évszázad során az Aare és a Reuß folyó mentén lévő Habsburg-területeket véres harcok árán megszerezte magának.

A birodalom trónja csaknem egy esztendőn keresztül árva volt. Ilyen sokáig tartott, amíg a választófejedelmek meg tudtak egyezni Habsburg Rudolf utódának személyében. Persze nem annak fiát, Albrechtet választották meg 1292 májusában királynak, hanem ismét egy kis grófot, Adolf von Nassaut, akinek királyi rangba kerülését a birodalom számlájára teendő, nagyszabású engedményekkel szabályszerűen meg kellett vásárolnia. Persze nem más javasolta Adolf személyét, mint Siegfried, Köln érseke. Adolf király közvetlen, sőt barátságos ember hírében állt, aki elődjével ellentétben elismerésre méltó műveltséggel is rendelkezett, és anyanyelvén kívül latinul, valamint franciául is tudott. Ebbeli ismeretei azonban nem sokat segítettek szegény emberen. Valódi hatalom híján házi hatalmat akart kiépíteni, ami miatt kisvártatva szöges ellentétbe kerül választóival, termé-

szetszerűleg Habsburg Albrechttel is, akit a legkomolyabban felszólított, adja vissza Ausztriát mint birodalmi hűbért, neki, Nassaui Adolf királynak. S aztán történt, aminek történnie kellett: a választófejedelmek gyalázatosan elárulták, ő pedig 1298-ban Göllheim mezőváros mellett Habsburg Albrecht túlerejétől vereséget szenvedve életét vesztette. A göllheimi csata bebizonyította, hogy a Habsburg-hatalom szilárd alapokra épült.

Most végre teljesült az öreg Rudolf szívbéli óhaja, és fiát megválasztották a rómaiak királyának. A tudósok csaknem egyöntetű véleménye szerint Albrechtban megvolt a rátermettség, hogy erős, központi királyi hatalmat hozzon létre Németföldön, olyat, amelyet már az apja célul tűzött ki. Johann Parricida gyilkossága azonban hirtelen véget vetett ennek a lehetőségnek, már amennyiben valaha is ténylegesen fennállott. Most tehát végleg a választófejedelmek váltak a meghatározó erővé, a császár vagy a király pedig, hacsak nem rendelkezett saját házi hatalommal, pusztán reprezentációs figura szintjére süllyedt. Már csak egyetlen Habsburg volt, Szép Frigyes, Rudolf unokája, aki a 14. században elnyerte a királyi méltóságot, melyet azonban sikerrel vitatott el tőle egy másik unoka, Bajor Lajos, a palotagróf fia, aki szemmel láthatólag többet örökölt a nagyapa tehetségéből, mint a puhány, érzelgős és álmodozó Frigyes. A Habsburgok újfent átkerültek a második sorba. Még csak választófejedelmi státust sem akartak nekik juttatni. Ausztriát azonban sikeresen megtartották, és szép fokozatosan maguk is elosztrákosodtak, mialatt eredeti birtokaik nyugaton egymás után a feltörekvő svájci államszövetség kezére kerültek.

Tehát Ausztria megszerzése bizonyul Rudolf maradandó történelmi teljesítményének. Német uralkodóként nem volt ment a balsikertől, mint ahogy élete is telve volt egyéni tragédiával: hatalmas dinasztiát akart alapítani, de élete alkonyán attól kellett félnie, hogy kudarcot vallott, és merész kísérlete balul ütött ki, olyannyira, hogy esetleg ő volna az egyetlen Habsburg, akinek fejét korona ékesíti. A szorongást, ama kínzó bizonytalanságérzetet, vajon műve maradandó lesz-e, magával vitte a sírba. De egészen bizonyos, hogy már életében is alaposan gyötrődött emiatt. Erőfeszítései, hogy megszerezze a császári koronát, hiábavalónak bizonyultak, sokszor nyúlt érte, akárcsak Tantalusz a görög mitológiában, aki a Hádészban minduntalan kinyújtotta kezét az ízletes almák után, melyek csábosan ringtak a feje felett, de mégsem érte el őket soha, mert az ágak az utolsó pillanatban elhajoltak, midőn éhségtől gyötörve le akart volna róluk szakítani egy gyümölcsöt. Erre a bűnhődésre ítélte őt az istenek határozata vétkeiért. Rudolf bűne a mohósága volt, mérhetetlen sóvárgása a tulajdon iránt, amely nem ismert megálljt, annyira, hogy a választófejedelmek is gondolkodóba estek, és nem akarták, hogy elnyerje a császári koronát, sőt sikerrel akadályozták meg összes kísérletét, amely arra irányult, hogy megkaparintsa azt.

Szólnunk kell még Erzsébet sorsáról, az özvegyéről, aki bearanyozta az

idős király élete alkonyát. Rudolf halála után senki sem törődött már vele. Senki nem fizette ki neki azt az összeget, amelyet elhunyt férje szánt neki, senki nem adta ki neki azokat a javakat, amelyekhez joga volt. Albrecht herceg ifjú mostohaanyja iránt nem táplált egyebet, mint megvetést és kicsinyes gyűlölködést. Erzsébet királyné Bázelben élt szerény körülmények közepette, ékszerei eladásából tengetve életét. Végezetül visszatért hazájába, Burgundiába, nem felségként, mindössze szegény menekültként. Később feleségül ment egy francia lovaghoz, akit két fiúval ajándékozott meg. 1323-ban halt meg Párizsban.

Habsburg Rudolf holtteste csaknem négy évszázadon keresztül pihent a speyeri dóm altemplomában, egészen 1689-ig, mikor XIV. Lajos francia király csapatai meghódították Pfalzot. A francia zsoldosok barbár módon tűzzel-vassal irtottak és romboltak mindent, ami elébük került, Speyer császári sírjait sem kímélve. Maga a székesegyház is, ez a lenyűgöző templom a lángok martaléka lett. Egy speyeri kanonok beszámolója szerint „a franciák füstölgő gerendákon és hamukupacokon keresztül jöttek be a királyi szentélybe, ahol megálltak a császárok márvány szarkofágjai és sírjai között. Ekkor visszaemlékeztek a régi mondára, hogy a német uralkodókat óriási kincsekkel temették itt el, és nemsokára sóvárgás és kapzsiság ébredt a szívükben... Szétverték a szarkofágokat... és feltörték a sírokat. Mohón keresgéltek mindenütt, kirántották Albrecht császár holttestét, és szemétbe dobálták a csontjait. Hasonló sorsra jutott Beatrix császárné is... A többi császár sírjánál azonban felhagytak a kutatással, mivel túlságosan is nagynak ítélték meg a fáradságot, s ugyan vagy tizenkét cipellőnyi mélységre másztak a szarkofágok alá, ámde a zsákmány igencsak soványra sikeredett..."

Rudolf csontvázán szintén láthatók a rablás és pusztítás nyomai: amikor sírját 1900-ban átvizsgálták, két erős vágás nyomát találták a koponyáján. A kutatói jegyzőkönyv szerint „nyilvánvalóan az 1689-es évben keletkeztek, és éles szablyától, talán pallostól származnak". A sebek következtében kezdetben tévedésből a meggyilkolt Albrecht fia koponyájának tartották Rudolf fejét, mivel ő is Speyerben van eltemetve. A csontok vizsgálata arra is fényt derített, hogy Habsburg Rudolf „tekintélyes testmagasságú férfi" volt, amit korabeli leírások is megerősítenek. A csontváz maradványain „öregkori deformációk" vehetők ki, „amelyek a több mint hetvenesztendős uralkodó köszvényes megbetegedésére utalnak".

Ma Rudolf földi maradványai már nem a királyi szentélyben nyugszanak, hanem a speyeri dóm kriptájában, a „világ legszebb altemplomában". Sírköve is ott látható, miután sokáig elveszettnek tartották. Eredetileg feltehetőleg festett volt. I. Miksa császár udvari festője, Hans Knoderer még így látta a sír fedőlapját a 16. században, és készített egy festményt, amely mintául szolgált Habsburg Rudolf szobrához az innsbrucki Hofkirchében. Hozzáértő szakemberek dolga eldönteni, vajon a festő az eredeti „nagysza-

bású keserűségét" tényleg „csüggesztő álmatagsággá", az „erőteljes fájdalmat" pedig „kellemetlen szentimentalizmussá" változtatta-e, mint azt egy temperamentumos művészettörténész hölgy állítja. Tény, hogy vannak olyan kutatók, akik kétségbe vonják a kő eredetiségét és portréhűségét. Ámde a történeti források egyértelmű nyelven szólnak.

Rudolf sírjának fedőlapját valószínűleg a 16. vagy 17. században távolították el a dómból, és a johanniták közeli kolostorába vitték, ahol 1689-ben így megmenekült a franciák rongálásától. Egykori történeti értéke azonban feledésbe merült. Miután egy gyári ciszterna fedőlapjául szolgált, végül egy tehénistállóba került. A 19. század elején ott talált rá egy Napóleon császár szolgálatában álló francia alprefektus. Neki köszönhető, hogy a német történelemnek és kultúrának ez a pótolhatatlan ereklyéje elkerülte a végső megsemmisülést.

A speyeri dóm Habsburg Rudolfnak még egy másik emlékművét is őrzi, mely a délnyugati toronycsarnokban áll, és Ludwig Schwanthaler szobrász készítette, 1843-ban. A megbízás I. Lajos bajor királytól származott, aki ugyancsak Rudolf egyik utóda volt, míg bécsi utódai csak későn gondoltak arra, hogy ősüket emlékművel tiszteljék meg. A 19. és 20. század fordulóján, mikor a Habsburg-monarchián már látszottak a hanyatlás, sőt megsemmisülés jelei, azt tervezték, hogy lebontják a bécsi Burg külső kapuját, amely lezárja a Ringet a Heldenplatz felé, és helyébe felállítják Habsburg Rudolf kolosszális méretű szobrát. A terv azonban soha nem valósult meg. A Habsburg-ház órája lejárt. Az egykor dicsőséges dinasztia dicstelenül süllyedt el az első világháború forgatagában.

Ausztriában még a 19. században is makacsul tartotta magát az a hagyomány, hogy Rudolf szíve nem Speyerben van, hanem a dominikánusok tullni kolostorában lett eltemetve. Ez a változat már önmagában véve is rendkívül valószínűtlen, és szimbolikája sem igazodik a valósághoz: Rudolf szíve sohasem dobogott Ausztriáért. Az ország történelmét azonban új útra terelte, sorsára pedig senki sem gyakorolt döntőbb befolyást, mint ez a Svábföldről származó férfi, aki mintegy véletlenül érkezett Ausztriába, mivel ott talált alkalmat arra, hogy megalapítsa házi hatalmát. Ma már fölösleges arra rákérdezni, vajon jó volt-e, hogy idejött, vagy jobb lett volna, ha Svábföldön marad. Egyetlen tény azonban vitán felüli: Ausztriával mint szilárd alappal Rudolf utódai végül is olyan birodalmat hoztak létre házasságok révén, amelyben sohasem ment le a nap. Még az ország nevét is felvették – Ausztriai Ház, Maison d'Autriche, Casa d'Austria –, és elterjesztették az egész világon. Nem lehettek voltak azzá, akik lettek, ha a 13. században egy kis sváb grófnak nem lett volna akkora becsvágya, mint amilyen volt, nem beszélve elszántságáról és valószínűtlenül nagy szerencséjéről. Egy krónikás jellemzése szerint Habsburg Rudolf „okos volt és hatalmas", majd tűnődve hozzáfűzi: „et nihilominus fortunatus", és nem kevés szerencséje is volt.

I. Rudolf király ősei az Acta Murensia nyomán

Muri svájci kolostor évkönyvei viszonylag pontos felvilágosítással szolgálnak a Habsburgok eredetét illetően. A Habsburgok dinasztiájának őse az évkönyvek 950 körüli említése szerint Guntram, mellékneve, „gazdag". Feltehetőleg arról a Guntramról van szó, aki nem sokkal a 955-ben lezajlott Lech-mezei csata előtt részt vett egy I. Ottó király elleni merényletben. Mikor az összeesküvés kudarcot vallott, a király kegyetlen megtorlást alkalmazott. Guntramot száműzték, és elvesztette elzászi, valamint a Rajna jobb partján lévő birtokait.

Guntram unokaöccse, *Radbot,* Klettgau grófja
† 1035. VI. 30.
∞ *Ita* von Lothringen
† 1027 után

Már nem sokkal nagybátyja száműzetése után hatalmas birtokokat szerzett Elzászban, Svábföldön és a svájci Aargauban. Ita von Lothringen, Friedrich von Oberlothringen herceg lánya, férjével, Radbottal, 1027-ben megalapította Muri kolostorát Svájcban. Einsiedelnből származó bencések népesítették be ezt a Habsburg-kegyúri kolostort. Első elöljárója, Reginbold vezette külső és belső újjáépítését einsiedelni mintára, az alapítók hathatós támogatásával. Az alapítók családja kezdettől fogva gyakorolta a kegyúri jogokat a kolostor felett, amely ennélfogva valamennyi lényeges dologban a grófi család akaratától függött.

A háromhajós román bazilikát, amelyből megvannak még a kripta, a szentély és a kereszthajó falai, 1064. október 11-én Burkard elöljárósága alatt Rumold von Konstanz püspök szentelte fel. Burkardot 1065-ben választották első ízben Muri apátjává, ezáltal levált a kolostor az einsiedelni anyakolostortól.

Változatos történetét követően Muri kolostorát az aargaui kolostorvita során 1841-ben megszüntették, majd az 1843–45-ös években a Bozen melletti Griesbe telepítették.

Radbot és hitvese, Ita az általuk alapított kolostor templomának oltára előtt kapták meg végső nyugvóhelyüket, mely a hosszház és a négyezet közti középtengelyen áll.

Radbot testvérei voltak:

1. *I. Werner*
Straßburg püspöke
† 1028. X. 28.

2. *I. Rudolf*
† 1063 előtt
∞ Kunegundis
3. *Lantholf*
∞ Anna

Werner püspök 1020 táján felépítette az Aare és a Reuß találkozása mentén Bruggnél a dinasztia névadó székhelyét, a Habichtsburgot.

Rudolf alapította Othmarsheim kolostorát, amely 1063. január 30-án IV. Henrik királytól megkapta megerősítését.

A testvérek közül csak Radbot folytatta a Habsburgok nemzetségét.

Radbot és Ita utódai

1. *I. Ottó,* Sundgau grófja
† 1046 körül
2. *Adelbert*
† 1056 körül
3. *II. Werner*
† 1096. XI. 11.
∞ Reginlind

II. Werner gróf 1082-ben lemondott Muri kolostorának kegyúri jogairól, és megszüntette a régi remetei szokásokat. A Habsburgok kegyúri szerepét Murinál felváltotta az intézői.

4. *Richenza* von Lenzburg
∞ Ulrich von Lenzburg-Baden gróf
Richenzát Muri kolostortemplomának előcsarnokában temették el.

II. Werner és Regilind utódai

1. *II. Ottó,* Habsburg grófja
† 1111 körül, Budenheim (meggyilkolták)
∞ Hilla
II. Ottót először 1090-ben nevezik Habsburg grófnak. Elzászi tartományi gróf volt és intéző Muriban 1096-tól 1111-ig.

2. *II. Adelbert*
† 1141 körül
∞ Judenta
II. Adelbert fivérét, Ottót követte intézőként Muriban 1111-től 1141-ig.

3. *Ita*
∞ Rudolf von Tierstein

II. Ottó és Hilla utódai

1. *III. Werner*
† 1167

2. *Adelheid*

Beházasodott a Hünenburg-nemzetségbe, amelynek székhelye az alsó-elzászi Vogézekben volt.

III. Werner utódai

1. *III. Adelbert*

† 1199. XI. 25.

∞ Ita von Pfüllendorf

III. Adelbert neve 1164 és 1169 között III. Werner fiaként bukkan fel. Ita von Pfüllendorfot, II. Rudolf von Pfüllendorf sváb gróf lányát vette el feleségül. Ennek fia, Berchtold már 1167-ben meghalt, és Ita a Pfüllendorfiak számos javadalmát megörökölte. Ezek a birtokok Ita révén kerültek a Habsburgokhoz.

Ita őseihez tartozik Magnus von Sachsen herceg és Heinrich der Schwarze von Bayern herceg, akik Heinrich der Löwe és I. Frigyes Barbarossa császár unokatestvérei voltak.

2. *Gertrud*

∞ II. Theoderich, Mümpelgard grófja

III. Adelbert utódai

1. *II. Rudolf*, „az öreg"

† 1272 körül

∞ Agnes von Stauf

II. Rudolf Agnest, Gottfried von Stauf lányát vette el feleségül. A Staufok házának székhelye a bajor Pfalzban volt, Worms és Speyer között, nem messze Neu-Leiningentől.

A 12. század folyamán a Habsburgok egyre bővítették birtokaikat. Befolyási övezetük a Boden-tótól Breisgauig terjedt, és benyúlt Elzászba, délen pedig a Vierwaldstätti-tóig és Aargauig tartott.

A Welfek és a Staufok között a királyi méltóságért folytatott vitában II. Rudolf gróf Stauf II. Frigyest támogatta, minek következtében újabb birtokokra tett szert Svábföldön.

II. Rudolf halálakor a Habsburgok a Kyburgok mellett a Felvidék legjelentősebb fejedelmi családja voltak. II. Rudolf halálát követően fiai, IV. Albrecht és III. Rudolf megosztották a birtokaikat.

2. A Habsburg-ház egyik ismeretlen nőtagja

∞ egy ismeretlent a leiningeni házból

A Habsburg származású nőt állítólag Itának hívták, Leinigen grófját pedig Heinrichnek.

II. Rudolf utódai

1. *IV. Albrecht*

† 1240 körül

∞ Heilwig von Kyburg

† 1260. IV. 27.

A Kyburg-ház székhelye Zürich kantonban volt. Heilwig, Ulrich von Kyburg gróf lánya IV. Albrecht hitveseként I. Rudolf király édesanyja lett. A Muri-nekrológban Heilwig „Kyburg grófnő, Rudolf, római király édesanyja" gyanánt szerepel.

A földnek III. Rudolf fivérével történő megosztása során IV. Albrecht az Aargau grófságot kapta, az Aar és a Reuß folyó közötti allódiumot, azaz örökölt és örökletes családi birtokot, Habsburggal és Bruggal. A Hohenstaufok párthíveként keresztes háborúban halt meg.

2. *III. Rudolf,* „a Hallgatag"
† 1249 körül
⚭ Gertrud von Regensberg

Gertrud a Regensbergek nemesi házából, a zürichi kantonból származott, s V. Lütold von Regensberg lánya volt.

III. Rudolf a föld megosztása után az 1408-ban kihalt Laufenburgerek ágának megalapítója lett.

3. *Werner*
Ifjan meghalt.

4. *Heilwig*
† 1260. IV. 30.
⚭ Hermann von Froburg gróf

5. *Gertrud*
⚭ II. Ludwig von Froburg gróf
A Froburg grófi ház székhelye Solothurn kantonban van. A gazdag fivérek, II. Hermann és II. Ludwig, III. Hermann von Froburg gróf fiai 1201 és 1256 között többször említésre kerülnek oklevelekben.

IV. Albrecht utódai

1. *IV. Rudolf* Habsburg gróf (I. Rudolf király)
⚭ 1. Gertrud (Anna) von Hohenberg
2. Elisabeth Agnes von Burgund

2. *V. Albrecht*
† 1256. I. 1.
Bázel és Straßburg kanonokja

3. *Hartmann*
† utód nélkül

I. Rudolf király utódai

1. *Mathilde* Habsburg grófnő
* 1253 körül, Rheinfelden
† 1304. XII. 23., München
Sírja: a bajororszagi Fürstenfeld egykori ciszterci kolostorának szentélye alatt
⚭ 1273. X. 24., Heidelberg
II. LAJOS, a „Szigorú", rajnai palotagróf, bajor herceg
Szülők: II. Ottó, rajnai palotagróf, bajor herceg, és Ágnes szász hercegnő, Heinrich von Sachsen lánya
* 1229. IV. 13., Heidelberg
† 1294. II. 3., Heildelberg
Sírja: a bajororszagi Fürstenfeld egykori ciszterci kolostorának szentélye alatt

2. *Albrecht,* Ausztria és Stájerország hercege, római király
* 1255 után, Rheinfelden
† 1308. V. 1., Königsfelden, az Aare menti Brugg (meggyilkolták)
Sírja: a speyeri dóm császári kriptájában
⚭ 1276 körül, Bécs
ELISABETH, Karintia, Görz és Tirol hercegnője
Szülők: II. Meinhard, Karintia hercege, Görz és Tirol grófja és Elisabeth bajor hercegnő, II. Ottó bajor herceg lánya
* 1262 körül, München
† 1313. X. 28., Bécs
Sírja: a karintiai Lavanttalban lévő Sankt Paul apátsági templom főapszisa alatt
1298. VI. 24. Mainzban német-római királlyá választották.
1298. VIII. 24. Aachenben német-római királlyá koronázta II. Gerhard von Eppstein választófejedelem és mainzi érsek.

3. *Katharina* Habsburg grófnő
* 1256 körül (vagy 1265), Rheinfelden
† 1282. IV. 4., Landshut
Sírja: a bajororszagi Landshut melletti Seligenthal kolostorában
⚭ 1279 körül, Bécs
III. OTTÓ, Alsó-Bajorország hercege
Szülők: I. Heinrich, Alsó-Bajorország hercege és Erzsébet magyar hercegnő, IV. Béla, magyar király lánya
* 1261. 2. 11., Burghausen

† 1312. 9. 9. Landshut
Sírja: a bajorországi Landshut melletti Seligenthal kolostorában

4. *Ágnes* Gertrud Habsburg grófnő
* 1257 körül, Rheinfelden
† 1322. X. 11., Wittenberg
Sírja: a Halle körzetében lévő Wittenberg kastélytemplomában
∞ 1273. október körül, Wittenberg
II. ALBRECHT von Anhalt, Sachsen-Wittenberg hercege
Szülők: I. Albrecht, Sachsen-Wittenberg hercege és Helene, Braunschweig-Lüneburg hercegnője, I. Ottó, Brauschweig-Lüneburg hercegének lánya
* 1250 körül, Wittenberg
† 1298. VIII. 25., Wittenberg
Sírja: a Halle körzetében lévő Wittenberg kastélytemplomában

5. *Hedwig* Habsburg grófnő
* 1259 körül, Rheinfelden
† 1303 körül, Brandenburg
Sírja: a Brandenburg melletti Lehnin egykori ciszterci kolostorában
∞ 1279. február, Lehnin
IV. OTTÓ, Brandenburg őrgrófja
Szülők: III. Ottó, Brandenburg őrgrófja és Beatrix cseh hercegnő, I. Vencel, Csehország királyának lánya
* 1238 körül, Brandenburg
† 1309. XI. 27., Lehnin
Sírja: a Brandenburg melletti Lehnin egykori ciszterci kolostorában

6. *Clementia* Habsburg grófnő
* 1262 körül, Rheinfelden
† 1293. II. 7. után, Nápoly
Sírja: a nápolyi San Domenico Maggiore-templom kriptájában
∞ 1281. január körül, Nápoly
MARTELL KÁROLY
Szülők: II. Károly, Nápoly királya és Mária magyar hercegnő, V. István magyar király lánya
* 1271. szeptember, Nápoly
† 1295. VIII. 12., Székesfehérvár
Sírja: székesfehérvári bazilika

7. *Hartmann* Habsburg gróf
* 1263 körül, Rheinfelden
† 1281. XII. 20., megfulladt a Rajnában Breisach és Straßburg között
Sírja: a karintiai Lavantthalban lévő Sankt Paul apátsági templom főapszisa alatt

8. *II. Rudolf*, Ausztria hercege
* 1270 körül, Rheinfelden

† 1290. V. 10. Prága
Sírja: a prágai Szent Vitus-dóm fejedelmi kriptájában
∞ 1289. március, Prága
ÁGNES cseh hercegnő
Szülők: II. Ottokár cseh király és Kunigunde von Halicz, Rostislaw haliči fejedelem lánya
* 1269. IX. 5., Prága
† 1296. V. 17., Prága
Sírja: a prágai Szent Ferenc-templom kriptájában

II. Rudolftól származik:
Johann, akit Parricidának neveznek
* 1290 körül, Prága
† 1313. XII. 13., Pisa
Sírja: valószínűleg a pisai San Augusto-kolostorban

Az 1283. VI. 1-jei *Rheinfeldeni Házirend*ben II. Rudolfot kizárták az Ausztria, Stájerország, Krajna és a Windisch őrgrófság feletti társuralkodásból. Négy év leforgása alatt királysággal vagy készpénzzel kellett volna kárpótolni őt. Apja halála után Johann örökségként nagybátyjától, I. Albrecht királytól követelte az addig ki nem fizetett kárpótlást. I. Albrecht szüntelenül kecsegtette és hitegette Johannt, aki örökségét utoljára 1308. V. 1-jén követelte. Mivel I. Albrecht újfent kitért unokaöccse követelésének teljesítése elől, ezért Johann még ugyanazon a napon az Aare melletti Bruggban megölte nagybátyját. Ezt követően elmenekült, utoljára 1312-ben egy pisai kolostorban látták, és feltehetőleg ott is halt meg.

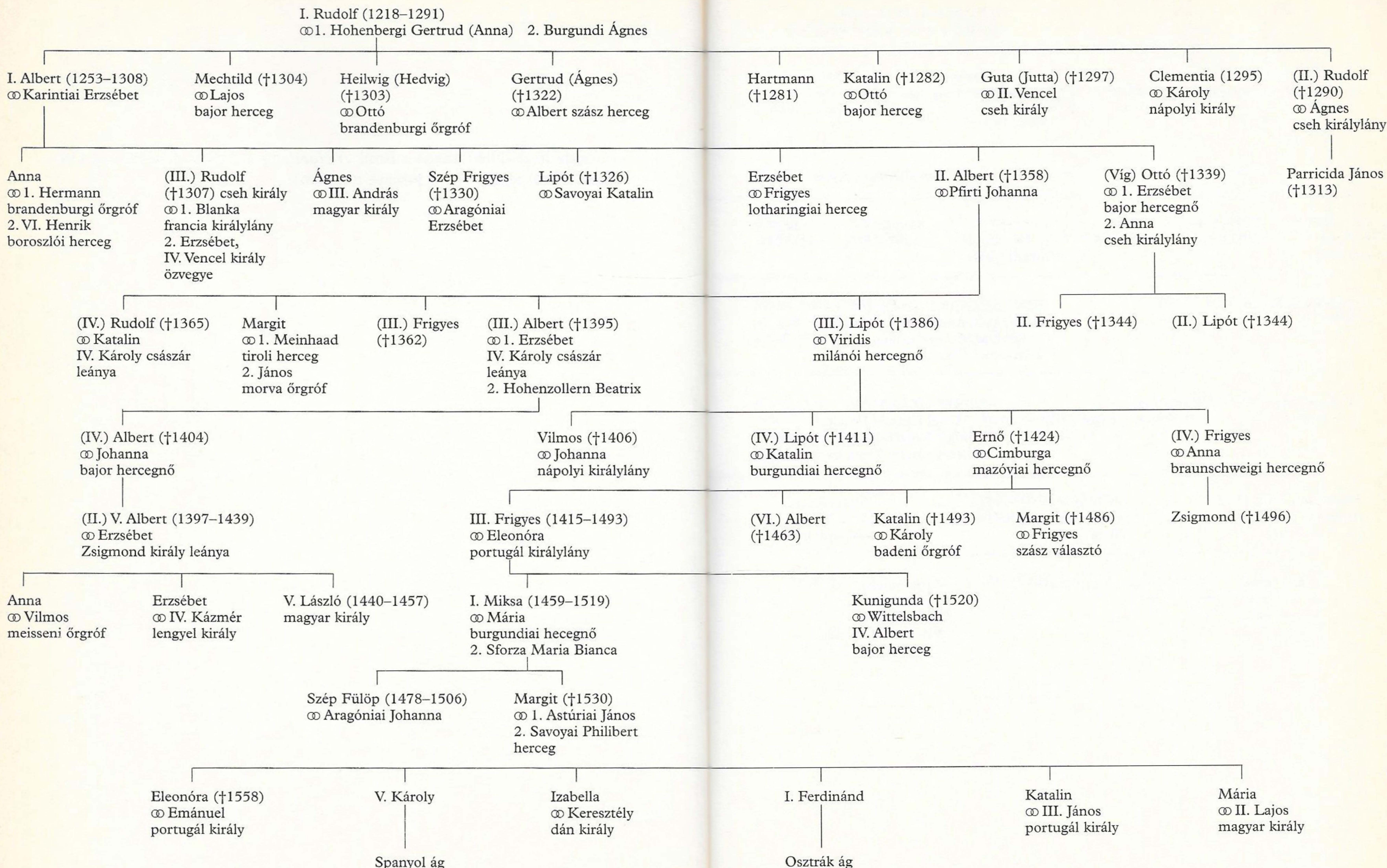
9. *Jutta* Habsburg grófnő
* 1271. III. 13., Rheinfelden
† 1297. VI. 18., Prága
Sírja: a prágai Szent Vitus-dóm fejedelmi kriptájában
∞ 1285. I. 24., Prága
II. VENCEL, Csehország királya
Szülők: II. Ottokár, Csehország királya és Kunigunde von Halicz, Rostislaw haliči fejedelem lánya
* 1271. IX. 17., Prága
† 1305. VI. 21., Prága
Sírja: a Prága melletti zbraslavi Szent Jakab-templom kriptája

10. *Karl* Habsburg gróf
* 1276. II. 14., Rheinfelden
† 1276. VIII. 16., Rheinfelden
Sírja: a karintiai Lavantthalban lévő Sankt Paul apátsági templom főapszisa alatt

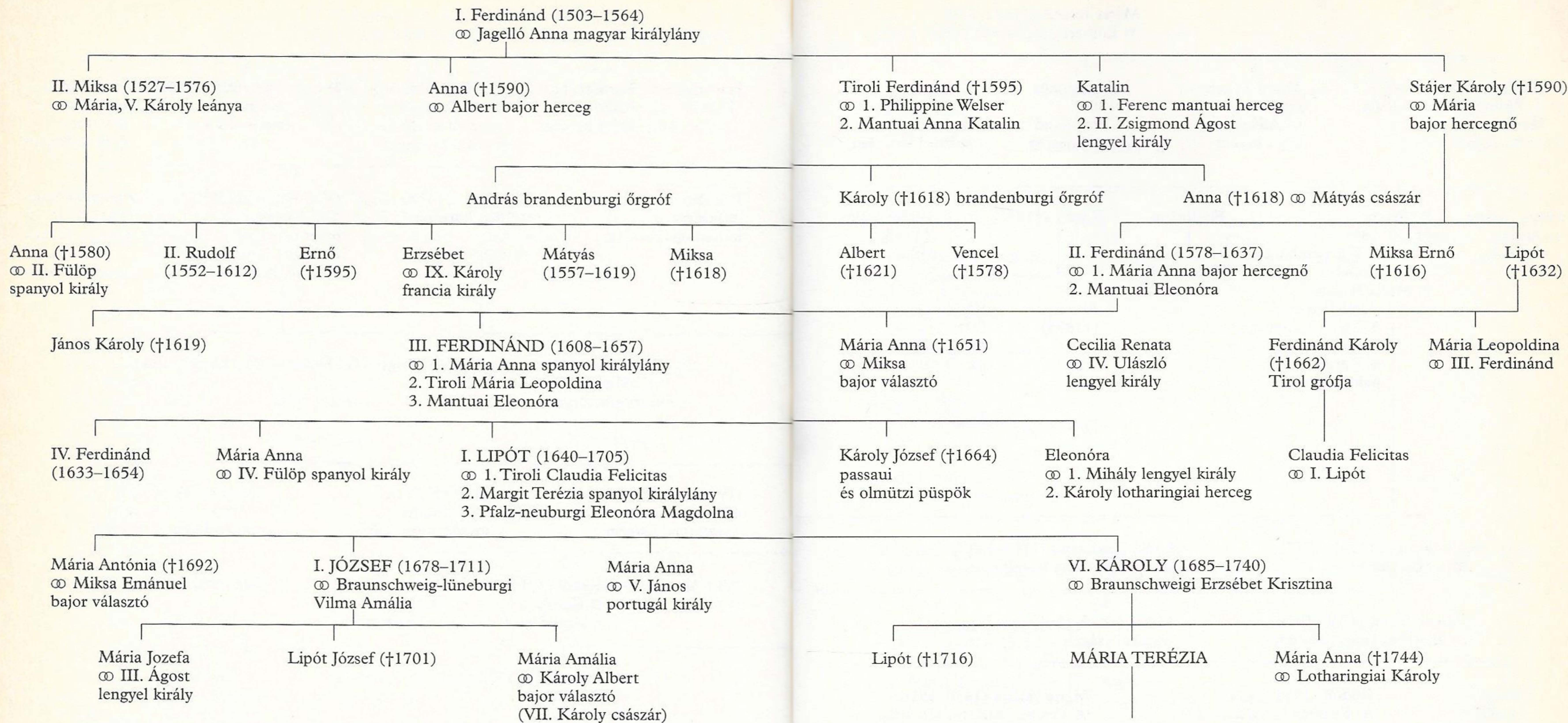
A Habsburg-ház családfája

(Gonda Imre–Niederhauser Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség.* Gondolat, Budapest, 1977 c. könyve nyomán)

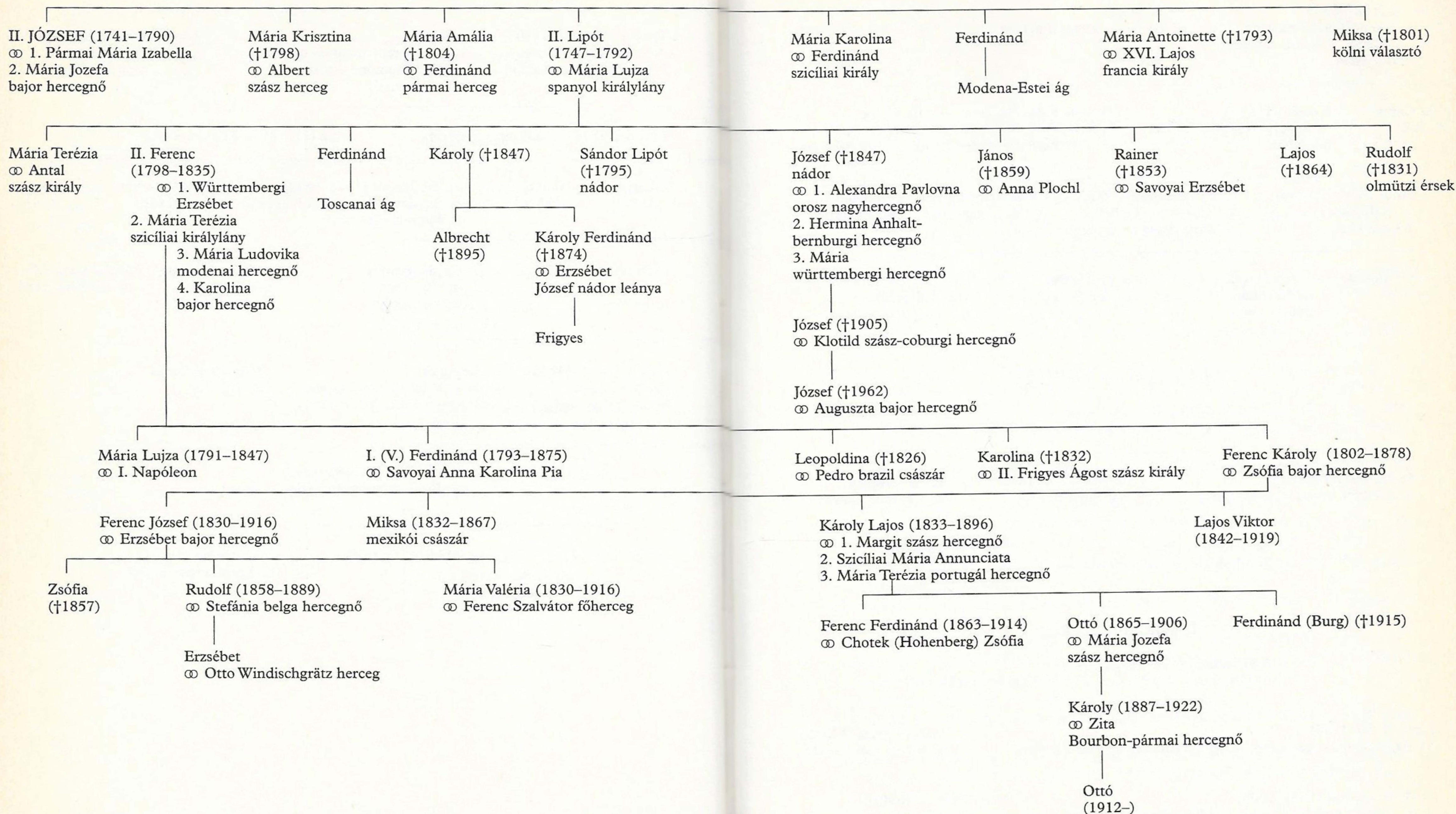
I. A Habsburgok a XVI. századig

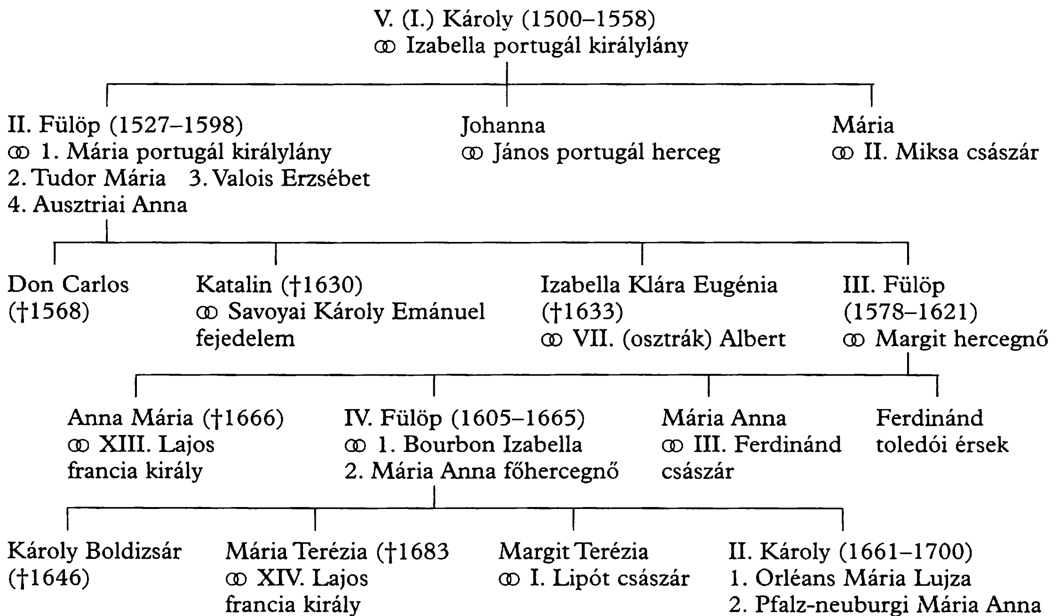
A Habsburgok osztrák ága

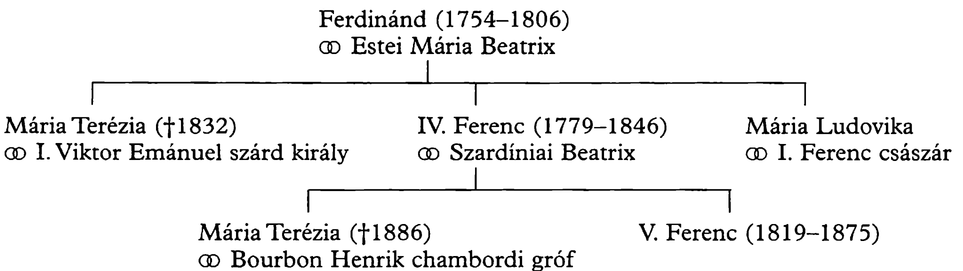
Habsburg-lotharingiai ház

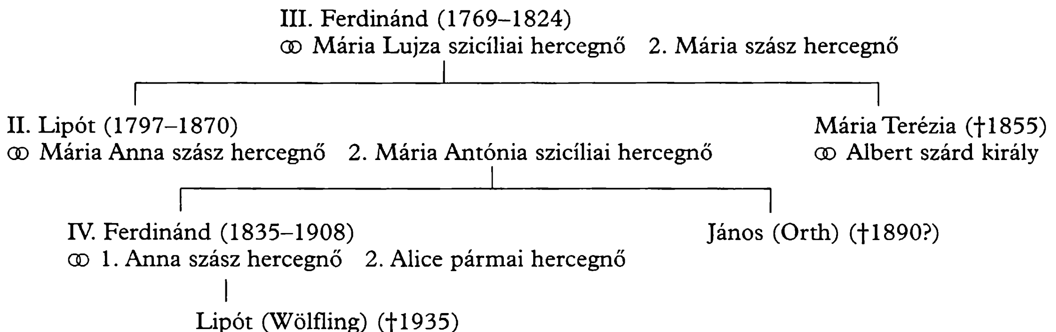
A Habsburgok spanyol ága

Modena-Estei mellékág

Toskanai mellékág

Források és irodalom

Amman, Hektor: Die Habsburger und die Schweiz. *Argovia* 43, 1931
Annales Basilenses. *MGH (Monumenta Germaniae Historica) Scriptores* 17. Hannover, 1861
Annales Colmarenses Maiores. *MGH Scriptores* 17. Hannover, 1861
Annales Ottocariani. *MGH Scriptores* 9. Hannover, 1851
Annales Sancti Rudperti Salisburgenses. *MGH Scriptores* 9. Hannover, 1851
Annales Wormatienses. *MGH Scriptores* 17. Hannover, 1861
Aufseß, Hans Max von: *Burgen.* 2. kiadás. München, 1977
Bader, Karl Siegfried: *Der deutsche Südwesten in seiner Entwicklung.* Stuttgart, 1950
Beck, Marcel: Papst Gregor X. und König Rudolf I. von Habsburg 1275 in Lausanne. *Geschichte* 8. St. Gallen, 1976
Borst, Arno: Religiöse und geistige Bewegung im Hochmittelalter. *Propyläen Weltgeschichte.* 5. kötet. 1963
Bresslau, Harry: Zur Vorgeschichte der Wahl Rudolfs von Habsburg. *MIÖG (Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung)* 15. 1894
Brunner, Karl: Gutolf von Heiligenkreuz und König Ottokars Glück und Ende. Ottokar-Forschungen, *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich,* új folyam 44/45, 1978/79
Brunner, Otto: Das Wiener Bürgertum in Jans Enikels Fürstenbuch. *MIÖG* 58. 1950
Uő: *Land und Herrschaft.* 4. kiadás. Wiesbaden, 1959
Chronica Mathiae de Newenburg. Kiadta Adolf Hofmeister. *MGH Scriptores, Nova Series* 4, 1924 skk.
Chronica Sancti Petri Erfordensis. Kiadta Oswald Holder Egger. *MGH Scriptores* 30. Hannover, 1896
Chronicon Colmarense. Kiadta Philipp Jaffe. *MGH Scriptores* 17. Hannover, 1861
Continuatio Claustroburgensis. *MGH Scriptores* 9. Hannover, 1851
Continuatio Praedicatorum Viennensium. Kiadta Wilhelm Wattenbach, *MGH Scriptores* 9. Hannover, 1951
Cuspinianus, Johannes: *De Caesaribus* Frankfurt, 1601
Continuatio Vindobonensis. Kiadta Wilhelm Wattenbach. *MGH Scriptores* 9. Hannover, 1851
Csendes, Peter: König Ottokar II. Przemysl und die Stadt Wien. Ottokar-Forschungen. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich,* új folyam 44/45. 1978/79

Delbrück, Hans: *Geschichte der Kriegskunst.* 3. kötet. Berlin, 1907
Dopsch, Heinz: Przemysl Ottokar und das Erzstift Salzburg. Ottokar-Forschungen. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich,* új folyam 44/45. 1978/79
Ellenhardi Chronicon. Kiadta Philipp Jaffé. *MGH Scriptores* 17. Hannover, 1861
Erste Bayerische Fortsetzung der Sächsischen Weltchronik. *MGH Deutsche Chroniken,* 2. kötet
Feine, Hans Erich: Die Territorialbildung der Habsburger im deutschen Südwesten vornehmlich im späteren Mittelalter. *Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung* 67. 1950
Freytag, Gustav: *Bilder aus der deutschen Vergangenheit.* Kiadta Heinrich Pleticha. Berlin–Darmstadt–Wien, é. n.
Friedell, Egon: *Kulturgeschichte der Neuzeit.* München, 1927. Magyarul: *Az újkori kultúra története 1. Középkor, pestis, misztika* (ford. Vas István). Budapest, 1944
Fugger-Birken: *Spiegel der Ehren* etc. Nürnberg, 1668
Ganshof, François Louis: Das Hochmittelalter. *Propyläen Weltgeschichte.* 5. kötet. 1963
Gebhardt, Bruno: *Handbuch der deutschen Geschichte.* 1. kötet, 8. kiadás. Stuttgart, 1954
Gesta Trevirorum. *MGH Scriptores* 24
Grieser, Rudolf: *Das Arelat in der europäischen Politik.* Jena, 1925
Habsburg, Otto: *Rudolf von Habsburg.* Wien, 1973
Haller, Johannes: *Das Papsttum, Idee und Wirklichkeit.* 5. kötet. Stuttgart, 1953
Hampe, Karl: *Herrschergestalten des deutschen Mittelalters.* 6. kiadás. Heidelberg, 1955
Hantsch, Hugo: *Die Geschichte Österreichs.* 1. kötet. Graz–Wien–Köln, 1959
Hauswirth, Fritz: *Burgen und Schlösser der Schweiz.* 3. kötet. Kreuzlingen, 1957
Heer, Friedrich: *Das Heilige Römische Reich.* Wien, 1967
Heinrici Heimburgi Annales. Kiadta Wilhelm Wattenbach. *MGH Scriptores* 17. Hannover, 1861
Hirsch, Hans: Die Acta Murensia und die ältesten Urkundes des Klosters Muri. *MIÖG* 25, 1904
Historia Annorum. Kiadta Wilhelm Wattenbach. *GM Scriptores* 9. 1851
Holzer, Hans: *Der Fluch über dem Hause Habsburg.* München, 1981
Horst, Eberhard: *Friedrich der Staufer.* Düsseldorf, 1975
Huber, Alfons: *Die Geschichte Österreichs.* 1-2. kötet. Gotha, 1885
Ioannis Vitodurani Chronica. *MGH Scriptores* rer. *Germ.* 3
Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum. Kiadta Fedor Schneider. 2 kötet. *MGH Scriptores* (in usum scholarum) 36. 1909 sk.
Kaufmann, Jacques: Die Beziehungen der Habsburger zum Königreich Ungarn in den Jahren 1278 bis 1366. *Burgenländische Forschungen* 59. 1970
Kausler, Franz von: *Atlas der merkwürdigsten Schlachten.* 2 kötet. Karlsruhe–Freiburg, 1831-1837
Kern, Fritz: *Die Anfänge der französischen Ausdehnungspolitik bis zum Jahre* 1308. Tübingen, 1910
Uő: Die auswärtige Politik Rudolfs von Habsburg. *MIÖG* 31. 1910
Kerschbaum, Anton: *Geschichte der Stadt Tulln.* Krems, 1874
Kusternig, Andreas: Probleme und Kämpfe zwischen Rudolf und Ottokar und

die Schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen am 26. August 1278. Ottokar-Forschungen, *Jahrbuch für Landeskunde Niederösterreich,* új folyam 44/45. 1978/79
Kühnel, Harry (szerk.): *Alltag im Spätmittelalter.* Graz–Wien–Köln, 1984
Lamprecht, Karl: Die Entstehung der Willebriefe und die Revindikation des Reichsgutes unter Rudolf von Habsburg. *Forschungen zur deutschen Geschichte* 21 és 23. 1881/83
Lhotsky, Alphons: *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts* (1281–1358). Wien, 1967
Uő: Apis Colonna, Fabeln über die Abkunft der Habsburger. *MIÖG* 55. 1945
Uő: Mittelalterliche Lobsprüche auf Wien. *Aufsätze und Vorträge.* 4. kötet. Wien, 1974
Lilek, Emilian: *Historische Berechtigung des Tschechoslowakischen Staates auf Revinditation der dem Könige Ottokar II. vom deutschen Könige Rudolf von Habsburg unrechtmäßig und auf gewaltsame Weise entrissenen Alpenländer.* Cilli, 1927
Lindner, Theodor: *Deutsche Geschichte unter den Habsburgern und Luxemburgern.* 1. kötet. Stuttgart, 1890
Uő: Über die Entstehung des Kurfürstentums. *MIÖG* 17. 1896
Lorenz, Ottokar: *Deutsche Geschichte im 13. und 14. Jahrhundert.* Wien, 1863
Uő: Geschichte Ottokars II. von Böhmen und seiner Zeit. Wien, 1866
Mayer, Theodor: Die historisch-politischen Kräfte im Oberrheingebiet im Mittelalter. *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins,* új folyam 52. 1939
Uő: *Das deutsche Königtum und sein Wirkungsbereich. Das Reich und Europa.* 1941
Meyer, Bruno: Studien zum habsburgischen Hausrecht II. *Zeitschrift für Schweizerische Geschichte* 27. 1947
Nota Bernenses. *MGH Scriptores* 17. Hannover, 1861
Novak, J.: Henricus Italicus und Henricus de Isernia. *MIÖG* 20. 1899
Novotny, Vaclav: Beiträge zur Geschichte Ottokars II. *MIÖG* 31. 1910
Ottokars Österreichische Reimchronik. Franz Lichtenstein átirata nyomán kiadta Josef Seemüller. 2 kötet. *MGH Deutsche Chroniken* 5. Hannover, 1890/93
Peball, Kurt: Die Schlacht bei Dürnkrut am 26. August 1278. *Militärhistorische Schriftenreihe* 10. 1968
Petrin, Silvia: Die Epoche Przemysl Ottokars II. in der neueren tschechischen Historiographie. Ottokar-Forschungen, *Jahrbuch für Landeskunde für Niederösterreich,* új folyam 44/45, 1978/79
Pferschy, Gerhard: Ottokar II. Przemysl, Ungarn und die Steiermark. Uo.
Redlich, Oswald: *Rudolf von Habsburg. Das deutsche Reich nach dem Untergange des Kaisertums.* Innsbruck, 1903
Uő: Die Anfänge Rudolfs von Habsburg. *MIÖG* 10. 1889
Uő: Wien in den Jahren 1276 bis 1278 und König Rudolfs Stadtrechts-Privilegien. *MIÖG* 12. 1891
Uő: Rudolf von Habsburg in der volkstümlichen Überlieferung. *Ausgewählte Schriften.* Wien, 1928
Regesta Habsburgica. *Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzoge von Österreich aus dem Hause Habsburg.* 1. rész. Kiadta Harold Steinacker. Innsbruck, 1905

Regesta Imperii VI. 1. rész (1273–1291). Feldolgozta Oswald Redlich. Innsbruck, 1898
Rodenberg, C.: Zur Geschichte der Idee eines deutschen Erbreiches im 13. Jahrhundert. *MIÖG* 16. 1895
Schulte, Alays: Geschichte der Habsburger in den ersten drei Jahrhunderten. *MIÖG* 7/8. 1887
Schwarzenberg, Anna Maria: Die Darstellungen Rudolfs in der Bildenden Kunst. *700 Jahre Schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen.* A Niederösterreichisches Landesmuseum katalógusa, új folyam, 79. sz. Wien, 1978
Schweizer, Paul: Habsburgische Stadtrechte und Städtepolitik. *Festgaben zu Ehren Max Büdingers.* Innsbruck, 1898
Seeliger, Gerhard: Neue Forschungen über die Entstehung des Kurkollegs. *MIÖG* 16. 1895
Steinacker, Harold: Zur Herkunft und ältesten Geschichte des Hauses Habsburg. *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins, új folyam,* 19. 1901
Steinherz, S.: Die Einhebung des Lyoner Zehnten im Erzbistum Salzburg 1282–1285. *MIÖG* 14. 1893
Stöller, Ferdinand: Der Kampf um die südostdeutsche Herzogtümer. Eine Studie zur Kriegsgeschichte des Mittelalters. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Stadt Wien* 11. 1931
Szameit, Erik: Die Bewaffnung der Zeit um 1278. *700 Jahre Schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen.* A Niederösterreichisches Landesmuseum katalógusa, új folyam, 79. sz. Wien, 1978
Tiemann, Grete: Die Grabplatte Rudolfs von Habsburg in der Krypta zu Speyer. *Pfälzisches Museum* 44. 1927
Trautz, Fritz: *Die Könige von England und das Reich 1272–1377.* Heidelberg, 1961
Vancsa, Max: *Geschiche Nieder- und Oberösterreichs.* 1. kötet. Stuttgart, 1905
Wandruszka, Adam: *Das Haus Habsburg.* 2. kiadás. Wien, 1959
Weltin, Max: Ottokar II. Przemysl in Österreich. *700 Jahre Schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen.* A Niederösterreichisches Landesmuseum katalógusa, új folyam, 79. sz. Wien, 1978
Uő: König Rudolf in Österreich. Uo.
Wichner, Jakob: *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Admont.* 2. kötet. Graz, 1876
Wiener Briefsammlung. *Mitteilungen aus dem Vatikanischen Archiv.* Wien, 1889
Wiesflecker, Hermann: *Meinhard II., Tirol, Kärnten und ihre Nachbarländer am Ende des 13. Jahrhunderts.* Innsbruck, 1955
Wildenbauer, Georg: Die Schlacht auf dem Marchfelde. *Vergangenheit und Gegenwart* 28.1938
Wilhelm, Franz: Die Schriften des Jordanus von Osnabrück. Ein Beitrag zur Geschichte der Publicistik im 13. Jahrhundert. *MIÖG* 19. 1898
Wolf, Julius: *Blut und Rasse des Hauses Habsburg-Lothringen.* Wien–Leipzig, 1940
Zeissberg, Heinrich: Über das Rechtsverfahren Rudolfs von Habsburg gegen Ottokar von Böhmen. *AÖG (Archiv für Österreichische Geschichte)* 69. 1887
Zöllner, Erich: *Geschichte Österreichs.* 6. kiadás. Wien, 1978

Névmutató

Tipográfia és tördelés: Sándor József

Dürer Nyomda, Gyula, 2002
Felelős vezető: Megyik András